

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
GENEL İKTİSAT PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE NEOLİBERAL
POLİTİKALARIN KALKINMA ÜZERİNDEKİ
ETKİLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Burcu ABACI

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Mehtap TUNÇ

İZMİR-2012

YÜKSEK LİSANS
TEZ/ PROJE ONAY SAYFASI

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi 2009800681
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : Burcu ABACI
Tez Başlığı : Küreselleşme Sürecinde Neoliberal Politikaların Kalkınma Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği

Savunma Tarihi : 29.05.2012
Danışmanı : Yrd.Doç.Dr.Mehtap TUNÇ

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Yrd.Doç.Dr.Mehtap TUNÇ	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Prof.Dr.Hüseyin Avni EGELİ	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Prof.Dr.Zeynep ARIKAN	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	

Oybirliği

Oy Çokluğu

Burcu ABACI tarafından hazırlanmış ve sunulmuş "Küreselleşme Sürecinde Neoliberal Politikaların Kalkınma Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği" başlıklı Tezi / Projesi kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Utku UTKULU
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Küreselleşme Sürecinde Neoliberal Politikaların Kalkınma Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği**” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

04/04/2012

Burcu ABACI

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Küreselleşme Sürecinde Neoliberal Politikaların Kalkınma Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği

Burcu ABACI

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı

Genel İktisat Programı

Neoliberalizm, yeni sermaye birikimine uygun düzenlemeleri içeren politikalar bütünüdür ve 1980'den itibaren, dünya çapında ekonomik ve siyasi işleyişi yeniden düzenleyerek birçok kavramın içeriğini yeniden oluşturmuş ve bunları az gelişmiş ülkelere benimsetmiştir. 1980 öncesi dönemin sanayileşmeye odaklı, bölüşümü dikkate alan kalkınma anlayışı yerini esas olarak makro göstergelerde iyileşmeye odaklı, bölüşüm üzerinde durmayan bir kalkınma anlayışına bırakmıştır. Böylece kalkınma, büyüme oranı, işsizlik, borç oranı, dış ticaret ve enflasyon göstergeleri ile tanımlanır olmuştur.

Neoliberalizm, uluslararası kurumların baskın belirleyiciliği ile birlikte, “ülkenin üretim kapasitesi ve üretim teknolojisinin artması, bölüşümün daha adil olması ve daha iyi yaşam koşullarının sağlanması, siyasal arenada eşitlik ve adaletin sağlandığı kendine yeter bir ekonomiye sahip olunması” olarak tanımlanan kalkınmanın gerçekleşmesini engellemiştir. Ayrıca neoliberal “kalkınma” anlayışının beklediği makro ekonomik göstergelerde olumlu sonuçlar da sağlanamamıştır. Hem kalkınma hem de makro ekonomik göstergelere olumsuz etki yaparak ülkenin ekonomik ve siyasal yapısını biçimsizleştirmiş, ülkenin uluslararası kurumlara bağımlılığını artırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Neoliberalizm, Kalkınma.

ABSTRACT

Master's Thesis

The Effects Of Neoliberal Politics On Development In The Process Of Globalization: Case Of Turkey

Burcu ABACI

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Economics

General Economics Program

Neoliberalism is the whole of the politics consisting of arrangements which are appropriate to new capital accumulation. Since 1980, it reconstituted the content of many concept by reorganizing the economical and political operations worldwide and made the under-developed countries adopt this. The insight of development which is focused on industrialization and took into account apportionment gave its place to a insight of development that basically focuses on developments in macro-economic, while not paying attention on apportionment. Therefore, development started to be defined by some indicators like growth rate, unemployment, debt ratio, foreign trade and inflation.

By the dominant decisiveness of international institutions, neoliberalism prevented the realization of development which is defined as “ the increase in the production capacity and production technology of the country, a more fair apportionment, better life conditions, equalization in the politics and a self-sufficient economy where justice is provided.” Furthermore, positive results in macro-economical indicators which are expected by insight of neoliberal “development” could not be provided. Affecting not only development but also macro-economic indicators, it deformed the economical and political structure of the country and made it more dependent to international institutions.

Keywords: Globalization, Neoliberalism, Development.

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE NEOLİBERAL POLİTİKALARIN
KALKINMA ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YEMİN METNİ.....	ii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	ix
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

**KÜRESELLEŞME, KALKINMA VE NEOLİBERALİZMİN KAVRAMSAL
ÇERÇEVESİ**

1.1 KÜRESELLEŞME.....	4
1.1.1 Küreselleşme Olgusu.....	4
1.1.2 . Küreselleşmenin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi.....	10
1.1.3.Ulus Devletin Krizi.....	13
1.2. KALKINMA.....	19
1.2.1. Kalkınma Kavramı.....	20
1.2.2. Kalkınma İktisadının Teorik Kökenleri ve Canlanması.....	26
1.3. İKTİSAT BİLİMİNDE PARADİGMA KAYMASI: NEOLİBERAL.....	29
DEVİRİM.....	29
1.3.1. Neoliberalizm Kavramı.....	30
1.3.3. Keynesçiliğin Gerileyişi ve Neoliberalizmin Doğuşu.....	35
1.3.4. Neoliberalizmin Yükselişi: Yeni Bir Sosyal Düzen.....	42

İKİNCİ BÖLÜM
KALKINMA İKTİSADININ DÖNÜŞÜM SÜRECİ ve NEOLİBERAL
KALKINMA

2.1. KALKINMA İKTİSADININ GELİŞİMİ.....	46
2.1.1. Sanayi Devriminden İkinci Dünya Savaşı Sonrasına Kalkınma	47
İktisadı	47
2.1.2. 1980 ve Kalkınma İktisadında Neoliberal Politikaların Ortaya	53
Çıkışı	53
2.2. GELENEKSEL KALKINMA YAKLAŞIMLARI.....	56
2.2.1. Geleneksel İktisadi Kalkınma Yaklaşımı	56
2.2.2. Yapısalcı Yaklaşım.....	61
2.2.3. Bağımlılık Yaklaşımı	63
2.3. YENİ KALKINMA YAKLAŞIMLARI.....	65
2.3.1. İçsel Büyüme Modeli Yaklaşımı	65
2.3.2. İnsan Merkezli Kalkınma Yaklaşımı.....	67
2.3.3. Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı	69
2.3.4. Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımı	70
2.4. NEOLİBERAL KALKINMA İKTİSADI.....	73
2.4.1. Neoliberal İktisat Kuramı	73
2.4.2. Neoliberal Devlet	81
2.4.3. Neoliberalizmde Yapısal Ayarlamalar	86
2.4.3.1. Uluslararası Para Fonu (IMF).....	87
2.4.3.2. Dünya Bankası.....	93
2.4.4. Neoliberal Kalkınma Yaklaşımı	98
2.4.5. Neoliberal Kalkınma Göstergeleri.....	107
2.5. NEOLİBERAL KÜRESELLEŞME VE AZGELİŞMİŞ ÜLKELERE ETKİLERİ.....	110

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE EKONOMİSİNDE NEOLİBERAL DÖNÜŞÜMÜN KALKINMA
ÜZERİNE ETKİLERİ

3.1. TÜRKİYE’NİN NEOLİBERAL DÖNEMDE IMF ve DÜNYA BANKASI İLE İLİŞKİLERİ.....	116
3.1.1. Türkiye’de Neoliberal Dönüşüme İlk Adım 24 Ocak 1980.....	116
Kararları.....	116
3.1.2. 1980 Yılından Günümüze IMF ile Stand-By Düzenlemeleri ve	120
IMF’ye Uyumun Devamı	120
3.1.3 1980 Yılından Günümüze Dünya Bankası İle İlişkiler.....	129
3.2. TÜRKİYE’DE NEOLİBERAL DÖNEMDE KALKINMA.....	132
PLANLARI.....	132
3.2.1. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983).....	136
3.2.2. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989).....	140
3.2.3. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994).....	145
3.2.4. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000).....	152
3.2.5. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005).....	158
3.2.6. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013).....	164
3.3. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE NEOLİBERAL KALKINMA	170
GÖSTERGELERİNİN TÜRK EKONOMİSİ ÜZERİNDE GENEL	170
BİR DEĞERLENDİRMESİ	170
SONUÇ.....	192
KAYNAKÇA.....	201

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
BYKP	Beş Yıllık Kalkınma Planı
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DB	Dünya Bankası
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
GATT	Genel Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	Uluslararası Para Fonu
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
TL	Türk Lirası
Vb	Ve Benzeri

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: 1980 Öncesi Kalkınma İktisadı Süreci	s. 52
Tablo 2: Neoliberal Politikalar Işığında Kalkınma İktisadı Süreci	s. 55
Tablo 3: Türkiye'nin IMF ile Gerçekleştirdiği Stand-By Anlaşmaları.....	s. 121
Tablo 4: Türkiye'nin IMF'ye Geri Ödeme Projeksiyonu (30 Eylül 2009).....	s. 124
Tablo 5: Türkiye Ülke Yardım Değerlendirmesi Derecelendirmeleri Özeti(1993- 2004).....	s. 131
Tablo 6: IV. BYKP Döneminde Yatırımların Sektörel Dağılımı (Bin TL)	s. 138
Tablo 7: IV. BYKP Döneminde Gerçekleşen Temel Göstergeler	s. 138
Tablo 8: Ödemeler Dengesi (Milyon Dolar).....	s. 139
Tablo 9: 1984-1989 Ekonominin Genel Dengesi.....	s. 142
Tablo 10: V.BYKP Döneminde Gerçekleşen Temel Göstergeler	s. 143
Tablo 11: 1984-1989 Ödemeler Dengesi	s. 143
Tablo 12: V.BYKP Döneminde Gerçekleşen Dış Ticaret ve Cari İşlemler Açığı	s. 144
Tablo 13: 1984-1989 Toplam Kamu Harcamalarının GSMH' ya Oranı	s. 145
Tablo 14: 1990-1994 Ekonominin Genel Dengesi.....	s. 147
Tablo 15: Yurtiçi İşgücü Piyasasında Gelişmeler	s. 148
Tablo 16: VI. BYKP Döneminde Gerçekleşen Dış Ticaret ve Cari İşlemler	s. 148
Tablo 17: Özelleştirme Gelir ve Giderler (Bin Dolar)	s. 149
Tablo 18: Sermaye Hareketleri Hedefleri (Milyon Dolar).....	s. 149
Tablo 19: Ekonominin Genel Dengesi (GSMH= %5,5)	s. 153
Tablo 20: VII. BYKP Döneminde Gerçekleşen Temel Göstergeler.....	s. 154
Tablo 21: VII. BYKP Döneminde Gerçekleşen Dış Ticaret ve Cari İşlemler Açığı	s. 155
Tablo 22: Kamu Kesimi Toplam Gelir ve Harcamaları (GSMH Büyümesi= %5,5).....	s. 156
Tablo 23: Özelleştirme Gelir ve Giderleri (Bin Dolar).....	s. 157
Tablo 24: Ödemeler Dengesi.....	s. 159
Tablo 25: VIII. BYKP Sabit Sermaye Yatırımlarının GSMH'ye Oranı%	s. 159
Tablo 26: Kamu Kesimi Genel Dengesi	s. 161
Tablo 27: VIII. BYKP Döneminde Gerçekleşen Temel Göstergeler	s. 162

Tablo 28: Yurtiçi İşgücü Piyasasında Gelişmeler	s. 163
Tablo 29: Seçilmiş Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Göstergeleri %	s. 164
Tablo 30: IX. BYKP Döneminde Ekonomik ve Sosyal Gelişme Amaçları.....	s. 165
Tablo 31: Ekonominin Genel Dengesi	s. 166
Tablo 32: Diğer Makro Ekonomik Göstergeler	s. 167
Tablo 33: Kamu Kesimi Hedef ve Tahminleri(GSYİH İçindeki Pay).....	s. 168
Tablo 34: İstihdam Göstergeleri%	s. 169
Tablo 35: Sektörel Kamu Sabit Sermaye Yatırımları	s. 170
Tablo 36: Cari İşlemler Açığının Finansmanı (Milyar Dolar)	s. 184
Tablo 37: Hazine Garantili Dış Borç Stoku (Milyon Dolar).....	s. 191

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: GSYİH Büyüme Oranı (Dönem Ortalaması, %)	s. 172
Şekil 2: Büyüme Hedefleri (%)	s. 173
Şekil 3: Kişi Başına Düşen GSYİH (ABD Doları)	s. 173
Şekil 4: Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımlarının GSYİH Büyümesine Katkısı (%)	s. 174
Şekil 5: İşsizlik Oranı (%)	s. 177
Şekil 6: Ortalama Enflasyon Oranı%	s. 179
Şekil 7: 2011-2014 Enflasyon Tahminleri	s. 180
Şekil 8: Yıllık İhracat (Milyar Dolar)	s. 181
Şekil 9: Yıllık İthalat (Milyar Dolar)	s. 182
Şekil 10: İhracat Hedefleri (FOB, Milyar Dolar)	s. 183
Şekil 11: Cari İşlemler Dengesi / GSYİH (%)	s. 183
Şekil 12: Cari İşlemler Dengesi Tahminleri (Milyar Dolar)	s. 184
Şekil 13: Yurtdışında Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi (Milyar Dolar)	s. 185
Şekil 14: Özelleştirme Uygulamaları (Milyar Dolar)	s. 186
Şekil 15: Avrupa Birliği Tanımlı Borç Stoku (%GSYİH)	s. 188
Şekil 16: Avrupa Birliği Tanımlı Borç Stoku Hedefleri (%GSYİH)	s. 189
Şekil 17: Toplam Kamu Kesimi Net Borç Stoku / GSYİH (%)	s. 189
Şekil 18: Kamu Kesimi Net Borç Stoku (Milyar TL)	s. 190

GİRİŞ

Yaşadığımız dünyada ciddi değişim ve dönüşümler sergilenmekte olup ulusal ve uluslararası ilişkilerde bu değişim ve dönüşümler yeni oluşumları ortaya çıkarmaktadır. Dünyanın hem ekonomik hem siyasal hem de kültürel alanlarda yaşadığı bu değişimler en genel tanımı içinde küreselleşme süreci olarak tanımlanmaktadır. Küreselleşmenin ortaya çıkış nedenleri, boyutları ve etkileri süregelen bir tartışma konusu olmuştur. Son zamanlardaki küreselleşme tartışmaları ise dünyada giderek yaygınlaşan neoliberal ekonomi politikalarıyla ilişkilendirilmektedir.

Neoliberalizm, 1970'lerde sermaye birikimi sürecinde yaşanan bunalımı aşmak için üretilen ekonomik, sosyal, siyasal ve yönetsel boyutları olan kapsamlı çözümlerin dayandığı ideoloji olarak tanımlanabilmektedir. Dünyaya hakim güçlerin tahayyül dünyalarını neoliberal ideoloji belirlemektedir.

Neoliberal yaklaşımın az gelişmiş ülkeler açısından önem taşıyan yönü, uluslararası sistemin 1970'li yılların başından itibaren içine düştüğü kriz ile birlikte bu ülkelerin, değişen uluslararası sermaye birikim sürecine ihracata dayalı kalkınma modeli ile entegre olmalarına zemin hazırlamış olmasıdır. Daha önce vurgulandığı gibi kapitalist sistemin uluslararasılaşma sürecinin yaygınlık ve hız kazandığı küreselleşme olarak adlandırılan yeni bir aşamaya girdiği söylemi, neoliberal yaklaşımca belirlenmiş; bu yaklaşımın pazar öncelikli tezleri doğrultusunda devlet müdahalesinin kapsamı ve sınırları yeniden tanımlanmıştır (Acı, 2005: 207).

İktisadi kalkınmanın nasıl gerçekleşebileceği hakkında farklı yaklaşımların dikkate alınması önemlidir. Çünkü iktisadi kalkınmaya yönelik her yaklaşım kendine özgü politika ve sonuçları da beraberinde getirmektedir. Az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorununa duyulan ilgi İkinci Dünya Savaşı sonrasında yoğunluk kazanmıştır. Savaş sonrası uluslararası ticaret ve sermaye hareketlerinin canlandırılmak istenmesi ve siyasal bağımsızlıklarını yeni kazanan ülkelerin mali yönden de bağımsızlıklarını kazanmak istemeleri bu ilgiyi yoğunlaştıran nedenlerdir.

Siyasal bağımsızlıklarını kazanan bu ülkeler kalkınmalarını gerçekleştirebilmek için genelde büyüme hedefli yaklaşımlara yönelmişler ve kalkınmayı sanayileşme kavramıyla özdeşleştirmişlerdir. Fakat, özellikle 1970’li yıllardan sonra iktisadi kalkınma olgusu, büyüme hedefli olduğu için eleştirilmeye başlanmıştır. Ülkelerin milli gelirinin artması insani yaşam kalitesini artıramamıştır.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra iktisat yazınında egemen hale gelen kalkınma felsefesi, ulus devlet aygıtına yeni iktisadi görevler yüklemiş ve yeni bir kalkınmacı devlet tipinin öne çıkmasına olanak sağlamıştı. Buna göre kalkınmacı devlet, hem üretici, hem yatırımcı hem de düzenleyici olarak devreye girecek ve aktif bir rol üstlenecekti. Ancak, yeni küreselleşme ya da farklı bir tanımlamayla neoliberalizm dalgası altında devlet artık yatırımcı ve/veya üretici niteliğinden arındırılmış ve toplumsal gelir dağılımının sermaye lehine düzenlenmesi işlevini üstlenmiştir (Yeldan, 2003: 446).

Kalkınma, çağımızın en önemli sorunlarından birisidir. Dünyanın her neresinde yaşarsa yaşasın her toplum kalkınma sorunuyla ilgilenmektedir ve bu ilgi şüphesiz boşuna değildir. Yüzyılların özlemi ‘barış’, ancak kalkınma sorunu çözüldüğü zaman yani dünya üzerindeki tüm ülkeler kalkındığı zaman gerçekleşebilecektir. Bu bağlamda, dünyada giderek yayılan neoliberal politikaların, ülkemiz kalkınma sorununu nereye götürdüğü, tartışılması gereken önemli bir konudur.

Neoliberal çevreler, gelişmiş Batılı ülkelerin ve uluslararası birçok ekonomik kuruluşların desteğini arkasına alarak küresel kalkınma anlayışında önemli bir kırılmaya neden olmuştur. Neoliberal kalkınma anlayışının temel savı azgelişmişlik; Üçüncü Dünya yönetimlerinin aşırı devlet müdahalesi ve hatalı fiyat politikalarının neden olduğu kötü kaynak dağılımından dolayı ortaya çıkmaktadır.

Tezde, gelişmekte olan ülkemizde 1980 sonrası uygulamaya konulan neoliberal politikaların, kalkınma ekonomimiz üzerindeki etkilerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede; birinci bölümde, iktisat dünyasında son çeyrek yüzyılda yaşanan değişim ve gelişimlerin arkasında yatan küreselleşme olgusu, bu süreç içerisinde özellikle azgelişmiş ülkeler için en önemli hedef haline

gelen kalkınma olgusu ve küreselleşme ile doğrudan bağlantılı neoliberalizm kavramının kökenleri ve gelişim süreci değerlendirilecektir.

İkinci bölümde İkinci Dünya Savaşı sonrasında azgelişmiş ülkelerin kalkınma sorunlarına ilişkin olarak geliştirilen yaklaşımların genel bir değerlendirmesi yapılarak, 1980 sonrası hayat bulan neoliberal dönem açıklanmaya çalışılacaktır. Neoliberal ekonomi politikaları, neoliberalizmin devlete biçtiği rol, neoliberalizmin yapısal ayarlamaları, neoliberal küreselleşmenin azgelişmiş ülkelere olan etkileri ve tezimizin konusunu oluşturan neoliberal politikaların kalkınma üzerindeki etkileri tartışılacaktır.

Üçüncü bölümde ise, ülkemizde 1980 ile başlayan neoliberal dönüşüme, bu süreç bağlamında ülkemizin Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası ile ilişkilerine, yine bu süreçte hazırlanan beş yıllık kalkınma planlarına neoliberal kalkınma göstergeleri bağlamında değinilecektir. Son olarak da neoliberal kalkınma yaklaşımının öne sürdüğü iktisadi kalkınma göstergeleri ülkemiz verilerine göre değerlendirilip yorumlanacak ve öneriler sunulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME, KALKINMA VE NEOLİBERALİZMİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Tezin bu bölümünde, iktisat dünyasında son çeyrek yüzyılda yaşanan değişim ve gelişimlerin arkasında yatan küreselleşme olgusu, bu süreç içerisinde özellikle azgelişmiş ülkeler için en önemli hedef haline gelen kalkınma olgusu ve küreselleşme ile doğrudan bağlantılı neoliberalizm kavramının kökenleri ve gelişim süreci değerlendirilecektir.

1.1 KÜRESELLEŞME

Yaşadığımız dünyada ciddi değişim ve dönüşümler sergilenmekte olup ulusal ve uluslararası ilişkilerde bu değişim ve dönüşümler yeni oluşumları ortaya çıkarmaktadır. Dünyanın hem ekonomik hem siyasal hem de kültürel alanlarda yaşadığı bu değişimler en genel tanımı içinde küreselleşme süreci olarak tanımlanmaktadır.

Küreselleşmenin ortaya çıkış nedenleri, boyutları ve etkileri süregelen bir tartışma konusu olmuştur. Tartışmaların odak noktasında, dünya ekonomisinin bugünkü durumunu önceki yıllardan ayıran temel özelliklerin gerçekten yeni bir ekonomik sistemi mi işaret ettiği, yoksa mevcut durumun öncekinin bir devamı mı olduğu sorusu durmaktadır. Son zamanlardaki küreselleşme tartışmaları ise dünyada artarak yaygınlaşan neoliberal ekonomi politikalarıyla ilişkilendirilmektedir.

1.1.1 Küreselleşme Olgusu

Küreselleşme yaygın olarak, 1960'ların sonlarından itibaren reel üretimde değerlendirilme olanakları daralan gelişmiş ülkeler sermayesinin hızla finansal yatırım alanına çekilmesi ve ulusal sınırların ötesinde rant arayışına girmesi sonucunda üretim, sermaye birikimi ve uluslararası işbölümünde yaşanan dönüşümlerle ilgili bir süreç olarak nitelendirilmektedir (Nakiboğlu, 2004: 44).

Küreselleşme ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda kabul görmüş yargıların ve kurumsal yapıların ülkelerin sınırlarını aşarak dünyaya yayılması ve böyle ciddi bir boyutta kabul görerek ilgili alanlarda dünyaca benimsenen normların ortaya çıkma süreci olarak tanımlanabilir.

Birleşmiş Milletler Dünya Kamu Sektörü Raporu, tanımın yapılmasının zorluğunu belirtmekle birlikte, küreselleşmeyi “ülkeler arasındaki mal, hizmetler, sermaye, fikirler, bilgi ve insanların artan ve yoğunlaşan akımı sonucunda milli sınırlar arasında birçok ekonomik, sosyal ve kültürel aktivitelerin entegrasyonu” olarak tanımlamaktadır. Rapor’a göre, küreselleşmeyi yönlendiren güçler; ticaret ve yatırım liberalizasyon politikaları, teknolojik buluşlar ve iletişim ve nakliye maliyetlerindeki düşüş, zaman tasarrufları, girişimcilik ve küresel sosyal ağlardır. Yine Rapor’a göre küreselleşmenin bazı temel özellikleri bulunmaktadır (Küçükyağcı, 2006: 19-20).

1. Küreselleşme artan şekilde küresel entegrasyon ve karşılıklı bağımlılıktır,
2. Tamamen yeni bir olgu değildir,
3. Çok boyutlu bir karakterdedir, ekonomik, politik, sosyal ve kültürel,
4. Mal ve hizmetler akımları, özel sermaye, fikir ve eğilimlerin dağılımı ile sosyal ve politik hareketlerin ortaya çıkması daha önce emsali görülmemiş hızdadır.

Küreselleşme kavramına ilişkin birçok yazar ve akademisyen tarafından paylaşılan ortak tanımlamalardan birisi küreselleşmenin “dünyanın yerleşik tek bir şehir” konumuna dönüşmesi süreci olduğudur. Bu tanımın temelleri ise, ilk kez 1960’larda Mc Luhan’ın küresel köy tanımında kendisini bulmaktadır (Şenkal, 2005: 101-102).

Küreselleşme ülkeler arasında büyük ve artan bir ticaret akışı ile sermaye yatırımının gerçekleştiği açık bir uluslar arası ekonomidir (Hirst ve Thompson, 2003: 08) Bardhan’a göre ise küreselleşme; temel olarak uluslar arası ekonominin entegre olması ve özellikle de dış ticarete ve yatırıma açık olmak anlamındadır.” (Zengingönül, 2005: 09).

Friedman'ın tanımlamasına göre ise küreselleşme; pazarların, ulus-devletlerin ve teknolojilerin çok büyük ölçüde bütünleşmesini içeren bir süreçtir. Bireylerin, şirketlerin ve ulus devletlerin dünyanın dört bir yanına her zamankinden daha kolay, daha hızlı ve daha ucuza ulaşmasını sağlayan dinamik bir süreçtir. Küreselleşme, geçici bir eğilim değil aksine hemen her ülkenin iç siyasetini ve dış ilişkilerini biçimlendiren, kendine özgü nitelikler taşıyan, kapsayıcı bir uluslararası sistemdir (Yalçınkaya ve diğerleri, 2012: 04).

Sosyal teorisinde elde ettiği büyük bir itibara kadar ünlü “üçüncü yol” çalışmasıyla İngiliz siyaseti üzerinde de etkili olan Anthony Giddens küreselleşmeye değinmeyen hiçbir siyasal konuşmanın tam olmadığını ifade etmektedir (Bozkurt, 2000: 17-18).

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)'nin küreselleşme ile ilgili olarak önerdiği tanım üç faktörden oluşmaktadır. OECD'nin önerdiği küreselleşme tanımına göre bu üç faktör şunlardır (Bağçe, 1999: 09):

1. Bilgisayar teknolojisinin iletim ve enformasyon alanındaki hızlı yayılımı,
2. Ulus aşırı şirketler gibi yeni güçlü aktörlerin piyasaya girişi,
3. Çoğu ülkede regülasyon politikalarının benimsenmesidir.

Teknoloji ve iletişimde meydana gelen büyük ilerlemelerin etkileyip yönlendirdiği süreçler küreselleşme kavramı ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Bilginin, hammaddenin, mal ve hizmetlerin artan bir şekilde uluslararası dolaşım ve paylaşımına girmesi 20. yüzyılın şahit olduğu bir gelişmedir. Özellikle 1980'li yıllardan sonra ekonomik ilişkiler yaygınlaşmış, ideolojik farklılıkları temel alan kutuplaşmalar çözülmüş, dünya çapında bir liberalleşme sürecine girilmiş, kültürler, inanç ve idealler sınırları aşarak daha benzer bir hale dönüşmeye başlamıştır (Erbay, 1996: 03). 21. yüzyılın küreselleşme anlamında çok önemli bir dönem olmasının ve bu kavramın günümüzde çok kullanılmasının temel sebebi, bu dönemde teknoloji alanındaki hızlı gelişmelerdir (Arıboğan, 1993: 54).

Küreselleşme kavramının ekonomik ve siyasi alanda kullanılmaya başlanması M. Teacher ve R. Reagan tarafından temsil edilen muhafazakar anlayışın iktidara geldiği 1980'li yıllara rastlamış, 1990'lı yıllardan itibaren ise kavram iyice yaygınlaşmıştır. Küreselleşme süreciyle ortaya çıkan yeniden yapılanmayla birlikte ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda bazı ortak değerlerin ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılması ekonomik alanda hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkelerde benimsenen iktisadi sistem ve buna bağlı olarak uygulanan iktisat ve sanayi politikaları ve sanayileşme türü giderek benzerlik göstermiştir (Yalçınkaya ve diğerleri, 2012: 04).

Küreselleşmenin bir sonucu olarak gelişmiş ya da azgelişmiş bütün ülkeler küresel baskılara açık hale gelmiş, ulusal politika yapıcıların kendi gündemlerini belirleme olanakları azalmış, kamu politikası ulusal politik sistemin yanı sıra dünya politik arenasında da belirlenmeye başlamıştır (Haktankaçmaz, 2009: 39).

Küreselleşmenin tarihine ilişkin yaklaşımların binlerce yıldan, birkaç on yıla kadar çok sayıda farklı dönemleri içermesi, her bir yaklaşımın içeriksel bakımdan farklı küreselleşme tanımının bulunmasından kaynaklanmaktadır. Tanım ne kadar geniş anlamda tutulursa, küreselleşmenin yaşandığı dönem de o oranda genişlemekte, ne kadar dar tutulursa o oranda daralmaktadır (Kunduracı, 2008: 84).

Küreselleşme, içinde değerlerin, düşüncelerin ve bilginin hem ayrıştığı hem farklılaştığı hem öznelleştiği hem de standartlaştığı bir dünyayı çağrıştıran oldukça geniş ve tartışmalı bir kavramdır (Hasanoğlu, 2002: 172). Küreselleşme olgusuna bakış açılarını üç grupta toplamak mümkündür (Külünk, 2006: 15-16):

- Birinci görüş, küreselleşmenin ateşli savunucuları son 20 ya da 30 yılda dünyada sınırların daha önce benzeri yaşanmamış bir biçimde kalktığı, yüksek yabancı yatırım seviyeleri, bilgi teknolojilerindeki ilerlemeler ve üretim faaliyetlerinin küresel düzeyde taşeronlaşması gibi olgularla çokuluslu şirketlerin hakimiyet kurduğu bir yeni ekonominin ortaya çıktığını ifade etmektedirler. Bu ekonomistlere göre sermaye artık kanatlanmıştır ve aynı anda 20 ülke piyasasında bile faaliyet gösterebilmektedir.

- İkinci görüş, teknik olarak küreselleşme kavramına karşı çıkan ekonomistlere göre ise 20. yüzyılın son çeyreğinde yaşanan gelişmeleri, önceki dönemlerden bilhassa 19. yüzyılın ikinci yarısından ayıran radikal bir temel bulunmamaktadır. Bu ekonomistler, küreselleşmenin, en önemli nitelikleri olan entegrasyon ve karşılıklı bağımlılığın ifadesi Ticaret / Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) oranının aynı şekilde yüksek olduğu ve liberalizm ve göçlerin daha yoğun yaşandığı 19. yüzyıl sonunda daha belirgin olduğunu savunmaktadırlar. Yani, bugün yaşananların daha hızlı bir uluslararasılaşma süreci olmakla birlikte küreselleşme olmadığını beyan etmektedirler.
- Üçüncü görüş, Wallerstein gibi ekonomistlere göre küreselleşme mevcut gerçekliğin yanlış okunmasından kaynaklanan bir ifadedir. Wallerstein, bu ifadenin büyük güçlerin bir dayatması olduğunu ifade etmekte ve küreselleşmenin önceki dönemlerden radikal bir biçimde farklı olmadığını, sadece kapitalist dünya sisteminin yeni bir merhaleye taşınmasından ibaret olduğunu öne sürmektedir. Bu grupta yer alan bazı ekonomistler ise küreselleşmenin önceki dönemlerdeki aynı temel süreçlerden geçtiğini ama en önemli farklılığın işgücü piyasasının dağılımında yattığını ifade etmektedir.

Küreselleşmeye; uzaklığı öldüren, mekanı daraltan, toplumları benzeştiren, kültürleri homojenleştiren, ulusal sermayeyi ve ulusal pazarın önemini kaybettiren, yerine uluslararası üretim, finans ve ticaret sermayesini bütünleştiren bir süreç olarak bakılırsa, aslında bunun bizzat kapitalist düzenin kendisi olduğu görülecektir. Tarihsel bir çözümleme veya sosyolojik bir irdeleme yapıldığında da küreselleşmenin, kapitalizmin ortaya çıkmasıyla birlikte meydana getirmek istediği toplumsal, tarihsel, dünyasal gerçekliğin bir diğer adı olduğu görülecektir (Duman, 2011: 669).

Harvey, kapitalizmin bir zaferi olmaktan çok kendi sonunu hazırlayan bir gerçek son olduğu kanaatindedir. Ona göre kapitalizm, sürekli olarak kendi faaliyetlerini kolaylaştıracak coğrafi mekanlar arar, zamanın bir noktasında bu

mekanı tamamen yok etmek zorunda kalır ve yine zamanın başka bir kesitinde sonsuz sermaye birikimi açlığını doyuracak, tamamıyla farklı başka bir coğrafi mekan yaratır. İşte bu sermaye birikimi, yaratıcı yıkım (creative destructional) etkinliğinin tarihidir. Küreselleşmeyi kapitalizmin bir biçimi olarak görenlerin ortak kanaati de tıpkı Harvey’de olduğu gibi sürecin, kendi içinde bir kısır döngü yaşayacağı ve her defasında yapısal krizlerle karşılaşacağı varsayımına dayanıyor. Marksist yaklaşımın özünü oluşturan bu tez, küreselleşmeyi de yakın bir zamanda kendi sonunu hazırlayacak adaletsiz bir düzen olarak görür. Çünkü iktisadi küreselleşmenin özünde, dünya kaynaklarının etkin biçimde kullanmak suretiyle sürekli üretim ve büyümenin sağlanması düşüncesi yatmaktadır. Oysa söz konusu kaynaklar, klasik iktisadın bir klişesiyle söylemek gerekirse, insan ihtiyaçları karşısında sınırlıdır (Duman, 2011: 681-682).

Küreselleşmenin kaçınılmaz olduğunu savunanlar, genelde mevcut düzenin egemenleri oldukları için yaşananları iyiye yorumlamaktalar. Onlara göre bu süreç, ekonomik açıdan piyasa ekonomisini, politik açıdan liberal demokrasiyi, hukuk devletini ve insan haklarını öne çıkarttığı için olumlu karşılanmalıdır. Karşı çıkanlar ise, bu sürecin mağduru olarak durumu kötüye yorumlamaktalar. Onlara göre de, bu yeni durum, zenginlerin sürekli zenginleştiği, yoksulların da sürekli yoksullaştığı bir dünya yaratmıştır. Bu iki farklı görüşün, kendi içinde haklı tarafları bulunmakla birlikte, gerçek olan şu ki, günümüz dünyası artık küreselleşmiştir ve bundan kaçınmak da pek mümkün görünmemektedir. Çünkü dünya çapında yaşanan toplumsal ilişkiler, tarihin hiçbir döneminde bu düzeyde yoğunlaşmamış ve iç içe geçememiştir.

Küreselleşme özellikle 1980’lerin sonunda doğu blokunun çökmesinden sonraki dönemde, Amerika Birleşik Devleti (ABD) önderliğindeki gelişmiş ülkelerin piyasaya dayalı toplumsal ve siyasal “Yeni Dünya Düzeni” tasavvurlarını az gelişmiş ülkelere serbestçe dayatmalarıyla yeni bir evreye girmiştir. Bu süreçte kapitalizmin eşitsiz dinamikleri uluslararası siyasi rekabetin yoğunluğunun azalmasıyla iyice şiddetlenmiş, küresel refah düzeyinin genel olarak azalma eğilimi güçlenmiştir (Tatar Peker, 1996: 43).

Küreselleşmenin anahtar özelliklerinden biri, katılımcıların sadece devletler değil, devlet dışı aktörler, özellikle çok-uluslu (multinational) ya da ulusları-aşan (trans-national) şirketler olmasıdır. Günümüzde, dünyanın en büyük ekonomilerinin yarısından fazlası devlet değil şirketlerdir ve uluslararası yatırımlar artarak özel sektörden gelmektedir. Bu nedenle, küreselleşen ekonomide bu güçlü aktörlerin politikalarının insan hakları ve insan hayatı üzerindeki etkileri için sorumluluklarının sağlanması yeni bir meydan okumadır (Küçükyalçın, 2006: 31)

Sonuç olarak küreselleşmenin ülkelere yapmış olduğu bu etki ile birlikte demokrasi, insan hakları, özgürlük, çevrenin korunması gibi temel değerler evrensel nitelik kazanırken, her düzeydeki yönetim aygıtı gibi ulus-devlet de demokratikleşme, yerelleşme, saydamlık, katılım, esneklik, hesap verilebilirlik gibi güçlü eğilimlerin yoğun baskısı altında yeniden şekillenmeye zorlanmaktadır(Köse, 2003: 03). Bu çerçevede devletin küçülmesi, deregülasyon, özelleştirme, siyasal reformlar, sosyo-ekonomik politikaların dönüşümü gibi stratejiler, ülkelerin temel politikaları haline gelmiştir.

1.1.2 . Küreselleşmenin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Küreselleşmenin ortaya çıkmasında itici güçlerin rolü çok büyüktür. Toplum hayatında iktisadi gerçeğin kompleks niteliği içindeki etki edici öğeler birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Dünya ekonomisinin gelişiminde hakim karakterli ya da diğerlerine nispeten bağımlı olan etmenlere itici güçler adı verilir (Mortan,1998: 02).

Çakmaktaşı ticareti yapan Neandertal insanından beri ticaret, uluslararası bir kimlik taşımakta ve küreselleşme ilk çağlardan bu yana tarih sahnesinde boy göstermektedir. Atlas Okyanusunu aşarak, telgraf kablolarının bütün dünyayı birbirine bağlayarak oluşturduğu iletişim ağları, daha o zamanlarda küreselleşme kavramının bugüne göre nitel ve nicel zayıf kalsa da ortaya çıkmasını ve algılanmasını sağlamıştır (Hirst ve Thompson, 2003: 08).

Osmanlı İmparatorluğu ile Roma İmparatorluğu, hükümdarlıkları boyunca egemenliklerine uygun dünya sistemleri geliştirmiş ve Pax Romana ile Pax Ottoman 19. yüzyıldan önce küreselleşmenin örneklerini oluşturmuştur. Bütün dünyayı

kapsayan ve etkisi altına alan modern anlamdaki ilk küreselleşme süreci, 19. yüzyılda İngiltere'nin kendi çıkarlarına uygun olarak geliştirdiği dünya düzeni olarak bilinen Pax Britannica ile başlamıştır.

Küreselleşmenin ortaya çıkışıyla ilgili literatürde üç olasılıktan bahsedilmektedir. Bu olasılıklar özetle şunlardır (Aydın, 2006: 05):

Birinci olasılık küreselleşmenin, tarihin başlangıcından beri var olduğunu ancak son yıllarda yoğunluk kazandığıdır. İkinci olasılık küreselleşme süreci beş aşamaya ayrılır. İlk aşama 1400-1750 yılları arasında yaşanan Avrupa'daki "Oluşum Dönemi"dir. Bu yıllarda dış ticaretin sermaye birikimi açısından çok gerekli bir etkinlik olarak görülmesinin yanı sıra ithalatın da son derece sakıncalı olduğu ileri sürülmüştür. İkinci aşama, 1750-1875 yılları arasında yaşanan "Başlangıç Dönemi"dir. Bu dönemde, başta İngiltere ve Hollanda olmak üzere sanayi üretiminin fazlasını akıtacak açık pazarlar arayan üretim biçimi olarak kapitalizme geçmeyi başarmış az sayıda devlet, öteki devletlere belirgin bir üstünlük sağlamaktaydı. Üçüncü aşama, 1875-1925 yılları arasında yaşanan "Kalkış Aşaması"dır. Bu dönemde uluslararası haberleşme, spor ve kültürel bağlar artmış, global takvim uygulanmış ve Birinci Dünya Savaşı yaşanmıştır. Üye ülkelerin kendi aralarında malların, sermayenin, hizmetlerin ve işgücünün serbestçe dolaşımına olanak vermeyi amaç edinen Avrupa Ekonomik Topluluğu(1958) ekonomide ulusal sınırların aşılması açısından önemli bir adımdı (Aydın, 2006: 05). Dördüncü aşama; 1925-1969 yılları arasında yaşanan "Hegomanya için Savaş Dönemi"dir. Milletler Cemiyeti kurulmuş, İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş yaşanmış, atom bombası ve evrensel nükleer tehdit algılanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ülkeler Dünya Ekonomisinde tekrar parasal istikrarı sağlamak istemişler. 1944'te Bretton Woods'ta International Monetary Fund (IMF) ve Dünya Bankası kurulmuş, aynı yıl Genel Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması (GATT) görüşmeleri başlamıştır. Günümüzde bu örgütler dünya ticaretine, küreselleşmeye yön verir hale gelmişlerdir. Son aşamaysa 1969'dan günümüze kadar gelen "Belirsizlik Dönemi"dir. Bu dönemde, uzayın keşfinin yapıldığı, materyalist değerler ve hakların doğduğu, soya, ırka ve millete bağlı dünya toplumlarının oluştuğu, global çevre problemlerinin farkına varıldığı, uzay teknolojisi ile kitleli medya (uydu, televizyon vs.)

kullanımının yaygınlaştığı dönem olmuştur (Aydın, 2006: 05-06). Üçüncü olasılık ise küreselleşmenin tarihini 20 Haziran 1969'da başladığıdır. Bilindiği gibi o tarihte Neil Armstrong aya giderek yeryüzüne bir bütün olarak bakmıştır.

1950 sonrasında yaşanan küreselleşme ile önceki dönem küreselleşmesi olarak tanımlayabileceğimiz 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başı küreselleşmesini karşılaştırmak mümkündür, zira bu iki dönem dünya tarihindeki en güçlü, sürdürülebilir üretim artışlarının yaşandığı dönemlerdir. Dünya ticareti de 20. yüzyıl başında hızla artmış, ihracat %3,5 artarken, üretim %2,7 artmıştır. 1913 yılında ihracatın dünya üretimine oranı zirveye ulaşmış, aynı oranlara bir daha ancak 1970 yılında ulaşılabilmiştir. Ticaret artışı, gümrük vergilerindeki düşüşler ve daha önemlisi nakliye/ulaşım maliyetlerindeki düşüşten kaynaklanmıştır. Birinci Dünya Savaşı öncesindeki 50 yılda Batı Avrupa'dan, Amerika, Avustralya gibi gelişmekte olan bölgelere büyük sermaye akımları olmuştur. Bu akımlar zirveye ulaştığında, Britanya'nın Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) %9'u sermaye akımı olarak yurtdışına yönlenecekti. Fransa, Almanya ve Hollanda'da da benzer oranlarda gerçekleşmekteydi. Kanada gibi cari açığı bulunan ülkelerse bu açığın GSYİH' ya oranı %10'a ulaşmaktaydı (Küçükyalçın, 2006: 22).

Bugünkü küreselleşme sürecinin kökenleri neoliberalizmin 1970'li yılların sonlarında başlayan yükselişiyle yakından ilişkilendirilebilir. Öte yandan, İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yirmi beş otuz yıllık dönem de özünde 1870-1913 yılları arasına düşen birinci küreselleşme döneminin kimi önemli izlerini taşımakta ve ona dönüş işaretleri vermektedir. Bu dönemde, dış ticaret serbestleştirilmesi yolunda önemli adımlar atılmış olması, çokuluslu şirketlerin önem kazanması, üye ülkelerin iktisadi bütünleşmesi amacıyla oluşturulan Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun dünya ekonomisi içindeki etkisini artırması ve başta Batı Avrupa'ya yönelik olmak üzere işçi göçünün önemli boyutlara ulaşması bu doğrultudaki gelişmeler arasında yer almaktadır. Ancak bu dönemin küreselleşme olarak nitelendirilmesini engelleyen iki temel unsur bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda siyasal anlamda bağımsızlıklarına kavuşan az gelişmiş ülkelerin, serbest piyasa ağırlıklı politikalar aracılığıyla dış dünya ile bütünleşmek yerine devlet önderliğinde içe dönük sanayileşme politikaları uygulamayı yeğlemiş olmaları ve

sanayileşmiş kapitalist ülkelerin de Soğuk Savaş'ın etkili olduğu bu dönemde bu gelişmeye göz yummuş olmalarıdır. Bu bağlamda ikinci temel unsur, bu ülkelerin birçoğunun doğrudan yabancı sermaye konusuna dikkatli ve hatta kuşkulu bir biçimde yaklaşımları, dış yardımlardan medet umarak devletten devlete borçlanmayı ön planda tutmaları ve uluslararası finans piyasalarının büyük ölçüde dışında kalmalarıdır (Şenses, 2004: 02).

Yaşadığımız küreselleşme süreci giderek özel servetin amansız birikimiyle ve kitlelerin artan oranlarda yoksullaşması ve dışlanmasıyla karakterize olmaktadır. İçinde bulunduğumuz dönemin hakim ideolojisi olan neoliberalizm sadece iktisadi gelişme dinamikleri açısından değil, siyasal hedef ve toplumsal örgütlenme tarzı olarak da hakim mevzileri hızla işgal ederek, dünyanın tüm ülkelerinde sermayenin biriktirildiği kanalların genişlemesinde ve yoksulluğun derinleşmesinde belirleyici rol oynamaktadır. Bu süreçte kapitalizm toplumsal ve siyasal denetlemelerden daha fazla kurtulmakta ve dünyanın her köşesini kendi birikim dinamiğine tabi kılmaktadır. Küreselleşme süreci, gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasında ve tekil bireyler arasında tarihin hiçbir döneminde görülmediği ölçülerde artan ekonomik adaletsizliklere sahne olmaktadır.

1.1.3.Ulus Devletin Krizi

Ulus, tanımlamalarda ağırlık verilen unsura göre çeşitlilik ve farklılık arz eden, dinamik ve çok boyutlu bir olgudur. Alman romantizminin kaynaklık ettiği etniklik kavramı ekseninde dönen ulus tanımlamalarından, Fransız milliyetçiliğinin benimsendiği, coğrafi sınırları ön plana çıkaran, teritoryal ulus tanımlamalarına kadar geniş bir yelpaze içinde incelenmesi gereken bir kavramdır.

Ulus-devlet, kendi egemenliği altındaki alanları, sınırlar vasıtasıyla diğer egemen ülke topraklarından ayırmaktadır. Ve bu alan içinde herhangi başka bir egemenlik kaynağı veya unsuru kabul etmemektedir (Bağçe, 1999: 06).

Egemen ve bağımsız devletler, bugün uluslararası ilişkilerin ana ögesini oluşturuyor. Savaşlar, barışlar, müzakereler, antlaşmalar bağımsız devletler arasında yapılıyor. Bu uluslararası düzenin geçmişi aslında pek eski sayılmaz. Ulus

devletlerden oluşan bugünkü dünya sistemi, 30 Yıl Savaşlarına son veren 1648 Westfalya Antlaşması ile ortaya çıktı. Bu antlaşmanın en önemli özelliği din ve devlet arasındaki çatışmaları sona erdirmesi, krallarla klisenin karşılıklı yetki alanlarının sınırlarını belirlemesiydi. O nedenle Westfalya Barışı, birçok açıdan bir dönüm noktası sayılıyor ve bilim adamları ile düşünürler göre bugünkü uluslararası ilişkiler sisteminin başlangıcını oluşturuyor (Söymen, 2005: 23).

Sarıbay'a göre 16. yüzyılda başlayan ve özellikle 18. yüzyılda ortaya çıkan ulus-devlet, egemenliğin cisimleşmesi ve her türlü topluluğu egemenliği altına alarak kendisine sadakat isteyen en büyük kurumdur (Sarıbay, 1998: 04). Ulus devletin yapmak istediği; devleti ya da siyasal iktidarı merkezileştirmek, kültürü standartlaştırmak, hukukta eşitlik ve ekonomide bütünleşmeyi sağlamaktır.

Ulus-devlet insanların kendi kaderlerini milli politik mekanizmalar ve kurumlar çerçevesinde belirledikleri bir devlet modelini ifade etmektedir. Bu aynı zamanda feodal karakterdeki bir siyasi düzenden, merkeziyetçi özellikleri ağır basan bir siyasi düzene geçişi temsil etmektedir. Aynı dili konuşan, aynı soydan gelen, aynı dine mensup, aynı kültüre sahip, aynı tarihî geçmişi paylaşan, ortak düşmanı veya düşmanları bulunan bir insan topluluğu olarak "millet" in, siyasi olarak örgütlenmiş biçimi olan ulus-devlet, meşruiyet kaynağı olan ulusun etrafında birleştiği bir kurumdur. Ulus-devlet kavramı, feodal nitelikler taşıyan bir yapılanma biçiminden, merkeziyetçi bir temelde gelişme gösteren sosyolojik ve tarihsel bir olguyu temsil etmektedir. Bu bağlamda ulus devlet; ortak değerler etrafında toplanan ve ulusal politikalarla şekillenen siyasi bir çerçevede yaşayan ve fikir beyan eden milletlerin bir arada yaşadığı siyasi bir düzen olarak da ifade edilebilmektedir (Yalçınkaya ve diğerleri, 2012: 04).

18. yüzyıldaki yeni üretim ilişkileri ve yeni teknolojiler ulus-öncesi devletleri ortadan kaldırdığı gibi günümüzdeki üretim ilişkileri ve yeni teknolojiler de ulus-devleti dönüştürmektedir. Başta teknoloji, ekonomi ve bilgi olmak üzere birçok alandaki küreselleşme, geleneksel ulus-devlet anlayışını zorlamaktadır. Daha önceki toplumsal aşamalarda olduğu gibi bilgi toplumu aşamasında da siyasal-yönetsel yapı,

ekonomik ve teknolojik yapıda meydana gelen değişikliklere uyum sağlamak durumundadır (Al, 2003: 95).

Literatürde, ulus-devletin üstünlüğünü kaybettiğini hatta sona erdiğini savunan birçok akademik çalışma bulunmaktadır. Burada asıl önemli olan ulus-devletler ulusal ekonomilerini, paralarını, toprak sınırlarını, hatta kültür ve dillerini kontrol etme yeteneğini kaybetmiştir. Makro güç, ulus-devletlerin elinden çıkarak, küresel pazarın, ulus-ötesi firmaların ve küresel hale gelmiş iletişim kanallarının eline geçmiştir.

Kurgulanmış ve pratiğe dökülmüş olan bu dünya tasavvurunun baş mimarları hiç şüphesiz ki küresel düzenden beslenen iktisadi güçlerdir. Bu güçlerin en temel stratejisi, bütünlüğü parçalara bölmek ve sınırları ortadan kaldırmak suretiyle dünyanın her tarafına yayılma imkanını bulmaktır. Adına küresel güçler dediğimiz bu iktisadi sınıflar, sadece mekansal engelleri aşmak konusunda değil, aynı zamanda ulusal kültürleri de parçalamayı amaçlayan bir dizi politikayı hayata geçirmeye çalışmaktalar. Çünkü ulusal değerler, söz konusu güçlerin yayılcı hedefleri için bazen engel teşkil edebilmektedir. Bu engeli aşmanın yolu, postmodern yazını da arkasına alarak var olan kültürel yapıyı, çoğulculuğu ve farklılığı birer kimlik siyasetine dönüştürmek ve bu siyaset üzerinden ulusal birliği parçalamaya çalışmaktır. Bundan dolayı kürselleşme taraftarları, bir yandan kültürel bakımdan homojen bir devlet mitini giderek daha fazla gerçeklikten uzaklaştırmakta, diğer yandan her bir devletin içindeki farklı etnik kimlikleri daha fazla gündeme getirmektedir. Dolayısıyla küreselleştirici güçler açısından ulusal kimlikler, kendi içinde ne kadar küçük parçalara bölünürse, kendi hareket alanları da o derecede artacaktır inancını beslemekteler (Duman, 2011: 680).

1995 yılında Ohmea, “Ulus Devletin Sonu” isimli eserinde küreselleşmeyi, yeni dünya ekonomisinin hareketliliğinin artması olarak tanımlamıştır. Sermaye piyasalarının yön verdiği yatırımlar, tüm dünyada kaynak ve pazar arayışı içinde olan uluslararası firmalar, uluslararası örgütlenme ve koordinasyona olanak veren bilgi sistemi ve dünyada en iyi ve en ucuz ürünleri almaya çalışan bireysel tüketiciler bu hareketli unsurlar arasında sayılabilir. Ohmea’ya göre parasını, bankacılığını kontrol

etmekten vazgeçmemiş ve bilgiyi kontrol etmeye çalışan devletler, bu hareketliliğin faydalarından tam anlamıyla yarar sağlayamazlar. Tüketiciler, seçim özgürlüklerini ulusal ekonomiyi korumaya yönelik atılımlar yolu ile kısıtlayan politikaların mantığını ve ulus-devletin örgütlenmesini sorgular hale gelmişlerdir. Bunun sonucunda, ulus-devlet yararlı fonksiyonlarını da kaybederek zayıflamaya başlamıştır.

Ulus-devlet yaklaşık iki yüzyıllık sürede meşruluğunu korumasına rağmen, bugün krizde olduğuna dair görüş yaygındır. Ulus-devletin krizi iki nedene bağlanmaktadır. Bu nedenler şunlardır (Sarıbay, 1998: 15):

1. Ulus'un mahiyetinin değişmiş olması,
2. Devlet'in mahiyetinin değişmiş olması.

Bu iki nedeni ortaya çıkaran gelişme ise dışsal bir etken olarak küreselleşmedir. Bu kriz, küreselleşmenin doğurduğu problemlerin ulus devlet biriminin boyutlarını aşmasından veya zorlamasından doğan bir krizdir. Çünkü küreselleşme, ulus-devlet bütünlüğünü parçalamakta; hem ulus-devletin dayandığı siyasal topluluğun sosyolojik mahiyetini değiştirmekte, hem de bu topluluk tarafından meşru kılınan siyasal iktidarı dönüştürmektedir.

Ulusal devlete iktisadi faaliyetleri ve dolayısıyla siyasal ve toplumsal alanı yönetme hakkını veren unsurlar, bilindiği gibi askeri gücün denetimi başta olmak üzere, doğal kaynakların ve sömürgelerin denetimi, toprağın denetimi ve siyasal bağımsızlıktır. Kenichi Ohmae, yaşanan bir takım gelişmelerin sonucu olarak, ulusal devlete yönetme hakkı veren bu unsurların etkinliğinin zayıfladığını, bir başka ifade ile ulusal devletin yönetme hakkının dayandığı zeminin çürümeye başladığını ileri sürmektedir (Yalçınkaya ve diğerleri, 2012: 04). Şöyle ki:

1-Genellikle iktidar koltuğunu tahkim etmenin bir aracı olarak kullanılan askeri gücü ayakta tutmanın topluma yüklediği maliyet gittikçe ağırlaşmaktadır.

2-Bilgi toplumu, doğal kaynakların önemini azaltmaktadır. Sömürgeler ise, hammadde deposu olmaktan çok ulusal devletin hazinesini boşaltan kara delikler haline gelmiştir.

3-Ulusal devlet egemenliğini ifade eden toprak önemsizleştirilmiştir.

4-Ulusal sınırları fazlaca dikkate almayan bir küresel ekonominin dünyaya hakim olmaya başlaması, ulusal devletin siyasal bağımsızlığını da anlamlı olmaktan çıkarmıştır.

Küreselleşme, büyük ölçüde devletin ulusal ve uluslararası meselelerini denetleme ve yönetme becerilerini azaltarak, devlet egemenliğinin azalmasına neden olmuştur. Giddens da günümüzde küreselleşmenin, ulus-devletlerde güç kaybına yol açtığını savunanlar arasındadır.

Küreselleşme sürecinde ulus devletin bazı işlevleri değişmiştir. Birçok ekonomist bu değişimin negatif yönde olduğunu savunarak ulus devletin ekonomik alandaki işlevlerini büyük bir bölümünü kaybettiğini belirtmektedirler. Başta ekonomik alan olma üzere pek çok geleneksel aracın ortadan kalkmasının ya da yapı değiştirmesinin, ulus devlete kadar veya ondan daha güçlü, hükümetler dışı örgütlerin ve çok uluslu şirketlerin öne çıkmasını, toplum kesimlerinin devletten beklentilerinin değişmesi teknoloji iletişim ve bilgi alanlarında ulaşılan ve önüne geçilmez bir hal alan ilerlemenin olmasının, devletin varlığı nedeniyle büyük öneme sahip askeri savunma yönünün asgari düzeye inmesinin ulus-devlet aleyhine gelişmeler olduğunu savunulmaktadır. Küreselleşme, ulus- devletin iktidarının belli başlı temellerinden birini oluşturan milli pazarı ortadan kaldırdı ve kamu yönetiminin etkisini azalttı. Artık devletler pazarların kapasitesini karşılayamıyor duruma geldi.

Görüldüğü gibi 1980'lerden itibaren ortaya çıkan ideolojik ve siyasal baskılar, Avrupalılaştırma baskısı, teknolojide meydana gelen hızlı değişim ve buna bağlı olarak endüstriyel pazarların küreselleşmesi olguları dinamik ve karmaşık biçimde birbirlerini besleyerek devletin yeniden biçimlendirilmesinde belirleyici olmuştur (Köse, 2003: 21).

Küreselleşmenin ulusal ve ulusal olmayan ayrımından kaçınması, ulusal kalkınmacılık fikrinin erozyona uğraması yanında ulus devletlerin de zayıflaması anlamına gelmiştir. Devletin rolünün azalması sadece elinden dış ticaret, döviz kuru, faiz oranı, kamu işletmeciliği gibi müdahale araçlarının çıkmış olmasıyla sınırlı kalmamıştır. Bir paket halinde uygulanan serbestleştirme politikalarının ve onun sonucunda yoğunlaşan ekonomik ilişkilerin ortaya çıkarttığı düzenin ulus devlet için fazlasıyla karmaşık ve dünya piyasalarındaki öngörülemezlikler sonucunda son derece belirsiz bir hale gelmiş olması da bu süreçte etkili bir rol oynamıştır.

Fukuyama, “Devlet İnşası” adlı eserinde, günümüz dünyasının yaşamakta olduğu en önemli sorunun, küreselleşme ile birlikte aşınmaya başlayan ulus devletlerin yaşamakta olduğu krizi gösterir. Ona göre, küresel kapitalizmin inatla yıkmak istediği ulus devletin çökmesi; uluslararası arenada birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Nitekim özellikle gelişmekte olan ülkelerde yoksulluktan Acquired Immuno Deficiency Syndrome’e (AIDS), uyuşturucudan terörizme kadar uzanan birçok sorunun kaynağında, söz konusu devletlerin zayıf, yetersiz ve başarısız olması gerçeği yatmaktadır. Yazara göre, artık ulus devleti küçültmek değil, onu yeniden inşa etmek gerekir. Aksi durumda çokuluslu şirketlerin, sivil toplumun ve neoliberal politikaların insafına bırakılan sorunlar çözülmek bir yana için içinden daha da çıkılmaz bir hal alacaktır (Duman, 2011: 679).

1980’li yıllardan itibaren yalnızca sınırlı sayıda parti, kendisinin neoliberal olarak tanımlamasına rağmen, sosyal demokrat ya da muhafazakar hükümetlerin çoğu şu veya bu şekilde piyasa yönlendirmeli politikalara uyum sürecine girmiştir. 1970’lerin sonlarından itibaren pek çok ülkenin neoliberalizmi resmi politikası olarak ilan etmesi, Teeple’a (2000) göre dünya genelinde sermayenin uluslararasılaşması, merkezileşmesi ve küreselleşmesi, üretim ve dağıtım açısından sınırların kaldırılması nedeniyle bağımsız ulus devletlerin son resmi antlaşmalarıdır (Demircan, 2008:16).

İtalyan Okulu olarak bilinen yeni Gramsci akımının önde gelen teorisyeni Robert Cox da ulus-devletin yeni rolünü “yeni liberalizm devleti dönüştürerek, dış ekonomik güçlerle, yerel ekonomi arasında bir tampon görevi görmekten çıkarıp, yerel ekonomiyi küresel ekonominin ihtiyaçlarına adapte etme aracı haline getiriyor”

şeklinde açıklamaktadır (Demiray ve İnaç, 2011: 08). Neoliberal dönemde özellikle ekonomik ve yeniden dağıtım gibi işlevleri başta olmak üzere ulus devletinin bazı işlevleri azalmaktadır. Bu sürecin sonucu da işlevleri azaldıkça ulus-devletin farklı toplumsal grupları bir arada tutan yapıştırıcı işlevi de azalmış oluyor. Yoksullaşma ve marjinalleşme karşısında dayanışma ihtiyacının artması ile birlikte alt kimlikler öne çıkmaya başlıyor, bunun sonucundaysa toplumda iç kargaşa baş gösterebiliyor. Farklı etnik dinsel kimlikli gruplar bir ulusal pazarın varlığı ve sosyal devletin sağladığı hizmetler sayesinde, refahını daha da güvende görüyorsa, ulus-devlet çerçevesinde etnik/dinsel alt-kimlik ön plana çıkmayabiliyor. Eğer ulusal pazar yerini uluslararası pazara bırakıyorsa, ulus-devlet vatandaşının refahını sağlayacak işlevleri yerine getiremiyorsa, üstüne üstlük, uluslar arası sermayenin işlerini yürüten bir “büro”ya dönüşüyorsa buna (ulus devlet) bağlı olmanın rasyonel bir nedeni kalmıyor. İşlevini yitiren devlet yapıştırıcı olma özelliğini kaybediyor. Öte yandan, televizyon, internet gibi teknolojik olanaklar alt-kimliklerin dış dünyadan etkilenme dozunu artırarak devletin bunu bastırma gücünü yok ediyor. Neoliberalizm getirdiği yenilikler açısından tüm dünyayı tek bir pazar düzeyine indirmediği ve ulus-devletleri yıpratıp sadece meydanı küresel kuruluşlara bıraktığı için, bu dönem küresel dönem olarak da adlandırılmıştır (Demiray ve İnaç, 2011: 08).

Ancak, neoliberal küreselleşmenin ulus devletlere son vermediğini ve bu sürecin araçları olmaya devam ettiğini ileri süren Harvey’e göre, neoliberal politikaları benimseyen hükümetler devletler, reform politikalarını uygulamanın bir parçası olarak emeği disiplin altına almayı da sürdürmek zorunda kalmaktadır (Demircan, 2008: 16). Herhangi bir devletin bunu yapmayı reddetmesi, uluslararası piyasalardan dışlanmasına ve başarısız bir devlet olarak algılanmasına neden olmaktadır.

1.2. KALKINMA

Kalkınma, çağımızın en önemli sorunlarından birisidir. Dünyanın her neresinde yaşarsa yaşarsın her insan giderek kalkınma sorununa eğilmektedir ve bu eğilim şüphesiz boşuna değildir. Yüzyılların özlemi “barış”, ancak kalkınma sorunu

çözüldüğü zaman yani dünya üzerindeki tüm ülkelerin kalkındığı zaman gerçekleşebilecektir.

Dünya ülkelerinin üçte ikisinden fazlasını oluşturan gelişmekte olan ülkeler, kalkınmak zorunluluğundadır. Bu ülkeler yalnızca kişi başına gelir ölçümüne göre değerlendirildiğinde ortalama dünya gelirinun altında bir gelişmişlik düzeyine sahiptir. Toplam gelişmekte olan ülkelerin yaklaşık %30'u yoksulluk sınırında yaşamaktadır (Ercan ve diğerleri, 1995: 208).

Ekonomik kalkınma amacı özellikle gelişmekte olan ülkeler üzerinde odaklandığından, yoksulluğun ortadan kaldırılabilmesi ve çevre-kalkınma etkileşiminin kurulabilmesi için uluslar arası işbirliğinin önemi artmaktadır. Gelişmiş ülkeler çevrenin iyileştirilmesi ve kalkınmanın sağlanmasında gelişmekte olan ülkelere yardımcı olmalıdır. Bunun gerekçeleri şu şekilde ortaya konulmaktadır (Ercan ve diğerleri, 1995: 208):

- Gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelerin çevresel politikalarına ve temiz teknolojilere gereksinim duymaktadır.
- Gelişmekte olan ülkelerde etkin çevresel politikalardan kaynaklanan yararlar, zengin ülkeleri de olumlu etkilemektedir.
- Gelişmekte olan ülkelerin karşısındaki potansiyel sorunlar (özellikle küresel ısınma, ozon tabasındaki incelme gibi), zengin ülkelerdeki yüksek tüketim olanaklarından kaynaklanmaktadır.
- Yoksulluğun azaltılması ve nüfus artışını düşürücü politikalar çevresel amaçları desteklemektedir.
- Gelişmekte olan ülkelerdeki gelir artış hızı, gelişmiş ülkelerin ekonomik politikalarına, ticaretin ve sermaye piyasalarının geliştirilmesine bağlıdır. Dolayısıyla, gelişmekte olan ülkelerde çevresel sorumluluğun artışı tüm ülkelere yardımcı olmaktadır.

1.2.1. Kalkınma Kavramı

Bir bütün olarak iktisadi kalkınmanın yarattığı koşullar ve sonrasında geliştirilen teorilerin kalkınmaya yüklediği anlamlara bakılarak anlaşılabilir olan

bu kavram; oldukça farklı ve geniş anlamlara sahiptir. Kalkınmanın tarihsel sürecine bakıldığında, kavramın, tarihin farklı dönemlerinde farklı anlamlarda kullanılmış olduğu görülmektedir.

Kalkınma kelimesinin İngilizce karşılığı olan “development” sözcüğünün etimolojik analizleri, kelimenin “develop” kökü mahreçli olduğunu göstermektedir. 1592’de İngilizce “disvelop” kelimesinin yerini alan “develop” sözcüğünün eski Fransızca’da “desveloper [des + veloper (undo + wrap up)]” şeklinde kullanıldığına ve “açmak, açığa çıkarmak” anlamına geldiğine rastlanmıştır. Kökeni belirsiz olmakla birlikte Keltçe, Germence veya geç Latince’den türetildiği tahmin edilmektedir. 1656’da “göz önüne sermek, açılmak (unroll)” veya “yayılmak, gelişmek (unfold)” anlamında kullanıldığı belirlenmiştir. Ayrıca; 1836’dan itibaren “ilerleyen safhalar aracılığıyla gelişme”, 1885’ten itibaren nitelik itibarıyla “öngörülemeyen imkanları ortaya çıkarmak”, 1902’den itibaren de “ekonomik gelişme durumu” anlamlarında kullanıldığı görülmektedir (Doğan, 2011: 46).

Diğer taraftan; “... kalkınma kavramı, İspanyolca “des-arrollo” veya “de-envelopment” anlamında Portekizce’deki “des-envolvimento” ile daha yakından ilgilidir. De-envelopment, pek çok dilde bağlanmış, sarılmış, örtülmüş, kapatılmış veya kilitlemiş bir şeyin çözülmesi veya açılması anlamına gelmektedir, yani; hayata veya herhangi bir bireye ya da kolektif harekete mani olan tüm engellerin ortadan kaldırılmasıdır. Bu kalkınma konsepti, kişilerin ve ulusların yaratıcı enerjilerinin önündeki engellerin bertaraf edilmesini, sadece kendi kaderlerini kendilerinin belirleyebilmelerini içermektedir. Bu tür kalkınma, etkisiz bırakan hedeflerin programlanması veya erişilmez ütopyaların biçimlendirilmesi ile vakit kaybetmeyecektir. Bu kalkınma fikri, insanın gücüne ve halkın neye ihtiyaç duyduklarını bilme ve buna erişme yeteneğine, kendi çözümlerini sonuca ulaştırmak için eşit bir fırsattan başka bir şey talep etmeyen insanlara güven duyulmasını kapsamaktadır (Doğan, 2011: 46).

Türkçede kalkınma kavramı “gelişme” kavramının özdeşi olarak kullanılmaktadır. “Yenileşme” hareketinin başlangıcından bu yana, Sened-i İttifak’tan 1982 Anayasası’na kadarki dönemin temel metinlerinde, kalkınma

sözcüğü sadece 1961 ve 1982 anayasalarında yer almıştır. Latin kökenli batı dillerinde söz konusu kavram: development, desarrollo vb. oldukça eski bir kullanıma sahip olsa da, kavram 15. yüzyılda ortaya çıkmıştır. 17 ve 18. yüzyıllarda yaygın kullanıma ulaşmıştır. Ekonomik içerik kazanması ise daha çok ikinci Dünya Savaşı sonrasında rastlamaktadır (Başkaya, 2000: 19).

Kavramın Türkçedeki kullanımını dünyadaki duruma aşağı yukarı denk düşüyor. Türkiye’de kavramın ekonomik içerikte kullanılmasının oldukça erken başladığı bile söylenebilir. Bunun da anlaşılır bir nedeni vardır. Gerçekten Türkiye, kapsamlı bir kalkınma planı sayılmasa da 1930’lu yıllarda (1933-1937) ilk sanayi planı uygulamış ülkelerden biridir. Türkiye Makaleler Bibliyografyası tarandığında, 1940’lı yılların başından itibaren, yazılan makalelerin başlıklarında bile kalkınma kavramına sıkça rastlamak mümkündür (Başkaya, 2000: 24). Genel bir tanımlamayla kalkınma, bir ulusun arzu edilen şekilde ekonomik gelişme süreci ortaya koyabilmesi amacıyla, ulusal ekonominin bir bütün olarak düzenlenmesidir (Taban ve Kar, 2004: 29).

Ekonomik büyüme ile bir toplumda; eğitim, sağlık, beslenme hizmetlerinin yaygınlaştırılmasını ve iyileştirilmesini, mevcut üretim faktörlerinin miktarının ve kalitesinin artırılmasını, toplumun temel gereksinimlerini karşılayabilecek düzeye ulaştırılmasını, bölgesel gelişmişlik ayrımlarının giderilmesini, ekonomik kararlarda duygusallığın yerini akılcılığın ön plana çıkartılmasını, sosyo-kültürel dokunun geliştirilmesini ve sektörler arası ilişkinin geliştirilmesi olarak da tanımlanabilir (Tunç, 1997: 13-14).

Simpson, 2004 yılı itibarıyla ABD Ticaret Bakanlığı’nın Ekonomik Kalkınma Bölümü Sekreter Yardımcılığı görevini yürüttüğü dönem içerisinde hazırlanan bir raporun önsözünde, özetle şunları söylemiştir (Doğan, 2011: 49-50):

- Günümüzde iktisadi kalkınmanın sonuç itibarıyla bir yüksek ve yükselen yaşam standardı bağlamında refahın inşası hakkında olduğu,
- Verimlilik ve verimliliğin büyümesinin refahın temel etkenleri ve teknolojik gelişmenin verimliliğin anahtar faktörü olduğu,

- Ekonomik kalkınmanın odağının, teknolojik gelişmenin desteklenmesi, işletmeler için zenginliğin artırılması ve işçilerin Dünya'daki en verimli işgücü olarak kalmaları için gerekli becerilere sahip olmalarının garanti altına alınması olmasının gerektiği,
- Teknolojik gelişmenin daha iyi işlere ve daha yüksek ücretlere yol açacak yeni fikirlerin, teknolojilerin ve süreçlerin geliştirilmesi suretiyle sanayinin büyümesine ve sonuç olarak daha yüksek bir yaşam standardına yol açacağı, yenilik yapma kapasitesinin ekonomik büyümenin sürdürülebilmesinde en kritik unsur olarak hizmet edeceği,
- Günümüzde ekonomik kalkınmanın dominant gerçekliğini dünya çapında bir ekonomide yaşanması ve iş yapılmasının teşkil ettiği, dünya çapında ticaret, işletmelerin dünya genelindeki ülkelerde faaliyette bulunması ve işbirliği yapması gerektiği anlamına geldiği,
- Netice olarak; bölgesel düşünmek, tecrit edici uygulamalardan kaçınmak ve büyüme için güçlü bir platform kurmak gerektiği, bölgesel düşünmenin ekonomik kalkınma ihtiyaçları ve hedeflerini tanımlamak için anahtar hareket noktası olmasının icap ettiği hususlarına işaret etmiştir.

Kalkınma salt büyümenin ve kişi başına gelirin artırılması demek olmayıp, azgelişmiş bir ekonomide iktisadi ve sosyo-kültürel yapının da değiştirilmesi yenileştirilmesidir. Kişi başına düşen milli gelirin artması yanında, genel olarak üretim faktörlerinin etkinlik ve miktarının değişmesi, sanayi kesiminin milli gelir ve ihracat içindeki payının artması gibi yapısal değişiklikler kalkınmanın temel öğeleridir (Mazgit, 1998: 72).

Kalkınma bir ülkede varolan problemleri çözmeye yönelik arayışlar bütünüdür. Bu problemler yerel, bölgesel, ulusal koşullardan türediklerinden farklı içeriklere sahiptir. Bu nedenle problem çözümüne yönelik hedeflenen amaçlara ulaşabilmek için başarılı bir politikanın uygulanması son derece önemlidir. Uygulanan politikanın problemlerin hangi düzeylerde yaşandığını doğru tespit etmesi ve çözümünün ülkenin her kesiminde sürdürülebilir olmasını sağlaması gerekmektedir (Küçüktok ve Ceylan, 2005: 01).

Erinç Yeldan, iktisadi kalkınmanın gerçekleşebilmesi için beş tane olgunun önemini vurgulamaktadır. Altını çizdiği bu beş olgu şunlardır (Yeldan, 2002: 24) :

1. Sürdürülebilir büyüme
2. Üretim ve tüketim kalıplarının yapısal değişime uğraması
3. Teknolojik ilerleme
4. Sosyal, siyasi ve kurumsal modernleşme
5. Yaşam standartlarında geniş çaplı iyileşme.

İnsanlar kalkınma diye bir şeyin mevcut olduğuna, bunun olumlu ve arzulanır bir şey olduğuna inandırılmış durumdadırlar. Bu durum, kavramın tartışma konusu yapılmasını engelliyor. Kalkınma kavramı, diğerlerinin de Batı'nın bugünkü durumuna gelmeleri gerektiği, bunun mümkün ve gerekli olduğu, bu amaca ulaşmak için toplumların tarihsel geçmişinin ürünü olan kültürel, ideolojik, etik kalınlardan uzaklaşmaları gerektiği, kendi geçmişlerinden miras kalanla hesaplaşmaları gerektiği düşüncesini içeriyor. Başka türlü söylenirse, Batı dışı toplumların kültürlerinin kalkınmanın önünde bir engel oluşturdukları düşüncesine dayanıyor (Başkaya, 2000: 18).

Bu tür bir yaklaşım geçerli olunca, sorunun algılanışı şu biçimi aldı: Her toplumsal formasyon gelişmenin değişik aşamalarında bulunuyor ve aynı doğrultuda ilerliyor. Batı'nın bugün ulaştığı düzeye doğru çevriliyor. Burada iki ortak söz konusu: 1. Herkes yarışla en önde giden gibi olacaktır (ABD'nin bugünkü düzeyine ulaşma retoriği); 2. Önde gidenler gibi olmak mümkündür. Eğer bu süreçte sorunlar ortaya çıkıyorsa, bu yanlış politikalardan kaynaklanabilir. Doğru politikalar uygulandığında bu tür sorunları aşmak mümkündür (Başkaya, 2000: 18).

Kalkınmanın esas hedeflerinin içeriği önemlidir. Bu hedefler; yiyecek, barınma, eğitim ve sağlık gibi hayatın sürdürülebilmesi için gereken temel malların sahip olunabilirliğinin artırılması ve bu malların dağıtımının genişletilmesi, yaşam standartlarının artırılması ve iktisadi, sosyal tercihlerin sınırlarının genişletilmesini içerdiği noktada asıl anlamına ulaşır (Todaro ve Smith, 2009: 22).

Kalkınmanın temel aktörü olan insan da; yaşamak ve yaşamını devam ettirebilmek için doğayı kontrol altına almayı, yaşam standartlarını yükseltmeyi, istihdam olanaklarını genişletmeyi ve çalışma koşullarını iyileştirmeyi, bu çabaları gerçekleştirirken çevreye en az zararı vermeyi ve sonunda da, ekonomik, siyasal ve sosyal yönden özgürlük düzeyini yükseltmeyi hedefler (Kaynak, 2007: 59). Kalkınmanın geniş içeriğinde gelir, bir amaç ya da sonuç olarak görülmez, bir araç olarak görülür. Buna göre kalkınmanın hem araç hem de sonucunun insanın direkt kendisinin olduğu anlaşılmalıdır.

Kalkınma kavramının geri kalmış toplumları anlatan içerikteki ilk kullanımına Milletler Cemiyeti'nin (Cemiyet-i Akvam) ana sözleşmesinde (28 Haziran 1919) rastlanmaktadır. Bu sözleşmede hem kalkınma hem de kalkınmanın karşıtı olan kalkınmamışlık kavramları kullanılmıştır. Sözleşmede, “bu halkların refahı ve kalkınması uygarlığın kutsal misyonunu oluşturur” denilmiştir. Bu metindeki kalkınma kavramı ise uygarlık ve çağdaşlık teriminin es anlamlısı olarak kullanılmış, sosyo- kültürel yapıdaki değişim ön plana çıkartılmıştır. Daha sonraki yıllarda Milletler Cemiyeti tarafından yapılan yayınlarda ve metinlerde basta olmak üzere ekonomik içeriğin netleştiği ve ekonomik kalkınmanın diğer sosyal bilimlerden ayrılarak özerklik kazandığı görülmüştür. Nihayet 1947’de Birleşmiş Milletler, kalkınma planlarına dair incelemelerinde hükümetlerin iktisadi kalkınmada nihai amacının tüm nüfusun refah seviyesini yükseltmek olduğunu duyurmuştur. Bu dönemden itibaren iktisadi kalkınma, az gelişmiş ülkelerdeki kişi başına gelir artışıyla neredeyse eş anlamlı hale gelmiştir (Palabıyık, 2009: 09).

Kalkınma kavramını kullanan düşünürlerden biri de K.Marx’tır. Marx, kalkınmayı, aktif olmayan ve kendiliğinden ortaya çıkan, gelişen bir süreç olarak değerlendirmiştir. 1920’den sonra ise kalkınma kavramını, toplumsal sürece bilinçli müdahale olmasını savunan İngiliz Sömürge Siyaseti kullanmıştır.

Çin’de Sun Yat Sen’in 1922 yılında İngilizce olarak yayınlanan Çin’in Uluslararası Kalkınması başlığını taşıyan eserde Sun Yat Sen, “Çin sadece özel sermayeyi düzenlemekle kalmamalı, fakat aynı zamanda devlet sermayesini de kalkındırmalı ve sanayiye teşvik etmeli, üretim araçlarını oluşturmalı, geniş kapsamlı

bir demiryolu ve su yolu oluşturmalı, yeni madenleri işlemeye açmalıdır. Çin'in doğal kaynakları zengindir ve o kaynakların kalkındırılması tüm dünya için sonsuz bir Pazar yaratacaktır'' demiştir. Dikkat edilirse, Sun Yat Sen'in sorunu ele alış tarzı, öncekinden farklıdır ve amaç Status quo'yu korumak değil daha iyi bir dünya kurmaktır. Amaç ister toplumsal gelişmenin yasalarını ortaya koymak olsun (Marx ve Marksistlerin sorunu ele alış tarzları), ister bilinçli müdahale ve politikalarla sömürgecilik Status quo'sunu sürdürmek, isterse de müreffeh bir toplum oluşturma kaygısını taşıyor olsun, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan Kalkınma İktisadı bunların keşiştiği yerde ve bunların mirasçısı olarak ortaya çıkmıştır (Başkaya, 2000: 22-23).

1.2.2. Kalkınma İktisadının Teorik Kökenleri ve Canlanması

Kalkınma iktisadının teorik kökenlerine baktığımızda, literatürdeki birçok iktisatçı tarafından, direkt olarak kullanılmasa bile anlam açısından değinilmiş olduğunu görmekteyiz.

Ekonomik kalkınma ve azgelişmişlik sorunu oldukça kompleks bir yapıya sahiptir. Ekonomik bir sorun olduğu kadar, aynı zamanda kurumsal ve yapısal bir sorundur. Ulusal ekonomiyle ilgili olduğu kadar uluslararası düzeyde de ele alınması gereken bir sorundur. Kalkınma teorileri bu problemlere çözümler getirme amacıyla, akademik çalışmaların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Taban ve Kar, 2004: 27).

Kalkınma teorileri birçok soruya yanıt aramaktadır. Bu teorilerin yanıt aramaya çalıştığı soruların bir kısmı şu şekilde sıralanabilir:

- Niçin dünyadaki bazı ülkeler daha zengin iken diğerleri daha yoksuldur?
- Niçin dünyanın büyük bir çoğunluğu düşük düzeyde fakirlik çizgisinde kalırken, sadece çok az sayıda ülke kalkınma yolunda ilerleyebilmektedir?
- Ekonomik kalkınmanın aşılması çok zor olan bir takım aşamaları var mıdır? Bunları aşamaya yardım edecek yöntemler geliştirilebilir mi?

- Bugünün gelişmiş dünyasının ekonomik ilerleme tarihi ve deneyiminden, azgelişmiş ülkelerin öğrenebilecekleri bir şeyler var mıdır?
- Uluslar arası ticaretin yoksul ülkelere kazandıracığı bir şeyler olabilir mi?
- Tarımsal alanda uzmanlaşan ülkeler imalat sanayinde uzmanlaşan ülkeler kadar hızlı sanayileşebilir mi?
- Yabancı sermaye, dış borç veya yardımların kalkınmaya etkileri nelerdir?
- Piyasa tek başına kalkınma problemlerini çözebilir mi?
- Devlet müdahalesinin kalkınmada her hangi olumlu bir etkisi olabilir mi? (Taban ve Kar, 2004: 28).

Teorik olarak kalkınma disiplininin kökenlerinin Adam Smith' e dayandığı söylenebilir. Ancak, kalkınma kavramı anlamsal olarak, Adam Smith' in çalışmalarından önce fizyokratların çalışmalarında dahi görülebilmektedir. Öyle ki William Petty, 1676 yılında yayımlanan eserinde ‘‘Fransızlar çok hızlı büyümüşür’’ şeklinde bir görüş ifade etmiştir. Bu görüş, her ne kadar ana hatlarıyla gelire bağlı büyümeyi belirtse de; Petty’ ye göre, yaşam standartlarına yönelik bir endişeyi de içerisinde barındırır. Dolayısıyla bu görüşün kalkınma iktisadını ilgilendirdiği ve konuyla ilgili ilk düşüncelerden biri olduğunu ayrıca kabul etmek gerekir (Sen, 1988: 10).

Smith, Ulusların Zenginliği adlı kitabında ulusların zenginliklerinin altında yatan nedenleri ve bu zenginliklerin niteliklerini ortaya koymuş ve piyasa ağırlıklı bir yaklaşımla kalkınma sorununa değinmiştir. Sermaye birikimi ile tasarruf oranının iktisadi kalkınma adına önemli olduğunu ve üretime çok daha fazla önem verilmesi gerektiğini savunmuştur. Literatüre baktığımızda nüfus teorisiyle kalkınmaya değinen T. R. Malthus ile iktisadi kalkınmanın itici gücünün ticaret olduğu görüşünü savunan D. Ricardo’nun, A. Smith’in yolundan gitmiş olduğu görülmektedir.

D. Ricardo, ilhamını aldığı Adam Smith’ten yola çıkarak kalkınmanın asıl itici gücünün ticaret olduğunu savunmuş ve karşılaştırmalı üstünlükler teorisini

geliştirmiştir. Ülkelerin, karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu malda uzmanlaşmalarını savunan Ricardo, böylelikle üretimin daha verimli olabileceğini, kıt olan kaynakların daha etkin kullanılabileceğini ileri sürmüştür.

K. Marx, J. S. Mill ve J. A. Schumpeter, D. Ricardo'nun görüşlerinden yola çıkarak farklı görüşler ortaya koymuş ve kalkınma iktisadına katkıda bulunmuştur. K. Marx'a göre ekonomik kalkınma, ilerleyen bir toplumu ya da ekonomik bir sistemi ifade etmektedir. Bir toplumun ekonomik yapısının teknolojinin de dahil olduğu üretim güçleri tarafından belirlendiği görüşünü savunan Marx, sınıf çatışmalarının insanlık tarihinde dünden bugüne var olduğunu ve olacağını ileri sürmüştür. Marx'ın, kalkınmayı tarihsel perspektif içinde ve sınıf çatışmasına bağlı bir olay olarak ele alıp incelemiş olduğu görülmektedir (Savaş, 2007: 831). J.A.Schumpeter ise İktisadi Kalkınma Teorisi adlı kitabında kalkınma iktisadının, tüm durumlarda kendinden bir önceki duruma bakılarak anlaşılabilceğini ve birbirini takip eden olaylardan meydana geldiğini ileri sürmüştür.

Ricardo'nun görüşlerinden yola çıkan bu iktisatçılar dışında Ricardo'nun görüşlerine karşı çıkan O'nun görüşlerini eleştiren iktisatçılar da mevcuttur. Örneğin W. Roscher ve B. Hildebrand, D. Ricardo'nun görüşlerine aksi yönde katkı sağlayarak kalkınmanın anlam içeriğini zenginleştirmişlerdir.

W.Roscher, Tarihçi Metoda Dayalı Olarak Politik Ekonomi Derslerinin Özeti adlı kitabında kalkınma iktisadının yasalarının ve ulusların insanlarda olduğu gibi gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık evreleri olduğunu ileri sürmüştür. B. Hildebrand var olan değişim araçlarının ölçüt olarak kullanılmasını savunmuş ve kalkınma aşamalarını; doğal, paralı ve kredili değişim aşaması olmak üzere üçe ayırmıştır.

Kalkınma İktisadı üzerine çalışan bir diğer iktisatçı F. List'tir. List'tin kalkınma sorununda ilk önceliği ulustur. Sosyal ve siyasal kurumların, ulusun kalkınması bağlamında çok önemli bir rol oynadığını savunmuştur. Kalkınma iktisadına katkı sağlayan en önemli iktisatçılardan biri de şüphesiz J.M. Keynes'tir. Özellikle 1929 yılındaki Büyük Buhrandan sonra darbe alan ekonomi politikalarına yeni bir anlayış getirmiştir. Yazmış olduğu "Genel Teori" isimli kitabıyla

ekonomiye taze bir soluk getiren Keynes klasik iktisatçıların aksine kalkınmada devlete önemli roller biçmiştir.

Az gelişmiş ülkelerin özellikle 1970'li yıllarda kalkınma sürecinde yaşamış olduğu olumsuz gelişmeler, devletin oynayacağı rol ve yerine getireceği işlevleri kurumsal açıdan yeniden düşünmek için uygun bir ortam hazırlamıştır. Bu ortamda, eski sorunlara getirilen yeni bir bakışa açılırları ile 1980'li yıllarda neoliberal kalkınma kuramı ortaya çıkmıştır (Tüylüoğlu, 2004: 261). Bu kuramın savunucuları arasında yer alan iktisatçılar, P. Bauer, D. Lal, I. Litle, H. Johnson, B. Balassa, J. Simon, J. Bhagwati, A. Krueger; hatalı fiyat politikalarının ve aşırı devlet müdahalesinin ekonomik büyümeyi yavaşlattığı iddiasındadırlar.

Neoliberal kalkınma kuramı iki yüzyıl önce Adam Smith'in keşfetmiş olduğu görünmez el düşüncesini hatırlatacak bir tarzda; bir yandan Keynes ve Keynesyen iktisadın müdahaleci sosyal devlet anlayışını, bir yandan da kalkınma iktisadında devlete tanınan planlama ve diğer yollarla ekonomiye müdahale edilmesi önerisini eleştirmektedir (Ercan ve diğerleri, 1995: 355).

Bu kuramlarda hem neoklasik hem de bağımlılık kuramlarının aksine, güçlü devletin kalkınmayı destekleyeceği, ilerleteceği düşüncesi, aşırı bir basitleştirme olarak değerlendirilmektedir. Eski olduğu düşünülen neoklasik kalkınma kuramının düzeltilmesinin yanı sıra; bu kuramın bir yandan ithal ikameci diğer yandan da devlet ve bürokrasiyi güçlendirme önerileri şiddetle eleştirilmektedir (Tüylüoğlu, 2004: 261).

1.3. İKTİSAT BİLİMİNDE PARADİGMA KAYMASI: NEOLİBERAL DEVRİM

Bu bölümde, liberalizme dair kısa bir giriş yapılarak, neoliberalizmin kavramsal çerçevesinin oluşturulması ve 1980 sonrası dönemde kavramın yükselişe geçiş nedenlerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

1.3.1. Neoliberalizm Kavramı

1970'lerin ikinci yarısında yaşanan mali krizlere, dönemin mevcut ekonomi politikalarıyla çözüm bulunamaması üzerine uygulamaya konulan neoliberalizm, köklerini, geçmişi 17. yüzyıla dayanan klasik liberalizmden almıştır. Bu nedenle neoliberalizm kavramını doğru değerlendirebilmek adına kısaca liberalizm kavramına değinmekte yarar olacaktır.

Liberalizm, siyaset teorisinde kullandığımız diğer birçok terime nispetle oldukça yenidir. Avrupa kaynaklı, İspanyolca'dan türetilmiş bir kelime olmakla beraber aslı Latince'dir. İspanyolca'dan İngilizceye geçmiş ve ilk defa 19. yüzyılın başlarında siyasi terminolojiye girmiştir. Kelime, önceleri İngiltere kaynaklı (ulusal) olmayan politikaları ifade etmek amacıyla kötileyici-suçlayıcı bir anlamda kullanılmıştır. Garip ve ilginç bir şekilde, izleyen yıllarda İspanyollar "liberal" sıfatını İngiltere menşeli politikaları nitelendirmek amacıyla kullanmaya başlamış ve Locke'cu anayasal monarşi ve parlamenter yönetim ilkelerini savunan milletvekillerini "liberales" olarak adlandırmıştır (Yayla, 2008: 15).

Bir başka görüşe göre, Adam Smith, Ulusların Zenginliği'ndeki "liberal ihracat ve ithalat sistemi" ifadesiyle liberal kavramını ilk kullanan yazar olmuştur. Zamanla kullanımı yaygınlaşan kavram, yüzyılın ortalarına ve sonlarına doğru siyaset sözlüğüne iyice yerleşerek, "laissez faire laissez passer" (bırakınız yapınlar bırakınız geçsinler) ifadesinin yerini almış ve düşünce özgürlüğünü, ifade hürriyetini, basın özgürlüğünü ve serbest ticareti savunanların adlandırılmasında kullanılan etiket haline gelmiştir (Yayla, 2008: 16).

Klasik liberalizmin babası John Locke'dur. Ancak öğretisinin bazı unsurlarını İslamiyetten önce 4. yüzyılda Romalı Stoacıların düşüncelerinde bulmak mümkündür. 1690 yılında yayınlamış olduğu "Second Treatise on Government" adlı kitabında Locke, kişi ile devlet arasındaki ilişkiler hakkında üç önemli kavram geliştirmiştir. Birincisi, sivil hükümetler kurulmadan önce kişiler, işbirliği içinde bulunan sosyal gruplaşmalar halindedir. İkincisi, kişiler, siyasi topluma girerken doğal bazı hakları beraberinde getirmektedir; bu haklardan ticari mübadelelerle vazgeçilemeyeceği gibi, devlet de bu hakları kaldıramaz. Üçüncüsü, hükümet, bu

hakları himaye edemiyorsa veya buna istekli değilse, toplumun üyeleri bu hükümeti devirmekte ve daha etkili bir hükümet getirmekte haklı olurlar (www.bilgiportal.com, 2007: 01).

A. Smith, D. Ricardo, T. R. Malthus, J. S. Mill, J. B. Say önde gelen liberal düşünürler arasındadır. Yeni yükselen kapitalist girişimci sınıf, toplumda kendi faaliyetlerini engelleyecek her türlü unsura karşı çıkmıştır. Kendinden önceki hakim ekonomik öğretisi olan merkantilizmin tekellerine, kamu denetimine, soyluların toprak mülkiyetinden doğan gücüne karşı çıkan bu sınıf, kendi çıkarı için özgürlük, bireysel girişim ve denetim istiyordu. Bu sınıfın yeni dünya görüşü iktisadi liberalizm, politikası da laissez-faire yani “bırakınız yapınlar” oldu (Kazgan, 1980: 37).

Klasik liberalizmin temelinde, kendi öz çıkarını kollamakla topluluğun çıkarını da maksimize eden rasyonel homo-economicus kurgusu vardır. Liberal anlayışa göre, iktisadi insanın çıkarını gözeterek yürüttüğü ilişkiler, bilincinde olmaksızın “yansız” piyasa sisteminin dolayısıyla toplumun refahının optime olmasıyla sonuçlanır (Tatar Peker, 1996: 32).

Ekonomide liberalizmin, üç açıdan faydalı olduğu iddia edilmektedir. Bu faydalar:

1. Yabancı yatırımlar ve daha önce kullanılmayan yurtiçi likidite sayesinde ekonomiye yeni kaynaklar girecektir,
2. Piyasa sinyalleri ve özel sektörün daha esnek tepkileri sayesinde daha fazla refah ve ekonominin uzun dönemli sağlığı sağlanacaktır,
3. Uluslararası rekabete açılmak rekabetçi yeteneklerin gelişmesine ve dolayısıyla bütün süreçleri güçlendirerek ekonomik büyümeyi sağlayacaktır (Küçükyağcı, 2006: 39).

Ancak Adam Smith ve David Ricardo'nun savunduğu anlamda bir liberalizm hayal dünyası dışında gerçek hayatta hiçbir zaman uygulanmamıştır. Çünkü kapitalizm daha doğuşundan itibaren açık şiddete ve devlet egemenliğinin gücüne yaslanarak ortaya çıkmıştır.

1945 ile 1980 arası dönemde uygulanan sosyal ve ulusal belirlenimli liberalizm, ulusal düzeyde devlet müdahalesi politikalarıyla yürütülmüş, ancak sermayenin, dünyanın geri kalan bölgelerine yayılma eğilimi artmaya devam etmiştir. Bu döneme, Avrupa ülkelerinin bir araya gelmesi, Marshall Planı, ulus-ötesi şirketlerin yaygınlaşması ve uluslararası finansal kuruluşların oluşumunun tamamlanma süreci hakim olmuştur (Demircan, 2008: 08).

19. yüzyılın sonlarına doğru yaşanan mali krizler ile 20. yüzyılın başlarında yaşanan gelişmeler, klasik liberal öğretisinin yeniden sorgulanmasına neden olmuş ve T. H. Gren, B. Bosenquet, L. T. Hobhouse'un öncülüğünde, yeni bir liberal öğreti ortaya çıkmıştır. "Sosyal liberalizm" ya da sonraki dönem uygulamalarıyla "Keynesyen refah devleti modeli" olarak adlandırılabilen bu yeni düşünce sistemi, klasik liberal anlayışının temel savlarına ciddi eleştiriler getirmiştir.

Keynes, işsizliğin boy gösterdiği durumlarda, ekonomik sisteme devletin müdahale etmesinin gerekliliğini savunarak, siyasi kararları iktisat teorisine dahil etmiştir. Kendiliğinden tam istihdam dengesinin kurulamayacağını, devletin bu dengeyi sağlayabilmek için maliye politikaları ile müdahale etmesinin gerektiğini ileri sürmüştür. Böylece kapitalist ekonomideki "bırakınız yapsınlar" söylemi artık savunulamaz hale gelmiştir.

Neoliberalizm, kısmen sosyalist partilerin yükselişine tepki olarak gelişti. Muhafazakarlar, yeni liberallerin sosyalizme fazlasıyla ödün verdiği kanısındaydı. Yeni liberaller ise, muhafazakarların artık liberalizmin amaçlarına hizmet etmeyen eski liberal dogmalara takılıp kaldıklarından yakınıyorlardı. İkinci Dünya Savaşı sırasında ve ardından, özellikle sağdan değil de soldan gelen diktatörlük eğiliminin liberal düşünceye yönelik en kalıcı tehdit olduğu düşüncesinin yükselişiyle birlikte, muhafazakar liberalizm, eski popülerliğini kısmen yeniden kazandı (Örs, 2009: 96).

Neoliberalizm, klasik liberalizmin temel savunularını aynen benimsemektedir. Bu anlamda klasik liberalizmin yeniden öne sürülüşü olarak değerlendirilebilir. Ancak neoliberalizmin yeniliği, liberalizmin sosyal devletle tanışmış bir dünyanın koşullarında üretilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Neoliberalizm bu çerçevede, toplumu sınırsız bireysel zenginleşmenin yıkıcı

etkilerinden korumak için 19. yüzyılın ortalarından itibaren kapitalizme empoze edilen bütün kolektif yapıları, sermaye karlılığı önünde engel oluşturduğu gerekçesiyle yıkmayı ve de serbest piyasa mekanizması içine yerleştirmeyi amaçlamıştır (Çam, 2006: 23).

Neoliberalizm, 1970’lerde sermaye birikimi sürecinde yaşanan bunalımı aşmak için üretilen ekonomik, sosyal, siyasal ve yönetsel boyutları olan kapsamlı çözümlerin dayandığı ideoloji olarak tanımlanabilmektedir. Dünyaya hakim güçlerin tahayyül dünyalarını neoliberal ideoloji belirlemektedir. Neoliberal dogma, uluslararası finans çevrelerinde, birçok uluslararası kuruluşta, dünya ölçeğinde faaliyet gösteren işletmelerin yönetim kademelerinin tamamında, G8 zirvelerinde, kısacası dünyanın global gidişatına yön veren güç odaklarının bütününde ortak dünya görüşü işlevi görmektedir. Neoliberalizmin gücünün en önemli kaynağı temsil ettiği sınıf çıkarlarıdır. Bu çıkarlar sadece büyük sanayi sermayesi ve mali sermaye gibi zengin kesimleri değil, şimdiki ve/veya gelecekteki gelirlerinin önemli bir bölümü sermaye piyasasının iniş ve çıkışlarına bağlı kılınan ücretli veya serbest meslek sahibi orta sınıfları da kapsamaktadır (Nakiboğlu, 2004: 86).

Dumenil ve Levy neoliberalizmi, 1970’li yıllarda yaşanan krizler sonrasında, kendi propagandasını ve ideolojisini dayatmanın yanında, yönetici sınıfların güç ve kazanımlarının yeniden inşasını sağlayan yeni bir sosyal düzenin, başka bir ifadeyle, finansın hegemonik bir güç olarak tekrar ortaya çıkışının ideolojik ifadesi olarak tanımlamaktadır. Finansın hegemonik bir güç olarak geri dönüşü, sermayenin ve piyasaların küreselleşmesi ile başarılmıştır. 1980’lerin başlarından itibaren firmalar, devlet ve bireylerin faiz ödemeleri yoluyla, gelirlerin büyük bir oranda finans sektörüne akışı gözlenmektedir (Demircan, 2008: 14)

Pierre Bourdieu tarafından yapılan tanıma göre ise neoliberalizm “saf pazar mantığının yoluna çıkabilecek tüm kolektif yapıları ortadan kaldırmaya yönelik bir programdır” (Demircan, 2008: 06). Küresel ekonomi için neoliberalizm, serbest ticaret anlaşmaları, sermaye hareketliliği önündeki engellerin kaldırılması, emek gücünü azaltan sendika karşıtı yasalar, deregülasyon ve devletin koyduğu kurallarla

ekonomik fırsatlar önünde engel olmadığı bir düzeni temsil eder (Wolfson, 2006: 319).

Neoliberalizmin en temel özelliği, finansal piyasanın buyruklarını dayatmak amacıyla yurtiçindeki süreçte devlet gücünün sistemli kullanımınıdır ve bu, uluslar arası ölçekte küreselleşme tarafından yeniden üretilmektedir. Neoliberalizm, kapitalizmi korumak ve emeğin gücünü azaltmak amaçları doğrultusunda gelişen, kapitalizme özgü bir örgütlenmedir. Bu örgütlenme, dış baskıların yanı sıra iç kuvvetlerin dayattığı toplumsal, iktisadi ve siyasi dönüşümler aracılığıyla gerçekleştirilir. İç kuvvetler finans dünyası, önde gelen sanayiciler, ticaret adamları ve ihracatçılar, medya baronları, büyük toprak sahipleri, yerel siyasi liderler, en üst kademedeki kamu görevlileri ve ordu mensupları ile bu kesimlerin düşünsel ve siyasi vekilleri arasındaki koalisyonlardan meydana gelir (Saad-Filho, Johnston, 2005: 17). Neoliberalizm her yerde toplumsal çatışmaların hem sonucu hem de bu çatışmaların yapıldığı mücadele alanı olarak ortaya çıkıyor. Siyasi ve iktisadi gündemi belirleyip olası sonuçları sınırlamanın, beklentileri belli bir yönde etkilemenin yanı sıra varsayımlarını, yöntemlerini ve sonuçlarını sorgulayanlara zorlu görevler dayatmaktadır (Saad-Filho, Johnston, 2005: 18).

Neoliberalizmin en önemli hegemonya hamlesi, günümüz dünyasında egemen toplumsal yapının sınıflı toplum olduğunun unutturulmasıdır. Toplumun sınıflı yapısı dikkate alınmadan yeni toplumsal yapılanma önerileri sunmak, sonuçta mülklülerin, üsttekilerin, sermaye sahiplerinin, sosyal çevreleri itibarıyla donanımlı olanların egemenliklerini pekiştirecekleri iktisadi ve hukuki yapılar ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte neoliberal ideoloji sınıflı toplumun görünmemesi için üzerine serilen bir örtü görevi görmüş, siyaset, bu iktisadi ve hukuki yapının oluşturulması için gerekli teknik düzenleme alanı olarak yeniden tanımlanmıştır. Böylece mevcut güç yapısı üstü kapalı bir biçimde onaylanmış ve bunu düzeltmenin araçları da gündem dışına itilmiştir. Bu süreçte, yakın zaman kadar sermaye piyasası ya da borsa olarak adlandırılıp, toplumun çok küçük bir bölümünü ilgilendiren “piyasa”, iktisadi ve toplumsal gidişe yön veren, bütün dünyada kendini haklı ve dokunulmaz ilan eden bir tür mitolojik tanrı konumu kazanmıştır. Dünya Bankası eski baş ekonomisti Stiglitz tarafından “piyasa fanatizmi” olarak adlandırılan bu durum, sadece

küreselleşmenin değil, hemen hemen bütün ülkelerde uygulanan neoliberal iktisat politikalarının da temelini oluşturmaktadır (Nakiboğlu, 2004: 89-90).

1.3.3. Keynesçiliğin Gerileyişi ve Neoliberalizmin Doğuşu

Bu bölümdeki temel sorumuz, kapitalist ülkelerde ister refah devleti isterse de kalkınmacı devlet biçiminde olsun, ekonomik ilişkilerde devletin etkin rolüne dayalı modellerin yerlerini nasıl olup da neoliberal modele bıraktığı olacaktır. Bu soruya cevap ararken birkaç çıkış noktamız bulunacaktır. Öncelikle, neoliberalizm kapitalist ekonomilerin krizine bir çözüm stratejisi olarak anlaşılmalıdır. Kriz ise kapitalist ekonomiye dışsal etkenlerin sonucu gelişen bir fenomen olarak değil kapitalist sisteme içkin bir özellik olarak anlaşılmalıdır. Krizler kapitalizmin yenilenmesinde ve gelişmesinde kaldıraç noktalarıdır. Ekonomi politikalarındaki değişimler de, bu bağlamda, belirli bir kriz yönetme biçiminin kapitalist birikimin yaşadığı krize karşı yetersiz kalması durumunda gelişmektedir (Taştan, 2007: 33)

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, ekonomi ve siyasi alanda yaşanan tehlikeleri ortaya koymak, bu tehlikelere çözüm üretmek ve liberalizmin yeniden doğmasını sağlamak hedefleri ile 1947 yılında İsviçre Mont Pelerin’de bir toplantı yapılmıştır. Toplantıya katılanlar, klasik liberalizmi, kaybetmiş olduğu değerine yeniden kavuşturarak onu ilerletmek düşüncesini benimsemiş ve benimsetmek istemişlerdir. 19. yüzyılın ikinci yarısında A. Marshall, W. S. Jevons, L. Walras, A. Smith ve D. Ricardo’nun yapmış olduğu çalışmalar ile canlanan neoklasik iktisadın serbest piyasa söylemlerine sadık kalarak neoliberalizmi tanımlamışlardır. Bu nedenle neoliberal öğretisi, devlet müdahalesini savunan Keynesyen modelin ilkelerine tam anlamıyla karşı çıkmaktadır. Hayek, 20. yüzyılın başlarından beri batı medeniyetinin üzerinde kurulduğu liberal fikirlerden uzaklaşıldığını dile getirmekteydi. Hayek, liberalizmi sosyalizm tarafından batı medeniyetini totaliterizme doğru geri dönülmez biçimde dönüştürecek şekilde ortadan kaldırılmış olarak değerlendiriyordu (Turner, 2007: 69).

1938 yılında Fransız filozof L. Rougier’in Paris’te gerçekleştirmiş olduğu uluslararası konferans, İsviçre Mont Pelerin Topluluğu’nun düşüncelerinin temelini oluşturmuştur. Aralarında, Fransa’dan R. Aron ve J. Rueff, Almanya’dan W.Röpke,

A. Rustow, Avusturya'dan Hayek ve Mises, ve ABD'den W.Lippmann' ın da olduğu 26 liberal öğreti düşünürlerinin katıldığı konferans, hem 19. yy. 'ın modası geçmiş bırakınız yapsınlarcı liberalizm düşüncesinin ötesine götürecektir hem de mevcut kollektivist düşünce akımlarına meydan okuyacak bir liberalizm yorumunu yeniden canlandırmak için düzenlendi. Neoliberalizm kavramı konferansta Alman ekonomist A. Rustow tarafından türetilti. Mont Pelerin Topluluğu'nun fikirleri 1960'larda İngiltere'de Muhafazakar Parti'nin halka yakın kesimlerinde, Ekonomik İlişkiler Enstitüsü ve Politika Çalışmaları Merkezi gibi serbest pazar eğilimli düşünce kuruluşları üzerinde dikkate değer bir etki yarattı (Turner, 2007: 71-72)

Neoliberalizmin ortaya çıkış nedenini kavrayabilmek için ondan önceki dönemi incelemek gerekmektedir. Neoliberalizmden önceki dönemde, Keynesyen anlayış ve onun sonucu olarak görülebilecek müdahaleci devlet deneyimi 1940-1970 arası dönemde iktisadi politikalarda baskın teorik sistem olmuştur.

Keynesgil modelin yarattığı sosyal devlet anlayışı, 1929 ekonomik krizin bir sonucu olarak gündeme gelmişti. Kriz, aynı zamanda dizginlenmeye niyeti olmayan kapitalizme de büyük bir sekte vurdu. Çünkü bunalım, hem mevcut iktisat politikaları ve kapitalist anlayışın krize girmesine hem de klasik liberal öğretinin ve dünya görüşünün yeniden sorgulanmasına yol açtı. Nitekim, New York Borsası'nın çökmesi ardından ortaya çıkan buhran, bütün dünyayı olumsuz yönde etkiledi. Bunun üzerine başta Amerika olmak üzere Avrupa'daki birçok devlet ki, -bunların başında Fransa, İtalya, İspanya gelmektedir. Liberal iktisat politikalarından vazgeçmeye ve daha çok korumacı politikalar izlemeye başladılar. Başta devlet yöneticileri ve iktisatçılar olmak üzere yaşanan krizin nedenlerini araştıran herkes, söz konusu krizin yapısal nedenlerden kaynaklandığını ve çözüm olarak da devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini savundular. Bu düşüncüyü ilk dile getiren, yazdığı "Faiz ve Paranın Genel Teorisi" adlı eserde refah devlet modelini bir çözüm reçetesi olarak sunan Keynes oldu (Duman, 2011: 688-689).

1970'li yılların başlarında uzun süreli büyümenin kaynaklarını oluşturan Keynesyen refah devleti uygulamaları; iç pazarların doyması, tüketicilerin seri üretim mamülleri yerine, kişisel ihtiyaçlarına cevap veren esnek tarzdaki ürünleri

tercih etmesi, hammadde fiyatlarının aşırı yükselmesi, Bretton Woods sisteminin iki ayağını oluşturan “altın döviz standardı” ve “sabit kur”un terk edilmesi sorgulanmaya başlanmıştır (Bozkurt, 2000: 12)

Eşitlikçi ve paylaşımcı olan Keynesyen politikalar, zamanla devlete ağır bir sosyal maliyet de doğurmuştur. Devletin, başta sosyal güvenlik ve sosyal hizmetler olmak üzere eğitim, sağlık ve altyapıya ayırdığı kaynaklar, belli bir süre sonra giderleri karşılanamayan ve sürekli açık veren bir bütçe gerçeğini ortaya çıkartmıştır. Aynı zamanda devletin bürokratik yapısını hantallaştıran ve sürekli büyüyen, ancak üretmeden tüketen yeni bir sınıfı da beslemiştir. Kamusal hizmetlerin özellikle sosyal güvenliğin devlet tarafından karşılanması, hem sosyal maliyetlerin artmasına, hem de kendilerini güvende hisseden bireylerin daha az çalışmasına, yatırımlar için gerekli tasarrufun ve finansmanın oluşamamasına dolayısıyla üretimin ve istihdamın yaratılamamasına yol açmıştır. Bu durum yani giderleri karşılanamayan bir devlet yapısının ortaya çıkması; fiyatların yükselmesine, işsizlik oranlarının ve enflasyonun (stagflasyon) artmasına, büyüme ve verimlilik oranlarında önemli düşüşlerin yaşanmasına ve bunların doğal sonucu olarak da ödemeler dengesinin -bozulmasına yol açmıştır (Duman, 2011: 690).

1970’lerde beliren stagflasyon ile birlikte bu süreçteki gelişmeler küreselleşme yönünde önemli değişimler ortaya çıkarmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçten bu döneme kadar devam eden ve “altın çağ” olarak ifade edilen Keynesyen politikalar terk edilmeye başlanmıştır. Bu dönemde içe dönük sanayileşme stratejileri uygulayan ülkelerin artan finansman gereksinimlerini karşılamak amacıyla petrol ihracatçısı ülkelerin ellerindeki dolar rezervleri ve fonlar sanayileşmiş ülkelerin finans kuruluşları yoluyla az gelişmiş ülkelere yönlendirilmeye başlanmıştır. Bu gelişmeler yoluyla önemli bir artış gösteren uluslararası özel finansal akımlar, bir yandan az gelişmiş ülkelerde uygulanmakta olan içe dönük sanayileşme modelinin bir süre daha sürmesine imkan verirken, diğer yandan özel finansal piyasaların önemini artırarak küresel dalganın önemli bir unsuru haline gelmiştir. Bu gelişmeler neticesinde ortaya çıkan uluslararası borç krizi ile birlikte uluslararası kuruluşlar güdümünde neoliberal politikaların, az gelişmiş ülkelerin önemli bir kısmını kapsayacak biçimde yaygınlaşması söz konusu olmuştur.

Kriz'e geline süreci, gelişmiş ülkelerdeki toplam talep azalmaya başlamış, ülke pazarları ulusal sınırlara ulaşmış ve refah devleti uygulamaları nedeniyle artan ücretler, şirket karlarını düşürmüştür. Gelişmiş ülkelerin kendi içlerinde yasadıkları fazla üretim eksik talep krizine dünya petrol fiyatlarındaki artışlar da eklenince krizin boyutları daha da derinleşmiştir. Tüm bu gelişmeler ise Keynesyen politikaların ciddi bir şekilde eleştirilmesine yol açmıştır. Böylece krizle eş zamanlı olarak merkez ülkelerde klasik liberalizmi savunan okullar ve kişiler (F. Hayek önderliğindeki Neo-Avusturya Okulu, Milton Friedman önderliğindeki Chicago İktisat Okulu vb. gibi) önem kazanmıştır. Keynesyen ekonominin başarısızlığı üzerine krizden çıkış için yeni politikalar üreten söz konusu iktisatçılar ve okulları tüm dünyada neoliberalizmin etkili olmasını sağlamışlardır (Çam, 2006: 22).

1970'lerin krizini bir verimlilik krizi olarak tanımlayan neoliberalizm kuramcıları (yeni sağ projenin savunucuları); bu krize enflasyon, işçi sendikaları, refah harcamalarının artışı, devlet tekelleri, piyasa oyuncularının hareket serbestliğinin kısıtlı olması, geleneksel, toplumsal ve ahlaki değerlerin çürümeye başlaması gibi sebeplerin yol açtığını ileri sürmüşlerdir. Buna göre, krizin temeli refah devleti uygulamalarıdır ve çözümü ise denk bütçe oluşturmak için kamu harcamalarının kısılmasıdır. Bu sebepten ötürü özellikle Hayek ve Friedman krizden çıkış için devletin ekonomi ve toplum üzerindeki etkisinin azaltılmasını savunmuşlardır. Bununla birlikte ulusal piyasaların uluslararası piyasalarla eklemlenmesini sağlamak amacıyla deregülasyon (yasal ve kurumsal liberalizasyon) politikalarının hayata geçirilmesini önermişlerdir (Topal, 2006: 25).

Neoliberal uyanışın en önemli nedenlerinden biri, keynesçiliğin kendi içinde ortaya çıkan düşünsel bölünmelerde ve kamuoyunda neoliberal serbest piyasalar retoriğiyle rekabet edebilecek bir anlayışı geliştirememiş olmasında bulunabilir (Saad-Filho ve Johnston, 2005: 44).

Keynesyen bölünmenin kaynaklarından biri gelir bölüşümü kuramıydı. Keynes, işçilerin hak ettikleri kadar ücret aldıklarını öne süren marjinal ürün temelli gelir bölüşümü kuramına inanan biriydi. Sendikalara ve emek piyasasına yapılacak diğer müdahale biçimlerine meşruiyet kazandıracak gerekçelere pek alan bırakmayan

bu kuram, bu tür şeyleri eşitsiz pazarlık gücüyle bağlantılı piyasanın başarısızlığını düzeltilmeyi amaçlayan değil de, piyasanın işleyişini aksatan uygulamalar olarak gösterir. Sonuçta, toplam talebi belirleyen etkenlerin ve istihdamla ilgili sonuçların belirlenmesinde toplam talebin oynadığı rolün anlaşılmasında Keynes ile Keynesçilerin büyük katkılarına olmasına karşın, üretim koşulları ve bu koşulların toplam talep ile nasıl bir etkileşim içinde olup üzerinde ne tür etkileri olduğu hakkında belirsizlik bulunuyordu. İşsizliğin sorumlusunun, fiyatların ve nominal ücretlerin aşağı doğru katılığı olduğu inancı Keynesçilerin ikinci zayıf noktasıydı. Düşen nominal ücretlerin fiyatları düşüreceği, böylece para rezervinin reel değerini yükselterek tüketim harcamalarını ve toplam talebi uyaracağı belirtiliyordu (Saad-Filho ve Johnston, 2005: 46).

Fiyat ve ücret esnekliği hakkındaki bu Neo-Keynesçi görüş özellikle Amerikalı iktisatçılar arasında yaygın kabul gördü. Aslında bu görüş, işsizliğin sorumlusunun fiyat ve ücret katılıkları olduğunu, bu katılıkların sendikalar ve asgari ücret yasaları gibi etkenleri kapsadığını ifade ediyordu. Amerikan tarzı Neo-Keynesçi konumlanış, bir bakıma bugünkü neoliberal emek piyasası esnekliği gündeminin üstü kapalı ifade edilmiş bir habercisiydi. İşsizliğin, gelecek hakkındaki belirsizlik ile iş çevrelerindeki güven eksikliğinin neden olduğu talep eksikliklerinden kaynaklandığını savunan Post-Keynesçi çözümlemeyle tam bir karşıtlık oluşturmaktaydı (Saad-Filho ve Johnston, 2005: 47). İşte bu karşıtlık, Keynesçiliğin zayıflayıp yerini neoliberalizme bırakışının altında yatan en önemli nedenlerden biridir.

Neoliberal düşüncelerin teorik kökeni, insanların gereksinimlerinin karşılanmasında piyasa mekanizması ağırlıklı görüşün yer aldığı A.Smith ve D.Ricardo'nun öncülüğünü yaptığı klasik liberalizme kadar dayanmaktadır. İdeolojik bir hareket olarak neoliberalizmin önemi R. Mundell ve A. Flemming'in çalışmaları ile artmıştır. M. Friedman, M. Polanyi, F. Hayek ve L. Mises gibi bilim adamlarının çalışmalarıyla da akademi dünyasında öne çıkmaya başlamıştır.

Neoliberal düşüncenin altında, hem ekonomik hem de siyasal bağlamda farklı politikalar farklı yöntemler yatmaktadır. Her şeyden önce etkinlik analizinin

yayılması ve neoklasik iktisadın ilkelerine bağlılık neoliberal reform ve kalkınma politikaları içinde bu farklı politika ve yöntemler açıkça görülmektedir. Diğer yandan, M. Friedman ve Hayek gibi iktisatçıların öne sürdüğü şekilde laissez faire, piyasa ve özgürlük kavramlarının etkileri kendini göstermektedir. Neoliberal düşüncelerde, kamu tercihi teorisinin benimsendiği devlet ile ilgili yapılan tartışmalarda görülebilmektedir. Nitekim devlet başarısızlığı ve özel çıkarlar gibi konular tartışmalara odak noktası olmuştur. Neoliberal politikalarda sıklıkla vurgulanan düzenleyici politikaların özel çıkar gruplarından kaynaklandığı şeklindeki önermeler Kamu Tercihi Teorisinin analizlerine dayanmaktadır. Kamu tercihi teorisinde olduğu gibi neoliberal teoride de devlet faaliyetlerinin, refahı azaltacağı görüşü hakimdir.

Kamu tercihi teorisi 1950 ve 1960'lı yıllarda Amerika'da siyasal süreçleri eleştiren bir düşünce olarak ortaya çıkmıştır. Temsili demokrasinin kurum ve işleyişinin, toplumsal tercihin siyasal karar alma mekanizmalarına taşınmadığını ön gören kamu tercihi teorisyenleri, yaşadıkları dönemdeki temel sorunları incelemişlerdir. Bu sorunlar; devlet teorisi, seçim sistemleri, seçmen davranışları, siyasal partiler, bürokrasi ve Keynesyen görüşlerin eksiklikleri gibi yönetsel sistemin temel kavramları olmuştur. Kamu tercihi teorisyenleri siyasal insan ile ekonomik insanın aynı özelliklere sahip olduklarını belirtmişlerdir. Kamu tercihi teorisyenleri, bireylerin siyasal süreçlerde karar alırken kamusal yararı değil kendi çıkarlarını düşündüklerini belirtmişlerdir. Kamu tercihi teorisyenlerine göre bireyler, kolektif kamusal düşünce yerine, bireysel çıkarları doğrultusunda ve rasyonellik anlayışı içinde hareket etmektedirler. Kamu Tercihi Teorisi karmaşık yönetsel işlemlere katılan bireylerin, oy veren seçmenin, seçime giren adayların, seçilmiş temsilci ve bürokratların davranışlarını ekonomi biliminin yöntemleriyle incelemektedir. Reagan-Thatcher dönemi politikalarında kendisini gösteren devletin küçültülmesi, özelleştirme ve refah devletinde kaçış kavramlarının Kamu tercihi teorisi çerçevesinde hayata geçirildiği görülmüştür (Akcagün, 2010: 29).

Friedman ve Hayek'e göre, devletin yönetsel, siyasi, ticari, finansal aygıtlar üzerindeki müdahaleler sosyal refahı azaltmaktadır; bu bakımdan da devletin faaliyetleri ve kontrol olanakları sadece ulusal düzlemde değil; uluslararası düzlemde

de sınırlandırılmalıdır. “Özgürlüğümüzü koruması için kurduğumuz devlet, özgürlüğü yok edici bir Frankestein’a dönüşmemelidir” diyen Friedman, Keynesçi politikaların yer verdiği devlet kontrollerine ve müdahalelerine ciddi eleştiriler getirmektedir. Serbest piyasa sisteminin yegane hakimiyetini savunan neoliberal kuramcılara göre devlet; vatandaşlarının iç ve dış güvenliğini, adalet ve düzenin sürekliliğini sağlamalı; özel anlaşmalara uyulmasını, rekabetçi piyasaların güçlendirilmesini ve para sisteminin kontrolünü amaçlamalıdır. Bu çerçevenin dışındaki bütün siyasal, yönetsel, finansal ve ticari faaliyetler aynı zamanda, liberalizasyon politikaları ile devletin kontrol ve müdahale alanından çıkarılmalıdır. Bununla birlikte Hayek, Mises gibi neoliberal düşünürler, Marksizm ve sosyal demokrasiyle aralarındaki farkı köklü bir kopuş olarak sunarken klasik liberalizmle neoliberalizm arasında bir kopuş değil, süreklilik olduğunu savunmaya özen göstermişlerdir (Çam,2006: 23-24).

Neoliberal politikaların yapı taşlarından bir tanesi de, Amerika’da özellikle makro ekonomik politikalarda ortaya çıkan arz yanlı iktisat kuramıdır. 1970’li yılların sonlarına doğru talep yönlü iktisadın karşılaştığı sorunlara çözüm olarak, vergi indirimleri politikasını öneren Amerikalı iktisatçı Profesör Arthur Laffer, vergi indirimleri sonucunda toplam piyasa üretiminin ve toplam vergi gelirlerinin artacağını savunmuştu. Laffer’ in görüşleri, ABD’de özellikle Wall Street Journal’ un editörü Jude Wanniski’ nin katkılarıyla kamuoyuna aktarıldı. Bu görüşler, kısa sürede akademik çevrelerde de ilgi gördü ve özellikle P.C. Roberts, N. Ture, M. Evans, A. Reynolds, B. Bartlett ve diğer bazı iktisatçılar tarafından ayrıntılı bir şekilde incelemeye konuldu. Arz-yönlü iktisat, özellikle vergi indirimleri yoluyla üretimin ve dolayısıyla vergi gelirlerinin pozitif yönde etkileneceğini ve bu suretle ekonomik büyümenin, kaynak kullanımında ve dağılımında etkinliğin sağlanacağını savunan bir iktisadi düşüncedir. Buna göre iktisadi sorunların çözümünde anahtar mesele arzı artırmaktır. Bu bağlamda vergi oranları temel politika aracı olmalı ve bu oranlar tasarruf etme ve çalışma şevkini kırarak kadar yüksek olmamalı, sosyal güvenlik harcamaları da işgücünü tembelliğe özendirilmeyecek bir düzeyde tutulmalıdır.

Gelişmekte olan ülkelerde neoliberal politikalar ilk olarak Latin Amerika ülkelerinde ortaya çıkmıştır. 1970’li yıllarda otoriter devletler, bu ülkelerin ekonomik yapılarında önemli rol oynamıştır. Söz konusu ülkelerde ekonomi, büyük ölçüde kamu mülkiyetinde girişimler, ekonomik büyümede ihracatın önemi ve bürokratlarla özel sermaye arasında yakın çıkar ilişkileri ile nitelenmektedir. 1980’li yıllarda ise ihracat destekli ekonomik büyüme politikalarının ve borçlanma sorununun krizler yaratması neoliberal politikaları gündeme getirmiştir. Devletin finansal olarak borçlarını ödeyebilmesi ve elindeki kaynakların rasyonel kullanılması neoliberal politikaların hedefi olmuştur. Bu doğrultuda, devletin kontrol ve korumacı yaklaşımından piyasa merkezli planlamaya doğru ciddi bir kayma olmuştur.

Neoliberal dönüşümün gerçekleştirilmesi bağlamında gelişmekte olan ülkelerin 1970’lerle birlikte yaşadıkları ekonomik kriz ve bu krizin yıkıcı etkileri nedeniyle içine düştükleri borç batağı sonucunda, başta IMF ile olmak üzere yaptıkları borç anlaşmalarında dayatılan koşulların bir parçası olarak, korumacılığın reddedilmesi zorunlu hale geldi. Kemer sıkma programlarının sınırları içerisinde politika üretmek zorunda olan politikacı ve bürokratlar yeniden bölüşüm projelerinden, fiyat sübvansiyonlarından, kamu sosyal harcamalarından ve yerel sanayinin korunmasından vazgeçmek zorunda kaldılar. Neoliberal doktrin temelinde ekonominin yeniden yapılandırılmasına razı oldular. Hükümetler, sübvansiyona ihtiyacı olan kamu kuruluşlarının özelleştirilmesinin gerekli olduğunu kabul etmek durumunda kaldılar ve bununla birlikte biriken borçlar nedeniyle kendilerini, dünya piyasasından ihracat yoluyla daha fazla pay almak zorunda hissettiler (Keyder, 1996: 30).

1.3.4. Neoliberalizmin Yükselişi: Yeni Bir Sosyal Düzen

Neoliberalizmin dünya üzerindeki yükselişi, denk olmayan coğrafi gelişme mekanizması yoluyla harekete geçirildi. Sanayileşmiş ülkeler veya bölgeler, uygulamaya geçirdikleri ekonomi politikalarını empoze etmeye başlayarak az gelişmiş ülkelere üstünlüklerini izlemeleri konusunda baskı yaptılar. İngiltere, ABD, Çin, Japonya, Almanya gibi ülkelerdeki ve Silikon Vadisi, Bangalore, Bavyera gibi bölgelerdeki ardı ardına gelen teknolojik yenilikler, bu ülke ve bölgelerin,

sermaye birikiminin öncüleri olmalarını sağlamıştır. Tartışmasız İngiltere ve ABD bu sürecin başını çekmekteydiler.

Neoliberal paradigmanın yükselişini küresel ekonomi politikte yaşanan derin değişim ve dönüşümler ile siyasi ve ekonomik güç ilişkilerinden soyutlayıp salt akademik/entelektüel düzlemdeki eğilimlerin sonucu olarak açıklamak hatalı olmakla birlikte, 1970’li yılların sonlarında Asya, Afrika ve Latin Amerika gibi bölgelerdeki kalkınma deneyimlerini araştıran çevrelerin alternatif analitik yapılara ciddi şekilde ihtiyaç duyduklarını belirtmek gereklidir. Daha önceki yirmi yıllık süreçte kalkınma ve ekonomi politik çalışmalarının özellikle merkez-dışı bölgelerde nabzını tutmaya çalışan “modernleşme kuramı” ile “bağımlılık-modern dünya sistemi” yaklaşımlarının tecrübe ettikleri analitik tutarlılık ve kredibilite sorunlarının da neoliberalizmin hızlı yükselişini kolaylaştırdığı yadsınamaz bir gerçektir (Ünay, 2009: 95).

Küreselleşmenin iktisadi ideolojisi olarak ortaya çıkan ve temel esprisini, devletin ekonomide; üretici, tüketici, dağıtıcı ve düzenleyici olmaktan çıkmasını, kamusal hizmetlerin özel sektöre bırakılmasını ve aynı zamanda politik gücün yerel otoriteler ve sivil toplum kuruluşlarıyla paylaşılmasını salık veren neoliberalizm, günümüz dünyasının adeta ekonomi politikği haline gelmiştir. Neoliberal politikaların, 80’lerle birlikte gündeme gelmesi hiç şüphesiz ki, o güne kadar hâkim olan sosyal devlet anlayışının gözden düşmesi ve yerine yeni sağ siyasetin egemen olmaya başlamasıyla ilişkilidir. Küreselleşme, bu süreçte hem liberal ve muhafazakar değerleri içinde barındıran yeni bir siyaset tarzını öne çıkartmış hem de yeni dünya düzenine uygun/uyumlu bir ekonomi politik (neoliberal) düzen yaratmıştır (Duman, 2011: 688).

İktisadi açıdan, günümüz küresel finans piyasalarının güçlenmesine yol açan en önemli temel etken, 1973-1980 yılları arasında petrol ihracatçısı ülkelerin elindeki dolarları sanayileşme hamlesinde bulunan ülkelere aktarmaya başlamasıdır. Ancak bu model, uluslararası borç krizi nedeniyle sona ermiş ve uluslararası finans kuruluşlarının yönlendirdiği neoliberal politikaların önünü açan bir unsur olarak karşımıza çıkmıştır (Demircan, 2008: 09).

1980'lerin sonunda John Williamson'ın (1989) katkısıyla Washington Mutabakatı (Washington Consensus) adıyla anılmaya başlayan neoliberalizmin Doğu Bloğunun çözülmesiyle beraber vahşice yayılması süreci, Francis Fukuyama'nın (1992) öngördüğü gibi "tarihin sonu"nu getirmeyecek, yalnızca küresel sermayenin tarihsel dönüşüm ve büyüme hareketinin bir durağını teşkil edecekti. Terimin (Washington Mutabakatı) çağrıştırdığı uzlaşa da, sanılabileceği gibi emek, sermaye ve hükümet temsilcilerinin bir araya gelip iktisadi konularda küresel bir anlaşmaya varması şeklinde cereyan etmemiştir. Aksine, sağlanan uzlaşa, Washington'daki merkez binaları birbirine bakan iki uluslararası finansal kurumun, IMF ve Dünya Bankası'nın arasında, gelişmekte olan ülkeler için tasarlanan bir dizi siyasal iktisadi tedbir ve uygulama üzerinedir. Söz konusu tasarı finansal ve ticari serbestleşmeyi öngören bir acil eylem planı şeklinde bu ülkelere telkin edilmiş, Türkiye'nin Ağustos 1989 tarihli IMF anlaşması da bu ilkeler çerçevesinde hayata geçirilmiştir (Örmeci, 2010: 01).

Her ne kadar neoliberalizm özgül bir iktidar şekillenmesini tanımlasa da kapitalizmin dönüşümünde gözlenen uzun dönemli eğilimlerin devam etmesini dışlamaz. 19. yüzyıldan beridir süregelen finansal kurumların çarpıcı yükselişi ve buna koşut olarak sermayenin merkezileşmesi, 1980'lere gelindiğinde büyük bir sıçrama yapmıştır. Finansal faaliyetler ve buna karşılık gelen güç, devasa finansal holdinglerde yoğunlaşmıştır. Örneğin, çok sayıda ülkede faaliyet gösteren 3.000 şirketin oluşturduğu Citigroup'un 2000'deki toplam varlıkları 400 milyar doları bulunuyordu. Bu holdingler, geleneksel bankacılık ve sigortacılık faaliyetleri ile yeni gelişen varlık yönetimi gibi işlevleri daha önce görülmemiş bir boyutta bir araya getiriyorlar. ABD'de menkul kıymetler, yatırım ve emeklilik fonları gibi geniş bir yelpazeden oluşan kurumlarda toplanmıştır. Geleneksel kapitalist işlerin tamamı geniş idari kadrolara ve büro çalışanlarına devrediliyor. Finansal olsun olmasın bir idari devrim başlamış durumda (Saad-Filho ve Johnston, 2005: 31).

Neoliberalizm, merkezi, çevreyi ve bu ikisi arasındaki ilişkiyi etkileyen, kapitalizmin işleyişiyle ilgili yeni kurallarını ifade eder. Bu yeni kuralların başlıca nitelikleri şöyle sıralanabilir (Saad-Filho ve Johnston, 2005: 27):

- Borç verenler ile hissedarların lehine olacak şekilde yeni bir emek ve yönetim disiplini,
- Devletin refah ve kalkınma alanlarındaki müdahalelerinin azaltılması,
- Finansal kurumların çarpıcı büyümesi,
- Finansal ve reel sektörler arasında birincilerin faydasına olacak yeni ilişkilerin hayata geçirilmesi,
- Birleşme ve satın almalar lehine olacak bir hukuki tutum,
- Merkez bankalarının güçlendirilerek faaliyetlerinin fiyat istikrarına yönlendirilmesi,
- Çevrenin kaynaklarının merkeze aktarılması konusunda yeni bir kararlılık.

Neoliberal ekonomi politikalarının uygulamaya koyulmasıyla birlikte, üstün olan devletlerin iktisadi büyüme oranlarını artırıp dünya piyasasında yeni bir canlılık ortamı yaşanacağı, öte taraftan da lider devletlerin tavsiyeleri doğrultusunda hareket eden az gelişmiş devletlerin, içinde buldukları borç sıkıntılarından kurtularak yapacakları atılımla dünya üretiminde yüksek konumlara gelecekleri öngörüsü yaygındı. Beklentiler bu yönde olsa da yaşanan gelişmeler bu politikalara umut bağlamanın çok da doğru bir hareket olmadığını ortaya koymuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

KALKINMA İKTİSADININ DÖNÜŞÜM SÜRECİ ve NEOLİBERAL KALKINMA

Bu bölümde İkinci Dünya Savaşı sonrasında az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunlarına ilişkin olarak geliştirilen yaklaşımların genel bir değerlendirmesi yapılarak, 1980 sonrası hayat bulan neoliberal dönem açıklanmaya çalışılacaktır. Neoliberal ekonomi politikaları, neoliberalizmin devlete biçtiği rol, neoliberalizmde yapısal ayarlamalar, neoliberal küreselleşmenin az gelişmiş ülkelere olan etkileri ve tezimizin konusunu oluşturan neoliberal politikaların kalkınma üzerindeki etkileri tartışılacaktır.

2.1. KALKINMA İKTİSADININ GELİŞİMİ

Kalkınma iktisadı ilgisini, az gelişmiş ülkeler ve bu ülkelerde yaşayan yoksul insanların yaşam kalitelerinde daha hızlı ve büyük oranda ilerleme kaydedilmesi için gerekli olan ekonomik, sosyal ve kurumsal mekanizmalar üzerinde yoğunlaştırır.

Kalkınma iktisadının bir alt disiplin olarak ortaya çıkmasının asıl nedeni, acilen çözüm bekleyen pratik sorunların dayatmasıdır. Bu konuda Jagdish N. Bhagwati: “Disiplin, doğrudan politik kaygılarımızın sonucu olarak ortaya çıktı” diyor. Bir kere doğrudan sömürge statüsündeki halkların bağımsız devletler haline gelmesi, Doğu-Batı nüfus yarışının yoğunluk kazandığı soğuk savaş ortamında, genç devletlerin hangi kutupta yer alacağı sorusunu gündeme getirmişti. Bu bağlamda kalkınma iktisadı, doğrudan siyasi kaygılara cevap vermek üzere sahneye çıkıyordu (Başkaya, 2000: 42). Daha sonra, Marshall Planı çerçevesinde kalkınma, salt bir ekonomik olguya dönüştürülmüştür. Ekonomik büyüme ile özdeşleştirilerek geri kalmış ekonomilerin büyüyememe sorununa çözümler aramaya başlamıştır.

Az gelişmiş ülkelerin sorunlarından birisi yetersiz sermaye birikimidir. Sermaye birikimi hem üretim kapasitesi yaratılmasının hem de parasal gelir artışının kaynağıdır. Oysa az gelişmiş ülkelerde sermaye miktarı çok yetersiz olduğu gibi aynı zamanda çok yavaş bir hızla artmaktadır. Nüfustaki büyüme oranının yüksekliğiyle

birlikte milli gelir düzeyindeki düşüklük, sermaye miktarının düşük kalmasına ve aynı zamanda artışın yavaş olmasına neden olmaktadır.

Az gelişmiş ülkelerin kalkınma süreçlerinde karşılaştıkları en önemli sorunlardan bir diğeri de hızlı nüfus artışıdır. Az gelişmiş ülkelerin yetersiz sermaye birikimlerinin var olduğu düşünüldüğünde, artan nüfusun çalışan azınlık tarafından beslenmesi zorunlu hale gelir. Bu durum zaten sınırlı olan tasarruf eğilimini daha da azaltır ve ekonomik değişim için gerekli sermaye birikiminin sağlanması mümkün olamaz.

İktisadi kalkınma yaklaşımlarına göre az gelişmiş ekonomilerin temel bir özelliği de arz, talep ve optimum kaynak dağılımı açısından piyasaların dar ve düzenleyici niteliğinin yeterli olmamasıdır. Az gelişmiş ekonomilerde piyasa koşullarının olmaması veya eksik olması da önemli sorunlardan biridir. Bu durum, kaynakların optimal dağılımına olumsuz etkide bulunmaktadır.

2.1.1. Sanayi Devriminden İkinci Dünya Savaşı Sonrasına Kalkınma

İktisadi

Sanayi Devrimi ekonomik olarak bir dönüşüm noktasını ifade etmektedir. Devrimi gerçekleştiren İngiltere'ye ayak uydurmak isteyen diğer ülkeler ekonomik yapılarını yeniden yapılandırmaya giderek üretim ve bölüşüm sistemlerini değiştirmişlerdir. Bu değişim sadece ekonomik alanda kalmayıp sosyal ve kültürel alanda da kendini göstermiştir. Bağımsız ülkelerin değişimini ve gelişimini sağlayan sanayi devrimi, gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş olan ülkeler arasındaki gelişmişlik farkının ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Hindistan ve Pakistan'ın bağımsızlığa kavuşmasının ardından diğer birçok gelişmekte olan ülkelerin de bağımsızlığını ilan etmesiyle ve Sovyetler Birliği'nin yanı sıra diğer sosyalist ülkelerin de siyasi alanda kendini göstermeye başlamasıyla birlikte iktisadi kalkınmanın temelleri atılmıştır.

Sovyetler Birliği ve Amerika arasındaki soğuk savaş kızıştıkça, bu bloklar arasında kalan ülkeler artan ölçüde ilgi odağı olmuşlardır, bu ülkelerin sorunlarını

kurumsal ve ampirik açıdan izlemeye çalışan kalkınma iktisadı da giderek önem kazanmaya başlamıştır (Şenses, 2003: 104). İktisadi kalkınma bilim dalının özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkmasının en önemli nedenlerinden biri bu yarı-sömürge durumunda olan az gelişmiş ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmalarındır.

Kalkınma iktisadının ilk zamanlarında gelişmekte olan ülkelerin içinde buldukları ekonomik koşulları inceleyen iktisatçılar, bu ülkeler için öncelikli hedefin büyümeyi sağlayabilmek olduğunu ileri sürmüşlerdir. Avrupa için ise en büyük amaç, kendi ülkelerinin yeniden yapılanmasını sağlayabilmek olmuştur.

R.Nurkse, *Problem of Capital Formation in Underdeveloped Countries* isimli kitabında yoksulluk kısır döngüsünü ileri sürmüş ve bir ülkenin yoksul olduğu için yoksul olduğunu savunmuştur. Az gelişmiş ülkelere, bu kısır döngüye yakalandıkları zaman dış kaynaklara başvurmaları önerilmektedir. Bu çerçevede Nurkse, gerek az gelişmiş ülkelere uluslararası kuruluşlar eliyle yapılacak yatırımların, gerekse bu yatırımlar sonucunda kalkınmaya başlayacak bu ülkelerden kaynaklanacak ithalat talebinin, Batı gerek dünyasının yeni bir bunalıma girmesini önleyebileceğini savunmuştur (Kaynak, 2007: 29).

İktisadi kalkınmanın öncülerinden biri olan P. R. Rodan, yazmış olduğu *Problems of Industrialization of Eastern and South-Eastern Europe* makalesiyle batı ülkeleri dışındaki ülkeler için çalışan ilk iktisatçıdır. Sanayileşmenin yalnızca Avrupa'daki gibi zor durumda olan ülkeler için değil dünyanın tüm ülkelerinin çıkarı için olması gerektiğini savunmuştur.

İktisadi kalkınma sürecinde iktisatçıların geliştirdikleri teoriler genelde dünyadaki tüm ülkelerin Avrupa'daki yöntemi benimsemelerini savunarak kendi ekonomik büyümelerinin gerçekleşebilmesi için güney ülkelerinin küresel ekonomi ile ilişkilerini sınırlandırmalarını ileri sürmüşlerdir. Bu bağlamda literatüre önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Economic Development with Unlimited Supplies of Labor isimli eseriyle A. Lewis, iktisadi kalkınmanın, kara dayanmayan tarım sektöründeki emek fazlasının kapital sektöre taşınmasıyla gerçekleşebileceğini savunmuştur.

W.W. Rostow, 1960 yılında *The Stages of Economic Growth* adlı eseriyle kalkınma iktisadı biliminde önemli bir yere sahiptir. Rostow'a göre kalkınma; geleneksel toplum, kalkışa hazırlık, kalkış evresi, olgunluk evresi ve kitle tüketim çağı olmak üzere beş evrenin sonunda gerçekleşebilecektir.

Dengeli büyümeyi savunan iktisatçıların aksine A. O. Hirschman ve P. Streeten dengesiz büyüme kuramını savunmuşlardır. Hirschman, bölgeler arasında olan eşitsizlik üzerine yoğunlaşmış ve kalkınma süresince bazı bölgelerin diğerlerine göre daha ileride olabileceğini bunun da kalkınmayı kolaylaştıracağını öngörmüştür.

Streeten'nın kalkınma teorisinin özü; belli şartlar içinde dengesizliğin ilerlemeyi bozmaktan çok canlandıracağı ve teşvik edeceği, hızlı büyümenin bir engeli olabileceğinden çok bir şartı olabileceği ve denge üzerine fazla ısrar etme ve önem vermenin, durgunluğu önlemekten çok ona neden olabileceği şeklinde özetlenebilir (Yavilioğlu, 2002: 59). Streeten'e göre bölgeler arası eşitsizlik büyümeyi uyaracak ve böylece yeni dengesizlikler ile ek uyarıcılara öncülük edecektir.

Dengesiz kalkınma teorilerine, Hirschman ve Streeten dışında Scitovsky'yi de eklemek mümkündür. Scitovsky, dışsal ekonomilerden hareketle yatırımlar arasındaki ilişkileri öne çıkarmakta ve geri kalmış ekonomiler için çözüm önerileri sunmaktadır. Diğer bir dengesiz kalkınma teorisi, öncüsünün F. Perroux'un olduğu "kalkınma kutupları" teorisidir. Perroux, kalkınmanın ülkenin her yerinde aynı anda başlamasının mümkün olmayacağını; pazarın büyüklüğü, altyapının durumu, hammaddeye yakınlık, yan sanayi, işgücü ve sosyal üst yapı gibi nedenlerden dolayı bazı bölgelerin kalkınmada öncelik kazanacağını ve kalkınma kutuplarının oluşacağını belirtmektedir (Yavilioğlu, 2002: 60).

Dengesiz kalkınma teorilerinin söz konusu düşüncelerinin temelinde yatan neden, geri kalmış ekonomilerde sermayenin kıt oluşudur. Onlara göre, kıt olan sermayenin eşit dağılımı düşük ölçekli işletme tiplerinin ortaya çıkmasına ve düşük verime neden olmaktadır. Bunu önleyebilmek için yatırımlar, ekonomide kalkınmayı gerçekleştirecek sürükleyici sektörlerle kaydırılmalıdır. Fakat her sektör sürükleyici özelliğe sahip değildir. Bu sektörleri tespit edebilmek için ekonomide sektörlerin ileri

ve geri bağlantı katsayılarına bakılmalıdır. Toplam bağlantı katsayısı en yüksek olan sektörlere öncelik verilmelidir. Burada ileri ve geri bağlantı katsayılarından kastedilen husus, bir sektörde meydana gelen üretim artışının diğer sektör üretimi ve toplam üretim artışı üzerindeki etkisidir (Yavilioğlu, 2002: 58).

1955 yılında S. Kuznets *Economic Growth and Income Inequality* isimli çalışmasıyla uzun dönemli kalkınma yöntemlerini incelemiştir. Gelişen ülkelerde gelir eşitsizliğinin ilk olarak yükseleceğini, fakat belli bir düzeyden sonra bu eşitsizliğin azalacağını ileri sürmüştür. 1961 yılında ise Schultz, bir ekonomik sistemin en önemli faktörünün beşeri sermayede gerçekleşen büyüme olduğunu bu yüzden de insanın bilgi ve becerisini yükseltmek için yapılan yatırımların son derece önemli olduğunu savunmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan toplumsal ve ekonomik değişimler sonrası kalkınma iktisadının çıkış koşulları değerlendirildiğinde; savaşın ardından ABD'nin bir ekonomik güç olarak etki alanlarını yeniden şekillendirme isteği, bir dizi sömürge ülkenin sömürgeleikten kurtularak bağımsız devletler konumuna geçmesi, az gelişmiş ülkelerin kendi iç dinamiklerine bağlı olarak kalkınma ya da kapitalist ilişkileri geliştirme yönündeki eğilim, uluslararası ilişkilerdeki soğuk savaşın taraftarı olan ülkelerin dış politikalarının belirlenimi altına girmesi kalkınma iktisadının bir bilim dalı olmasında etkili olan faktörlerdir (Palabıyık, 2009: 17).

1970'li yıllar boyunca kalkınma; yoksulluğun azaltılması veya ortadan kaldırılması, eşitsizlik ve büyüyen bir ekonomide işsizlik gibi kavramlarla yeniden tanımlanmıştır. Dünya Bankası da o zamana kadar uygulanan ve hızlı sermaye birikimine ve sanayileşmeye dayalı büyüme modelinin gelir dağılımını bozduğu ve yoksulluk sorununa kalıcı bir çözüm bulunamadığı gerekçesiyle yoksulluk konusunu gündemine almış ve yoksulluğun giderilmesi için yoksulların beslenme, barınma, sağlık ve eğitim gibi temel gereksinmelerinin karşılanmasını hedefleyen temel ihtiyaçlar yaklaşımını ortaya atmıştır (Şenses, 2009: 39).

Sonuç olarak 1980 öncesi kalkınma teorileri, az gelişmişlikten kurtuluş reçetesi olarak farklılaşmakla beraber, kalkınmayı tanımlaması olarak birbirlerine benzemektedirler. Zaten İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya ekonomik ve siyasal

konjonktürü ve reformist kalkınma yaklaşımının hakimiyetiyle uygulanan politikalarda bu görülmektedir. Sanayileşme ve büyüme hedefi, sektörel bazda tarım yerine sanayiye yoğunlaştırılması, sanayileşme için yatırımların (dolayısıyla tasarruf=sermaye birikiminin) artırılması ve ithal ikameci politikaların yürürlüğe girmesi (bununla birlikte ödemeler dengesinde de iyileşme yaşanması), istihdamın sağlanması ve bütün bunları uygulayacak aktör olarak ise devletin görülmesidir. (Şenses, 2003: 106). İşte 1980 öncesi tek biçimli ekonomi yönetimi anlayışı bu temellere oturtulmuş ve sanayileşme odaklı, devlet yönetimli ekonomi politikası 1980'lere kadar bütün dünyada uygulanan ekonomi politikası olmuştur.

Tablo 1: 1980 Öncesi Kalkınma İktisadı Süreci

	1950-1960 Dönemi	1960-1970 Dönemi	1970-1980 Dönemi
<u>Ekonomik Amaçlar</u>	<ul style="list-style-type: none">• Gayri Safi Milli Hasılanın(GSM H) Büyümesi	<ul style="list-style-type: none">• GSMH Büyümesi• İstihdam• Ödemeler Dengesi	<ul style="list-style-type: none">• GSMH Büyümesi• İstihdam• Gelir Dağılımı• Yoksulluğun Giderilmesi
<u>Teorik Kapsam</u>	<ul style="list-style-type: none">• Kalkınmanın Aşaması• Büyük İtici Güç• Toplam Yatırım Kriterleri	<ul style="list-style-type: none">• Dengeli Büyümeye Karşı Dengesiz Büyüme• İnsani Sermaye• Tarımın Rolü• Ekonomik Düalizm	<ul style="list-style-type: none">• Bağımlılık Teorisi• Azgelişmişlik Teorisi• İstihdam, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Arasındaki İlişki• Teknolojinin Uygunluğu
<u>Önerilen Politikalar</u>	<ul style="list-style-type: none">• Sanayileşme• İthal İkameci Yaklaşım• Altyapı Yatırımları	<ul style="list-style-type: none">• İhracata Teşvik• Sanayi ve Tarım Arasında Dengeli Büyüme• Fiyatların Uygunluğu	<ul style="list-style-type: none">• Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı• Kırsal Kalkınma• Varlıkların Yeniden Dağıtım• İstihdam Teorileri
<u>Öncü İktisatçılar</u>	<ul style="list-style-type: none">• P. Rosenstein-Rodan (1943)• K. Mandelbaum (1945)• H. Singer (1952)• R. Nurkse (1953)• Lewis (1954)• W.W. Rostow (1952, 1956)	<ul style="list-style-type: none">• S. Kuznets (1955)• G. Myrdal (1957)• O.Hirsch(1958)• J. Mincer (1958)• P. Streeten (1959)• T. Schultz (1961)• R. Prebisch (1962)	<ul style="list-style-type: none">• G. Frank (1966)• J. Harris ve M. P. Todaro (1970)• A. Foster Carter(1973)• J. Bhagwati (1978)• P. Streeten ve S. J.Burki (1978)

Kaynak: Şenses, 2003-2004

2.1.2. 1980 ve Kalkınma İktisadında Neoliberal Politikaların Ortaya

Çıkışı

Kalkınma iktisadı, teorik çalışmalar ve siyasal söylem vasıtasıyla iktisat gündeminin ana konusu olurken, kalkınma teorilerinde de ülkelerin kalkınma hamlelerinin nasıl olacağı tartışılmış ve üçüncü dünya ülkelerinde bu teorik tartışmaların belirlediği çerçevede somutlaşan ekonomik uygulamalar yürürlüğe girmiştir. Ancak teoriler ve teorilerin alt yapısını oluşturan uygulamaların belirlediği az gelişmiş ülkeler için geçerli olacak bir kalkınma yasası (Başkaya, 2005: 09) kurmaya dönük tartışmalar, 1980'lerle birlikte tartışma konusu olmaktan çıkmıştır. Yani kalkınma iktisadına ilginin yoğun olduğu dönem 1980'lerle birlikte son bulmuştur (Şenses, 2003: 93).

1970'lerde petrol krizinin patlak vermesiyle gelişmekte olan ülkelerin ana finansman kaynağı özel uluslararası bankalar haline gelmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin borç stokunun artması ve borçlarının çevrilemez hale gelmesiyle ve özel uluslararası bankaların verdikleri borçlardan taviz vermemeleriyle bu ülkeler 1982 yılında dış borç krizine sürüklenmiştir (Gibson ve Tsakalatos, 2003: 182).

Borç krizi de birçok gelişmekte olan ülkeyi IMF ve Dünya Bankası güdümünde istikrar ve yapısal uyum programları uygulamak zorunda bırakmış ve bu kuruluşlara hakim olan dışa donuk ve serbest piyasa ağırlıklı bakış açıları bu ülkelerin ekonomi politikalarının belirlenmesine yol açmıştır. IMF, 1-3 yıllık istikrar programlarıyla kısa dönem istikrarın sağlanması konusunda şartlılık uygularken, Dünya Bankası da, aynı dönemde şartlılık kriterlerini, yapısal uyum kredileri aracılığıyla, dış ticaret ve finans piyasalarında serbestleşme, özelleştirme ve devletin rolünün küçültülmesi, göreceli faktör fiyat yapısındaki bozuklukların giderilmesi gibi temel alanlarda önemli orta ve uzun dönem etkileri olabilecek yapısal uyum yönergesine oturtmuşlardır (Şenses, 2003: 16-113).

1980'lerin başında yeni ekonomik ve siyasal düzen anlamına gelen neoliberal paradigma tüm dünyada etkili olmuştur ve neoliberalizmin ekonomi yönetimine ilişkin bakış açısı, ekonomik kural ve amaçları 1980 öncesinden farklıdır. Neoliberal

düzen ile birlikte ülkeler arası eşitsizliği ekonomik ve sosyal formasyon bakımından geri kalmışlık ile tanımlayan ve tarihsel analizle, belirli kalkınma/gelişme yasaları oluşturmaya çalışan kalkınma iktisadı anlayışı, yerini ülkeler arası farklılığı ortadan kaldıran, alternatifsizlik ilanına dayanan ve tarihselliği dikkate almayan bir anlayışa bırakmıştır. Bu durum, ekonomi politikası önermelerine de yansımış, neoliberalizmin yarattığı yeni söylem ile birlikte 1980 öncesi dönemin ‘‘kalkınmak için gerekli ekonomi politika’’ önermelerinden vazgeçilerek yeni politika önermeleri yürürlüğe sokulmuştur. Neoliberal paradigmanın ardında ise 1973 sonrası kar oranlarının düşmesi nedeniyle krize giren mevcut sermaye birikimi modelinin tıkanması yatmaktadır.

Kapitalizmin İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki genişleme veya refah evresinin son bulması ve siyasal alanda yaşanan gelişmeler, ekonomik hedeflerin ve ekonomi politikası araçlarının değişmesini gerektirmiştir (Başkaya, 2005: 130). Kapitalizmin yeni evresine göre olgunlaşan neoliberal yönetim biçimi, bu gelişmelerin neden olduğu yeni ekonomik anlayışa ve eyleyene ihtiyaç duyulması nedeniyle ortaya çıkmıştır. Yeni dönemin ekonomik ve sosyal iktidar ağları için yeni araçlar ihtiyaç haline gelmiş ve aynı zamanda eski araçlar kullanılamaz olmuştur. Bu nedenle hem eski araçlardan vazgeçilmiş hem de yeni araçlar icat edilmiştir.

1980 ile ortaya çıkan neoliberal dönem ve onun ekonomik programı olan yapısal uyarılama ile birlikte ülkeler arası eşitsizliği ekonomik ve sosyal formasyon bakımından geri kalmışlık ile tanımlayan ve tarihsel analizle kalkınma politikası oluşturmaya çalışan kalkınma iktisadı anlayışı, yerini, ülkeler arası farklılığı ortadan kaldıran, alternatifsizlik ilanına dayanan ve tarihselliği dikkate almayan bir anlayışa bırakmıştır. Böyle olunca azgelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelere ulaşmak için yapması gereken uygulamalar da dünya sistemine entegre olmaktan ötesi değildir. Dünya ekonomisinin, yol açtığı olumsuzluklara, eşit olmayan işbölümü ve uzmanlaşmaya karşı politikalar oluşturma yerine artık dünya ekonomisindeki yeni eğilimlere uygun uyarlamaların yapılması söz konusu olmuştur (Başkaya, 2005: 141).

Eski dönemin sanayileşmeye odaklı, korumacı, ulusal burjuvazi yaratan politikalarının tasfiyesini ilan eden, yeni bir Batı merkezli anlayış temsili olarak yeni bir kalkınma yolu ve bu anlayışa uygun uygulamalar dönemi olarak neoliberalizmin en belirgin özelliği uluslararası ekonomik kurumlar aracılığıyla ulusal ekonomileri yönetmeleri ve kalkınma içeriğini biçimlendirmeleridir. Yani yeni dönem ve uygulamaların etkinliği uluslararası kurumlar bağlamında düşünülmelidir (Şenses, 2004: 17).

Tablo 2: Neoliberal Politikalar Işığında Kalkınma İktisadı Süreci

	1980-1990 Dönemi	1990-2000 Dönemi	2000'li Yıllar
<u>Ekonomik Amaçlar</u>	<ul style="list-style-type: none"> • Ödemeler Dengesi • Ekonomik İstikrar • Verimlilik-Etkinlik • Yapısal Uyumlar • Bütçenin Dengelenmesi • Sürdürülebilir Kalkınma 	<ul style="list-style-type: none"> • Yoksulluğun Giderilmesi • Küresel Kapitalizmin Sınırlandırılması • Yapısal Uyumların Devamı • Kurumların İyileştirilmesi 	<ul style="list-style-type: none"> • İnsani Gelişme ve Yoksulluğun Eşitsizliğin Azaltılması • Milenyum Kalkınma İdealleri
<u>Teorik Kapsam</u>	<ul style="list-style-type: none"> • Birbiri İçine Geçen Faktör Piyasaları • İnsan Sermayesi • Teknolojik Yatırım • Endojen Büyüme • Dış Ticaret ve Büyüme İlişkisi 	<ul style="list-style-type: none"> • İnsan Sermayesini Tamamlayan Sosyal Sermaye • Devletin ve Piyasaların Rolü • Post Kalkınma 	<ul style="list-style-type: none"> • Çoklu Denge • Büyüme-eşitsizlik ve yoksulluk ilişkisi • Kalkınmada Kurumların Rolü
<u>Önerilen Politikalar</u>	<ul style="list-style-type: none"> • Dışa Açık Yaklaşımlar • Devletin Rolünün en aza indirgenmesi • Piyasa Merkezli Yaklaşım • Özelleştirme • İstikrar ve Yapısal Uyum 	<ul style="list-style-type: none"> • Yapısal Uyum ve İstikrar • Sosyal Ekonomik Refahın Artırılması • Serbest Piyasa Merkezli Yaklaşım • Asya'nın Başarısının Diğer Azgelişmiş Ülkelere Benimsetilmesi 	<ul style="list-style-type: none"> • Büyüme Hedefli Yoksul Yanlısı Kalkınma Yaklaşımları • Kalkınma Stratejisi Olarak Küreselleşme
<u>Öncü İktisatçılar</u>	<ul style="list-style-type: none"> • A.Krueger (1978) • P.Bardhan(1980) • Sen (1981) • P. Krugman(1981) • R. Lucas (1988) • P. Romer (1989) 	<ul style="list-style-type: none"> • Escobar (1992) • P. Dasgupta (1993) • P. Krugman (1991,1994) • D. Rodrik (1996) • S. Radelet ve J. Sachs (1998) • P. R. Agenor (1999) 	<ul style="list-style-type: none"> • M. Nussbaum(2000) • G. Ranis (2000) • J. Stiglitz (2001) • F.Bourguignon ve S. Chakravarty (2003) • K. Basu ve R. Kanbur (2009)

Kaynak: Şenses, 2003-2004

2.2. GELENEKSEL KALKINMA YAKLAŞIMLARI

İkinci Dünya Savaşı'nı ve sonrasındaki dönemi içine alan geleneksel kalkınma yaklaşımları ilk olarak İngiltere ve Batı Avrupa ülkeleri merkezli olarak ortaya çıkmış daha sonra da Amerika'yı etkisi altına almıştır. Geleneksel kalkınma yaklaşımları, azgelişmiş ülkelerin nasıl kalkınabileceği sorusunun cevabı üzerinde yoğunlaşmıştır. Toplumların, çağdaş davranış ve becerileri nasıl kazanıp geliştirebileceği, ekonominin nasıl ilerleyebileceği sorularına yanıt aramıştır.

2.2.1. Geleneksel İktisadi Kalkınma Yaklaşımı

Geleneksel iktisadi kalkınma yaklaşımı, makroekonomik konular üzerinde odaklanan ve iktisadi büyüme/kalkınma ile yapısal dönüşüm süreçleri arasında yakın ve karşılıklı bir etkileme ilişkisinin var olduğunu kabul eden bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda yer alan iktisatçılar, gelişmekte olan ülke ekonomilerinin sanayileşmiş ülke ekonomilerinden niteliksel yönden farkları olduğu görüşündedirler. Yine bu iktisatçılar bakımından, gelişmekte olan ülke ekonomilerine yönelik incelemelerin, farklı araştırma yöntemleri ve teorik çatılar çerçevesinde yapılmasına gerek vardır. Bir başka deyişle, bir disiplin olarak iktisat bilimi tek bir iktisadi sistem yerine, Keynes'in tam istihdam ve noksan istihdam koşullarında işleyen ekonomiler için yapmış olduğu ikili ayırımına benzer şekilde, azgelişmiş ülkelerin de çoğul iktisadi sistemler kapsamında farklı bir iktisadi yapı içinde ele alınmaları gerekmektedir (Kaynak, 2007: 123).

Geleneksel kalkınma iktisadı, azgelişmiş ülkelerin kalkınamamalarının nedenini ekonomilerde gözlenen arz ve talepten kaynaklanan bazı yetersizliklerle, üretim faktörlerinin organizasyonunda görülen aksamalara, piyasaların küçüklüğüne, girişimci noksanlığına, kaynakların yanlış dağıtımına, gerekli üretim teknolojisinin yokluğuna, maddi ve beşeri sermayedeki eksikliklere vb. etkenlere bağlamaktadır (Kaynak, 2007: 124).

Geleneksel kalkınma iktisadı yaklaşımının öncülerinden biri olan Rostow'a göre, tüm toplumlar zorunlu olarak aynı tarihsel aşamadan geçeceklerdir. Rostow, her toplum için geçerli kabul ettiği beş tarihsel aşamayı çalışmasının hareket noktası

olarak almaktadır. Bu yaklaşıma göre, bugünün gelişmiş ülkeleri, bu aşamaları tarihsel süreç içerisinde geçmişlerdir. En son, dolayısıyla en gelişmiş aşamaya gelen ülke ise ABD'dir. Diğer ülkeler de sosyalist ülkeler dahil sırasıyla bu aşamaya geleceklerdir. Rostow'un başlangıçtan bu yana her toplum için geçerli olduğunu belirttiği aşamalar şunlardır (Ercan ve diğerleri, 1995: 148):

- Geleneksel toplum
- Hazırlık aşamasındaki geçiş toplumu
- Harekete geçme aşamasındaki toplum
- Olgunlaşma yolundaki toplum
- Kitle tüketim çağındaki toplum.

Geleneksel toplum aşaması; tarıma dayalı, üretim tekniğinin geri olduğu ve gelir seviyesinin çok düşük olduğu bir aşamadır. Tasarrufun yapılabildiği alanlarda sosyal verimliliği olan alanlara kaymamaktadır. Toplumda aileden firmalara kadar ekonomik hesaplar kısa dönemli yapılmaktadır. Ekonominin piyasa ile ilişkilerinin çok zayıf olduğu ve kurumsal olarak ekonomik durgunluğu giderecek bir yapının olmadığı aşama olarak tanımlanır (Manisalı, 1982: 59).

Hazırlık aşamasında; harekete geçmek için gerekli ön koşullar hazırlanır. Bu nedenle bu aşamaya geçiş aşaması da denir. Batı Avrupa'da İngiltere iktisadi ve toplumsal yapısı bakımından bu aşamayı tamamlayan ilk ülke olmuştur. Bu aşamada ulusal onur, özel çıkar, genel refah, yeni kuşaklara daha iyi bir yaşam tarzı hazırlamak iktisadi gelişmeden beklenen amaçlar olarak belirir. Ayrıca, tasarruflarını kullanmak isteyen ve riski göze alan yeni girişimci tipi ortaya çıkar. Bankalar gelişir, iç ve dış ticaretin ufukları genişler (Ercan ve diğerleri, 1995: 148).

Rostow kalkış aşamasının en belirgin ve en önemli özelliklerini üç başlık altında toplamıştır. Bu başlıklar şöyledir (Palabıyık, 2009: 44):

- Verimli yatırım oranının artması (Milli gelirin %5 veya %10'un üstüne çıkması),
- Yüksek gelişme oranına sahip temel imalat sektörlerinden birinin veya birkaçının gelişmesi,

- Modern sektördeki gelişmeye paralel, bu sektöre yatırım yapacak, büyüme normal bir süreç haline getirebilecek siyasi, sosyal, kurum ortamının varlığı veya kısa zamanda kurulması.

Harekete geçme aşamasından sonra gelen olgunluğa giriş aşamasında; modern teknolojinin her sahaya yayılmasıyla uzun ve kuvvetli bir ilerleme dönemine girilir. Bu aşamada ulusal gelirin artık %10-20 kadarı devamlı olarak yatırımlara aktarılır; gelir artışı nüfus artışından daha fazladır; yeni sanayi kolları hızla yükselirken, eskiler ağırlıklarını giderek kaybederler; ekonomi, uluslararası işbölümündeki yerini alır; daha önce dışalım konu olan ürünler ülkede yapılmaya başlanır; yeni dışalım gereksinimleri artar ve bunları karşılamak için yeni dışalım malları ortaya çıkar (Ercan ve diğerleri, 1995: 150).

Kitle tüketim çağı aşamasına; ABD’de Henry Ford’un kitle halinde araba üretmesiyle geçilmiş olup ilk otomobil fabrikasını tek bir model üretmek üzere kurmuştur. Hareket eden montaj hattı sayesinde 1908’den 1929 yılına kadar 15 milyon araba üretilmişti. Bu şekilde üretim ve tüketim, kitle toplumu aşamasını getirmiştir. Bu aşamada toplumda sosyal refah ve güvenlik ön plana çıkmıştır. Çalışma sürelerinin kısaldığı, ödemeler bilançosunun fazla verdiği Batı Avrupa, bu döneme 1940–1960 yılları arasında gelmiştir. Toplumların modernleşmesini sağlamak açısından oluşturulan bu kuram aynı zamanda Amerika’nın da az gelişmiş ülkelere reçetesini oluşturmuştur. Bu teori az gelişmiş ülkelerin Batının izlediği yolların aynısından geçerek gelişebilecekleri önermesi nedeniyle eleştirilmiştir (Palabıyık, 2009: 45-46).

Rostow, kalkınmanın başlaması için sadece sermaye birikiminin ve tarım ve sanayideki teknolojik gelişmenin yeterli olmadığına, iktisadi modernizmi ciddiye alan ve yüksek seviyeli bir faaliyet olarak telakki eden bir siyasi elitin, toplumda hakim konuma gelmesinin gerekli olduğuna dikkat çekmektedir (Doğan ve Öztürk, 2010: 37).

Ragnar Nurkse ise az gelişmiş ülkelerin arz ve talepten kaynaklanan kısır döngü yüzünden sermaye birikiminde bulunamadıklarını ve dolayısıyla kalkınmadıklarını belirtmiştir. Nurkse’e göre kısır döngü, yani, yoksulluk çemberi

arz yönünden şöyle meydana gelmektedir: Az gelişmiş ülkelerde kişi başına düşen gelirin düşük olması, tasarrufların düşük gerçekleşmesine ve dolayısıyla gerekli yatırımların yapılamamasına yol açmaktadır. Düşük düzeyde gerçekleşen yatırımlar ise verimliliğin düşük olmasına ve böylece daha önce düşük düzeyde meydana gelen gelirin yine düşük düzeyde gerçekleşmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla başlangıç noktasındaki düşük gelir düzeyinin neden olduğu kısır döngüden kurtulamamaktadır (Kaynak, 2007: 124)

Rosentein-Rodan'ın 1943 yılında yayınladığı makalesi “Doğu ve Güney Doğu Avrupa'nın Sanayileşme Sorunları”nda Avrupa'nın geri kalmış bölgelerine ilişkin kalkınma sorunu ele alınmıştır. Bu makalede önemle vurgulanan bu bölgelerin pazar yönünden kalkınma gerçekleştirebilecek büyüklüğe sahip olmamasıdır. 1957 yılında yayınladığı “Büyük İtiş Teorisi Üzerine Notlar” (Notes on The Theory of the Big Push) ekonomide kalkınma için küçük çaplı yatırımların değil, eş zamanlı her sektörde yapılacak büyük çaplı yatırımların “Büyük İtiş”i gerçekleştireceğini vurgulamaktadır (Palabıyık, 2009: 46).

Büyük itiş kuramında kaynakların asgari bir miktarının birbirini tamamlayıcı yatırımlara yönlendirilmesi kendini sürdüren büyüme sürecine girişte bir eşiğin aşılması anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle, bu sürece girmek için; “...girişilen çabalar yeter sürede belli bir dereceye ulaşmazsa, bu çabalar başarısız olacaktır. Eğer, tersine, belli bir eşik, kritik bir düzey aşılsa ekonomi bozulmaz gelişme aşamasına girer (Ercan ve diğerleri, 1995: 142).

Geleneksel kalkınma teorisyenlerinden birisi de H. Chenery'dir. Chenery, işe geri kalmış ekonomilerde kaynak dağılımı ile piyasa arasındaki bağı zayıf olduğunu, dolayısıyla kaynak gelir ilişkisinin istenen yönde oluşmadığını vurgulamakla başlamaktadır. Ona göre bu durum söz konusu ekonomilerde dengesizlik yaratmaktadır. Bundan başka piyasa dengesini güçleştiren iki faktör daha bulunmaktadır. Bunlar; tam istihdam seviyesinin altında, dış alım-satımın sınırlı olduğu bir ortamda, üretim faktörlerindeki yapısal dengesizliklerle birlikte üretici sektörlerin birbirinden etkilenebilirliğinden kaynaklanan dengesizliklerdir (Yavilioğlu, 2002: 57).

Piyasa dengesizliklerinin olduğu bir ortamda, üretim faktörlerinin piyasa fiyatları, sosyal maliyetleri yansıtmamaktadır. Sosyal maliyetleri yansıtmayan bu fiyatlara göre kar maksimizasyonunu gerçekleştiren müteşebbisin sağladığı özel kar ile sosyal karlılık arasında farklar ortaya çıkmaktadır. Bu farklar ne kadar büyükse, optimal kaynak dağılımından o kadar uzaklaşmış olunur. Bu nedenle planlama yoluyla piyasaya müdahale etmek gereklidir (Yavilioğlu, 2002: 57).

Geleneksel kalkınma anlayışının en önemli özelliği kalkınmayı ekonomik bir olgu olarak tanımlamasıdır. Bu kuramların ortak özellikleri aşağıda başlıklar halinde açıklanmıştır (Palabıyık, 2009: 51).

- İkili yaklaşım; ekonomik yapılar gelişmiş ve az gelişmiş sınıflandırılması içinde ele alınmıştır.
- Tarih dışı toplumlar; az gelişmiş ekonomilerin gelişme dinamiklerinden yoksun oldukları ve bu anlamda da değişime yabancı oldukları söylenmiştir.
- Evrimci yaklaşım; içsel dinamiklerin yokluğunda değişime kapalı oldukları ancak gelişme iktisadı içinde buldukları durumdan, endüstriyel asamaya geçebilecekleri görüsü hakimdir.
- Evrenselleştirme; ideal model olarak ele alınan ABD ve Avrupa ülkelerinin, sanayileşme aşamasına gelirken geçirdikleri evreler model olarak alınır.
- Planlama yoluyla devlet müdahalesi ile kalkınma aşaması daha hızlı inşa edilecektir.
- Kalkınma ulusal gelirdeki ya da kişi başına düşen milli gelir artışı ile ölçülmüştür.

Geleneksel Kalkınma İktisadı Kuramları, kalkınma sürecinin karmaşıklığını kavramaktan uzak, son derece basit modellemelere dayandırılmıştır. Bu kuramlarda sosyal ve siyasal yapıların veri olarak alınması kalkınma sorunun temel dinamiklerinin yeterince açıklanamamasına neden olmuştur. Genel bir değerlendirme yapıldığında, kalkınma iktisadının bir disiplin olarak ortaya çıkmasında ve 1970’li yılların ortalarına kadar geçen sürede bu disiplinin ana damarını oluşturan bu yaklaşımlar, ekonomik kategorilerin dışına çıkamamaları nedeniyle az gelişmiş

ülkelerin kalkınma sorunlarına kapsayıcı çözümler üretememişlerdir (Doğan ve Öztürk, 2010: 38).

2.2.2. Yapısalcı Yaklaşım

Yapısalcı kuramın öncüsü Arjantin’li iktisatçı Raul Prebisch, serbest ticaretin getirdiği uzmanlaşmanın ticarete katılan tüm ülkelerin ortak yararına olmadığını, aksine birincil ürünlerde uzmanlaşmış olan çevre ülkelerden sanayi ürünlerinde uzmanlaşmış olan merkez ülkelere bir gelir aktarımına neden olduğunu iddia etmektedir. Prebisch’e göre uluslararası işbölümünde teorik bakımından doğruluk payı varsa da, bunun gerçeklere uymayan bir varsayıma dayandığı hep unutulmuştur. Çevreden merkeze gelir aktarımını açıklamada en temel değişken, dış ticaret hadlerinin çevre ülkelerin aleyhine işlemesidir. Prebisch, ticaret hadlerinin sürekli az gelişmiş ülkeler aleyhine seyrettiğini göstermiş, merkez ülkeleri ile çevre ülkeleri arasında eşitsiz bir değişimin olduğunu savunmuştur (Doğan ve Öztürk, 2010: 38).

Yapısalcı tezlere göre, dünya ekonomisinin içinde bulunduğu durum ilk sanayi devrimi ile başlamıştır. Teknolojik gelişme ve bu gelişmenin ürünleri dünya ölçeğinde eşitsiz bir biçimde dağıtılmıştır. Sanayi devrimiyle o zamana kadar görülmemiş ölçüde verimlilikte büyük artışlar olurken bu artışlardan her ülke eşit olarak yararlanamamıştır. Teknik ilerlemenin sağladığı avantajlardan gelişmiş yani günümüzün sanayileşmiş ülkeleri yararlanmışlardır (Han ve Kaya, 2002: 40).

Yapısalcı yaklaşımın temsilcilerinden Singer, uluslararası ticaretin ve yabancı sermaye yatırımlarının az gelişmiş ülkelere fazla bir yarar sağlamadığını dahası bu ülkelerin sanayileşmelerinin önünde bir engel oluşturduğunu ileri sürmüştür (Kaynak, 2007: 125-126). Yapısalcıların bir başka katkısı, Latin Amerika’daki enflasyonun nedenleriyle ilgili yaptıkları açıklamalardır. Bu yaklaşıma göre az gelişmiş ülkelerdeki enflasyon, esas olarak yapısal uyumsuzluklardan, ekonomik yapıdaki tıkanıklıklardan ya da ekonomik ve mali yapının yeterli esnekliği gösterememesinden kaynaklanmaktadır. Yapısalcılar bu saptamalardan sonra kalkınmanın gerçekleşebilmesi için sosyo-ekonomik ve siyasal reformların yapılması gerektiğini önermişlerdir (Han ve Kaya, 2002: 41).

Yapısalcılar planlamayı, Keynesçi yaklaşımdan daha kapsamlı, doğrudan doğruya sanayileşmeyi hedefleyen, ekonominin yeniden yapılanmasını sağlayacak bir devlet müdahalesini ve bölgesel bütünleşmeyi öngörüyorlardı. Prebisch'e göre Latin Amerika ülkelerinin içinde buldukları zor durumdan kurtaracak olan tek yol ithal ikamesi politikalarıyla sanayileşmeye çalışmalarıdır. Bu noktadan hareketle rastgele ithal ikamecilik, planlı ithal ikamecilik ayrımı yapılmaktadır. İlki nihai mamul üretiminden başladığı ve ithal girdilere dayalı bir üretim sürecine neden olduğu için dışa bağımlılığı artırmaktadır. İkincisi ise dünya ekonomisine olan bağımlılığı azalttığı ölçüde bunalımdan çıkışı sağlayacaktır.

İthal ikamesi süreci yapısalcıların beklentilerinin aksine özerk bir gelişme yolu olmamış, stratejinin kendi içinde barındırdığı ithalat kapasitesini genişletme dinamiği az gelişmiş ülkelerin mali, teknolojik ve ticari bağımlılığına yol açmıştır. İthal ikameci sanayileşme artan bir dış borçlanma ile mümkün olmuştur. İthal ikamesinin ilk aşamasında hızlı bir ekonomik gelişme sağlanmasına karşın ileri aşamalarda az gelişmiş ülkeler büyük zorluklarla karşılaşmıştır. İthal ikameci sanayileşme, kaynak israfı, ödemeler dengesi üzerinde olumsuz etki yapması, yatırım malları sanayinin gelişmesini engellemesi yanında sağlıksız bir tüketim yapısını pekiştirip yaşatmak gibi bir sonuç da doğurmuştur (Doğan ve Öztürk, 2010: 39). Yapısalcı paradigma yapısal sorunlara yapılan vurguya rağmen, az gelişmiş teknik bir sorun olarak ele alıyor ve yer yer geleneksel iktisat teorisine bir tepki olarak ortaya çıkmakla birlikte modernleşmeci paradigmayı aşamıyordu.

Bir bütün olarak ülke ekonomisini korumayı öneren ithal ikameci politikalar, 1980'li yılların başlarında dünyanın birçok yerinde tıkanmış ve geniş ölçüde terk edilmeye başlanmıştır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak yapısalcı yaklaşımlarda revizyona gidilmiştir. Yurtiçi yerli sanayinin gelişiminin teşvik edilmesi ve yapısal koşullara verilen önem korunmakla birlikte, devletin talep yaratması ve yatırım planlamasına ilişkin görece tek yanlı bakıştan uzaklaşarak, uluslararası piyasalarda yer alan rekabetçi firmalarla baş edebilecek etkin bir girişimci sınıfın oluşturulması ve desteklenmesinin önemine vurgu yapılmaya başlanmıştır (Kaynak, 2007: 131).

2.2.3. Bağımlılık Yaklaşımı

İkinci kalkınma kuramı ekolü, 1950'lerde Latin Amerika Ekonomik Komisyonu (ECLA) okulunun serbest ticarete karşı ithal ikameci (içe dönük sanayileşme) tepkisi ile temelleri atılan, 1960'ların sonunda varlığını gösteren ve 1970'lerde tam olarak şekillenen eleştirel bağımlılık kuramıdır. Bu kuram iki kutup olarak dünya ekonomisinin düal bir görünümünü vurgulayan R. Prebisch'in merkez çevre paradigmasının daha radikal bir tarzda ele alınmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu ekolde yer alan iktisatçılara P. Baran, C. Furtado ve O. Sunkel, F. Cardoso, E. Faletto, A.G. Frank, A. Emmanuel, S. Amin, D. Santos, R.M. Marini ve I. Wallerstein gibi düşünürler örnek olarak verilebilir. Bu kuramların genel eğilimleri klasik Marxizm'den farklılaşsa da, Marxizm'in etkisi ve yeniden yorumlanması olarak gelişmişlerdir (Tüylüoğlu, 2004: 260).

Bağımlılık Kuramı, geleneksel kalkınma iktisadi yaklaşımını savunan kalkınma araştırmacılarının ileri sürdükleri düşüncelerin gerçekleşmediğini ve bu düşüncelerin azgelişmişlik sorununu çözecek yerde bu toplumların azgelişmişliğinin daha da artmasına katkıda bulunduğunu ileri sürmektedir. Geleneksel kalkınma iktisadi kuramının iyimser yaklaşımı, bağımlılık kuramı ile birlikte yerini kötümserliğe, ekonomik gelişmeyi içsel dinamiklerle açıklama anlayışı, yerini dışsal dinamiklerle açıklamaya bırakmaktadır (Doğan ve Öztürk, 2010: 40).

Bağımlılık ekolünün en temel özelliği, gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasında süre giden ilişkiler üzerinde yoğunlaşmaları ve bu ilişkiyi bağımlılık ilişkisi olarak ele almalarıdır. Bu ekole mensup iktisatçılara göre, yoksul ülkelerin sorunu o kadar ciddidir ki ancak ve ancak sosyoekonomik yapılarında ve zengin ülkelerle ilişkilerinde bütünsel bir dönüşüm durumu değiştirebilir. Böyle bir değişim olmadığı takdirde, sözde kalkınma politikaları yeni sömürü ve bağımlılık ilişkileri yaratmaktan öteye gidemez (Doğan ve Öztürk, 2010: 40).

Bağımlılık kuramı gelişmiş ülkelerin oluşturduğu merkezlerden değil, geri kalmış ülkelerin içinden otantik gelişme iktisatçılarının çıkabileceği iddiasını da içermektedir. Bağımlılık teorisine özgü görüşler su şekilde özetlenebilir (Palabıyık, 2009: 63) :

- Az gelişmiş ülkeler bir baslarına inceleme konusu ve teorik tahlilin odağı durumuna gelmişlerdir.
- Avrupa merkezci bakıştan bir kopuş söz konusudur.
- Neo Marksist yaklaşımlarda kapitalist yayılma olumlu ve ilerici bir şey olarak görülmemektedir.
- Bu ülkelerin kalkınabilmeleri için kapitalizmden kopmaları gerektiği ileri sürülmüştür.
- Klasik Marksizm kapitalizmden kopuşta tek görevi işçi sınıfına yüklediği halde, Neo Marksist tezler değişik toplumsal sınıfların devrim sürecinde etkili olabileceğini ifade etmişlerdir.
- İlk defa az gelişmiş ülkelerin sorunlarına az gelişmiş ülke düşünürleri tarafından yaklaşmıştır.

Bağımlılık Kuramı içinde yer alan iktisatçılara göre, az gelişmişliğin nedenleri, ilgili ülkelerin tarihsel süreç içerisinde dünya kapitalist işbölümü içinde almış oldukları rollerde incelenmelidir. Az gelişmişlik, sanayileşmiş merkez kapitalist ülkelerin dünya çapında genişleyip, çevre az gelişmiş ülkeleri etkilemeleri sonucu ortaya çıkan, dışsal bir olgudur (İşgüden, 1995: 157).

Bu kurumsal yapılarda siyasal faktörler ekonomik faktörler tarafından belirlendiğinden kalkınmada etkisiz bir konumda kabul edilmektedir. Yapılan çözümler az gelişmiş ülkelerin tamamıyla uluslararası kapitalizmin mantığına boyun eğdiklerini ve ancak bu sistemden bir kopma sayesinde korunulabileceğini ve devletin kalkınma başarısının bu şekilde ortaya çıkabileceğini ileri sürmeleri ile sonuçlanmaktadır. Anlaşılabilirliği gibi son kertede devletin kalkınmayı gerçekleştirebileceği veya devletin bu konudaki yeteneği konusunda herhangi bir şüpheye yer verilmemektedir (Tüylüoğlu, 2004: 261).

Klasik markisizimden ve yapısalcı teorilerden etkilenen bağımlılık teorileri en çok az gelişmiş ülkelerin gelişememişliklerini tamamen dışsal faktörlere bağlamaları nedeniyle eleştirilmişlerdir. Colin Lays tarafından bağımlılık teorileri burjuva kalkınma teorilerinin birer eleştirisi olarak nitelenmiştir. Bağımlılık teorilerinin amacı radikal olmasına karşın sadece modernleşme teorilerine karşıtlık üzerine

kurulması nedeniyle radikal olamamıştır. Bağımlılık teorilerinde kalkınma teriminin anlamı açık değildir, kalkınma kapitalist gelişmiş ülkelerin kalkınması olarak açıklanmıştır. Az gelişmiş ülkelerde sömürünün niceliksel ve niteliksel yoğunluğu belirlenmemiştir. Modernleşme kuramında yer alan geleneksel-modern çiftleşmesi bağımlılık teorilerinde de merkez uydu, hakim-bağımlı, kalkınmış-az gelişmiş gibi ikili bir yapı üzerine kurulmuştur. Bağımlılık teorilerinde sınıf kavramının üzerinde çok durulmamıştır (Palabıyık, 2009: 74-75).

Bağımlılık yaklaşımının dünya çapında gelişmiş ve az gelişmiş ülkeleri, merkez-çevre biçiminde kesin çizgileriyle, bir anlamda kavramsallaştırması çok iddialı bir ayırım olarak görülmekte, arada bu iki gruba da girmeyecek ekonomiler göz ardı edilmektedir. Yapısal yaklaşım ile bağımlılık yaklaşımı arasındaki temel farkı kısaca şöyle ifade edebiliriz: Yapısalcı yaklaşım az gelişmişliği ülke içi faktörlerle açıklarken, bağımlılık yaklaşımı dış faktörlerle açıklamaktadır (Han ve Kaya, 2002: 42-43).

2.3. YENİ KALKINMA YAKLAŞIMLARI

Dünyada yaşanan ekonomik gelişmeler, kalkınma iktisadının mevcut geleneksel yaklaşımlar ile açıklanabilmesini yetersiz kılmıştır. Geleneksel iktisadi kalkınma yaklaşımlarına dayanarak birçok kalkınma yaklaşımı öne sürülmüştür. Bu bölümde gelişmekte olan ülkelerin nasıl kalkınacağını açıklamaya çalışan yeni kalkınma anlayışlarından içsel büyüme kalkınma anlayışı, insan merkezli kalkınma anlayışı, temel ihtiyaçlar kalkınma anlayışı ve sürdürülebilir kalkınma anlayışı açıklanmaya çalışılacaktır.

2.3.1. İçsel Büyüme Modeli Yaklaşımı

Bilgi, beşeri sermaye ve teknolojik değişme tarih boyunca iş ilişkilerini, üretim tarzlarını, gelir düzeyini, gelir dağılımını ve tüketim kalıplarını topluca değiştiren kesintisiz süreçler olmuşlardır. Bu değişime ayak uyduramayan yapılar varlıklarını sürdürememişlerdir. Bilginin ışık hızında aktığı ve mesafelerin önemini yitirdiği günümüzde, yeterli finansal sermayeye sahip olamayan ülkelerin geri kaldığı seklindeki geleneksel yaklaşım, yerini güncel bilgi ve teknolojiyi elde

edemeyen, beşeri sermaye birikimi zayıf olan ülkelerin geri kaldığı gerçeğine bırakmıştır (Taş, 2007: 24).

Bunca önemine rağmen, ölçme zorluğu, rasyonellik gereği bilginin emek faktörüyle bütünleştiği ve sermayenin teknolojiyi, teknolojinin de bilgiyi içerdiği düşüncesiyle bilgi, beşeri sermaye ve teknolojik gelişme önceki büyüme modellerinde yeterince dikkate alınmamışlardır. Bilgi ve teknoloji hemen her şeyle iç içe girdiği halde, büyüme analizlerinde onları dışsal sayıp bütün gücü onların etkilediği faktörlere vermenin doğru olamayacağı açıktır. İçsel büyüme çalışmalarının bugünkü düzeye gelmesinde P. Romer'in ve R. Lucas'ın öncü çalışmaları ile daha sonra P. Romer'in Rivera-Batiz'le ortak çalışmaları önemli rol oynamıştır. Bu çalışmaların dışında yine Nelson ve Phelps'in ve ayrıca Barro'nun içsel büyüme modeliyle ilgili yaklaşımlarında literatürde önemli çalışmalar olarak yerlerini almışlardır (Taş, 2007: 24-25).

İçsel büyüme kuramı (endogenous growth theory), iktisadi kalkınmanın kaynakları ile ilgili olarak yeni bir bakış açısı getirmektedir. Bu yaklaşım teknolojik ilerleme kadar onun belirleyicileri üzerinde de durmakta, eğitim, beşeri sermaye, araştırma ve geliştirme (Ar-Ge), teknolojik gelişme gibi içsel büyümenin aktörlerini geliştirmeye yönelik politikalara öncelik verilmesini savunmaktadır. Solow ile birlikte başlayan ve teknolojik ilerlemeyi basit bir zaman trendi olarak alan neoliberal kalkınma kuramının aksine içsel büyüme kuramı teknik değişimin içsel belirleyicileri üzerinde durmaktadır. Bu kuramın içsel büyüme kuramı olarak adlandırılmasının nedeni, neoliberal kalkınma kuramlarından farklı olarak ekonomik büyümeyi dışardan gelen güçlerin değil ekonomik sistemin içsel güçlerinin bir sonucu olarak görmesidir (Doğan ve Öztürk, 2010: 44).

İçsel büyümenin çerçevelerini; ekonomik büyüme (fiziksel sermaye yatırımları ve kişi başına büyüme), nüfus ve sağlık (nüfus artış hızı, uzun yaşam süresi, bebek ölüm oranları), demokratikleşme ve insan hakları (demokratikleşme, insan hakları ve politik denge), yoksulluğun ve eşitsizliğin azaltılması (kırsal yoksulluk, kentsel yoksulluk, gelir eşitsizliği), çevre (orman ve hayvanların korunması, hava ve su kirliliği), suç ve uyuşturucu kullanımı, emek gücünün katılımı

(kadın emek gücünün katılımı, tarımdaki emek gücü yüzdesi ve emek gücünün toplam katılım oranı) ve eğitimdeki kayıt oranları (İlköğretim ve yüksek öğretimdeki kadın ve erkeklerin katılım oranları, GSYİH'nın yüzdesi olarak eğitimdeki yatırımlar) şeklinde belirtebiliriz (McMahon, 1999: 11)

İçsel büyüme kalkınma yaklaşımının neoklasik yaklaşımdan en önemli farkı; vergi, eğitim, gelir dağılımı, kamu politikaları, sağlık vb. gibi faktörlerin uzun dönemde iktisadi büyüme üzerindeki etkilerini dikkate almasıdır. İçsel büyüme yaklaşımında optimal büyüme oranına erişebilmek için beşeri sermaye üretimi açısından devlet müdahalesi gerekli görülmektedir.

İçsel büyüme kalkınma anlayışının ciddi yetersizliği, gelişmekte olan ülkeler için uygun olmayan birçok neoklasik varsayıma dayandırılmasıdır. Bu anlayışta, tek bir üretim sektörünün olduğu ya da tüm sektörlerin simetrik olduğu varsayımı yapılmaktadır. Bu durum gelişmekte olan ülkelerin yapısal değişme sürecinde ciddi oranda büyümeyi sağlayan emek ve sermayenin sektörler arasında yeniden tahsisine imkan tanımamaktadır. Dahası az gelişmiş ülkelerde eksik altyapı, yetersiz kurumsal yapılar ve etkin işlemeyen mal ve sermaye piyasalarından kaynaklanan yetersizlikler, iktisadi büyümeye engel olabilmektedir. Büyümeye etki eden bu çok önemli etkenleri ihmal ettiği için, içsel büyüme kalkınma anlayışının, ekonomik kalkınma alanında uygulanabilirliği sınırlı kalmaktadır (Todaro ve Smith, 2003: 150).

2.3.2. İnsan Merkezli Kalkınma Yaklaşımı

İnsan merkezli ele alışlar geleneksel kalkınma kuramlarından farklı olarak kalkınma sorununu belirli bir kuramsal bütün içinde ele almak yerine daha çok yaşanan bütünlüğün belirli bir boyutu ile ilgilenen kısmi kuramlar olmaktadır. İnsan merkezli kalkınma kuramları kalkınmayı ölçme ya da analiz etme gibi pozitivist bir eğilim yerine daha çok kalkınmanın ne olduğundan çok, ne olması gerektiği üzerinde yoğunlaşmaktadır (Ercan ve diğerleri, 1995: 400).

İnsani kalkınma kavramı, daha önce uzun yıllar az gelişmiş ülkelerin gelişmişliklerini ifade etmede kullanılan ekonomik kalkınma ya da sosyo-ekonomik

kalkınma kavramlarından farklı olarak toplumların yaşam kalitesinin iyileştirilmesini esas almaktadır (Han ve Kaya, 2002: 298).

İnsani kalkınma, bireylerin en temel ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini, sağlıklı bir ortamda doğmalarını ve gelişebilmelerini, eğitim yoluyla kendilerinin ve içinde yaşadıkları toplumun gelişmesine katkıda bulunabilmelerini ifade eder. Tüm bu olanaklar yaşam kalitesinin göstergeleridir. Bir başka deyişle, yaşam kalitesinin iyi olması durumunda insani kalkınmanın olacağından söz edilebilir. İnsani kalkınma ve yaşam kalitesi son derece göreceli kavramlar olduklarından, bunları tanımlamak da oldukça güçtür (Han ve Kaya, 2002: 298-299).

İnsan merkezli kalkınma yaklaşımına göre, gelir artışı, insanlar için önemlidir ama yaşamlarının toplamı değildir. Bu nedenle, kalkınma, gelir ve servet artışının ötesinde bir olgudur. Kalkınma, ekonomik büyüme yanında bu büyüme sürecinin nimetlerinin eşit olarak dağıtıldığı, büyüme sürecinde çevrenin tahribi yerine çevrenin yenilendiği, insani seçeneklerin artırıldığı ve kişilerin kendi yaşamlarını etkileyen kararlara katılım olanaklarının genişletildiği bir süreci temsil etmektedir. Bu anlamda insani kalkınmanın iki yönü bulunmaktadır: Bilgi ve yeteneklerin iyileştirilmesi gibi insani hünelerinin oluşturulması ve edinilen bu hünelerinin üretken faaliyetler ya da kültürel, sosyal ve siyasal faaliyetlerde kullanılabilmesi (Doğan ve Öztürk, 2010: 46).

İnsan merkezli kalkınma anlayışının özellikleri aşağıdaki gibi özetlenebilir (Palabıyık, 2009: 86-87):

- Kalkınmanın anlamı insan potansiyelinin gerçekleştirilmesi ve artırılmasıdır.
- İnsanlar ve topluluklar kalkınma projeleri tarafından etkilenecek “hedef grupları” olarak görülmemelidirler. Kişiler projeler ve programların yürütülmesine aktif olarak katılmalıdırlar.
- Kadınların kalkınma sürecindeki konumu ve rolleri önemle vurgulanmaktadır.
- Gelişmekte olan ülkelerin kültürel değerlerine, kimliklerine duyarlı olmalı, bu değerlerin kalkınma sürecine olumlu etkilere dönüştürülmesine çabalanmalıdır.

- İnsani kalkınmayı ölçmek için kullanılan ölçüt ise “İnsani Kalkınma Endeksi” olmaktadır.

2.3.3. Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı

1970’li yılların ortalarında ortaya çıkan bu kavram ilk defa Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından ortaya atılmış ve daha sonra sık sık Dünya Bankası başkanı Robert McNamara tarafından kullanılmıştır. Kısa sürede 1970’li yılların sonunda belirleyici kalkınma politikaları arasına girmesine karşın gelişmekte olan ülkelerin hükümetlerinden tam destek bulamamıştır. Borç krizi ve politik değişimler sonucu bu ülkelerde yoksullukla ilgili bu politikalar 1980’lerin başında terk edilmiş ancak akademik düzeyde çalışmalar devam etmiştir (Palabıyık, 2009: 83).

Temel ihtiyaçlar yaklaşımının kurucularından olan Seers, Kalkınmanın Anlamı (1979) adlı eserinde kalkınma kavramının içeriğini tartışarak kalkınmanın merkezinde insanın yer aldığını ve insani potansiyelin gerçekleşmesinin kalkınmanın temel ölçüsü olduğunu vurgulamıştır. Yazar buradan hareketle 1945 yılından itibaren kalkınma ekonomisinde meydana gelen gelişmelerin insani potansiyelin gerçekleşmesine hizmet etmediğini ifade etmiştir (Han ve Kaya, 2002: 296).

Bu yaklaşımın temelinde yatan anlayış, sağlık eğitim, beslenme, konut gibi temel hizmetlerin direkt olarak sağlanmasının, büyümeyi hızlandırmaya ya da yoksulların gelirini ve verimliliğini artırmaya yönelik alternatif stratejilere göre, mutlak yoksullukta daha çabuk bir azalmaya yol açacağıdır. Çünkü alternatif büyüme stratejileri sayılan temel hizmetlerin tedarikinde başarılı olamamakta, yoksulların verimlilik ve gelirlerinin artırılması ilk planda temel ihtiyaçların sağlanmasına bağlı olmakta ve yoksulların gelirlerini artırma yoluyla temel ihtiyaçlarının sağlanması uzun bir zaman dilimine yayılmaktadır (Doğan ve Öztürk, 2010: 49).

Temel ihtiyaçlar yaklaşımı az gelişmişliğin temel nedeni olarak altyapı yetersizliği, piyasaların istikrarsızlığı, nitelikli eleman yetersizliği, kötü yönetim ve kalkınma planlarının başarısızlığı ve siyasal istikrarsızlık üzerinde durmakta, ekonomik büyümenin az gelişmişliğin çözümünde yeterli olamayacağı bu büyümenin adil bir şekilde dağılımın olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Temel ihtiyaçlar kavramının amaçları şöyle özetlenebilir (Ercan ve diğeri, 1995: 181):

- Temel vurguda bireysel olandan yoksul çoğunluğu kapsayacak şekilde toplumsal olana doğru bir kayma,
- Toplumsal amaçların insan ihtiyaçlarının ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesi anlamında yeniden tanımlanması,
- Planlama stratejilerinde değişim ve uygulamalarda ekonomik araçlarla kültürel amaçlar arasındaki çakışmanın göz önüne alınması,
- Toplumsal amaçların gerçekleştirilebilmesi için yeniden dağıtımcı kurumsal yapının yaratılması ve yeniden tanımlanmış toplumsal amaçlara hızla ulaşmak için kurumsal ve değer değişimlerine yönelik stratejiler geliştirilmesi,
- Göstergelerin toplumsal ilerlemeye ve ortaya çıkan toplumsal trendlere ışık tutacak şekilde formüle edilmesi,
- Büyüme oranlarının sürdürülebilir olduğunu ve dış sınırları hiçbir noktada aşmadığının kontrolünü gerçekleştirecek bir denetleme mekanizmasının kurulması,
- Ekonomik büyümeye bağlı olarak ortaya çıkacak sorunların önceden tahmin edilerek bu sorunları etkili ve hızlı bir şekilde çözebilmek için gerekli hazırlıkların yapılması,
- Var olan toplumsal formasyonun yeterliliği ve uygunluğu üzerine düşünmeyi ve soru sormayı yeniden yapılanma için çalışmayı mümkün kılacak yeni bir anlayışın oluşturulmasıdır.

2.3.4. Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımı

1950’li yılların sonuna doğru ekonomik büyümenin çevre üzerine etkileri ve Güney’in kırsal yoksulluğu, global krizlerle ilgili ilk olumsuz belirti olarak nitelendirilmektedir. Kuzey ve Güney ülkelerindeki büyüme ya da kalkınma çevresel bozulmayla birlikte ortaya çıkmıştır. 1980’lerde devam eden krizler çevresel bozulma, yoksulluk ve toplumsal çözülme şeklindedir. Doğrudan doğruya kalkınmanın başarısızlığıyla ilgili görülen bu krizler toplumsal adalet,

sürdürülebilirlik ve katılım konularındaki eksikliklerden kaynaklanır. (Ercan ve diğerleri, 1995: 203).

Sürdürülebilir kavramı 1987 yılında yayınlanan ve kısaca Brundtland Komisyonu denilen Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunun Raporu ile önem kazanmaya ve tartışılmaya başlanmıştır. Rapor, kavramı gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilen kalkınma olarak tanımlamıştır (Fisunoğlu, 1990: 39).

World Resources Foundation elemanı Mr. Robert Repetto şu tanımlı geliştirmiştir: Sürdürülebilir Kalkınma, şu andaki mevcut doğal kaynakların korunması olarak anlaşılmalıdır. Kalkınma sürdükçe bunu sağlayan doğal kaynak bileşiminde de değişimler beklenmelidir (Fisunoğlu, 1990: 39).

1987 yılında Brundtland Raporu ile gündeme gelen sürdürülebilir kalkınma kavramına ilişkin olarak, 1992’de Rio de Janeiro’da toplanan ve ‘‘Rio Zirvesi’’ olarak da bilinen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda toplumsal, ekonomik ve çevresel öğelerin birbiriyle etkileşim içinde olduğu kabul edilerek, uzun dönemde sürdürülebilir sonuçların elde edilebilmesi için, bu öğeler arasındaki dengenin gözetilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Rio Zirvesi’nin sonuç belgeleri daha sonra düzenlenen bütün büyük BM toplantılarının gündemini de etkilemiştir. Dünya Nüfus ve Kalkınma Konferansı (Kahire, 1994), Dünya Sosyal Kalkınma Zirvesi (Kopenhag, 1995), İkinci İnsan Yerleşimleri Konferansı-Habitat II (İstanbul, 1996) ve Binyıl Zirvesi (New York 2000) bu konferansların başlıcalarıdır (Palabıyık, 2009: 88-89).

Sürdürülebilir kalkınma ‘‘gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini tehlikeye sokmaksızın, bugünkü kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilen kalkınma’’ olarak tanımlanmaktadır. Bu yaklaşımın temel tezi, dünyanın sabit ölçüğü içerisinde büyümenin, zaman içinde durağan denge haline dönüşmesinin zorunlu olduğu, bugünkü sınırsız büyüme eğiliminin sürmesi durumunda ekonomik gelişmenin gelecek yüzyıl içerisinde sınıra dayanacağıdır (Doğan ve Öztürk, 2010: 50).

Sürdürülebilir kalkınma kavramıyla vurgulanmak istenen konu, ekonomik büyümenin tek başına yeterli ve arzulanır olamayacağı, yaratılan zenginliklerin ülkeler, bölgeler ve gelir gruplar arasında adaletli bir biçimde dağıtılması ve bu süreçte çevresel değerlerin de korunması gerektiğidir. İnsanlığın en önemli zenginlik kaynağı olan doğal çevreyi gözetmeyen, geri döndürülemez biçimde yok eden bir ekonomik büyüme süreci uzun vadede sürdürülemez bir süreçtir. Çünkü bu tür bir süreç bir yandan, fiziki sermaye mallarını arttırırken, diğer yandan doğal sermayeyi tüketmekte, dolayısıyla ülkenin toplam sermaye stoku azalmaktadır (Kaynak, 2007: 42).

Sürdürülebilir kalkınma stratejisinin elde etmeye çalıştığı bazı temel amaçları vardır. Bunlar (Han ve Kaya, 2002: 281):

- Büyümenin yeniden canlandırılması
- Büyümenin niteliğinin değiştirilmesi
- Sürdürülebilir bir nüfus artışının sağlanması
- Kaynak rezervinin korunması ve değerinin yükseltilmesi
- Teknolojinin yeniden yönlendirilmesi ve yönetimi
- Karar verme süreçlerinde çevre ve ekonominin birleştirilmesi
- Gıda, enerji, su ve sağlık alanlarında toplumun temel ihtiyaçlarının sağlanması.

Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi doğal kaynakları ve çevreyi etkileyen üç yeni değişikliğin yapılmasını gerektirmektedir. Bunlar (Han ve Kaya, 2002: 291):

- Kaynakların korunmasında fiyatların rolünün daha fazla vurgulanması
- Çevresel muhasebenin milli gelir muhasebesi içerisinde görülmesi
- Çevreyi etkileyen altyapı projelerinde uygun ıskonto oranlarının kullanılmasıdır.

2.4. NEOLİBERAL KALKINMA İKTİSADI

Neoliberal küreselleşme, gelişmekte olan ülkelerin kendileri adına son derece önemli olan kalkınma hedefini, ekonomi politikalarının gündeminden düşürmüştür. Washington Konsensüsü ile gelişmekte olan ülkelere baskı kurulmuş, IMF'nin sunduğu politikalar uygulanmaya zorlanmış ve dolayısıyla da bu ülkelerin kendi kalkınma hedeflerini geliştirebilmelerine engel olunmuştur. Bu bölümde ilk olarak neoliberalizmin iktisadi politikaları ve devletin giderek zayıflayan rolü tartışılacak olup daha sonra neoliberalizmin yapısal ayarlamaları ve neoliberal kalkınma yaklaşımı ortaya konulacaktır.

2.4.1. Neoliberal İktisat Kuramı

Neoliberal ideoloji, 1974 krizinin Batı toplumlarında yarattığı iktisadi ve toplumsal şok etkisinin ortaya çıkardığı zeminde hızla genişleyen bir ideolojik tahakküm çemberine dönüşmüş ve sermaye kesiminin siyasal temsilcileriyle emek kesiminin temsilcilerinin büyümenin nimetlerinin paylaşımı üzerine kurdukları ve savaş sonrası Batı toplumlarında otuz yıl boyunca yürürlükte olan refah devleti rejimi etrafında oluşan toplumsal konsensus yavaş yavaş dağılmıştır. Sonuçta, 1970'li yılların başından itibaren karların düşmesi eğilimini hızlandırarak ortaya çıkaran tam istihdam ve sosyal güvenliği sağlamaya yönelik Keynesyen ekonomi politikaları terk edilerek, bunların yerini 19. yüzyıl liberalizmin yeni bir versiyonu olan ve finans piyasalarında sınırlama ve devlet kontrolünün kaldırılması gibi uygulamalarla kar oranının tekrar yükseltilmesini hedefleyen neoliberal ekonomi politikaları almıştır (Nakiboğlu, 2004: 45).

Öncülüğünü Chicago Okulu'ndan Friedrich Von Hayek ve Milton Friedman'ın yaptığı "neo liberal" ekonomi politikaları, başta İngiltere ve ABD olmak üzere birçok kapitalist ülkede benimsenmiştir. Neoliberal akıma göre, Keynesyen politikalar sonucu karların üzerinde baskı yapan unsurlar ortadan kaldırılmalı ve devletin sermayeyi desteklemesi sağlanmalı, böylece Keynesyen iktisadın tüketimi yönlendirmeye ve talep oluşturmaya yönelik politikaları yerine, üretimi ve arzı ön plana çıkartan politikalar öncelikli olmalıdır. Bu politikalar doğrultusunda 1970'lerde yaşanan krizin nedeni olarak yüksek ücretler ve emek

piyasa katılıkları gösterilmiştir. Neoliberal söylem, Keynesyen politikalar çerçevesinde aşırı birikimi yok etmek, talebi canlandırmak adına yapılan uygulamaların, maliyetleri arttırdığı söylemi ile terk edilmesi gerekliliğini vurgulamıştır. Kar marjlarını yükseltmek yani artık değeri arttırabilmek için emek piyasası katılıklarının giderilmesi ön plana çıkmıştır (Çalışır, 2007: 46).

Neoklasik mikro iktisat teorisinin, 1970'lerin başlarından itibaren iktisadi açıdan etkin bireyler arasında rasyonel davranışların varlığı konusundaki katı düşüncelerini bir ölçüde esnettiği gözlenmektedir. Serbest piyasa ekonomisinin hala akılcı ve bencil bireylerden meydana geldiği iddiaları devam etmekle birlikte, bilginin asimetrik olarak dağıldığı kabul edilmeye başlanmıştır. Bilginin bu asimetrik doğası nedeniyle iktisadi işlemlerde, fırsat üstünlüğüne sahip bireylerin piyasadaki tam rekabeti zedeleme riski üzerinde durulmaktadır. Ana akım iktisatçılara göre, bu durum piyasaların oldukça işlevli hale gelmesine neden olabileceği gibi, çökmesine de neden olabilir bu akılcı bireylerin yaptıkları iktisadi girişimlerin bütün evrelerinin oldukça maliyetli olduğunu, devlete kaynak dağılımını iyileştirme ve işlem maliyetlerini azaltma konusunda yetki verilmesi gerektiğini iddia etmektedir (Demircan, 2008: 13).

Makro iktisadi düzeyde ise neoklasik yaklaşım küreselleşmenin hızlı ilerleyişi ve sermaye hareketlerinin tam serbestisini kabul etmekle birlikte, yabancı sermayenin ülkeye çekilebilmesinin ancak, yurtiçi politikaların finans piyasalarının kısa vadeli çıkarlarıyla uyumlu hale getirilmesiyle başarılacağı iddiasını taşır. Ayrıca doğru faiz oranları, ödemeler dengesi, düşük enflasyon, sürdürülebilir bir yatırım ve tüketim ile uzun vadeli büyümeyi sağlayacak tek unsur olarak değerlendirilir (Demircan, 2008: 13).

Neoliberalere göre, durağan tam rekabet şartları altında piyasa her türlü müdahaleden arındırıldığında, üretim kaynakları en etkin biçimde olacaktır, bu sayede de toplam refah düzeyi artacaktır. Bütün dünya piyasası açık ve tek bir bütün olmalıdır ki, tam rekabet şartları gerçekleşsin; ulus-devletlerin ve sendikaların piyasalara müdahalesi ortadan kalksın ve bütün piyasa işlemleri özelleşsin ki etkinlik sağlanabilsin fikrini savunmaktadırlar. Ayrıca mali piyasalarda tümüyle serbest

olmalıdır, sermayenin küresel bazda dağılımında etkinlik bu şekilde sağlanabilir. Tüm buraya kadar sayılanlar sadece piyasa mekanizmasının işlemesine dönük yüzeysel açıklamalar olmaktan öteye geçememektedir. Ancak biraz irdelendiğinde, bu modelde ne toplum sınıfları ya da ulus-devletler arasındaki pazarlık gücü farkları, ne piyasanın etkinlikle işlemesini sağlayacak bir dizi çok önemli kurumsal yapılar, ne birleşmelerle daha da devleşen çokuluslu şirketlerin tekel gücü, ne de bu şirketlerin geliştirdikleri yeni teknolojilerle kendilerine büyük üstünlük sağlamaları göz önüne alınmaktadır (Demiray ve İnaç, 2011: 14).

Neoliberal yaklaşımın en önemli tezlerinden biri, minimal devlet anlayışı doğrultusunda kamu girişimlerinin özel kesime satılmasını savunması, yani özelleştirmeye hız kazandırılması gereği üzerindedir. Eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, öncü sektörler, kamu bankaları, demiryollarına kadar kamu kesiminin fiilen hizmette bulunduğu pek çok alandaki firmaların özel mülkiyete devredilmesinin, iktisadi etkinlik ve toplumsal refah açısından olmazsa olmaz bir koşul olduğu neoliberal çevreler tarafından yoğun bir biçimde dile getirilmektedir (Acı, 2005: 206). Neoliberal yaklaşımlara göre devletin ekonomideki düzenleyici rolü kapsamlı bir özelleştirme sonrasında bile sürmek zorundadır. Özellikle kamu tekellerinin özel sermayeye satılması, bu durumda devlet tekelinin yerini özel tekellerin alması olasılığını ortaya çıkartmaktadır. Bu nedenle söz konusu şirketlerin, mülkiyet devrinden sonra tekeli davranmaması, aşırı fiyat uygulamaları için devlet tarafından bazı düzenlemelerin yapılması gerekir (Acı, 2005: 206).

Refah devletinin özelleştirilmesi birkaç yolla yapılabilmektedir. En çok başvurulan özelleştirme politikası kamu sektörünün tamamen özel bir firmaya satışı ya da halka arzıdır. Ayrıca devlet fonlarının kiralanması ya da tasfiye edilmesi ve kamu hizmetlerinin sona erdirilmesi yoluna da gidilebilmektedir. Özelleştirme süreci önünde politik engeller oluşmaya başladığında ise hizmetlerin (düşük gelirli olanların yararlanamayacağı şekilde) niteliği artırılarak ya da kalitesi düşürülerek azar azar yok edilmesi yoluna başvurulmaktadır. Devlet, bu özelleştirme sürecinde, özel sektör lehine söz konusu alanı ya tamamen terk etmekte ya da büyük bir kısmını özelleştirerek kaynaklarını özel sektör için kullanmaya devam etmektedir (Demircan, 2008: 22).

Neoliberalizm, devletin ekonomiden elini çekmesi, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) özelleştirilmesi durumunda piyasa ekonomisinin rasyonel işleyişe kavuşacağını, bunun da kaynakların rasyonel kullanımına olanak vereceğini, israfların önleneceğini, sonuçta genel refah düzeyinin yükseleceğini ileri sürüyor. Oysa gerçekten var olan kapitalizmde gerçekten var olan dünya pazarında durum ileri sürülenden farklıdır. Sermayenin aradığı etkinlik en yüksek kardır. Sermayenin karını azamileştirdiğinde etkinlik gerçekleşmiş sayılıyor. Oysa sermayenin kar olarak el koyduğunu kamuya mal etmek için, işi görünmez ele değil, görünen ele bırakmak gerekiyor. Kamunun toplumsal ekonomik sürece bilinçli müdahalesi gerekiyor (Başkaya, 2000: 11).

Neoliberal politikalar yatırımların anlık coşkularıyla birlikte, menkul kıymetlerin fiyatlarında spekülatif nitelikli değerlendirmelere, aşırı derecede yüksek faiz hadlerine ve iktisadi aktivitenin sanayi yatırımlarından giderek finansal hareketlere yönelmesine neden olmaktadır. Nitekim günümüzde gelişmişlik az gelişmişlik sorunsalı yerine finansal getiri olgusu ön plandadır ve artık az gelişmiş ülkeler tanımı iktisat yazınından sessiz sedasız çıkartılmış, yerine yükselen piyasalar kavramı konuşmuştur. Dolayısıyla, az gelişmişlik bir sorun olmaktan çıkmış gelişmekte olan ülkeler de artık yükselen piyasaya dönüşmüştür (Yeldan, 2002: 19-20).

Neoliberal yaklaşımın savunduğu bir diğer tezi devlet harcamalarında ciddi miktarda kısıntıya gidilmesi gereğidir. Özellikle sosyal devlet harcamaları olarak ifade edilen, eğitim, sağlık, ulaşım, fiziki altyapı gibi kamusal alanlarda yapılan harcamaların kısılması gerektiği öngörülmektedir. Bu duruma gerekçe olarak öncelikle bu tür harcamaların devletin yükünü gereksiz yere ağırlaştırarak daha etkin bir devletin varlığını engellediği gösterilmektedir. Buna göre; az gelişmiş ülkeler başta olmak üzere dünya ülkelerinin çoğunluğunda 1970'lerin ortalarından itibaren büyüme hızının yavaşlaması sonucu, kamu kesiminde istihdamın ve kamu hizmetlerinin devamlılığının garanti altına alınarak krizin atlatılabileceğini ümit eden hükümetler yoksul kesime yönelik kamu harcamalarını finanse etmek için aşırı derecede borçlanmaya gitmişlerdir. Neoliberal yaklaşımın bu tür harcamaların kısılmasına yönelik gerekçelerinden bir diğeri ise söz konusu harcamaların sosyal

ücreti artırarak aslında bireyleri verimsizliğe ittiği görüşüne dayanmaktadır (Acı, 2005: 205).

Neoliberalizm, toplumsal üretimin ve siyasetin belirlenmesinde etkin yurttaşlık kavramının, piyasa mantığına uygun dönüşümüne de öncülük etmiştir. Bu yeni örgütlenme biçiminde yurttaşlar, firmalar gibi girişimci ve yenilikçi bir özellik kazanarak, yalnızca kendi geleceklerinden sorumlu bireyci ve (piyasa için) aktif kişiler olarak düşünülmektedir. Bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli geliri elde etmeleri konusundaki hesaplar pazarın serbest işleyişine bırakılmalı, toplumun ortak çıkarı, çıkarlarına göre davranma özgürlüklerini ellerinden alabilecek her türlü zorlamaya karşı hareket etme özgürlükleri olarak belirlenmelidir. Bu sayede, toplum adına hiçbir sorumluluk hissetmeyen bireylerin, hem serbest piyasaya ucuz emek gücü sağlama konusunda birbirleriyle rekabet etme motivasyonları artırılmakta hem de haklarını savunmaları konusunda bireyler yalnız bırakılmış olmaktadır (Demircan, 2008: 17).

Neoliberallerce piyasaya dayanan pazar ekonomisinin biricik başarı ölçütü kar ön plana çıkarılmaktadır. Ekonomik verimlilik ve piyasanın güveni gibi söylemler altında kurgulanan bu sistem rasyonelliğin biricik kıstası olarak sunulan sermaye karlılığının elde edilmesinin önündeki her türlü toplumsal, idari ya da yasal kısıtlamayı akıldışı olarak nitelendirmekte ve kaldırılması gerektiğini savunmaktadır (Yeldan, 2003: 428).

1980'lerin başından beri bütün ülkeler küresel piyasa ekonomisine dahil olmak üzere ticari, ekonomik, askeri ve ideolojik zora maruz kalmaktadır. George W. Bush, 20-22 Temmuz 2001'de Cenova'da toplanan G8 zirvesine katılmak için yola çıkarken gazetecilerle yaptığı bir söyleşide, bu tür uluslararası toplantıların giderek küreselleşme karşıtlarının kuşatması altında yapılmasını nasıl değerlendirdiği sorusuna cevaben, hakim güçlerin bakış açısından neoliberal küreselleşmenin ana dinamiğini şu şekilde özetlemiştir (Nakiboğlu, 2004: 47):

“Ben, ticareti engellemeye çalışarak insanları yoksulluğa hapseden felsefe ve stratejiye şiddetle karşıyım. Elimden geldiğince açık ve kesin biçimde ifade etmeye çalışıyorum ki, İtalya'da muhaliflerin fikirlerini barış içinde ifade etmeye hakları

vardır. Ancak, bilsinler ki uluslar arası ticarete karşı çıkarak, gelişmekte olan ülkeleri büyüme olanaklarından mahrum ediyorlar. Dostum, Meksika eski cumhurbaşkanı Ernesto Zedillo'nun dediği gibi, bu kişiler, garip bir biçimde, gelişmekte olan ülkeleri gelişmeye karşı 'korumaya' kararlılar. İstedikleri kadar farklı kelimelerle ifade etseler de, insanları sefaletle mahkum bırakıyorlar. Temsil ettiklerini iddia ettiklerine gidip ne beklediklerini bir sorsalar, o zaman farklı şeyler duyacaklar. Avrupa'ya yaptığım bir önceki ziyaretimde, bir özgürlükler evinden söz ettim. North Atlantic Treaty Organization'nın (NATO) ve Avrupa Birliği'nin genişlemesiyle kapıları özgürlüğe açarak, Amerika'nın, müttefiklerinin ve dostlarının gelişmekte olan ülkelerin sorunlarını daha açık biçimde görebilmelerinin sağlanmasından söz ettim. Müreffeh olanların bu refahı güçlendirmek için belli siyasetleri uygulama gereğini Cenova'da dile getireceğim. Bunlar, daha az vergi, daha az düzenleme ve daha fazla serbest ticarettir''.

Latin Amerikalı araştırmacılar, neoliberal ekonomik reformlarla kitleler için yaratılan kötü koşulların sonucunda halkın formal demokratik süreçlere karşı güvensiz ve kurnaz bir tutuma girdiğini bulmuşlardır. Chomsky'in belirttiği gibi (1997) Haiti'de 1997 seçimlerinde sadece oy verenlerin %5'i sandık başına geldi. İncelemelere göre, Orta Amerika'da siyaset güvensizlik, ilgisizlik ve sıkıntı olarak değerlendirilmekte, çünkü insanlar kendilerini demokratik denen sistemde seyirci olarak görmekteler ve gelecek için oldukça karamsarlar. Latin Amerika benzer sonuçlar buldu: Popüler algıya göre sadece zenginler demokrasiye geçişten faydalandılar. Benzer şekilde, 1980 yılının başından beri yapısal ayarlamaların Amerika'ya uygulanan yerli biçiminin etkilerinden biri de halkın %80'inin demokratik sistemin bir sahtekarlık ve ekonominin doğasından haksız olduğu yönünde değerlendirmeye varması oldu (Erdoğan, 2000: 202-203).

Neoliberal dalgada, büyük iş çevreleri kazanan, küçük işletmeler ve emek kaybeden taraf olmuştur. Piyasa yönelimli dönüşümde piyasaya egemen olan gruplar kendi lehlerinde gelişmeler yaşarlarken, diğerleri kaybetmiştir (Görenel, 2002: 321).

Neoliberal ekonominin ideolojik pazarlanması çerçevesinde ileri sürülen dışa açılma, rekabet edilebilirlik söylemi esas olarak işsizlik ve ucuz işgücü üretmeye

neden olmuştur. Çalışan kesimler rekabet söylemi kapsamında, işsizlik korkusu altında daha uzun saatler, daha az ücretle çalışmaya rıza göstermeye zorlanmaktadırlar. Nitekim dünyada çalışan kesimlere ilişkin bazı rakamlar işsizliğin arttığını, çalışan kesimlerin reel ücretlerinin düştüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Kapstein'nın verdiği rakamlara göre Amerika'da herhangi bir yüksek öğrenim bitirmemiş kesimler için geçerli olan işgücü saat ücretleri 1973- 1993 arasında 11.85 dolardan 8,64 dolara gerilemiştir (Yıldız, 2008: 19).

Neoliberal ekonomi devletin küçülmesi ve kamusal yatırımların azaltılması yoluyla sosyal devlet yönelimli sosyal güvenlik programların sonlandırılmasına işaret etmektedir. Nitekim birçok banka ve sigorta şirketinin uygulamaya koyduğu özel bireysel emeklilik ve hastalık sigortası hizmetleri devletin sosyal güvenlik ve sağlık alanından çekildiğini, bu alanları özel sektöre devrettiğini göstermektedir. Ayrıca yeşil kart uygulamasının devlete maliyeti ve neden olduğu finansal yük bağlamında kullanılan söylem bu alanda da bir kısıtlamaya gidileceğine işaret etmektedir. Nitekim "istismarı" önleme, "hak edeni" tespit etme söylemleri bunu göstermektedir. Böylece bir taraftan işsizlik ve yoksulluk artarken, diğer yandan işsizleri ve yoksulları kapsamı ve topluma katması gereken sosyal politikalar uygulamadan kaldırılarak bu kesimler pazarın görünmez eline teslim edilmektedir (Yıldız, 2008: 20).

Neoliberalizmin önemli dayanaklarından olan sivil toplum kuruluşları adeta meşrulaştırıcı bir araç gibi takdim edilmektedir. Demokrasi ve meşruiyeti sağlamak noktasında, karar alma ve normları uygulama sürecine Sivil Toplum Kuruluşlarını sokmak tartışma konusu olmaktadır. Brown'a göre "Bu süreçte, yurttaşların bütünü olarak anlaşılan halk en büyük eksiktir. Yeni düzende zaten örgütlerin örgütler tarafından örgütler için yönetimi olarak tanımlanıyor. Buradaki paradoks, sivil toplum bireylerin yurttaş değil, tikel çıkarların basit vektörleri olduğu bir bütündür". Onun ifadesi ile "Egemen halkın bir üyesi olmadan yurttaş olunamaz. Yasalar da egemen iradenin ifadesinden başka bir şey değildir, yasalar aynı zamanda eşitsizliğe ve zayıfın güçlü tarafından ezilmesine karşı egemenin kolektif kişiliğine can veren vatandaşların elinde olan tek güvencedir". Bu nedenle neoliberal anlayışın sivil toplum lehine gerçekleştirdiği görünürdeki yetki devri, aslında halkı egemenliğinden

yoksun bırakmaktan başka bir şey ifade etmemektedir (Demiray ve İnaç, 2011: 07-08).

Neoliberal devrim, bütün bunları hayata geçirmekle kalmamış, kapitalizm içinde önemli bir değişimin gerçekleşmesine ebelik etmiştir. 1979'da Tokyo'da toplanan G5 zirvesinde alınan kararla “enflasyonla mücadele” ekonomi politikalarının temel hedefi mertebesine yükseltilmiştir. O günden itibaren büyüme ve istihdam, enflasyonla mücadelenin alt ürünleri olarak yeni iktisat politikası dogmasında yerlerini almışlardır. Bunun sonucunda işsizlik ve yoksulluk gibi yapısal sorunlar, iktisadi birer konu olarak değil, sosyolojik birer olgu olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Nakiboğlu, 2004: 46).

Öte yandan yeni sağ ekonomiyi, kendinden menkul bir işleyişe sahip, tümüyle özgün-teknik bir olgu olarak değerlendirmekte ve böylece siyaset-ekonomi ayrımı üzerinde durmaktadır. Böyle bir bakış açısı; siyasal olanın toplumsal, onun da en nihayetinde ekonomik olduğunu yadsımakta ve siyaset-ekonomi, devlet-toplum gibi karşıtlıklar yaratıp ekonomik alanın ve toplumun, siyaset ve devlet karşısında güçlendirilmesi gereken alanlar olarak tanımlandığı bir demokrasi yaklaşımı öne çıkartmaktadır. Buradan hareketle yaşanan ekonomik krizlerin yalnızca siyasal alanın/devletin yarattığı krizler olduğu iddia edilmekte ve böylece ekonomik ve siyasal liberalizm birbirinden ayrıştırılıp birincisi ikincinin ön koşulu olarak tanımlanmaktadır. Böylelikle yeni sağ yaklaşım sivil toplumu devlet karşısında öne çıkarmakta ve yüceltmektedir. Devletin aşırı büyümesi ve yönetenlerin güç ve yetkilerinin sınırsız olması sonucunda devletin kendisinden beklenenleri yerine getirmede başarısız olacağı tezine dayanan Kamu Tercihi Teorisi ile Liberalizmin birleşimine dayanan yeni sağ ideoloji; özgürlüğün güvencesinin piyasa ekonomisi olduğu inancına dayanmakta, özgürlük düşüncesini yüceltmekte ancak tıpkı 19.yüzyıl liberalizmi gibi eşitlik sorununu atlamaktadır (Çam, 2006: 32).

Neoliberal yaklaşımın özellikle az gelişmiş ülkeler açısından önem taşıyan yönü, uluslar arası sistemin 1970'li yılların başından itibaren içine düştüğü kriz ile birlikte bu ülkelerin, değişen uluslar arası sermaye birikim sürecine ihracata dayalı kalkınma modeli ile entegre olmalarına zemin hazırlamış olmasıdır. Daha önce

vurgulandığı gibi kapitalist sistemin uluslararasılaşma sürecinin yaygınlık ve hız kazandığı küreselleşme olarak adlandırılan yeni bir aşamaya girdiği söylemi, neoliberal yaklaşımca belirlenmiş; bu yaklaşımın pazar öncelikli tezleri doğrultusunda devlet müdahalesinin kapsamı ve sınırları yeniden tanımlanmıştır (Acı, 2005: 207).

Neoliberalere göre genellikle krizlerin nedeni; korumacılık, düzenleme ve müdahalelerle birlikte bütçe açıklarını kapatma isteksizliği, yani diğer bir deyişle mali gevşeklik olarak tanımlanan ekonomik popülizmdir. Buna karşılık neoliberal politikalarda uygulamalarda olumlu sonuçlar vermemektedir. Bu politikalar sonucunda eşitsizlikler ve yaşam standardında olumsuz değişimler ortaya çıkmış ve düşük gelir grupları en çok zarar gören kesimler olmuşlardır (Görenel, 2001: 41)

2.4.2. Neoliberal Devlet

Geçmişten günümüze liberal öğretinin temelinde modern devlet yapısının içinde iki devletin birlikte var olacağı düşüncesi yer almaktadır. Birincisi demokrasinin koruyucusu ve temel özgürlüklerin garantörü olan hukuk devleti iken, ikincisi bu özgürlükleri yıkan müdahaleci devlettir. Dolayısıyla “iyi devlet” ile “kötü devlet” yapısını birbirinden ayırt etmek ve birinciyi korumak için ikinciyi sınırlandırmak ya da yok etmek gerekecektir. 18. yüzyıldan bu yana pazarın, ekonomik alanın kendi kendine düzenleme ilkesine göre islediği bir “doğal düzen” var olduğu için devletin müdahalesi gereksiz ve zararlı görülmektedir. Devlet sadece bu düzeni ve düzene temel olan özgürlükleri korumakla yetinmelidir (Rosanvallon, 2004: 54).

Yeni sağ yaklaşımın sorunsallaştırdığı en temel alanlar devlet, devletin konumu ve işlevleri ile kamu hizmeti anlayışı olmuştur. Bu çerçevede yapılan eleştiriler: ekonomiye siyasal amaçlarla müdahale edilmesinin, üretilen malların kalitesini/verimliliğini olumsuz yönde etkilemesi; rekabet ortamının sağlanamaması ve dolayısıyla rekabetin sağlayacağı düşük fiyat, kaliteli ürün ve verimsiz çalışan firmaların pazar dışına çıkarılmaması gibi avantajların gerçekleşmemesi ve son olarak da, kamu harcamalarının fazlalığı noktalarında toplanmaktadır. Sonuç olarak sosyal devlet sorunun kendisi ve kötülüklerin kaynağı olarak gösterilmektedir. Yeni

sağ; planlama, müdahale, kontrol ve örgütlülük gibi unsurları içinde barındıran sosyal devleti, bireyin girişim özgürlüğünün, kendiliğindenliğin ve çoğulculuğun bastırıldığı bir totaliter düzen olarak algılanan sosyalizm ile birleştirerek mahkum etmektedir (Çam, 2006: 31).

Neoliberal ekonomik politikalar İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan sosyal refah rejimlerinin krizi söylemi çerçevesinde meşrulaştırılmaktadır. Bu söyleme göre sosyal refah devletleri yüksek bütçe açıkları, kamusal yatırımları, piyasaya müdahaleleri, rekabete kapalı olmaları, özel teşebbüsü engellemeleri, sosyal programları ile yurttaşları çalışmaya değil tembelliğe itmeleri nedeniyle ekonomik büyüme sorunu ile karşılaşmışlardır. Neoliberal söyleme göre devlet ticari faaliyet alanından çıkmalı, düzenleme ve güvenliği sağlayacak düzeyde küçülmelidir. Bu politik söylem esas olarak devletin çekildiği alanların özel sektöre devredilmesi, yani özelleştirme anlamına gelmektedir. Neoliberal iddiaya göre devletin ürettiği hizmetler rekabete kapalı, pahalı ve kalitesizdir. O halde bu hizmet alanlarında kaliteyi yükseltmek, fiyatları düşürmek için özel sektörün devreye girmesi ve rekabete açılması gereklidir (Yıldız, 2008: 17).

1980'lerle birlikte yeni sağ hegemonya; neoliberal politikaların temsilcisi uluslararası kuruluşlar ve çok uluslu şirketler aracılığıyla devletin konumu, amaçları ve işlevlerinde önemli dönüşümlere yol açmıştır. Bu dönüşüm sonucunda devletler, önceki dönemin sanayileşme ağırlıklı büyüme amacından uzaklaşmış ve bu amaç için gerekli müdahale araçlarını terk edip küçülmüşlerdir. Küreselleşme sürecine uyum hedefiyle söz konusu devletler “sermayenin istekleri doğrultusunda” ve “küreselleşmeye destek verecek şekilde” yeniden yapılandırılmaktadır (Çam, 2006: 33)

Yeni sağa göre öncelikle yapılması gereken devletin reformdan geçirilmesi gerektiğidir. Bunun ilk adımı, devletin piyasaya/ekonomiye her türlü müdahalesinin engellenmesi; başka bir deyişle; devletin minimize edilmesidir. Diğer bir adımı da kamu hizmeti faaliyetleri açısından devletin kamu işletmeciliği anlayışı etrafında yapılandırılması ve işletilmesi oluşturmaktadır. Yani devletin kamu hizmeti faaliyetlerinde “kamu yararı” ilkesini; etkinlik, verimlik, maliyet vb. ekonomik

ilkelerle ikame etmesidir. Bunun yolu da özelleştirme, yerelleştirme, serbestleştirme, piyasalaştırma gibi süreçlerden geçmektedir. Bu çerçevede neoliberal küreselleşmenin hegemonya projesi olan yeni sağın aynı zamanda ‘sosyal devletin tasfiye projesi’ olduğu söylenebilir (Çam, 2006: 32-33).

Neoliberalizmin zaman içinde değişim gösteren yüzü, devletin tam anlamıyla dışlanmaması, sermaye lehine hareket edecek bir standarda kavuşturulması gerekliliği üzerinde durarak, gelişmekte olan ülkelerde Yapısal Uyum Programlarını uygulamaya başlamıştır. Devletin rolü, piyasanın serbest bir şekilde işlemlerini sağlayacak ve bunun önündeki emek gücünün siyasallaşmasına son verecek bir sınıra çekilmelidir (Demircan, 2008:20).

Neoliberalizmde özel sektör ekonomik büyümenin motoru haline getirilir, devlet bürokrasisi azaltılır, devlete ait kuruluşlar özelleştirilir, rekabeti artırmak için ekonomide yapısal düzenlemeler yapılır, yargı sisteminde idari yargının alanı daraltılır, kota ve gümrüklerden vazgeçilir vs. Bu noktada önemli bir sorun ortaya çıkmaktadır. Siyasetten arındırılmış bir ekonomik düzen içinde toplumsal ilişkiler nasıl olup da demokratik ve tartışmacı bir zemine oturtulabilecektir. Bu devleti mümkün olduğunca küçültmekle esas amaçlanan şey, bireysel alanı ve özgürlükleri genişletmektir. Ancak bu anlayış, toplumdaki adaletsizliklere, eşitsizliklere ve gayri insani durumlara nasıl çareler üretebilecektir? sorusunun yanıtı belirsizdir. Bu nedenle bazı liberal düşünürler kendi mantıklarına uygun olarak çözümler üretmeye çalışmışlardır. Bir liberal düşünür olan Nozick’te “görünmeyen el” kavramını tüm sorunların anahtarı olarak sunmaktadır (Demiray ve İnaç, 2011: 06).

Friedman’a göre de “Adam Smith’in görünmeyen eli ile karşıt doğrultuda işleyen bir görünmeyen el vardır... Yalnız genel çıkarı sağlamak için çaba sarfeden bireyler, sağlamak istemedikleri bir özel çıkarı sağlamak doğrultusunda yönlendirilirler”. Onun anlayışına göre ortak yararı sağlama amacıyla ortaya konulan tüm çabalar gibi, sosyal devlet anlayışı faydadan çok zarar getirmektedir. Sosyal güvenlik sisteminin ve kurumlarının ortaya koyduğu hizmetler, yardımcı oldukları sanılan kitlelere ulaşmamakta ya da gerçek ihtiyacı olanlar yerine daha az ihtiyacı olanlara gitmektedir. Ulusal gelirin yeniden dağıtımını yapanlar hükümetin

bürokratlarıdır ve bundan herkesten önce kendileri yararlanmaktadır (Demiray ve İnaç, 2011: 06).

Yeni sağın sosyal devlet anlayışına dair yaptığı eleştirileri şu birkaç noktada özetlemek mümkündür (Güler, 1996: 51):

1. Devletin ekonomik yaşama doğrudan (üretici olarak) ya da dolaylı (piyasaları düzenleyici olarak) müdahalesi kamu tekellerine yol açmakta, bireysel girişim özgürlüğünü sınırlandırmakta ve özel girişimler için haksız rekabet yaratmaktadır.
2. Kamu, niteliği gereği verimsiz ve pahalı çalışmakta ve kaynak israfına yol açmaktadır. Buna göre yeni sağ temel politika araçları olarak piyasanın koşulsuz egemenliği, minimal, gece bekçisi, regüle edici, katalizör gibi adlarla tanımlanan asli fonksiyonlarına çekilmiş bir devlet tanımlamakta ve bunun yöntemini; özelleştirme ve deregülasyon (merkezi gücün yerel birimlere dağıtımı) olarak belirlemektedir.
3. Kamusal hizmetlerini tüketen tarafın vatandaş değil; müşteri olduğu kabul edilmesi gerektiğidir. Bu çerçevede tüm hizmetler fiyatlandırılmalı ve sadece hizmeti satın alma gücünden yoksun yurttaşlar kupon vb. yöntemlerle desteklenmeli, diğer bir deyişle kamu yönetimi işletmecisi bir tarzda düzenlenmelidir.
4. Kamunun sosyal harcamalarının haksız gelir transferine yol açtığı iddiasıdır.

Neoliberal devlette, refah devleti modelinde düzenleyicilik işlevi gören devletin yerini piyasa alır. Piyasa sadece ekonomik verimliliği artıracığı için değil, siyasal özgürlüğü sağlayacağı içinde çok önemli bir konumdadır. Toplum kendi haline bırakıldığında, hem ilerleme, hem de özgürlüğü sağlayacak -başta piyasa olmak üzere- çeşitli mekanizmalara sahiptir. Aslında yeni sağa hayat veren vizyon piyasa düzenidir. Bütün yeni sağ kuramcıları, sosyal demokrasinin müdahale ettiği ve sınırlamalar koyduğu ya da piyasaları tamamen kapattığı alanlara ilişkin olarak, piyasa ilkelerini yeniden öne sürmeye ve genişletmeye çalıştılar. Hayek'in piyasa

düzeni düşüncesi gelirin piyasa güçlerinin serbest işleyişi yoluyla dağıtıldığı bir ekonomi düşüncesine dayanır. Hükümetin rolü sözleşme ve mülkiyet gibi piyasa düzenini tanımlayan ve piyasa ilişkilerini mümkün kılan bu kuralların pekiştirilmesi ile sınırlıdır. Hükümetler rekabeti sağlamak açısından ve bireysel özgürlüğü korumakta yetkin olmalıdırlar. Ancak bireyler piyasa içinde karar alırken bu kararlara hiçbir şekilde müdahale edilmemelidir (Demiray ve İnaç, 2011: 11).

Devletin yeni rolü, küreselleşme sürecine uygun bir şekilde yeniden düzenlenmiş, devlet, Friedman'ın savunduğu şekliyle ulusal devletler üzerindeki "hakem rolü"nü bir kenara bırakılarak, piyasada aktif bir "oyuncu" olarak yer almaya başlamıştır. Ancak devletin örgütlenme biçimi, artık kamu yararına değil, küresel piyasalar lehinedir. Bu dönemde, kalkınma modelleri de devlet destekli özel sektörün eliyle yürütülmüştür (Demircan, 2008: 15).

Neoliberalizm, emek piyasasına müdahale etmede, bilgi akışının iyileştirilmesi ve iş akitlerinin düzenlenmesinde de devlete müdahale alanı sağlamaktadır. Mevcut bilgiyi iyileştirmek ve aksaklıkları gidermekle sınırlı kalmak koşuluyla finansal piyasalarda da gerektiğinde devlet müdahalesine izin verilir. Yani, devlet, piyasanın tek başına sağlayamadığı güven ve istikrar ortamını sağlayarak, piyasanın önünü açma işlevini yerine getirmelidir (Demircan, 2008: 25).

Neoliberalizm, devletin işlevlerini sınırlayarak ve onu yeniden tanımlayarak, gücü topluma bütün olarak geri vereceğini söylüyordu. Gelişen dünya ile bütünleşmenin yanı sıra demokratik katılım yeni bir modernizasyon yolu açacak, hatta yeni düzen sayesinde sağlanan modernizasyon toplumu bütünleştirecek ve yeniden organize edecek, demokratik kurumlar ve bunların uygulamaları güçlenecekti. Fakat öngörüler gerçeklerle uyuşmadı. Sivil toplum oluşumu sürekli krizlerin yıkıcılığı, zayıf biçimde kurumsallaşan siyaset ve parçalanmış yurttaşlık bilinci şeklinde ortaya çıktı (Görenel, 2002: 305).

Artık refah devletini yıkarak büyük bir zafere imza atan neoliberalizmin bir hediyesi olan küresel düzende, bütün ülkeler bütünleşen dünya ekonomisinde iyi bir yer kapmak için birbirleriyle kıyasıya yarışmaktadır, çünkü yeni sistem yarışmaya dayanan bir sistemdir. Küreselleşme ile ulusal devlet arasında da bir yarışın ya da

çatışmanın olması kaçınılmazdır. Çünkü her ülke dünya ekonomisine entegre olmak için çaba sarfederken devlet politikasını kullanarak avantajlı bir konuma gelmek istemektedir, ancak buna kendisi karar verebilecek durumda ve yetenekte değildir, bu kararı yani küreselleşme süreci içinde kimin nasıl bütünleşeceği ve bütünleşme içindeki konumunun ne olacağı kararını uluslararasılaşmış mali sermaye verecektir. (Şaylan, 2002: 317).

Neoliberalizmde temel tartışma konusu sınırsız bir iktisadi girişim özgürlüğü temelinde devlet müdahalesini reddeden Friedmancı önerilerle, insanın kendine özgü amaçlar peşinde koşan bir varlık olduğu, bu amaçları gerçekleştirdiği ve geliştirdiği ölçüde kendi kişiliğini de geliştirme olanağına sahip bulunduğu, bunun içinde birincil gereklere (Temel hak ve özgürlükler, gelir vs.) sahip kılınması gerektiği düşüncelerinin temellendirdiği bir birey anlayışı etrafında odaklaşmaktadır (Köker, 1987: 83).

2.4.3. Neoliberalizmde Yapısal Ayarlamalar

1980 yılından itibaren Dünya Bankası ve IMF'nin yapısal ayarlama programlarının uygulanması için belirli bir işbirliğine gittikleri gözlenmektedir. Dünya Bankası 1980 yılında yapısal ayarlama ödünç mekanizmasını yaratması önemli bir adım olarak kabul edilmektedir.

Bu mekanizma yapısal reformları destekleyerek orta vadede ödemeler dengesinin finansmanını sağlamaya yöneliktir. Ödünçten yararlanmak için gerekli yapısal ayarlama programını uygulayan ülkelerin, hedeflere ulaşmak için genel önlemlerin yanı sıra ödünç mekanizmasının çalıştığı 12 ile 18 ay boyunca özel önlemler alması gerekmektedir. Bu bağlamda makro ekonomik sorunların yanı sıra döviz kuruna ilişkin sorunların çözümünde Dünya Bankası, IMF'nin çalışmalarından yararlanmaya başlamıştır. Dünya Bankası'nın Fon'un programlarına katkısı korumacılığın azaltılması, sektörel fiyatlar, yatırımlar ve KİT'lerin yönetimi konularında somutlaşmaktadır. Önemli olan nokta ise ödünç elde edenlerin daha önce IMF ile anlaşma yapmış olmalarıdır (Erdoğan, 2000: 207).

Dünya Bankası ve IMF yapısal ayarlama ödücü vermek için birtakım koşullar getirmiştir.

Dünya Bankası'nın ileri sürdüğü koşullar;

- Faizlerin serbest bırakılması,
- Bütçe reformu ve mali reform,
- Özelleştirme,
- İhracatı özendirici tedbirler,
- İthalat tarifelerinin değiştirilmesi,
- Kamu harcamalarının azaltılması,
- Tarımsal fiyatlarda kontrol ve desteklerin durdurulması.

IMF'nin ileri sürdüğü koşullar;

- Fiyat ve ücretlere ilişkin önlemler,
- Para ve kredi hacminin genişlemesine tavan getirilmesi,
- KİT'lere verilen sübvansiyon ve desteklerin kaldırılması,
- Merkezi bütçedeki cari harcamaların azaltılması,
- Dış borç yönetimi politikasının uygulanması.

Dünya Bankası, IMF, Birleşmiş Milletler ve benzeri örgütlenmeler önde gelen kapitalist ülkelerin çıkarlarını garantilemek için örgütlenmişlerdir. Örgütlenme, karar verme ve uygulama biçimleri Batı egemenliğini yansıtır. Hepsi de Amerikan güç uygulamasının kontrolü altındadır. Dünya Bankası ve IMF politikalarının sonucu kalkınan ülkeler büyük finans ve ekonomik zorluklar içine sürüklenmişlerdir. Borç mekanizması, bu bankaları kontrol eden güçlerin elinde kendi amaçlarını gerçekleştirmede baskıcı bir araç olmaktadır (Erdoğan, 2000: 208).

2.4.3.1. Uluslararası Para Fonu (IMF)

1929 yılında yaşanan Büyük Buhran sonucunda uluslararası ekonomik ilişkiler, sancılı bir sürece girmişti. Birçok ülke bu durumdan kurtulabilmek amacıyla rekabetçi devalüasyonlara başvurmuştur. Ayrıca kendi pazarını dış rekabetten korumak için gümrük tarifelerini yükseltip miktar kısıtlamaları yapmışlar ve ithalatta

döviz tahdidine gitmişlerdir. Bu uygulamalar, dünya ticaret ve üretimini daha da azaltmıştır.

İkinci Dünya Savaşı uluslararası ekonomik ilişkilerde, özellikle de Avrupa ülkelerinde ciddi kargaşalara neden olmuştur. Üretim gücü ve yatırımlar önemli ölçüde azalmıştır. İngiltere, savaş sonrası büyük yara alarak bütün rezervlerini kaybetmiş temel ihtiyaç malzemelerini karşılayabilmek amacıyla ciddi boyutta borçlanmıştır. Avrupa'nın yaşadığı bu sıkıntılara karşın Amerika savaştan çok az bir zararla çıkmıştır. Hatta artığı sermayesini ve altın stoklarını dikkate alırsak savaştan karlı çıktığını bile söyleyebilmek mümkündür. Durum böyle olunca Amerika zarar gören ülkelere yardım amaçlı uluslar arası ekonomi kuruluşları kurmaya karar verdi.

ABD'nin öncülük etmesiyle birlikte 1-22 Temmuz 1944 tarihleri arasında ABD'nin New Hampshire eyaletinin Bretton Woods kasabasında bir konferans yapıldı ve IMF'nin kurulması kararlaştırıldı. Bretton Wood Konferansı olarak da anılan bu konferansta, bir ekonomik ve mali örgüt olarak IMF'ye uluslararası para sisteminin işleyişinden sorumlu olma rolü biçilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası para sisteminin yeniden düzenlenmesi Bretton Wood konferansı ile gerçekleştirildiği için, bu sisteme aynı zamanda Bretton Woods Sistemi de denilmektedir (Seyidoğlu, 2003: 144).

Türkiye de dahil olmak üzere 44 ülkenin katılımıyla gerçekleştirilen Bretton Woods Konferansı sonucunda, savaştan sonraki dönemde uluslararası para sisteminin esasları kabul edilmiş ve bir anlaşma imzalanmıştır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, uluslararası para sistemini konu alan protokole Sovyet Rusya ve Sosyalist Ülkeler (Romanya hariç)'in imza atmaması, IMF'nin yapısını adeta Batı Kapitalizmi'nin kimliğine büründürmüştür (Seyidoğlu, 2006: 795). Bretton Woods Anlaşması ile dünya çapında iki büyük ve önemli mali kuruluş olan Dünya Bankası ile Uluslararası Para Fonu yaratılmıştır. IMF, 27 Aralık 1945 tarihinde resmen faaliyete başlamıştır.

IMF ana sözleşmesinin 1. maddesi kuruluş amaçlarını altı grupta toplamaktadır (Öztürk, 2006: 102-103):

- Uluslararası parasal işbirliğini sağlamak,
- Uluslararası ticaretin uyumlu biçimde gelişmesi ve ticaret hacminin artışıını kolaylaştırmak, böylece tüm üye ülkelerde istihdamın genişlemesine, reel gelir düzeyinin yükselmesine ve üretken kaynakların artırılmasına katkıda bulunmak,
- Döviz kurunun istikrarını korumak,
- Üyeler arasındaki cari ödemelerde çok taraflı ödemeler sisteminin oluşturulmasına yardımcı olmak ve uluslararası ticaretin önünde engel oluşturabilecek kambiyo kısıtlamalarını ortadan kaldırmak,
- Garanti karşılığında üyelerin fon kaynaklarından yararlanmalarını sağlamak, üye ülkelere güvence vermek ve böylece üyelerin ulusal ve uluslararası plandaki refahını tehlikeye sokmaksızın cari ödemelerdeki dengesizliklerini gidermek,
- Bir önceki amaca uygun biçimde üye ülkelerin cari ödemelerdeki dengesizlik süresini kısaltmak ve yoğunluğunu azaltmaktır.

Bretton Woods sisteminin temel amacı, kısa dönemli dalgalanmalar karşısında sabit kurların korunabilmesini sağlayacak bir kurallar dizisinin yaratılmasıydı. Bretton Woods çerçevesinde döviz kurlarındaki değişme sadece uzun dönemde ve ödemeler dengesi bilançolarının sürekli açık veya fazla vermeleri durumunda gündeme gelmişti. Ayrıca ülkeler bu tür bir döviz kuru değişmesinde bir dizi rekabetçi devalüasyonlar zincirinin oluşmamasını sağlayacak bir mekanizma gerçekleştirilmesini amaçlamıştı (Parasız, 2000: 562).

İngiltere'den J. M. Keynes tarafından hazırlanan Keynes planı ile ABD'den Harry Dexter White tarafından hazırlanan White planı olmak üzere Bretton Woods Konferansı'nda iki plan tartışılmıştır. İlk olarak, Keynes çok taraflı bir ödemeler sisteminin gerçekleştirilebilmesi için bir kliring birliğinin kurulmasını öngörmüştü. Ödemeler bilançosu fazla veren ülkelerin dış dengeyi sağlamak için çaba harcamaları planda kabul edilmiş, kliring birliğinde her ülkenin kendisine tahsis edilen kota ile sınırlı kalmak şartıyla çekme hakkına sahip olması ve uluslararası ödemelerin Merkez Bankaları arasında "bancor" ile gerçekleştirilmesi öngörülmüştü. Keynes, Merkez Bankaları'nın belli aralıklarla karşılıklı olarak alacak ve borçlarını bancor ile

açıklamaları ve bu alacak ve borçların iki ve çok taraflı olarak birlik içinde denkleştirilmesini savunmaktaydı. Keynes'e göre, bancorun paritesi altın ile ifade edilmeli, fakat altın sadece hesap birimi olarak kalmalıydı. Ülkeler ellerindeki altınla bancor satın alabilmeli, ama bancoru altına çevirememeliydi (Karluk, 1998:417)

Bretton Woods sisteminin temelini oluşturan White planı ise, Keynes'in planına göre daha karışık bir plandı ve ABD'nin savaş ertesindeki büyük ekonomik gücünü kurulacak olan uluslararası para sistemine yansıtmayı amaçlamaktaydı. Bu bağlamda, plan iki kurumun kurulmasını öneriyordu: "Birleşmiş Milletler İstikrar Fonu" ve "Dünya Bankası". White planı istikrarlı ve sabit döviz kuru sistemi kurmayı ve döviz kontrollerinden uzaklaşmayı amaçlamaktaydı. İstikrar Fonunun 5 milyar dolar olması, dış ödemede zorlukla karşılaşılan ülkelere bu fondan kaynak tahsisinde bulunulması öngörülmekteydi. White planı ancak dış ödemeleri yapısal olarak açık veren ülkelerin kur ayarlaması yapmalarına izin veriyordu. Planda para birimi sabit altın paritesine dayanan "unitas" olarak belirlenmişti. Bir unitas on ABD doları olarak kabul edilmişti. Keynes planının aksine dünya para sisteminin altın esasına dayandırılması isteniyordu (Karluk,1998:417)

Bretton Woods sonrası IMF'nin görevleri;

- Uluslar arası parasal işbirliğini sağlamak,
- Uluslar arası ticaretin uyumlu bir şekilde gelişmesini sağlamak ve ticareti özendirici politikalar sergilemek,
- Döviz kurunun istikrarını korumak,
- Geçici ödemeler dengesi sorunlarına çözüm,
- Uluslar arası ödemeler sisteminin liberalizasyonu (Erdoğan, 2000: 209).

1970'li yıllardan itibaren IMF, Dünya Bankası ve Uluslararası Ticari Bankalar finans piyasalarıyla sıkı işbirliğine girdi, IMF eskiye oranla daha uzun vadeli kredi vermeye başladı, talep yönetimi yanında arz yönetimi üzerinde durur biçimde politikasını değiştirdi (Kazgan, 1988: 162).

Petrol fiyatlarının 1973'te dört kat artmasına yol açan enflasyonist eğilimler, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde etkili oldu, dünya ticaretinin gelişme hızı yavaşladı. Sanayileşmiş ülkelerin iktisadi büyüme oranları petrolü olmayan gelişmekte olan ülkeler üzerinde kısıtlayıcı olduğundan mali piyasalarda güven tesis etmek için Hükümetler, Merkez Bankaları, Ticari Bankalar ve diğer kuruluşlar arasında uyum sağlama çalışmalarında IMF'nin rolü önem kazandı. IMF'nin rolü piyasalardaki gelişmelerin ve Ticari Bankaların borç alan ülkelere yaklaşımlarının daha iyi tespit edilmesi, ülkelerin dış borçlarını daha iyi yönetebilmelerine katkıda bulunmak, Ticari Bankalarla yapıp işbirliği kurmak gibi konularda yoğunlaştı (Öztürk, 2006: 110-111).

IMF 1980'li yılların başından itibaren kuruluş amacından hayli uzaklaştı. Artık işlevi beklenmedik arizi ödemeler dengesi tıkanıklıklarını gidermek için kredi açmakla sınırlı değildi. Zaten fon kaynakları uluslararası ticaretle orantılı olarak artmamıştı. 1948'de kotalar ithalatın %16'sı seviyesinde iken, 1980'de %3'ün altına düşmüştü. IMF krizin ortaya çıkardığı olumsuzlukları sanayileşmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında dağıtmak yerine yükün tamamını az gelişmiş ülkelere bindirmek için bir koz ele geçirmişti. Artık asıl işlevi, alacakların tahsilini güvence altına almaktı. Bir bakıma çok uluslu özel ticari bankaların icra memurluğu işlevini üstlendi, borçlu az gelişmiş ülkelerin ekonomi politikalarının belirlenmesinde anahtar duruma geldi. 1980-1984 aralığında 60'tan fazla ülke IMF'nin stand-by anlaşmasına uygun politikalar benimsemek durumunda kaldı. Bu açıdan, IMF zor durumdaki ülkelere kolaylık sağlayan değil, kapısını her çalan ülkenin politikalarını detayına varıncaya kadar belirleyen bir kurum durumuna geldi (Başkaya, 1995: 44-52).

IMF 1991'den bu yana kırktan fazla ülke ile anlaşma yaptı. 1990'lara kadar görüşlerini esas olarak gizlilik içinde gerçekleştiren IMF uluslar arası kamuoyunda oluşan olumsuz imajını düzeltmek amacıyla 1990'lardan sonra bu çalışma biçimini değiştirdi. IMF, gizlilik yerine şeffaflık politikası benimsedi ve bu politikanın bir parçası olarak, ilgili ülkelerin niyet mektupları da IMF'nin önerileri de basına açık anlatılmaya başlandı (Öztürk, 2006: 112).

1990'lı yılların başında İngiltere, Fransa, Portekiz ve İsveç gibi gelişmiş ülkelerde kendini gösteren finansal kriz, 1994 yılında Meksika, 1997 yılında Asya, 1998 yılında Rusya ve nitekim 2000-2001 yıllarında Türkiye ve Arjantin de kendini gösterdi. Günümüzde, küreselleşme ve kriz en sık duyulan kavramlar, IMF ise, bu kavramlar ekseninde yürütülen yoğun tartışmaların odağındaki kurum oldu. Küresel alanda yaşanan krizler, bir yandan küreselleşmeye ilişkin yaygın beklentileri sarsarken, diğer yandan IMF'nin uluslararası sistemdeki rolünü ve işlevselliğini tartışmalı hale getirdi, IMF'nin dünya ekonomisindeki para ve döviz kuru dengesini sağlamadaki rolünün irdelenmesine yol açtı (Öztürk, 2006: 113).

IMF, bir yandan üye ülkelerin parasal sorunların ve dış ödeme dengesizliklerin üstesinden gelebilmeleri için uygun iktisat politikalarını uygulamalarına yardımcı olmayı, diğer yandan kriz döneminde gerekli önlemlerin yürürlüğe konulması için mali destek vermeyi sürdürdü. IMF'nin kambiyo rejiminde istikrarın sağlanması ve krizlerin önlenmesi doğrultusundaki girişimi bu kuruluşun denetleme fonksiyonu ile yakından ilgiliydi. Böylelikle bir tür "erken uyan sistemi" çalıştırılmış, ilgili hükümetlerin hatalı iktisat politikaları konusunda dikkatleri çekilmiş, gerekli önlemlerin alınması için mali destek verilmişti. Küreselleşme süreci içerisinde IMF'nin dışa açılma, özelleştirme, deregülasyon politikalarında daha net tavır aldığı, söz konusu politikaları desteklediği ve çeşitli biçimlerde sermayenin uluslararasılaşması ve uluslar ötesileşmesine arka çıktığı yadsınamaz bir gerçektir. Bu bakımından IMF küreselleşme sürecinde Merkez'in öngördüğü politikaların uygulanması ve gerekli önlemlerin alınmasında görev almaktaydı. Bu bağlamda az gelişmiş ekonomilerin uyum sürecinde ortaya çıkan sorunların çözümünde "hekim" rolüne soyunurken, küreselleşme ve yeni dünya düzenine karşı tavır alınması veya politikalar uygulanması durumunda "jandarma"lık görevini yerine getirmeye çalışıyordu (Sönmez, 1998: 527-528).

IMF ve Dünya Bankası seksenli yılların sonlarından itibaren yakın işbirliğine girişti ve kurulmasına çalışılan yeni dünya düzeninde belirleyici güç odaklarının girişimleri ve politikaları doğrultusunda tavır takınmaya başladı. Özellikle IMF, kapitalizmin düzenleyicisi rolünü belirgin olarak üstlendi, dış borç konusunda yeni

düzenlemelere girişti. IMF, yeni dünya düzeni veya küreselleşmenin sağlanmasında ortaya çıkan sapmaları tedavide önemli roller üstlendi (Sönmez, 1998: 453).

IMF'nin az gelişmiş ülkelere bakışı ise yaşanan şu olayda net bir şekilde görülmektedir (Boratav, 1995: 20): Bir stand-by anlaşmasını görüşmek için Senegal'in başkenti Dakar'a gidecek olan IMF uzmanı bileti yanlılıkla Bangladeş'in Dhaka'sına alır. Yanlılığı uçaktan inince fark eden uzman pek de oralı olmaz. "Fark etmez, ha Senegal, ha Bangladeş! Nasıl olsa aynı programı izleyeceğiz" diyerek Maliye Bakanlığının yolunu tutar.

Zimbabve'de bir seminerde yapısal uyum politikalarının Afrika'daki sonuçları tartışılıyorken, ABD'li bir uzman Zambiya'da ki bir uygulamadan söz ederken "Çok ilginç bir deney oldu, ama başarılı olamadı. Şimdi ben görevimden ayrıldım ve kitap yazmaktayım" diyor. Sözü edilen başarısızlık Zambiya toplumunu temelden sarsan bir ekonomik çöküntü olup, bu çöküntüye yol açan politikadan "deneyim" değil, "deney" diye söz ediliyor. Afrikalılardan biri kendini tutamayarak pathiyor: "Bravo doğrusu! Bir ülkeye laboratuvar gibi bakıyor, bir ülkenin halkının kaderi ile deney yaparak oynuyorsunuz. Bir de utanmadan bu deneyiniz üzerine kitap yazarak para kazanıyorsunuz."

2.4.3.2. Dünya Bankası

Dünya Bankası'nın kurucu üyeleri başlangıçta, Banka'nın kuruluş ve işleyişini düzenleyen "Articles of Agreement" başlıklı Ana sözleşmesini kabul etti. Ancak 11 madde ve 2 Ek'ten oluşan söz konusu Ana sözleşme, Banka'nın zaman içinde değişen rolüne ve fonksiyonlarına bağlı olarak günümüze kadar çeşitli değişikliklere uğramış bulunmaktadır. Ana sözleşmenin 1. maddesi Banka'nın kuruluş amacına ayrılmıştır. Maddede yer alan hükümlere göre Banka'nın kuruluş amacı özetle (Kaya, 2008: 05-06):

- Üye ülkelerin savaşın oluşturduğu yıkıntıların düzeltilmesi de dahil olmak üzere, kalkınma ve yeniden yapılanma çabalarına, verimli sermaye yatırımları kanalıyla yardımcı olmak, gelişme yolundaki

ülkelerin kaynaklarının ve verimli imkanlarının geliştirilmesini özendirmek,

- Özel yabancı yatırımları garanti vermek ya da krediye katılımda bulunmak yoluyla desteklemek; özel sermayenin yetersiz olduğu yerlerde kendi kaynaklarını kullanmak suretiyle destek sağlamak,
- Uluslararası ticareti geliştirmek ve ödemeler dengesi istikrarını sürdürebilmek için kalkınma amaçlı uluslararası yatırımları özendirmek,
- Başka kanallardan sağlanan kredileri yeniden düzenlemek ya da garanti etmek suretiyle daha yararlı ve acil projelerde öncelikle kullanılmasını sağlamak,
- Savaş döneminden barış dönemine geçişte mümkün olan en uygun koşulların sağlanmasına yönelik uluslararası yatırımları yönetmek biçiminde ifade edilmektedir.

DB kuruluş amaçlarının, İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'nın onarılması hedefleriyle örtüşmesine rağmen günümüzde durum çok farklıdır. Bu farklılaşmayı DB kendi dokümanlarında da ifade etmektedir. Günümüzde DB, savaş sonrası Avrupa'ya yardım eden kurumdan çok farklıdır. Bütün çalışmalarını yoksulluğun azaltılmasına odaklanacak şekilde biçimlendirmektedir. Eskiden mühendislerden ve mali analistlerden oluşan homojen yapıda personele sahip iken bugün, %40'ı ülke temsilciliklerinde bulunan ekonomistler, kamu politika uzmanları, sektör uzmanları ve sosyal bilimcilerden oluşan farklı disiplinlerden gelen farklı nitelikleri bulunan çalışanları vardır.

DB'nin görevi, ülkelerin belirli sektörlerde reform yapmalarını veya belirli projeleri uygulamalarını (örneğin okullar ve sağlık merkezleri kurma, su ve elektrik sağlama, hastalıkla savaş ve çevreyi koruma) sağlamak üzere teknik ve mali destek vererek, uzun vadeli ekonomik kalkınmayı ve yoksulluğun azaltılmasını teşvik eder. DB'nin desteği genellikle uzun vadedir ve finansmanı hem üye ülkelerin katkılarıyla, hem de tahviller basımı ile yapılır. DB personeli genellikle belirli konularda, sektörlerde veya tekniklerde uzmandır.

Daha büyük, daha geniş kapsamlı ve daha karmaşık bir yapıya sahip olan DB birbiriyle yakından bağlantılı beş kalkınma kurumunu kapsayan bir grup haline gelmiştir. Dünya Bankası denilince ilk akla gelen Uluslararası Yeniden Yapılandırma ve Kalkınma Bankası (The International Bank for Reconstruction and Development–**IBRD**) olmakla birlikte, gerçekte bu deyim, Uluslararası Kalkınma Birliği (The International Development Association–**IDA**), Uluslararası Finansman Kurumu (The International Finance Corporation–**IFC**), Çok taraflı Yatırım Garanti Ajansı (The Multilateral Investment Guarantee Agency–**MIGA**) ve Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözüm Merkezi (The International Centre for Settlement of Investment Disputes–**ICSID**)’nden oluşan 5 ayrı kurumu ifade eder. Bu kurumların bir grupta toplanması (Öztürk, 2006: 38);

- Tümünün başkanlığını Dünya Bankası (IBRD) Başkanının üstlenmiş olmasının,
- Yönetim, amaç ve fonksiyonları bakımından DB ile doğrudan ilişkili bulunmasının ve
- Diğer kurumlara üye olabilmek için öncelikle DB’ye üye olma zorunluluğunun getirdiği pratik bir sonuçtur. Bir başka deyişle, bütün bu kuruluşlar kaynak ve hesapları bakımından birbirinden bağımsız olmakla birlikte, üyelik, amaçlar ve yönetim iliksileri açısından DB şemsiyesi altında toplanmışlardır.

Ana sözleşme gereğince DB üyeliği, IMF üyesi olan her ülkeye açıktır. Başka bir deyişle DB’ye üye olmak isteyen ülkenin öncelikle IMF’ye üye olması şarttır. 2006 yılı itibarıyla DB’ye üye ülke sayısı 184’e ulaşmış bulunmaktadır. Türkiye ise kuruma 1947 yılında üye olmuştur. DB, üye ülkelerle ilişkisini kamu kesimi üzerinden kurar. Bunun iki temel nedeni vardır; birincisi, Ana sözleşme gereğince, Kurum, sadece üye ülke hükümetine veya hükümet garantisi altında bir kamu kurumuna borç verebilir. İkincisi ise, kurumun çalışmalarını yürütmek için ihtiyaç duyduğu bilgilerin çoğu, kamu kesiminin elinde bulunmaktadır. Ana sözleşme’nin III/2’inci maddesi uyarınca, üye ülkeler de, kurum ile ilişkisini, “mali ajan” tayin ettiği Hazine, Merkez Bankası veya benzeri mali yönetimin üst düzey kurumlarından biri ile yürütmek zorundadır. Ayrıca üye ülkeler, merkez bankasını veya bu görevi

yürüten başka bir kurumunu, kendi parası cinsinden olan sermaye yükümlülüğünü muhafaza etmek için “muhafaza kurumu” olarak tayin etmek ve bunu kuruma bildirmekle yükümlüdür (Öztürk, 2006: 44).

1980’li yıllar boyunca Banka çeşitli yönlere çekildi. Bu yılların başlangıcında, Banka, makroekonomik konular ve borç erteleme sorunlarıyla yüz yüze iken, 1980 yılların sonunda sosyal sorunlar ve çevre problemleri temel sorunlar sayıldı ve sivil toplum sözcüleri giderek artan bir şekilde Banka’yı belli bağlı projelerinde kendi politikalarını göz ardı etmekle suçladılar. Banka bu gün, küresel politika arenasında eskiden hiç olmadığı kadar önemli bir rol oynamaktadır. Bu ifadeden açıkça anlaşıldığı gibi, bugün gelinen noktada, Banka, belirli bir amaçla kurulmuş herhangi bir uluslararası mali kurum olmanın ötesinde, yoksulluğun azaltılmasından çevre sorunlarına, kamu sektörünün küçültülmesini hedefleyen özelleştirme uygulamalarından uluslararası yatırımların özendirilmesine uzanan bir dizi konu hakkında birinci elden düşünce üreten ve bunların uygulanmasına katkıda bulunan, asıl önemlisi, küresel politikaların oluşturulmasında önemli bir aktör olan kendine özgü bir kurum niteliğindedir (Kaya, 2008: 07).

DB çevrelerinde genellikle hızlı nüfus artışı ve hükümetlerin bunu kontrol etmek için yeterince fon ayırmamasını başarısızlığın temel nedeni olarak görme eğilimi bulunmaktadır. Oysa uzun yıllar yoksulluğu azaltma çabalarının neden başarısız kaldığı konusunda çok sayıda çalışma yapmış olan DB iktisatçılarından William Easterly (2001), yüksek nüfus artışının bir efsane olduğunu, esas doğum kontrolünün, ekonomik kalkınmadan geçtiğini belirtmektedir. Burada yoksulluğun önlenmesi açısından iki önemli tespit yapılmalıdır. Öncelikle Easterly’in (2001) belirttiği gibi tüm tarihi örneklerde nüfus artışı kalkınmayla birlikte azalmıştır. Bunun dışındaki yöntemlerle, diğer bir ifadeyle gelir ve eğitim imkanlarını geliştirmeden nüfus artışı kontrol çabaları genellikle başarısız kalmaktadır. İkinci önemli nokta, DB’nin gelişmekte olan ülkelere sağladığı yardımlar ve borçların gerçekte yoksullukla mücadeleden çok, borç krizlerini aşım makro ekonomik istikrarı temin etmeye yönelik olduğudur. 1990’lı yıllarda 24 geçiş ekonomisi, Batılı iktisatçıların önerileri doğrultusunda 143 yapısal denge amaçlı borç almıştı. Sonuçta, üretimde büyük kayıplar ortaya çıkmış ve yoksulluk artmıştır. Öyle ki, bu ülkelerde

günlük 2 ABD \$'dan daha aşağı gelir düzeyine sahip olanların yüzdesi 1.7'den 20,8'e yükselmiştir (Öztürk, 2006: 37-38).

IMF ve DB'nin dünyanın birçok az gelişmiş ülkelerinde uyguladığı programların asıl hedefi kalkınma değildir. Amerika ve Batı Avrupa'nın sahip olduğu çok uluslu firmaların üretim fazlası için yeni yeni pazarlar bulmak ve bu firmalar adına maliyeti düşüren ucuz işgücü sağlamak IMF ve DB'nin uyguladığı programlarının esas hedefleridir.

Sistemin kısaca işleyişi şöyledir (Soral, www.bartusoral.com/PDF/ekonomik_krizlerde.pdf): Koruma ve gümrükleri kaldırarak ithalatı serbest bırakmak; böylece devlerle rekabet edemeyen ulusal ölçekte üretim yapan firmaları ya iflasa sürüklemek veya büyük Batı firmalarına taşeron yapmak ve böylece yerel üretimi bitirmek. Biten yerel üretim yerine kendi üretimlerini koymak yani ithalatı teşvik etmek. Yeni pazarlar böyle açılıyor. Yerli malı kullanmalı sloganları geri kalmış ülkelerde unutturulurken; kapitalizmin devi ABD'de Başkan yerli malı kullanmaya teşvik edici konuşmalar yapıyor. Bu ithalatı sağlayabilmek için dış borç imkanlarını seferber etmek ve sıcak para girişleri ile ekonomileri döndürmek. Bu süreçte sadece borç ödeyen bir kamu finansman modeli yaratmak. Borcun ödenebilmesi için tekrar borçlandırmak, özelleştirmeler ve doğal kaynakların kullanım haklarına el koymak.

Girdilerde önemli bir maliyet unsuru olan iş gücü piyasasını da düzenliyor bu programlar. Yatırımların durması ve ulusal üreticilerin iflası sonucu işsizlik ve yoksulluk artıyor. Bu durum reel işçi ücretlerinin baskılanması sonucunu doğuruyor. Bu programlar birçok geri kalmış ülkede uygulandığı için aslında üçüncü dünya ülkeleri birbirleriyle büyük üreticilere ucuz emek sağlayabilmek için rekabet ediyor. Yani bir ülkede fazla kıpırdanma olursa veya istenilen imtiyazlar tanınmazsa fabrikalar derhal sökülüp daha ucuz işçi girdisi sağlayan veya daha çok imtiyaz veren ülkeye kayabiliyor. Veya diğer ülkelerdeki taşeronlara yaptırılıyor. Çaresiz kalan ekonomiler ise yabancı sermaye ve sıcak para girişi sağlamak için türlü türlü vergi muafiyetleri ve ayrıcalıklar tanıyorlar. Bu süreçte bozulan gelir dağılımı sonucu nüfusun büyük bir kısmı yoksullaşırken az bir kısmı ise zenginleşiyor. Tüketim

harcamalarında ülke gelirinin çoğunu alan bu kesim önemli rol oynuyor. Bir sonraki dilim ise kredi kartı ve çeşitli borçlanma yöntemleriyle tüketimi sürdürüyor (Soral, www.bartusoral.com/PDF/ekonomik_krizlerde.pdf).

Michel Chossudovsky'e göre (Chossudovsky, 1999: 91-95), "...ulusal ekonomilerin Bretton Woods kuruluşlarının yardımıyla yeniden yapılandırılması devletlerin zayıflamasına katkıda bulunur. İç pazara yönelik sanayinin altı oyulur ve ulusal işletmeler iflasa itilir. İç tüketimin Yapısal Uyum Programının sonucu olarak daralması, emek maliyetlerindeki buna tekabül eden bir azalma anlamına gelir; Yapısal Uyum Programının gizli gündemi burada yatar". "... Yoksulluğun küreselleşmesi dünya ölçeğinde ucuz emeğe dayalı bir ihracat ekonomisinin gelişimine destek olur". "... ekonomik reformlar, ulusla üretim ve tüketim yapılarının ayrışması/yeniden biçimlenmesi anlamına gelir. Gerçek kazançların azalması emek maliyetlerinde bir azalmaya ve nüfusun büyük çoğunluğunun tüketim düzeyinde (temel ihtiyaç maddelerinin tüketiminde) gerilemeye yol açar. Diğer yandan tüketimin yeniden biçimlenmesinin ayırt edici özelliği, yüksek gelir tüketiminin, ticaret liberalizasyonu ve toplumun küçük bir kesimi için ithal edilen dayanıklı tüketim malları ve lüks malların aracılığıyla artmasıdır".

2.4.4. Neoliberal Kalkınma Yaklaşımı

Hızlı ekonomik büyüme, sanayileşme, teknolojik değişim ve kapsamlı sosyoekonomik dönüşüm gibi makro hedefleri gerçekleştirebilmek için devlet müdahalesinin farklı biçimlerine mutlaka ihtiyaç bulunduğunu savunan yaklaşımların akademik ve kalkınma politikası üreten çevrelerdeki ağırlığı 1970'li yılların başlarından itibaren azalmaya başladı. Bu arada, küresel ekonomi politik sistemin merkez ve çevresinde 1945'ten beri devam eden ulusal kalkınmacılık söylem ve pratiğinin sürdürülemez olduğunun sistemdeki reel gelişmeler ve kriz dinamikleriyle ortaya çıkması da bu eğilimlere ivme kazandı. İlk olarak, dolara endeksli sabit kur sisteminin çökmesi ile ortaya çıkan uluslararası finansal kriz, Amerikan hegemonyasının mali açıdan zayıflaması ve ABD yönetiminin geleneksel olarak müttefiklerine verdiği tek taraflı yardım ve kredilerde kapsamlı bir azalma görüleceği anlamına gelmekteydi (Ünay, 2009: 93).

Yükselen petrol fiyatları dolayısıyla Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün (OPEC) ülkelerinin ellerinde biriken kredi kaynaklarından istifade eden bir grup geliştirmekte olan ülkenin siyasi elitlerinin olumsuz uluslararası koşullara rağmen ulusal kalkınma projelerini hız kesmeden devam ettirme gayretleri uluslararası borç krizi ile birlikte katastrofik bir sonla neticelendi. Böylece, geniş halk kesimleri gözünde siyasi meşruiyetlerini koruyabilmek adına uluslararası finansal sermaye çevreleri tarafından kurulan geçici spekülâtif düzene bel bağlayarak kalkınmacı projelerini sürdürmeyi deneyen popülist siyasi elitlerin ülkelerini sürükledikleri kaos gerek korumacı/müdahaleci politika yaklaşımı, gerekse bu yaklaşımın ana temsilcisi olan siyasi/bürokratik kadrolar ile yerel sanayi burjuvazilerinin egemen konumlarını temelinden sarstı (Ünay, 2009: 94).

Buna mukabil, özellikle 1970'lerin sonları ile 1980'lerin başlarını kapsayan kritik dönemde neoliberal paradigmanın tüm sosyal bilimler düzlemlerinde ama özellikle de siyaset bilimi, iktisat, uluslararası ekonomi politik ve kalkınma çalışmaları alanlarında bireycilik, piyasa liberalizmi ve devletin küçültülmesi gibi temalar üzerinden baskın bir hal kazanmaya başladığı net biçimde görülmekteydi. Neo-Keynezyen uzlaşmayı teorik ve pratik olarak tedavülden kaldırmak üzere yola çıkan ve ABD yönetimi ile uluslararası ekonomik kuruluşların zımni desteğine sahip olan neoliberal "karşı devrim", sadece ithal ikameci sanayileşme ya da finansal kısıtlamalara dayalı müdahaleci stratejilere karşı çıkmakla kalmayıp devlet mekanizmasının legal ve fiziki altyapı oluşturma dışında sosyoekonomik süreçlerin dışında bırakılacağı apolitik bir kalkınma çerçevesi oluşturma hedefine kilitlenmişti. Neoliberalizmin kalkınma ve makroekonomik politika yapımı alanlarında paradigma inşa edici bir yaklaşım ve sorgulanamaz bir ortodoksi olarak yerleşmesinin teorik temelleri de ana akım siyaset biliminde güç kazanan yeni faydacı (neoütilliter) perspektif üzerinden atılmaktaydı (Ünay, 2009: 94).

Merkez kapitalist ülkelerden ABD, 1981'de Reaganomi adı verilen neoliberal bir siyasetle karşı karşıya gelmiştir. Reagan'ın siyaseti, devletçi ekonominin yönlendirdiği etkinlikleri azaltmayı, refaha yönelik politikaları kısıtlamayı amaçlıyordu. İngiltere'de, neoliberal yönelimli siyaset yahu yeni sağ, Thatcherizmin serbest Pazar uğruna haçlı seferi biçiminde ortaya çıkmıştır. Thatcherizm,

özelleştirmeye yüksek düzeyde prim vermiş, daha esnek emek pazarı yaratmaya önem vermiş, özellikle daha alt düzeydeki grupları oldukça fazla etkileyecek yeni vergiler koymuştur. Tablo bundan ibaret de değildir, sosyalist yönetim altındaki Fransa ve İspanya hükümetleri, neoliberal siyasetler yönüne doğru keskin bir U dönüşü yapmışlardır. Gelişmekte olan ülkelerde neoliberal gelişme stratejileri ve gelişme politikaları uygulanmaya konulmuştur. İlk ve çarpıcı örneği Şili'dir ve onun ardından pazara yönelik ve uluslar arası bütünlük içindeki açık kapı siyasetleri doğrultusunda daha yavaş yahut daha keskin dönüşlerle hareket eden Peru, Güney Kore, Türkiye ve Mısır gelir. Kısaca tartışıldığı gibi, neoliberal gelişme politikaları, hem Batı dünyasında hem de Batılı olmayan dünyada etkili olmaya başlamış, sermayeye esnek koşullar sağlamak için kontrolleri ve korumacı siyasetleri (gümrük tarifeleri gibi) kaldırmak, kamu harcamalarını kıstak, sıkı para politikası sürdürmek gibi bir dizi uygulama hayata geçirilmiştir (Ercan ve diğerleri, 1995: 358).

Neoliberal çevreler, gelişmiş Batılı ülkelerin ve uluslararası birçok ekonomik kuruluşların desteğini arkasına alarak küresel kalkınma anlayışında önemli bir kırılmaya neden olmuştur. Neoliberaler tarafından eleştirilen kalkınma iktisadı, azgelişmiş denem ülkelerin kapitalistleşme sürecine girebilmeleri için bir dizi araç tanımlamaya gitmiş ve genellikle bu araçlar üzerinde tartışma sürdürülmüştür. Günümüzde kalkınma iktisadının iflasından bahseden neoliberaler aslında kapitalizmin günümüzde vardığı aşamada, üretken ve para sermayenin dünya ölçüsünde uluslararasılaştığı düzeyde, yani kalkınma iktisadının meyvelerini verdiği bir dünyada kapitalizmin uluslararasılaşan dinamiklerine azgelişmiş denem ülkeleri tam anlamıyla adapte etmenin ya da sermayenin yeni ihtiyaçlarına göre kalkınma kavramını yeniden tanımlama amacı ile tarihin gündemine çıkmışlardır. Bugün neoliberalerin karşı çıktıkları devlet ve planlama kavramları ya da toplumsal yarar ilkesi, kapitalist ilişkilerin gelişimi için kullanılan birer araç olması, kapitalizmin dünya ölçeğinde işlerliğini savunan bir düşünce ile kesişmektedir (Ercan ve diğerleri, 1995: 358).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iktisat yazınında egemen hale gelen kalkınma felsefesi, ulus devlet aygıtına yeni iktisadi görevler yüklemiş ve yeni bir kalkınmacı devlet tipinin öne çıkmasına olanak sağlamıştı. Buna göre kalkınmacı devlet, hem

üretici, hem yatırımcı hem de düzenleyici olarak devreye girecek ve aktif bir rol üstlenecekti. Ancak, yeni küreselleşme ya da farklı bir tanımlamayla neoliberalizm dalgası altında devlet artık yatırımcı ve/veya üretici niteliğinden arındırılmış ve toplumsal gelir dağılımının sermaye lehine düzenlenmesi işlevini üstlenmiştir (Yeldan, 2003: 446).

Rasyonel piyasacılığı merkez alan neoliberaler, sanayileşmiş ülkelerin tecrübelerini dikkate almayarak, farklı toplumsal gruplar arasındaki menfaat ve bölüşüm kavgalarının ancak rekabetçi piyasaların görünmeyen eli ile çözülebileceğini savunmuştur.

Neoliberal kalkınma anlayışının temel savı azgelişmişlik; Üçüncü Dünya yönetimlerinin aşırı devlet müdahalesi ve hatalı fiyat politikalarının neden olduğu kötü kaynak dağılımından dolayı ortaya çıkmaktadır. P. Bauer, D. Lal, I. Little, H. Johnson, B. Balassa, J. Simon, J. Bhagwati, A. Krueger neoliberal kalkınma yaklaşımının öncü savunucularıdır. Hepsinin ortak görüşü; hatalı fiyat politikaları ve aşırı devlet müdahalesi iktisadi büyümeyi yavaşlatmaktadır.

Neoliberal teori, Doğu Asya'da ortaya çıkan başarıyı minimal devlet ve serbest piyasa önermelerinin doğruluğunu destekleyen modeller olarak görmüş, devlete bakışı "küçük-ölçekli liberal devlet" anlayışı şeklinde ileri sürmüştür. Devletin oynaması gereken açık bir rolü vardır: Piyasa kurallarını izlemeyi tercih etmeli ve piyasanın işleyişini bozacak müdahalelerden çekinmelidir. Bu yüzden neoliberal ekonomistler, devletin serbest ticaret tavrını bu ülkelerin ekonomik take-off'u (W.W.Rostow'un kalkınma teorisinde üçüncü aşama olan kalkış aşaması) olarak yorumlayan bir model olarak özellikle Güney Kore olmak üzere, Doğu Asyalı Yeni Sanayileşen Ülkeleri (New Industrialized Countries: NICs) örnek olarak göstermektedirler. Bu bağlamda, neoliberal teorinin ünlü temsilcilerinden **B. Balassa** (1991), Dünya Bankası için özellikle Doğu Asya ülkeleri hakkında birçok çalışma yapmıştır. Balassa, çalışmalarında özel sektörde geliştirilen ihracat artışı ile GSMH artışı arasındaki doğrudan bir ilişkinin varlığını vurgulamıştır. Bu yaklaşımlarda Doğu Asya devletlerinin kalkınma politikası olarak rolü sadece gerekli toplumsal, ekonomik ve parasal bir ortamı yaratmak ve piyasayı serbest bırakmak şeklinde

anlaşılmaktadır. İlave olarak, devletler bu ortamın devamlılığını da sağlamalıdır (Taban ve Kar, 2004: 64-65).

Neoliberal kuramın ünlü bir temsilcisi olan **D. Lal** (1993), az gelişmiş ülkelerde merkezi planlama ve devlet müdahaleciliği düşüncesini destekleyen önceki kalkınma iktisatçılarına karşı önemli eleştiriler getirmiştir. Kalkınma iktisadının “öldüğünü ve gömüldüğünü” ileri sürmüş ve bu yüzden tek geçerli düzenleyici mekanizma olan piyasa fiyatlarına geri dönüş için adeta çağrıda bulunmuştur. Lal, bir disiplin olarak zaten bilimsel popülaritesini yavaş yavaş kaybeden kalkınma iktisadının ortadan kalkmasının, gelişmekte olan ülke ekonomileri için yararlı bir gelişme olacağını savunmuştur. Çünkü Lal’a göre, kalkınma iktisadı kalkınmanın motoru olarak devleti kabul etmektedir; oysa herhangi bir devlet müdahalesinin refahı artıracığı garantisizdir (Tüylüoğlu, 2004: 262-263).

Kalkınma ekonomisinin iflasından söz eden Neoliberaler, aslında kapitalizmin günümüzde vardığı aşamada finans piyasasının dünya ölçeğinde uluslararası nitelik kazanmasına bağlı olarak az gelişmiş ülkeleri bu yapıya tam anlamıyla adapte etmek ya da sermayenin yeni ihtiyaçlarına göre, kalkınma kavramını yeniden tanımlamak amacı gütmektedir. Neoliberal yaklaşım çerçevesinde devletin ekonomik yaşama müdahalesinin sınırlandırılması, pazara yönelik tüm dinamiklerin desteklenmesi, uluslararası alanda malların ve sermayenin serbest dolaşımını savunulmakta, toplumsal etkinlik yerini bireysel etkinliğe bırakmaktadır (Öztürk, 2007: 44).

Bu yaklaşımlarda, devletin önceki rollerinin ortadan kaldırılması ve piyasanın kendi iç dinamiklerinin işleyişine bırakılması yoluyla kalkınmanın kendiliğinden yoluna gireceği ileri sürülmektedir. Hatta 1980 öncesinde de devletlerin ekonomiye karışmalarına gerek yoktu. Karışımçı, uzaktan müdahale eden, zayıflatan, etkinsiz olarak tanımlanan Üçüncü Dünya devletleri özel inisiyatifi tıkamak, piyasa mekanizmasını bozmak, rekabeti önlemek ve az gelişmişliğin içine daha çok batmaktan sorumlu aktörler olarak görülmektedir. Somut çözüm önerisi ise, devletin ekonomi ve toplumu kontrol etmesini gevşetmek, özelleştirmek ve küreselleşme

sürecinin gerektirdiği yapısal uyum programlarını uygulamaktadır (Taban ve Kar, 2004: 64).

Neoliberal projenin finansal ve ticari deregülasyon kavramı anlam kazanmaktadır. Eşitsiz donanımlara sahip ülke ekonomileri aynı donanıma sahipmiş gibi uluslar arası piyasalarla tam olarak bütünleşme amacı belirleyici olmaktadır. “Güney Kore’nin Amerika Problemi” adlı makalesinde Hoo’nun güzel bir şekilde belirttiği gibi, tüm neoliberal yazının üzerinde yükseldiği, “pazarda etkinlikte bulunan ekonomik birimlerin aynı donanımda olduğu” örtük varsayımı aslında geçersizdir. Geçersiz olan bu örtük varsayım ise pazar içinde farklı donanımda olan ekonomik birimlerin eşitsiz ilişkilerine neden olmasına yol açmaktadır. Bu gerek ülke içi pazar, gerekse uluslar arası pazar için geçerlidir (Ercan ve diğerleri, 1995: 361).

Neoliberal kalkınma yaklaşımının içe dönük sermaye birikimi modeline yönelttiği eleştirilerin ve alternatif olarak önerdiği “dışa açık, ihracata dayalı stratejinin” dayandığı temel felsefe şudur: Müdahaleci, iç piyasa talebine dönük ve korumacı politikalar ve düzenlemeler, büyümeyi ve sermaye birikimini harekete geçirecek motivasyonları ve girişimleri olumsuz yönde etkilemekte yani caydırmaktadır. Bir diğer ifade ile (Öğüt, 1998: 192);

- Tasarruf yapmak
- Daha çok çalışmak
- Yatırım yapmak ve
- Teknolojiyi geliştirmek ve yenilikler yaratmak

gibi büyüme ve sermaye birikimi için hayati olan motivasyonları, içe dönük, korumacı düzenleme ve politikalar caydırmakta dolayısıyla ülkelerin ekonomik performansı düşük düzeyde kalmaktadır. Dolayısıyla büyümeyi canlandırmak için (Öğüt, 1998: 193);

- Yüksek korumacılık altında iç piyasa için üretim yapan firmalardan oluşan sanayi yapısının dış piyasalar için üreten ve ihracat yapan rekabetçi bir yapıya dönüştürülmesi gerekir.

- Buna bağlı olarak dış ticaret ve demeler rejiminin liberalleştirilmesi ve ayrıca ülke içinde mamul mal ihracatının özendirilmesi gerekmektedir.
- Ayrıca yurt içinde kaynak dağılımında piyasa sisteminin ve güçlerinin işlerliğine öncelik veren düzenlemelerin yapılması gerekir. Arz yönlü politikalar bu amaçla kullanılmalıdır.

Neoliberal kalkınmacıların az gelişmiş ülkelerde büyümenin artışı için getirdikleri bu önermeler şu iki temel hipoteze dayalıdır.

1. Dış ticarete açılmak ile ekonomik büyüme arasında nedensel bir ilişki mevcuttur. Bu ilişki, dış ticaretin ve özellikle mamul mal ihracatının büyüme üzerindeki dinamik etkilerine dayanmaktadır. Söz konusu dinamik etkiler geniş piyasalarda rekabetin yaratacağı motivasyonlardır. Bunlar;
 - Kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması
 - Kapasite kullanımlarının artması
 - Ölçek ekonomilerinden yararlanılması
 - Teknolojik gelişme ve yeniliklerin yaratılmasının uyarılmasıdır.
2. İkinci temel hipotez piyasa sisteminin işlerliğinin sağlanması ile yurt içinde kaynak dağılımında etkinliğin artacağı ve ekonomik israfların önüne geçileceğini öngörmektedir (ğt, 1998: 193).

Neoliberal yaklaşımlara göre sermaye düzeyindeki bir değişme, milli gelir düzeyindeki değişmeye bağlıdır. Ancak sermaye arttıķa marjinal verimliliği azaldığından üretim artışına ve milli gelirin büyümesine giderek daha az katkıda bulunmaktadır. Sürekli olarak artırılan sermayenin marjinal verimliliğinin sınırsız biçimde azalması sonucu sermaye birikimi uzun dönemde yatırım şevkini kurutacak biçimde azalan getiriye yol açmaktadır. Bunun sonucunda sermaye birikimi giderek zorlaşmakta ve eğer emek artırıcı bir trend ya da teknolojik ilerleme olmazsa uzun dönemde büyüme sıfırlanmaktadır. Marjinal tasarruf eğiliminin sabit olması nedeniyle kişi başına gelir artışı ancak dışsal teknolojik ilerleme sürecine bağlı olarak

gerçekleştirilebilmektedir. Teknolojik ilerlemenin olmaması durumunda gelişme sadece arazi dinamiklerle sınırlı kalmaktadır. Bu bağlamda büyüme ekonomik etkilerden bağımsız ve dışsal bir nitelik taşımaktadır. Neoliberal yaklaşımlar çerçevesinde gelişmenin tek nedeni olarak dışsal faktör olan teknolojik ilerleme gösterilmekte olup, bu sonuç tipik Neoklasik sonuçtur. Neoliberal yaklaşımlar aynı teknolojiyi kullanan ülkelerin aynı büyüme oranına ulaşacaklarını belirtmektedir. Azgelişmiş ülkelerin herhangi bir müdahaleye gerek kalmadan gelişmiş ülkelerin düzeyine çıkabileceği dile getirilmektedir (Doğan ve Öztürk, 2010: 44).

Neoliberal kuramın önemli bir özelliği, küreselleşme kavramına vurgu yapması ve bu kavramla birlikte, önceki kurumlara göre dünya çapında daha geniş bir kabul görmüş olmasıdır. Buna göre, küreselleşme sürecinde azgelişmiş ülkelerin kalkınması, dünya ekonomisi ile daha fazla entegrasyona gitmeleriyle olanaklıdır. Entegrasyon yoluyla kalkınma, devlet müdahalesinin en aza indirildiği, rasyonel davranan ekonomik birimlerce piyasanın sorunsuz işleyişini sağlayacak düzenlemelerin devletçe gerçekleştirildiği dışa açık bir ekonomik yapı ile sağlanabilecektir (Tüylüoğlu, 2004: 262).

Neoliberal yaklaşımlar tüm dikkatleri müdahaleci devlet geleneğinden teknolojik gelişmenin doğasına, uzmanlaşmaya, bilginin geliştirilmesinde karşılaşılan güçlüklerle, dışsallıkların önlenmesi için emeğin eğitilmesine ve ölçek ekonomilerine çekmektedir. Geleneksel kalkınma kuramları yerini Neoliberal yaklaşımlarla optimizasyona yönelik dinamik modellere bırakmaktadır. Bu yaklaşımlar çerçevesinde kalkınma, genel dengelerden sapmaları engelleyecek sürekli fiyat uyumları, teknik değişme ve tasarruflar tarafından belirlenen denge yolu boyunca bir hareket olarak tanımlanmakta ve kurumsal yapı bütünüyle yadsınmaktadır (Doğan ve Öztürk, 2010: 43).

Neoliberal savunucuların doğru olarak ileri sürdüğü ve birçoğu hayata geçirilen kalkınma stratejileri özetle şunlardır (Ercan ve diğerleri, 1995: 361):

- Devletin ekonomik yaşama müdahalesinin sınırlandırılmalı, özellikle devlet girişimciliği sınırlandırılmalı ve var olanlarda özelleştirilmeli,

- Pazarlar, uluslar arası dinamiklere açılmalı, yani malların ve sermaye hareketlerinde tam serbesiteye/liberalizasyona geçilmeli,
- Pazara yönelik tüm dinamikler desteklenmeli,
- Kalkınma stratejisi ihracata yönelik olmalı,
- Toplumsal etkinlik yerini bireysel etkinliğe bırakmalı.

Neoliberal düşünürler bu stratejilerin bazı önemli sonuçlar verdiğine inanırlar (Ercan ve diğerleri, 1995: 361):

- Ekonomik gelişme düzeyinin yükselmesi,
- Bağımlılığın yerini bağımsızlığın alması,
- Otoriter rejimlerin yerlerin demokratik düzenlere bırakması,
- Gelişme ve modernleşmenin farklı gruplar arasında eşitlik getirmesi yahut en azından zenginle yoksul arasındaki uçurumu azaltması,
- Modernleşmenin, yüksek teknik sayesinde insan gücünün çevre koşullarını daha etkili biçimde kullanmasına olanak sağlaması.

Neoliberal politika önermelerinde içkin olan kurumsal yapıların siyasi, ekonomik ve sosyal gruplar arasında oldukça mesafeli bir ilişki biçimine dayanan konvansiyonel Anglo-Sakson kurumsal mimarilerini evrensel bir kapitalist model olarak dayattıkları görülmektedir. Ancak farklı kapitalist modeller ve sosyoekonomik kalkınma ile yapısal dönüşüm tecrübeleri üzerine yapılan pek çok mukayeseli çalışma, genel kapitalist paradigma içinde çok çeşitli başarılı varyasyonların ve alternatif kurumsal angajmanların bulunabileceğini ortaya koymuşlardır. Aynı şekilde birbirinden son derece farklı tarihi, sosyokültürel ve ekonomik birikimlere sahip olup farklı jeostratejik konumlarda bulunan ülkeleri standart bir “gelişmekte olan ülke” ya da “yükselen piyasa” şablonuna sokarak onlara evrensel politika önermeleri dayatmanın hiç de gerçekçi ve sonuç alıcı bir yaklaşım olmadığı açıktır. Neoliberal eksenli çalışmaların analitik zayıflıkları da buna eklendiğinde 1980’lerden bu yana devam eden süreçte ne teorik ne de pratik olarak sistemli bir küresel kalkınma söylemini belirleyecek kuvvette bir paradigmatic altyapının oluşturulamamış olduğu rahatlıkla söylenebilir. Ancak neoliberal yaklaşımın yükselişi ve küresel planda meydan okumalara karşı bir ortodoksi haline gelişi onun

iç tutarlılığı ve uygulamadaki başarılarından çok arkasındaki küresel siyasi ve ekonomik aktörlerin domine ettiği hassas güç ilişkileri ile açıklanabilir (Ünay, 2009: 98).

1990'lı yıllarda Neoliberal yönelimli ele alışlar, büyük ölçüde, azgelişmiş ülkeler için gelişme, dünya pazarında önemli paylar elde etme adına birçok ülkede uygulamaya konulmuştur. Dünya pazarına yönelen ve bu anlamda gerek finansal gerekse ticari anlamda ülke ekonomilerini dünya pazarına açan azgelişmiş ülkeler, süreç sonunda kalkınma yardımı ve ihracattan elde ettikleri gelirlerden çok daha fazlasını borç olarak merkez kapitalist ülkelere aktarmışlardır. Gelişmiş ülkelerle azgelişmiş ülkeler arasındaki gelişmişlik farkları daha da artmış, dünyanın bazı bölgeleri, özellikle kapitalist ilişkilerin tarihsel süreç içerisinde talan ettiği bölgeler ekonomik yaşamın dışına itilmişlerdir (Ercan ve diğerleri, 1996: 133).

Neoliberal savunucular, rakamsal olarak belirlenmesi kolay olmayan göstergeleri inceleme alanının dışında bırakarak, insanı salt ekonomik boyuta indirgemiş ve ekonomik kalkınmanın toplumsal içeriğini göz ardı etmiştir. Bugün gelinen noktada gelişmekte olan ülkelerin sadece birkaç tanesi gelişme sürecine girebilmiştir. Yani kısacası, neoliberal düşünürlerin öne sürdüğü politikalar işe yaramamış azgelişmiş ülkeler gelişmiş ülkelerin seviyesine gelememiştir.

2.4.5. Neoliberal Kalkınma Göstergeleri

Çoğu iktisat kitaplarında, iktisadi kalkınma ile iktisadi büyüme eş kavramlar olarak kullanılmış ve kişi başına gelir büyüdüğünde refahın da yükseleceği varsayılmıştır. Oysa, kişi başına gelirin büyümesi her zaman refahın artmasını sağlamaz. Ülkede refah artışından bahsedebilmek için sadece gelir artışı değil gelir dağılımı da dikkate alınmalıdır. Gelirin adaletli olarak dağılımı gerçekleşmiyorsa refahın arttığını söyleyemeyiz.

Ekonomik büyüme ile kalkınma kavramları birbirine karıştırılmamalıdır. Niceliksel bir değişim olan büyüme, iktisadi yapıda bir değişim yaşanmadan üretimin artması ve belirli bir zaman aralığında GSYİH'da meydana gelen artışı ifade etmektedir. Ekonomik kalkınma ise, niteliksel bir değişimi ve bu değişim

sonucunda yaşanan gelişmeleri ifade etmektedir. Refahın artmasının yanı sıra gelir dağılımının iyileştirilmesini, yaşam kalitesinin ve istihdamın artırılmasını da içerir.

Türkçe’de kullanılışı ile büyüme bilimsel bir soyutluk içermektedir. Kalkınma ise, kamusal otoritenin etkisini varsayan, tercihlerini içeren bir kavramdır. Kalkınma ulusal bilincin, planlı politikalarla gerçekleştirilmesidir (Aytür, 1970: 234-238). Ayrıca büyüme gelişmiş ülkelerin kapasitesini arttırma sorunu, kalkınma ise azgelişmiş ülkelerin üretim kapasitelerini arttırma sorunudur (Dinler, 2002: 11).

Ekonomik kalkınmayı ölçebilmek için uluslararası kurumlar çalışmalar yapmaktadır. Özellikle Dünya Bankası ve UNDP tarafından birçok kalkınma göstergesi belirlenmiştir. Dünya Bankası, sağlık, çevre, eğitim, yoksulluk, emek ve sosyal koruma, ekonomi politikası ve borç, finansal sektör, özel sektör ve ticaret, kamu sektörü, altyapı olmak üzere on başlıkta değişik göstergeler belirleyerek ekonomik kalkınma düzeyine ilişkin varsayımlarda bulunmaktadır. UNDP ise ekonomik kalkınma göstergeleri olarak, gelir düzeyi, insani yoksulluk endeksi ve insani gelişme endeksini kriter almıştır.

İnsani gelişme endeksinin oluşturulmasında dikkate alınması gerekli bazı faktörler şunlardır (Kaynak, 2007: 67):

- Okur-yazar oranı,
- Kişi başına kalori tüketimi,
- Ortalama ömür,
- Bebek ölüm oranı,
- Doktor başına nüfus,
- Kişi başına radyo ve televizyon,
- Günlük gazete tirajı,
- Yılda basılan kitap ve dergi adedi,
- Kişi başına enerji tüketimi,
- Kişi başına demir-çelik tüketimi vb.

UNDP ve Dünya Bankası, kalkınmışlık düzeyini ölçmek için; kişi başına gelir düzeyi, gelir dağılımı, yoksulluk, okur-yazar oranı, temel eğitim, sağlık ve hava

kirliliği gibi birçok göstergesi ülkeler bazında yıllık periyotlarla yayınlamaktadır. Ülkelerin bu göstergelerde iyileşme yaşayabilmeleri için ekonomik performanslarını artırmaları gerekmektedir. Bu sebepten dolayı bu göstergeler büyüme ile beraber düşünülmektedir.

Neoliberal dönemde makro ekonomik göstergelere odaklanılmış, bu göstergelerin olumlu yönde gelişmesi ekonomik kalkınmanın öncülü ve hatta zımni bir kabulde ekonomik kalkınma olarak görülmüştür (Şenses, 2003: 17). Bu bağlamda, birçok kalkınma göstergesi olmakla beraber, gerçekte önemli olan makroekonomik göstergelerdeki iyileşmedir. Ülkelerin gelişme politikaları, ekonominin makro ekonomik göstergelerinde iyileşme ve istikrarı sağlamak için bu göstergelere odaklanmalıdır. Bu temel istikrar göstergeleri;

- Büyüme oranı,
- İşsizlik oranı,
- Enflasyon oranı,
- Borç oranı,
- Dış ticarettir.

Neoliberal kalkınma yaklaşımı savunucuları, bu beş temel makro ekonomik göstergesi ülkelerin ekonomik kalkınma düzeyi için kullanmaktadır. Büyüme sağlandığı takdirde ekonomik kalkınmada öngörülen sosyal ve ekonomik yapı değişikliğine ve ülke için kendine yeter bir ekonomik düzeye kendiliğinden ulaşılacaktır. Çünkü büyüme “trickle down” etkisi yaratarak bölüşümü olumlu etkileyecektir (Başkaya, 2010: 67).

Dolayısıyla, büyüme ile bölüşüme eş zamanda dikkate almak yerine büyümeye odaklanılmalıdır. Keza bölüşüm büyümenin bir fonksiyonu olduğu için bölüşümde adaleti sağlamaya yönelik ek devlet müdahaleleri gereksizdir. Onun yerine büyümeyi pozitif yönde etkileyecek olan piyasaların etkinliği artırılmalı, özelleştirmeler yapılmalı ve ekonomi mümkün olduğunca serbestleştirilmelidir.

2.5. NEOLİBERAL KÜRESELLEŞME VE AZGELİŞMİŞ ÜLKELERE ETKİLERİ

Küreselleşme dinamiğinin ideolojik dayanağı neoliberalizmdir. Neoliberalizm ileri sanayileşmiş ülkelerde, 1970’lerde sermaye birikimi sürecinde yaşanan bunalımı aşmak için üretilen ekonomik, sosyal, siyasal ve yönetsel boyutları olan kapsamlı çözümlerin dayandığı ideoloji olarak tanımlanabilmektedir. Bu ideoloji önce gelişmiş ülkelerde ve küreselleşmeyle birlikte azgelişmiş ülkelerde, sadece iktisadi gelişme dinamikleri açısından değil, siyasal hedef ve toplumsal örgütlenme tarzı olarak da hakim mevzileri hızla işgal etmiştir. Bu anlamda neoliberal küreselleşme, kapitalist sermaye birikimi dinamiğinin neredeyse 500 yıllık geçmişi olan bütün dünyayı kaplayan yayılmacılığının hem hız kazanması, hem de teknolojik, siyasal, sosyal ve kültürel olarak derinleşmesi anlamını taşımaktadır (Nakiboğlu, 2004: 42).

Küreselleşmeye hakim olan neoliberal söylemin; “serbest ticaret, rekabet ortamı, deregülasyon, özelleştirme vb.” kavramlar çerçevesinde yapılan ekonomik; bir diğeri de “demokrasi” çerçevesinde yapılan siyasal, olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır. Bu anlayışa göre ekonomik liberalizm, demokrasinin tesisi ve sağlamlaştırılmasını, diğeri bir deyişle; siyasal liberalizmi beraberinde getirmektedir. Ülman’ın da belirttiği üzere neoliberal söylemin ekonomik ve politik boyutları birbirleriyle bağlantılı; ancak iki ayrı alanmış gibi tanımlaması ve bu ayırımı yaparak kendisini “iki boyutlu” göstermesi neoliberal ideolojinin gerçek yapısını gizlemektedir. Neoliberal ideoloji, her ideoloji gibi bir bütündür ve belli bir amacı vardır. Bu amaç, ulus aşırı sermaye sınıfının ve onun taşıyıcısı durumunda olan uluslararası kuruluşlarının hayat görüşünün yaygınlaşması ve menfaatlerinin gerçekleşmesidir (Çam, 2006: 27).

Neoliberal ideolojinin, demokrasi söylemiyle, kendisini iki boyutlu göstermesinin temel nedeni; bu ideolojinin toplumun genel menfaatlerini yansıttığına dair bir kanı yaratmak ve böylece ideolojiyi tüm topluma mal edilerek gerçek sahiplerini gizlemektedir. Bu çerçeveden bakıldığında neoliberalizm, Bourdieu’nun tanımıyla, “küresel kapitalizmin gereklerine göre toplumları yeniden yapılandırmaya ve sosyal ilişkileri buna göre düzenlenmeye çalışan bir proje”dir. Bu projenin

rakipsiz hegemonyası küreselleşmeyi kapitalizmin diğer iç evrelerinden farklı kılmaktadır. Sonuç olarak neoliberalizm “küresel” boyutta bir hegemonya kurmuştur, bir başka deyişle “neo-liberalizm küreselleştirmiş”tir (Çam, 2006: 27-28).

Neoliberal küresel hegemonyanın ana lokomotifini, G7 ülkelerinin ortaya koyduğu “Washington Uzlaşması” olarak adlandırılan iktisat ve politika paketi oluşturmaktadır. Washington Uzlaşması (İnsel, 2004: 21-22);

- Bütçe denklığı ve vergi yükünün azalması,
- Faiz hadlerinin bütünüyle serbest bırakılmasına dayanan mali liberalizasyon,
- Sermaye hareketlerinin önündeki tüm engellerin kaldırılması,
- Bütün gümrük duvarlarının kaldırılmasıyla oluşacak eksiksiz dış ticaret liberalizasyonu,
- Eksiksiz bir özelleştirme,
- Rekabeti engelleyen tüm önlemlerin kaldırılması,
- Mülkiyet haklarının eksiksiz tesis edilmesi gibi politikaları içermiştir.

Neoliberal küreselcilik asla bir “iktisadi düzenlemelerden arındırma” modeli değildir ve genellikle “özel teşebbüsü” teşvik etmez. Neoliberalizm, müdahale etmeme ideolojik bahanesiyle toplumsal yaşamın her alanında kapsamlı ve saldırgan müdahalelerde bulunur. Finansın öne çıkmasına, uluslar arası seçkinlerin bütünleşmesine, bütün ülkelerde yoksulların tabi kılınmasına, ABD’nin çıkarlarına evrensel olarak rıza gösterilmesine dayanan özgül bir toplumsal ve iktisadi düzenleme biçimini dayatır (Saad-Filho ve Johnston, 2005: 19).

Neoliberal küreselleşmenin kök salması ve derinleşmesinde, etkili sanayileşmiş ülkeler ve IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşları çok önemli bir rol oynadı. Bu kuruluşların, başta ABD olmak üzere ana hissedarlarıyla yakın ilişkileri, öteden beri bilinmekle birlikte son on, on beş yılda iyice gün yüzüne çıktı. Özellikle kısa dönem istikrarsızlık içindeki az gelişmiş ülkelerin iktisat politikalarına müdahalesi oldukça eskilere dayanan IMF’ye 1980’li

yıllarda Dünya Bankası da eklendi ve yapısal uyum politikaları aracılığıyla, özellikle dış ticaret serbestleştirilmesi ve özelleştirme gibi alanlarda önemli ölçüde etkili oldu. 1993 yılında sonuçlanan yedi yıllık uzun Uruguay müzakere sürecinin bir ürünü olarak 1995 yılında kurulan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) de neoliberal küresel düzenin kurumsal yapısının temel taşlarından birini oluşturdu. DTÖ, bazı önemli alanlarda az gelişmiş ülkelerin hareket alanını kısıtlayıcı yeni denetim mekanizmalarının gündeme gelmesinde önemli bir rol üstlendi (Şenses, 2002: 03).

Neoliberal küreselleşme, 1945 sonrasında başlayıp 1970'lerin başına dek devam eden ve Keynesyen ve Sosyalist görüşlerin hakimiyetini destekleyen, küresel ölçekteki benzersiz büyümenin ardından, tüm dünyada baş gösteren durgunluktan faydalandı. Karlardaki bu durgunluk özellikle de Küresel Güney'de ve Sosyalist Blok denilen ülkelerde olmak üzere çok sayıda ülkede ödemeler dengesi sorunlarına yol açtı. Neoliberal karşı taarruzun başını çekenlerse Birleşik Devletler ve Büyük Britanya'nın sağcı hükümetleri (Reagan ve Thatcher) ve iki ana hükümetler arası finans kurumu; IMF ve Dünya Bankası idi. Bunların birleşimi, Washington Konsensüsü'nü yarattı ve güçlendirdi. Bu ortaklaşa politikanın sloganı Bayan Thatcher'ın icadıydı: TINA ("There is No alternative"; yani "Başka Alternatif Yok"). Bu slogan, hükümetlerin politik önerilere uymak zorunda kalmaları, uymazlarsa hızlı büyümemeye ve karşı karşıya gelebilecekleri herhangi bir güçlükte uluslararası yardımın kesilmesiyle cezalandırılmaları vasıtasıyla tüm hükümetlere taşınmak için tasarlanmıştı (Wallerstein, 2008, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=15304)

Washington Konsensüsü herkese yeniden ekonomik büyüme ve küresel durgunluktan çıkış yolu vaat ediyordu. Neoliberal küreselleşmenin taraftarları politik olarak oldukça başarılıydı. Küresel Güney'de, Sosyalist Blok'ta ve güçlü Batı ülkelerinde hükümetler değiştikçe, özelleşen endüstriler sınırlarını ticarete ve malî işlemlere açtılar ve refah devletini küçülttüler. Sosyalist fikirler, hatta Keynesyen fikirler kamuoyunda itibar kaybetti ve politik elitler tarafından terk edildi. Bunun en dramatik sonuçları ise, eski Sovyetler Birliği ve doğu ve orta Avrupa'da Komünist rejimlerin çöküşü ve buna ilaveten hala ismen Sosyalist olan Çin'de piyasa dostu politikaların benimsenmesi oldu. Bu büyük politik başarının tek sorunu ekonomik

başarıyla perçinlenememesiydi. Tüm dünyada endüstriyel işletmelerde yaşanan durgunluk devam etti. Hisse senedi piyasalarında yükselen dalga üretimden sağlanan kârlardan değil, spekülâtif finansal manipülasyondan kaynaklanıyordu. Dünyada ve ülkeler dahilinde gelir dağılımı oldukça çarpıklaştı. Dünya nüfusunun en tepedeki yüzde 10'unun ve özellikle %1'inin gelirinde muazzam artış olurken geri kalanın reel gelirlerinde düşüş yaşandı (Wallerstein, 2008, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=15304).

Dünya kapitalizminin 1970'lerden itibaren içinde bulunduğu neoliberal küreselleşme sürecine yön veren dinamikleri dört ana başlık altında toplayabiliriz (Yeldan, 2002: 02):

1. Kapitalizmin altın çağı boyunca süren yüksek birikim temposunun yarattığı aşırı üretime dayalı kriz,
2. Söz konusu dönemin sermaye/emek çelişmesine damgasını vuran Fordist endüstriyel ilişkilerin beslediği kar sıkışması,
3. Uluslararası kapitalist rekabetin yoğunlaşması,
4. Finansal sistemin serbestleştirilmesi sonucu yükselen finansal sermaye ve spekülâtif birikim tercihlerinin sanayi yatırımlarının önüne geçmesi.

Neoliberal küreselleşme süreci her ne kadar liberal demokrasi idealiyle özdeşleştirilmeye çalışılıyorsa da bu sürece derin bir depolitizasyon süreci eşlik etmektedir. Bunu değişik düzlemlerde gözlemlemek mümkündür. İlk önemli temelleri 1940'lı yılların sonlarında Birleşmiş Milletler Latin Amerika İktisat Komisyonu (UNECLA) çerçevesinde atılmaya başlayan ve az gelişmiş ülkelerin, ortak çıkarları etrafında uluslararası platformda mücadele etmesini amaçlayan birliktelik, 1960'lı yıllarda Birleşmiş Milletler çerçevesinde etkinlik göstermeye başlayan Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) yeni bir ivme kazanmış ve 1970'li yıllarda 77'ler Grubu ve Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen çağrılılarıyla zirveye ulaşmıştır. Uluslar arası ticaretin az gelişmiş ülkeler aleyhine işleyişini ve uluslararası kuruluşların işlev ve karar mekanizmalarını sorgulayan, radikal sayılabilecek çözüm önerileriyle önemli çıkışlar yapabilen ve

kendini Üçüncü Dünya olarak yeni ve etkili bir güç olarak hissettirmeyi başaran bu birlikteliğin, önce petrol krizleri ve ardından borç krizi ve neoliberal politikaların hızlı tırmanışı karşısında çöktüğü görülmektedir. Bu çöküntü o kadar büyük olmuştur ki, bu ülkeleri birleştiren en temel ortak paydanın artık 1970’li yıllarda sorguladıkları ve yer yer çatıştıkları uluslararası finans kuruluşlarıyla geliştirdikleri yakın ilişkiler ve onların güdümünde oluşturdukları neoliberal politikalar olduğu söylenebilir (Şenses, 2004: 08).

Neoliberalizmin hegemonyasını; dünya finans pazarlarının denetimi (diğer bir deyişle “küresel ekonominin denetimi”), medya ve iletişim tekelleri, teknolojik tekel, gezegenin doğal kaynaklarının tekeli kullanımı ve kitlesel yok etme silahları üzerinde tekeller sayesinde sağlamaktadır. Bu beş tekel bir bütün olarak alındığında, neoliberal ideolojinin nasıl bu denli güçlü bir hegemonya kurabildiği anlaşılmaktadır (Çam, 2006: 28).

Önceki dönemin kalkınma yaklaşımı yerini, neoliberal küreselleşme döneminde makro ekonomik istikrar ve serbestleştirme sürecinin kısa dönemde ortaya çıkar dışı diğer sorunlar aşırı bir gündeme bırakmıştır. Bu gündemde, özellikle sanayileşme, yapısal değişim, işsizlik, gelir dağılımı gibi konuların kendilerine bir yer bulma konusunda iyice zorlandıkları görülmektedir.

Neoliberal küreselleşmenin az gelişmiş ülkeler üzerindeki önemli etkilerinden biri, önceki dönemin önde gelen toplumsal amaçlarından biri olarak sanayileşmenin geri plana itilmesi olmuştur. Bunun örneklerine Türkiye’den, geçiş ekonomilerine ve çeşitli Latin Amerika ülkelerine kadar uzanan geniş bir yelpaze içinde rastlamak mümkündür.

Neoliberal küreselleşme sürecinin büyüme performansı da çok dengesiz bir görünüm içindedir. Az gelişmiş ülkelerin ortalama büyüme oranları ülkeler arasındaki derin farklılıkları gizlemektedir. Örneğin, Afrika’da, Güney Sahra ülkelerinin ve 1990’lı yılların ilk yarısındaki atılım dışında Latin Amerika ülkelerinin kazanımlarının bu açıdan son derece sınırlı düzeyde kaldığı görülmektedir. Öte yandan, bu dönemde hızlı bir büyüme gerçekleştirilen ülkelerin neoliberal

küreselleşme süreciyle en fazla bütünleşenler değil, tam tersine Hindistan ve Çin gibi bu sürece daha ılımlı olarak yaklaşan ülkeler olduğu görülmektedir.

2008-2009 krizinin dünya ekonomik düzenini kökünden değiştirmekten çok, eski paradigmadan azımsanmayacak ölçüde farklı ama gene de neoliberal küreselleşme çerçevesi içinde değerlendirilebilecek yeni bir bireşime ivme kazandırdığı söylenebilir. Bu yeni bireşimin yapı taşları ise daha heterodoks bir liberalizm ile daha çoğulcu, çok kutuplu bir küreselleşme. Sınır tanımaz serbest piyasacılığın yol açtığı yıkım devletin ekonomideki düzenleyici ve toplumsal koruyucu rollerinin dünyanın her yerinde 30 yıl aradan sonra bir kez daha güçlü biçimde vurgulanmasına yol açıyor. Öte yandan, küresel ekonominin işleyiş kurallarını belirlemede daha fazla sayıda devlete söz düşmeye başlıyor (Öniş ve Güven, 2011: 04).

Neoliberal küreselleşme sürecinin hız kazanmasında etkili bir rol oynayan neoliberal politikaların olumsuz sonuçları ortaya çıkmaya başladığında ise, yoksullukla mücadele ve iyi yönetim amaçları ön plana çıkarılmış; soruna çözüm, uygulanan politikalardaki aksaklıklar yerine, az gelişmiş ülkelerin bu politikaları uygulamadaki kusur ve yetersizlikleriyle ilişkilendirilmiş ve sonuçta neoliberalizmin derinleşerek kök salması amacından vazgeçilmemiştir (Çam, 2006: 29).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE NEOLİBERAL DÖNÜŞÜMÜN KALKINMA ÜZERİNE ETKİLERİ

Bu bölümde, ülkemizde 1980 ile başlayan neoliberal dönüşüme, bu süreç içerisinde ülkemizin Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası ile ilişkilerine, yine bu süreçte hazırlanan beş yıllık kalkınma planlarına değinilecektir. Son olarak da neoliberal kalkınma yaklaşımının öne sürdüğü iktisadi kalkınma göstergeleri ülkemiz verilerine göre değerlendirilip yorumlanacak ve öneriler sunulacaktır.

3.1. TÜRKİYE’NİN NEOLİBERAL DÖNEMDE IMF ve DÜNYA BANKASI İLE İLİŞKİLERİ

11 Kasım 1947 tarihinde Türkiye, IMF ana sözleşmesinin 4. Maddesi çerçevesinde yani kambiyo kısıtlamaları uygulayan ülke konumundaydı. Günümüzde ise IMF ana sözleşmesinin 8. maddesi statüsünde, yani sermaye hareketlerini serbest bırakmış ülke statüsünde üye durumunda bulunmaktadır. Türkiye, bu statüye Türk Parasının Kıymetini Koruma hakkında 32 sayılı kararı yürürlüğe soktuktan sonra geçmiştir. Türkiye’nin bu statü değişikliği 3 Nisan 1990’da IMF tarafından dünyaya duyurulmuştur.

3.1.1. Türkiye’de Neoliberal Dönüşüme İlk Adım 24 Ocak 1980

Kararları

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası 1977 yılı Şubat ayında tıkanmış ve döviz transferleri durmuştu.1970’li yıllarda petrol üreticisi ülkeler tarafından petrol fiyatlarına yapılmaya başlanan ve çok büyük boyutlara ulaşan zamların da etkisiyle, Türkiye’nin geçmişten beri yarı felçli durumda olan dış ödemeler dengesi bütünüyle altüst olmuştu (Çölaşan,1985: 07).

1970’li yılların başında Türkiye’de yaşanan siyasi karışıklıklara rağmen (12 Mart 1971 Muhtırası ve kurulan partiler üstü hükümet) döviz rezervleri ve ödemeler dengesi açısından sıkıntılı olmaması IMF ile ilişkilerde de bir durgunluğa yol açmış ve 1978 yılına kadar stand-by anlaşması yapılmamıştır. Ayrıca, bu dönemde petrol

fiyatlarındaki hızlı yükselme sonucu petrol üreten ülkelerde artan fonlar uluslararası krediler açısından bir rahatlık yaratmış ve Türkiye de dahil birçok gelişmekte olan ülke rahatça borçlanabilmiştir. Bununla birlikte, yükselen petrol fiyatları, rahat bulunan dış finansmanla kamu maliyesindeki bozulma ve Merkez Bankası kaynaklarının kullanılması enflasyonda artışa neden olmuştur. Bu dönemde dış ticarete uygulanan korumacı politikalar ve devam ettirilen ithal ikamesine dayalı sanayileşme, yerli sanayinin etkinliğini ve rekabet gücünü oldukça zayıflatmıştır. Artan enflasyon ve dış açıklar, azalan dış kaynaklarla birleşince ekonomideki istikrarsızlık önemli derecede artmış ve nihayet 1978 yılında IMF ile stand-by anlaşması imzalanmak zorunda kalınmıştır. Ancak, gerek bu gerekse ardından 1979 yılında imzalanan stand-by anlaşmaları ciddi siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle uygulanamayarak iptal edilmiştir (Özçam, 2004: 06).

Dönem boyunca kaynak sorununu vergileri arttırarak çözüme yoluna gitmek yerine dış borca ve para basma işlemine başvurularak sorun çözümlenmeye çalışılmıştır. 1975 yılı sonrasında dış borçlar artık uzun dönemli projelerin gerçekleşmesi amacıyla değil, dış ticaret açığını kapatmaya yönelik kısa vadeli borçlanma biçimini almıştır. 1977'den itibaren borç erteleme girişimlerine başlanmıştır. Bu girişimlerin en önemli sonucu 24 Ocak kararlarının alınması oldu.

OECD'nin Türkiye Ekonomisine ilişkin 1978 yılı raporu, DB'den K. Derviş ile S. Robinson'un aynı yılda yayımladıkları çalışma, yine aynı kurumdan A. Krueger'in ticaret, kalkınma ve serbestleşmeye ilişkin yayını ve B. Balassa'nın 1979 yılında ortaya koymuş olduğu görüşler ve öneriler birbirini tamamlamaktadır. Bu öneriler (Sönmez, 2009: 26-27):

- Esnek döviz kurunun benimsenmesi,
- Ekonominin uluslararası rekabete açılması,
- Kaynakların dayanıklı tüketim malları sektöründen, ihracata yönlendirilecek ve teşvik edilecek dayanıksız tüketim malları sektörüne aktarılması ve bu sektörde özellikle dokuma, konfeksiyon ve gıda sanayine ağırlık verilmesi,

- Ücretlerin sınırlandırılması, tarımsal desteklemenin azaltılarak zamanla tasfiye edilmesi ve tarım sektörünün vergilendirilmesi,
- Devlet müdahalesinin ve düzenleyiciliğinin en alt düzeye çekilmesi,
- Yabancı sermayenin teşviki yönünde düzenlemeler yapılmasıdır. Bu öneriler kısa vadeli istikrar programına orta/uzun vadeli yapısal uyum sürecinin eklemlendiğini işaret etmektedir.

24 Ocak 1980 İstikrar Programı o dönemde yaygın olarak kullanılan ve IMF destekli ortodoks istikrar politikalarından oluşmaktadır. Program, ilke olarak sıkı para ve maliye politikası uygulaması, faizlerin yükseltilmesi, ücretlerin baskı altında tutulması, kamu mal ve hizmet fiyatlarının artırılması, kamunun iktisadi faaliyetleri kısıtlanarak özel kesimin öne çıkarılması gibi “ortodoks istikrar tedbirleri” içerirken, bunlara ilave olarak Dünya Bankası destekli yapısal değişimi öngören tedbirler de uygulanmıştır (Köse, 2000: 120).

24 Ocak kararlarının bütününe öncelikle azgın enflasyonu denetim altına almayı, içerde arz talep dengesini, dışarda ödemeler dengesini sağlamayı amaçladığı ortadaydı. Ancak bu amaçlara yönelirken benimsenen temel yaklaşım, ekonomik yapının kendisini ve işleyiş biçimini değiştirmeyi amaçlayan bazı köklü düzenlemelerin de gündemde olduğunu gösteriyordu. Bunların başlıcaları şunlardı (Ulugay, 1984: 121):

- İç pazara dönük “ithal ikamesi” modeli yerine “ihracata yönelik sanayileşme” modelinin benimsenmesi,
- Aşırı değerlenmiş döviz kuru yerine “gerçekçi kur” politikasının benimsenmesi ve bunu sağlamak için radikal devalüasyonlardan kaçınılması,
- Faiz hadlerinin devletin değil, piyasadaki fon arz ve talebinin belirlemesi,
- Yüksek faizin yanı sıra sınırlı para-kredi politikasının da iç talebi, dolayısıyla enflasyonu denetleyici bir araç olarak kullanılması,

- Fiyat denetimlerinin mümkün mertebe kaldırılması ve fiyatların arz-talebe göre piyasada belirlenmesinin sağlanması,
- Kamu kesimince üretilen temel mallarda sübvansiyonların kaldırılması ya da azaltılması, böylece bu mallarda hatırı sayılır zamların çekinmeden yapılması,
- KİT reformu yapılarak bu kuruluşların karsız istihdam depoları olmaktan kurtarılması,
- Bir yandan kamu harcamaları kısılrken, diğey yandan kapsamlı bir vergi reformuyla bütçe dekliğinin sağlanması,
- Yabancı sermayeyi özendirmek için yeni önlemler alınması, bu arada devlet tekelindeki kimi üretim alanlarının da yerli ve yabancı özel sermayeye açılması.

24 Ocak İstikrar Programının etkin olarak uygulandığı 1980-1988 döneminde gerçekleştirilen bazı önemli yapısal tedbirler arasında; reel faiz uygulamasına geçilmesi, bankacılık sektör faaliyetlerinin yeniden düzenlenmesi ve sektörde faaliyet gösteren yabancı banka sayısının artırılması, Sermaye Piyasası Kanununun çıkarılması, sermaye hareketlerinin aşama aşama serbestleştirilmesi, yeni finansal kurumlar ve araçlar oluşturulması, kamunun finansman ihtiyacının Merkez Bankası kaynakları yerine Hazine tarafından iç borçlanma yoluyla karşılanması, temel mal hizmet kapsamının daraltılması, Katma Değer Vergisi uygulamasının başlatılması, ihracata parasal teşvik uygulanması, ithalat kotalarının kaldırılarak ithalatın serbestleştirilmesi, yabancı sermaye girişinin kolaylaştırılması, tarımsal destekleme kapsamındaki ürün sayısının azaltılması, destekleme alımlarında Merkez Bankası kaynaklarından doğrudan yararlanmanın kaldırılması, KİT tanımının yeniden yapılarak statülerinin belirlenmesi, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi kurularak özelleştirme faaliyetlerinin başlatılması, mahalli idarelerin etkinliğini ve yetkilerini artırmak için genel bütçeden aldıkları payın artırılması ve büyükşehir belediyelerinin kurulması gösterilebilir. Alınan tedbirlere uygun bir kalkınma planı (V. Beş Yıllık Kalkınma Planı) ve yatırım anlayışı uygulamaya geçirilmiştir. Planların kamu kesimi için emredici niteliğı yapısal düzenlemelerde yoğunlaşmış, özel kesim için yol

gösterici ve yönlendirici yönü teşvik planlaması ile ağırlık kazanmıştır (Köse, 2000: 121).

Yabancı sermaye girişini özendirmek için çıkarılan “Yabancı Sermaye Teşvik Kararı” ve “Çerçeve Kararnamesi” ile 1980’de 97 milyon dolar olan yabancı sermaye tutarı 1981’de 337 milyon dolara, 1987’de 665.2 milyon dolara yükselmiştir. Fiili yabancı sermaye girişi ise 1980 yılında 35 milyon dolar iken 1987 yılında 239 milyon dolara yükselmiştir. Yabancı sermayeli kuruluşların sayısı da 1980’de 78 iken 1987’de 836 olmuştur. Türkiye’yi yabancı yatırımlar için cazibe merkezi haline getiren nedenler “Leaders” dergisi Aralık 1981 sayısında şöyle sıralanıyordu (Sönmez, 1982: 152):

- Nüfusu 50 milyona yakın ve yıllık ortalama kişi başına düşen milli gelirin 1200 dolara ulaştığı büyük bir Pazar olması,
- Her türlü vergi ve bürokrasi kolaylığı,
- Bütün sektörlerin yabancı yatırıma açık olması ve yabancı sermayenin düzeyini ve yönünü belirleyen katı kuralların olmaması,
- Yüksek nitelikli ve sıkı çalışan bol işgücünün olması,
- Akdeniz ve Ortadoğu pazarlarına yakınlıktan dolayı düşük ulaşım maliyetinin olması,
- Uygun fiyatlarla arazi tahsis edebilme,
- Yatırımlar ile üretim için gerekli girdilere gümrük ve öteki ithalat vergilerinden muafiyet sağlanması,
- Yatırımların %50’sinin vergi iadesine konu olması,
- Yatırım ve ihracat teşvik kredilerinin varlığı vb.

3.1.2. 1980 Yılından Günümüze IMF ile Stand-By Düzenlemeleri ve IMF’ye Uyumun Devamı

Türkiye, IMF’ye üye olduğu tarihten bugüne kadar ekonomik krizlerden kurtulmak, finansman ihtiyacını sağlamak, ekonomik reformlarını gerçekleştirmek gibi nedenlerle stand-by anlaşmaları imzalamıştır. Bu anlaşmaların bir kısmı yapısal düzenlemelerin yetersizliği ve siyasi sebepler gibi nedenlerden dolayı başarıyla

sonuçlanamamıştır. Örneğin; 1965 yılında imzalanan anlaşma hiç uygulamaya konmamış ya da bir kısmı tamamlanamadan sonlandırılmıştır.

Tablo 3: Türkiye'nin IMF ile Gerçekleştirdiği Stand-By Anlaşmaları

	Yıllar	Süre (Ay)	Öngörülen Kredi (Milyon \$)	Kullanılan Kredi(Milyon \$)
1	01.01.1961	12	55	24
2	30.03.1962	9	46	22
3	15.02.1963	11	32	32
4	15.02.1964	11	32	28
5	01.02.1965	12	32	0
6	01.02.1966	12	32	32
7	15.02.1967	11	40	40
8	01.04.1968	9	40	40
9	01.07.1969	12	40	15
10	17.08.1970	12	132	132
11	24.08.1978	24	441	132
12	19.07.1979	12	368	338
13	18.06.1980	36	1.838	1.838
14	24.06.1983	12	331	83
15	04.04.1984	12	331	248
16	08.07.1994	14	897	682
17	22.12.1999	36	22.105	17.254
18	04.02.2002	36	18.846	16.846
19	11.05.2005	36	9.860	9.860

Kaynak: www.hazine.gov.tr (Erişim Tarihi: 30.10.2011)

Bu bilgilere dayanarak Türkiye'nin 47 yıllık stand – by döneminde IMF'den yaklaşık 50 milyar doları aşan kaynak sağladığı ve bunun yaklaşık 45 milyar dolarlık kısmını kullandığı söylenebilir.

1975 yılından itibaren, değişen dünya konjonktürüne uyum sağlayacak önlemlerin zamanında alınamaması sonucunda, Türkiye'de döviz kaynaklarında meydana gelen ciddi azalma ve Kıbrıs Barış Harekatı'na yönelik ambargonun etkilerinin 1977 yılından itibaren hızla ortaya çıkmasıyla, ödemeler dengesinde sorunlar ortaya çıkmıştır. Özellikle yatırım malı ve ara malı ithalatında yaşanan gecikmeler ciddi darboğazlar yaşanmasına ve 1960 yılından itibaren uygulanan ithal ikameci sanayileşme stratejisinin aksamasına neden olmuştur. 1978 ve 1979 yılları, uluslararası ekonomik ilişkilerimiz açısından kriz dönemi denilebilecek kadar ciddi ve büyük sıkıntıların yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönem meşhur “70 cent'e muhtaç” sözünün Türkiye ekonomisine damga vurduğu ve ülkenin dış borçlarını

ödeyemez duruma geldiği bir dönemdir. Ekonomide bir krize dönüşen bu durum karşısında, Türkiye 24 Ağustos 1978 ve 19 Temmuz 1979 tarihinde IMF ile Stand-by Anlaşması imzalayarak iki istikrar programını yürürlüğe koymuştur (Parasız, 2003: 176).

Söz konusu dönemdeki ekonomik yapı ithal ikameci sanayileşme politikasının ürünü olan bütüncül bir planlı ekonomi şeklindeydi. Böyle bir ekonomide, uygulamaya konulan iki istikrar programı, uluslararası mali çevrelerden yeterli desteği alamamış, istikrar tedbirlerinin iç tutarlılıklardan yoksun olması ve ülkedeki siyasi istikrarsızlık nedeniyle etkin bir biçimde ve gerekli sürede uygulanamamıştır. Diğer bir ifadeyle, iktisadi ve siyasi bunalım şeklinde bütün boyutları ile ülkeye egemen olan ve 1978–1979 yılında ilan edilen istikrar tedbirleriyle aşılamayan kötü ekonomik gidişatın krize dönüşmesine bir türlü engel olunamamıştır. Döviz darboğazı, giderek hızlanan enflasyon, negatif büyüme oranları ve rekabet gücü olmayan sanayiler, ekonomi politikasının acilen değiştirilmesini zorunlu kılmıştır. İthal ikameci stratejide yaşanan bu olumsuz deneyim, Türkiye ekonomisinde ihracata yönelik sanayileşme stratejisi olarak da bilinen yeni bir dönemin başlamasına zemin hazırlamıştır (Yeldan, 2001: 132).

Türkiye 18 Haziran 1980 tarihinde, ilk kez IMF ile en uzun Stand-by Anlaşması'nı gerçekleştirmiştir. Yapılan anlaşma 17 Haziran 1983'de son bulmuştur. 24 Ocak Kararları, yapısal değişiklikleri içermesi bakımından daha önceki uygulanan istikrar kararlarından farklı olarak, uzun dönem kalıcı bir ekonomik gelişme programı olmuştur (Karluk, 2002:451).

24 Ocak 1980'de yürürlüğe konan istikrar tedbirlerine rağmen, ekonomi tarihimizde ilk kez 1946'da %104 olan üç rakamlı enflasyon 1980'de %107 olmuştur. Bu gelişmeler üzerine Türkiye, IMF ile 24 Haziran 1983 tarihinde bir yıl süreli **14. Stand-by** Anlaşması için 4 Nisan 1984 tarihinde de yine bir yıl süreli **15. Stand-by** Anlaşması için masaya oturmuştur. Takip eden süreçte, Türkiye, 1994 yılına kadar IMF ile Stand-by Anlaşmalarına ara vermiştir. 8 Temmuz 1994'te yapılan **16. Stand-by** Anlaşması ise 26 Eylül 1995'te sona ermiştir.

1994 yılında, Türkiye Cumhuriyeti, tarihinde en büyük cari açık ve kamu açığı ile karşı karşıya kalmıştır. Bu şartlar altında Hükümet, 5 Nisan 1994'te, dengeleri yeniden kurmak amacıyla, önlemler paketini ilan etmiş ve bunu, IMF **16. Stand-by** Anlaşmasıyla desteklemiştir. Bunun sonunda, Ocak 1994'de 15.196 TL olan ABD Doları, Mayıs 1994'te 33.629 TL'ye kadar çıkmıştır (Eroğlu, 2008: 97).

1995 yılında 16. Stand-by anlaşmasının sona ermesiyle 4 yıl süreyle Stand-by Anlaşması yapılmamıştır. 17. Stand-by süreci, 1997 yılının ikinci yarısında, Türkiye'nin temel ekonomik büyüklüklerinde gözlenen endişe verici gelişmelerle 1997 yılı Ekim ve Kasım aylarında başlamış ve 1998 yılında dönemin hükümeti ile IMF arasında, üç yıllık orta vadeli bir anlaşma öncesi bazı hedeflere ulaşmayı öngören, "Yakın İzleme Anlaşması" yapılmıştır. Yakın İzleme Anlaşması daha sonra 17. Stand-by Anlaşmasına dönüştürülmüştür. Bu düzenlemede, Rusya'da ortaya çıkan ekonomik krizin Türkiye'yi etkilemesi ve sanayi bölgesi olan ve yüksek nüfusa sahip Marmara bölgesinde yaşanan depremin büyüme üzerindeki olumsuz etkisi belirleyici olmuştur.

1999'un ikinci yarısından sonra, bir yandan dışsal şokların etkisiyle, bir yandan da 1990'lar boyunca sürdürülen basiretsiz politikaların etkisiyle, 1999 yılının sonuna gelindiğinde derinleşen ekonomik kriz, Türkiye ekonomisinde topyekûn bir reform ihtiyacı arayışlarını gündeme getirmiştir. Türkiye, yaşadığı yüksek enflasyon sorununu çözmek için, bir ekonomik istikrar programı hazırlayarak mali destek amaçlı IMF'ye 9 Aralık 1999 tarihli bir niyet mektubu sunmuştur. Enflasyonu düşürme hedefi ön plana çıkartılan bu niyet mektubu, 22 Aralık 1999 tarihi itibarıyla IMF tarafından onaylanarak **17. Stand-by** Anlaşması böylece hayata geçirilmiştir (Seyidoğlu, 2003: 149). 2000–2002 yıllarını kapsayan bu anlaşma "Enflasyonu Düşürme Programı" adıyla bir programı yürütmeyi öngörmüştür. Bu program maliye politikasının yanı sıra, gelirler politikası, kur ve para politikası ile birlikte yapısal reformları da kapsamıştır (Seyidoğlu, 2003: 149).

Şubat 2001 krizinin etkisi ile 17. Stand-by anlaşmasının uygulanabilirliği zora girmiş ve Türkiye yeni bir stand-by anlaşmasına ihtiyaç duymuştur. Nihayet, 18 Ocak 2002 tarihinde sunulan niyet mektubu ile birlikte 2002–2004 yıllarında

uygulanması öngörülen yeni bir program çerçevesinde 4 Şubat 2002 tarihinde **18. Stand-by** Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmanın desteklediği “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”nda enflasyon hedefine odaklı parasal taban seviyesine ilişkin performans kriterleri oluşturulmuştur.

19. Stand-by düzenlemesi, 18. Stand-by Anlaşması sonlanmadan önce 11 Mayıs 2005 tarihinde imzalanarak yürürlüğe girmiş ve 10 Mayıs 2008’de sona ermiştir. 19. Stand-by Anlaşması çerçevesinde büyüme ve faiz dışı fazla hedefleri belirlenmiş ve faizlerin düşürülmesi, kamu borcunun azaltılması, yapısal reformların, özellikle de Sosyal Güvenlik Reformu’nun hayata geçirilmesi, vergi yükünün azaltılarak istihdamın artırılması, kamu bankalarının özelleştirilmesi, uluslararası rezervlerin güçlendirilmesine yönelik bir dizi hedefler konulmuştur (Erdoğan, 2007: 107).

IMF’ye üye ülkelerin, IMF stand-by düzenlemesi çerçevesinde kullanmış olduğu kredilerin vadesi 5 yıl, ödeme dönemi ise 3 yıl 3 aydır. IMF İcra Direktörleri Kurulu 28 Kasım 2000 tarihinde ülkelerin kredi geri ödemelerini normal vadesinden bir yıl önce yapmasının beklenmekte olduğu yönünde bir karar almıştır. Fakat vadesinden bir yıl önce geri ödeme yapmak bir zorunluluk değildir.

Tablo 4: Türkiye’nin IMF’ye Geri Ödeme Projeksiyonu (30 Eylül 2009)

Yıllar	2009	2010	2011	2012	2013
Anapara		1.422.62	1.780.01	1.311.59	562.11
Faiz	21.45	84.84	41.16	18.01	3.36
Toplam(Milyon SDR)	21.45	1.507.46	1.821.17	1.329.59	565.47

Kaynak:<http://www.imf.org/external/np/fin/tad/exfin2.aspx?memberkey1=980&date1Key=2009-09-30>. (Erişim Tarihi: 30.10.2011).

20. stand-by anlaşmasına yönelik olarak Türkiye ile IMF arasındaki görüşmeler 8 Ocak 2009 tarihinde IMF heyetinin Türkiye’ye gelmesi ile başlamış ancak taraflar arasında çıkan görüş ayrılıkları nedeniyle ilişkiler donma noktasına gelmiştir. Görüş ayrılıklarının olduğu Türkiye’nin uygun bulmadığı IMF talepleri şu şekilde özetlenebilir (Övgü, 2009: 19):

- Mükelleflerin harcamaların, vergisi ödenmiş gelirle yapıp yapmadığının kontrolünü amaçlayan “Nereden buldun” yasasının yeniden hayata geçirilmesi talebi
- Gelir İdaresi Başkanlığı’nın üst kurul haline getirilmesi talebi
- 2009 yılı için ek tedbir paketinin hazırlanması talebi
- Belediyelerin kaynaklarının azaltılması talebi.

IMF’nin bu taleplerini kabul etmeyen Türkiye’nin, karşı çıkma nedenleri ve önerdiği alternatifler ise şu şekildedir (Övgü, 2009: 19):

- “Nereden buldun” yasasının çıkarılmasına ilişkin IMF talebi, sermaye kaçışına sebep olacağı gerekçesiyle Türkiye tarafından kabul edilmedi. Bunun yerine kayıt dışı ekonomi ile savaşmak ve vergiden sağlanan gelirlerin arttırılması için mükelleflerin harcamalarına çapraz denetim getirilmesi öngörülüyor.
- IMF’nin bütçe ile ilgili planlamalarda büyüme hedeflerinin daha gerçekçi rakamlara dayandırılması gerektiğine dair söylemleri vardı. 2009 yılı başında %4 olarak açıklanan Türkiye’nin büyüme hedefi, dünyayı saran ekonomik kriz göz önünde bulundurulduğunda inandırıcılıktan uzak görünüyordu. IMF’nin ekonomik büyüme ile ilgili olarak %1.5’lik küçülme öngörmesi de harcamaları azaltabileceği endişesiyle Türkiye açısından bir sorun oluşturmaktaydı. Özetle makro ekonomik hedeflerin değiştirilmesi ve 2009 yılı için ek tedbir paketi hazırlanmasına ilişkin IMF talebine ilişkin olarak Türkiye, 2009 yılı harcamalarının kısılmasını amaçlayan tedbir paketini hazırlamıştır. Ek paketin yaklaşık 8 milyar TL’lik bir boyutta olduğu bildiriliyor.
- Belediyelerin kaynaklarının azaltılmasına ilişkin IMF talebine karşılık ise Türkiye tarafı, yerel yönetimlerin merkezi yönetimden daha bağımsız bir yapı içine geçirilmesine yönelik düzenlemeler öngörülüyor.

Karşılıklı fikir ayrılıkları sebebiyle 10 gün sekteye uğrayan görüşmeler, iki ay sonra 02.04.2009 tarihinde gerçekleştirilen G-20 zirvesi ile yeniden hızlanmıştır. G-20 Zirvesi sırasında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve IMF Başkanı Dominique Strauss Kahn arasında gerçekleşen temaslar ile görüşmelere yeniden başlanması konusunda anlaşmaya varılmıştır fakat, 20.Stand-by anlaşması imzalanmamıştır.

1980 sonrası dönemde başlayan liberalizasyon süreci içinde özel sektörün gelişimine uygun bir ortamın sağlanmasının yanı sıra, kambiyo rejimi ve sermaye hareketleri de önemli ölçüde serbestleştirilmiştir. Böylece, döviz alma, satma, bulundurma ve kullanma kısıtlamaları kaldırılmış; ayrıca dışarıda yerleşik kişilerin her türlü menkul kıymetler ile diğer piyasa araçlarını satın almaları, satmaları, bu kıymetler ve araçlara ait gelirler ile bunların satış bedellerini yurtdışına transfer etmeleri; Türkiye’de yerleşik kişilerin de, yurt dışındaki mali piyasalarda işlem gören menkul kıymetleri satın almaları ve satmaları serbest hale gelmiştir (Özçam, 2004: 07).

Türkiye’de Aralık 1983’te çıkarılan 28 Sayılı Karar ve Temmuz 1984 tarihli 30 sayılı Karar’ın ardından, Ağustos 1989’da yürürlüğe konulan 32 Sayılı Karar ile tüm döviz işlemleri ve sermaye hareketleri serbest kılınmıştır. Şubat 1990 tarihinde 32 Sayılı Karar’da yapılan ek değişiklikler ve TL konvertibilitesinin IMF tarafından onaylanmasının ardından, Haziran 1991’de 91-3215 Sayılı Tebliğ ile 32 Sayılı Karar kapsamındaki serbestleşmeyi sağlayıcı düzenlemelerdeki bazı eksiklikler giderilmiş ve serbestlik tamamen erdirilmiştir. Böylece Türkiye’deki yerleşik uluslararası finansal piyasalardan borçlanabilme, yurtdışına yatırım yapabilme-sermaye transferi-ve yurtdışında finansal varlık tutabilme, kendi aralarındaki borçlu alacaklı ilişkilerinde döviz kullanabilme-döviz cinsinden banka mevduatına sahip olma ve ödeme yapma-olanağını elde etmişlerdir. Yerleşik olmayanlar, yurtiçi finansal piyasalara yatırım yapabilme, yurtiçinde borçlanma ve yükümlülük taşıma, yurtdışına kazançlarını transfer edebilme serbestliğine sahip olmuşlardır (Sönmez, 2009: 41-42).

Ülkemizde 1980’den itibaren benimsenen neoliberal kalkınma modeli; iyi yönetilememesinden dolayı, bir kalkınma modelinden ziyade yolsuzlukların ön plana

çıkıldığı, halkın her kesimine iyi yaşam standardı sağlayamayıp eşitsizliklere yol açan bir sisteme dönüştü. Serbest piyasa adı altında devrim gerçekleştirme söylemleriyle bir dönüşüm yaşayan Türkiye’de 1994 yılı itibariyle krizler, ekonomik durgunluklar ve ciddi boyutlarda işsizlik oranları boy göstermektedir.

Bu süreçte Türkiye’de gelir dağılımı tahammül edilemez oranlarda bozuldu. Özellikle iç borç faiz ödemeleri ile şekillenen yeni paylaşım modeli gelir dağılımının her geçen gün bozulması, sosyal devlet hizmetlerinin gerilemesi sonucunu doğurdu. Sadece memur, işçi, emekli ve tarım kesimi değil, özel sektörde çalışan yurt dışında okuma şansını yakalayabilmiş, yani göreceli olarak daha şanslı olan beyaz yakalı çalışanlar da geçim sıkıntısına düştü veya işsizliği yaşadı. Küresel ekonomik modelin pazarlamacıları olan IMF ve Dünya Bankası’nın bütün geri kalmış ülkelere verdikleri tek tip reçetelerin baş tacı edilmesi sonucu üretim sektörü ve yatırımlar durma noktasına geldi. Üretimin yerini finansal kazançlar, sanayinin yerini yoğurt, su, süt pazarlamacılığı aldı. Türkiye’nin küresel ölçekte rekabet bayrağını sallaması gereken yüz akımız dev sanayicilerimiz yabancılarla ortak olup su şirketleri, süt şirketleri, yoğurt şirketleri ile iç pazarda durum kurtarır oldu (Soral, www.bartusoral.com/PDF/ekonomik_krizlerde.pdf).

Plansızlıkla oradan oraya savrulan Türkiye’de görünmez el gerçekten “görünmez” olmuştu. Üniversitelerin hangi bölümlerine, niye girdiğini bile bilmeyen gençler mezun oldukları bölümlerde değil nerede bulurlarsa o işte çalışmak zorunda kaldı. Türkiye’nin milli gelirinden görece çok az pay alabilen yoksul bölgelerimizdeki ana babalar çocuklarını doktora götüremeden yitirmenin şokunu yaşayıp bölgesel eşitsizlikten payını alırken, en büyük payı alan İstanbul’da da iki ayrı dünya oluştu. Bu dünyanın bir tarafını oluşturan kimsesiz sokak çocuklarının çığlıklarına diğer tarafını oluşturan ve adına sosyete denen insan topluluğunun müzik sesi karıştı, bunların üstüne bir de adına hortumcu denen “bankacının” arsız sesi karıştı ve aslında bütün Türk halkının kafası karıştı. Türk toplumu birbirinden çok uzak kamplara bölündü, gelir dağılımındaki uçurum toplumsal uçurumları da getirdi. Gelir dağılımından az pay alan ama nüfusun çoğunluğunu oluşturan kesim ile, sermayedarların ve bürokratik elitin bakış açılarında makul nokta bulunamaz oldu (Soral, www.bartusoral.com/PDF/ekonomik_krizlerde.pdf).

Neoliberal dışı açılmayla birlikte ekonomideki değişim otoyollar, köprüler ve telekomünikasyon alanlarında yapılan alt yapı yatırımları ve ülkeye giren yeni ürünlerle fark ediliyordu. Ancak tüm bu gelişmelerin bedelinin ödenmesi gerekiyordu. Türkiye için bu kaybedenler kesimi, sabit ücretli işçi, memur, küçük köylü, marjinal işlerde çalışan ve sosyal güvenlikli yoksun geniş bir halk kesimi anlamına geliyordu.

Güneydoğu Asya krizinin giderek hissedilmeye başlandığı 1998 yılında 55. Hükümetin IMF'ye sunduğu Taahhütler Mektubu ile açıklanan ‘‘Ekonomik Politikalar Bildirgesi’’, yeni bir iktisat politikasının ve –şimdilik- on yıl sürecek yapısal uyum sürecinin başlangıcını oluşturmaktadır. Ekonomik politikalar bildirgesinde ortaya konulan yeni program; hedefler, kapsam, ilkeler ve araçlar yönünden gelecek on yılda uygulanacak politikalara açılımı sağlamaktadır. Yeni program daha sonra 17. 18. ve 19. stand-by düzenlemeleri ve Şubat 2001 krizini izleyen Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile gidilerek yoğunluğu artırılan ve kapsamı genişletilen neoliberal iktisat politikalarına açılımı sağlayan bir eşik ve bu tür programların uygulanmasında kararlılığı sergileyen bir manifesto olarak değerlendirilmelidir. Bu kaygı ve amaçlar bütünü, izleyen tüm stand-by düzenlemelerinde açıkça sergilenmektedir. Nitekim, 1998 yılından itibaren beş siyasi parti, koalisyon ortağı olarak veya tek başına Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidara gelmiş; ancak uygulanan politikaların özü ve genel eksenini değişmemiştir. Öze ve genel eksene neoliberal düşünce ve politikalar damgasını vurmuştur (Sönmez, 2009: 55).

2000'ler son yirmi yıllık neoliberal düzenin şiddetli bir iktisadi kriz görünümünde patlak vermesiyle açıldı. Kriz ve ardından gelen 3 Kasım 2002 seçimleri sonrasında Türkiye siyaseti baş döndürücü bir hızla yenilenmeye başladı. Seçim öncesine damgasını vuran küresel entegrasyon ve siyasal yenilenme baskısı bağlamında yeni bir siyasal merkez arayışı, seçim sonrasında hızlandı. Seçim öncesinde Kemal Derviş'e doğru yönelen bu arayış, sırasıyla Cumhuriyet Halk Partisi'nde dolandıktan sonra sandıktan çıkan sürpriz partinin söz konusu davaya talip olmasıyla hemen ona doğru yöneldi. Kasım seçimlerinin sonucunda AKP'nin son on yılın koalisyonlar dönemine son veren büyük seçim zaferinin yanısıra, CHP

dışında eski döneme damgasını vuran partilerin tümünün meclis dışında kaldığı iki partili bir meclis yapısının oluşması, 90'lı yılların sonuna işaret eden ve burjuva hegemonyanın kurulması için yeni bir açılım sağlayan bir gelişme olarak görülebilir (Özkazanç, 2005: 23).

Seçimlerinin hemen ardından patlak veren Irak savaşı ve sonrası gelişmelerle tanımlanan bu yeni konjonktürde Türkiye'nin son yirmi yılda geliştirdiği türden bir neoliberal dönüşümün yapısal sınırlarına dayanmış olduğu ortaya çıkıyor ve daha rasyonel bir evreye geçişin hukuki ve siyasi çerçevesi örgütlenmeye çalışılıyor. Şubat 2001 krizinin ardından başlatılan yapısal reformlar ve yasal düzenlemeler ve hemen ardından AKP'nin başlattığı Avrupa Birliği atağı, Türkiye'de farklı bir evreye geçişin başladığını gösteriyor. Bu konjonktürde 1980 sonrasında süreklilik ve kopuş dinamikleri içinde hem yeni bir yönetim zihniyetinin nüveleri oluşuyor hem de liberal düşünce önemli bir yenilenme evresinden geçiyor. Bu yenilenmenin önemli göstergelerinden birisi, neoliberal piyasa fetişizminin yakın geçmişte örgütleyicisi olan medyada sorgulanmaya başlanmış olmasıdır. 2000 sonrasında piyasa fetişizmi iki temel uğrakta sınanmış ve her birinde neoliberaler kendi ideolojilerini çok daha çıplak biçimde savunmaya zorlanmışlardır. Bu uğraklardan ilki, Şubat krizinin sonuçlarının Öteki Türkiye tartışması üzerinden sorgulanması oldu. İkinci temel uğrak, Irak savaşı bağlamında gündeme gelen piyasa tartışmasıydı. Her iki uğrakta da neoliberal mentalite piyasa fetişizmi ile güç fetişizmini organik bir bağlantı içinde sunarak kendini kamuya daha açık etti. Böylece her seferinde maskesi biraz daha aralanmış oldu (Özkazanç, 2005: 23-24).

3.1.3 1980 Yılından Günümüze Dünya Bankası İle İlişkiler

Türkiye ile DB kredi ilişkileri uzun bir geçmişe (ilk kredi 1950 yılında alınmıştır) sahip olmakla beraber, Banka kaynaklarıyla finanse edilen proje kredileri çeşitli nedenlerle azalmış ve DB kredilerinin Türkiye'nin kullandığı dış krediler içindeki nispi büyüklüğü gerilemiştir. Bunun en önemli nedenlerinden birisi, projelerin istenen etkinlikte uygulanamaması ve kredi kullanımında yaşanan sorunlardır. Türkiye'de DB proje kredilerinin kullanımında ve projelerin tatbikinde

birçok sorunla karşılaşılmakta, krediler amacına uygun olarak kullanılamamakta, gerek Banka'dan gerekse kredi kullanıcısı kamu kurumlarından kaynaklanan sebeplerden dolayı anlaşmaya bağlanan kredi miktarları tam olarak ve zamanında sarf edilememekte, projeler vaktinde hayata geçirilememekte, kısaca alınan krediler etkin olarak kullanılamamakta ve projeler tasarlandığı gibi gerçekleştirilememektedir. Kredilerin etkin olarak uygulanamaması ve uygulamada yaşanan sorunların bir bölümü Dünya Bankası'nın yapısından, uyguladığı prosedürlerden ve öngördüğü kullanım koşullarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, kredi kullanıcısı kamu kurum ve kuruluşlarından, iç hukuk normlarından, kredi temini ve kullanımı sürecinde rol alan merkezi kamu kurumlarından kaynaklanan çeşitli sorunlar ve aksaklıklar da bulunmaktadır (Candan, <http://dergi.sayistay.gov.tr/icerik/der64m4.pdf>).

Türkiye, DB'nin kuruluşundan 1994 yılına kadar DB'nden en yüksek tutarda kredi alan 6. Sıradaki ülkedir. Türkiye'nin önünde Meksika, Endonezya, Hindistan, Brezilya ve Çin yer almakta, 140 kadar ülke ise Türkiye'nin arkasında bulunmaktadır. Türkiye, son yıllardaki gerilemelere karşın Banka'dan yeteri kadar kredi almayı başarmıştır. Türkiye ile ilgili veriler biraz daha yakından incelendiğinde, gerçek, Türkiye'nin katkısı gerekmeyen uyum kredilerini ekonomik istikrara önem veren siyasal iktidarlar döneminde rahatlıkla kullandığı, bunun dışındaki dönemlerde ağırlığı, kendi katkısı da gereken yatırım kredilerine kaydırıldığı yönündedir. Yatırım kredilerine ağırlık verildiği zaman iç kaynak sıkıntıları gündeme gelmekte ve projenin gerektirdiği iç kaynak bulunmadığı için Banka kredisi de tam olarak kullanılamamakta ve kullanılmayan kredi artık miktarları büyümektedir. O halde ya siyasal iktidarların ekonomik istikrara ağırlık vererek uyum ve yatırım kredilerini bir arada kullanmaları ya da projelere öncelik verilecekse, yürütülemeyecek projeler için kredi alınmamasının kararlaştırılması gerekmektedir (http://www.ekodialog.com/Makaleler/turkiye_imf_dunyabankasi.html).

1993-2004 döneminde Dünya Bankası'nın Türkiye programı genel hatlarıyla dört dayanağa sahiptir: makroekonomik yönetim; mali sektörü ve altyapıyı da kapsayan büyüme, rekabet gücü ve üretkenlik, yoksulluğun azaltılması ve doğal

kaynakların yönetimi. Banka'nın programın başlıca amaçları tablo 5'te verilmiştir (<http://www.oecd.org/dataoecd/63/27/36494162.pdf>):

Tablo 5: Türkiye Ülke Yardım Değerlendirmesi Derecelendirmeleri Özeti(1993-2004)

Dayanaklar/Hedefler	Sonuç
1.Makro Ekonomik İstikrar	
Kamu mali yönetiminin iyileştirilmesi	Yıllarca dalgalanma ve üç mali kriz ardından önemli büyüme, enflasyonun düşmesi ve 2001 sonrasında birincil artıktaki artış. Bütçe dışı fonların çoğu kaldırıldı ve mali kontroller düzenlendi.
Kilit yapısal reformların uygulanması	Büyük KİT zararları mütevazı fazlalara dönüştürüldü; tarımsal sübvansiyonlar önemli ölçüde azaltıldı ve daha az olumsuz etkileyici hale getirildi; devlet bankaları tarafından bütçe dışı sübvansiyonların finansman kapsamı büyük ölçüde daraltıldı. Ancak emeklilik sisteminde açıklar hızla artarak, bu kazançları büyük ölçüde giderdi.
2.Büyüme, Rekabet Gücü ve Verimlilik	
Bankacılık sisteminin güçlendirilmesi ve mali aracılığın derinleştirilmesi	Bağımsız bir Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu oluşturulmuş ve Avrupa Birliği standartlarına yakınlaşmaya yönelik bir düzenleme çerçevesi uygulanmıştır. Bankacılık sistemi dönem sonunda daha güçlü biçimde finanse etmektedir ama özel sektöre verilen krediler OECD ortalamasına göre düşüktür.
Altyapının yönetiminin iyileştirilmesi	Enerji, Telekom ve demiryolları alanlarında düzenleyici çerçeveler ve kurumlar kuruldu veya güçlendirildi. Altyapı servisleri ticari esasta yürütülüyor ama henüz nicel olarak verimlilik kazançları yok.
Üretkenliğin artırılması	Tarım reformları ile sübvansiyonlar ve fiyat destekleri azaltıldı, devlete ait pazarlama kuruluşlarının yerini özel borsalar aldı, tarımsal KİT'ler özelleştirildi ve tüketicilerin gıda giderleri azaltıldı. Kamu alımları, bütçenin saydamlığı dahil yönetim konusunda iyileşmeler, bankacılık ve enerji düzenlemeleri yolsuzluk kapsamını azalttı ama henüz yönetim göstergelerinde iyileşme olmadı.
3.Yoksulluğun Azaltılması ve Sosyal Kalkınma	
Halkın sağlığının iyileştirilmesi	Bebek ölüm oranlarında belirgin düşüş(%4) ile Türkiye'de bu oran orta gelirli ülkeler ortalamasının altına düştü. Doğu bölgelerinde bu oranların daha yavaş düşmesi ve hastalık önleme konusunda daha az odaklanma ciddi sorunlar olmaya devam ediyor.
Eğitimin kapsamı ve kalitesinin artırılması	İlkokula kayıt yaptırma oranı 1998'den sonra hızla arttı(gayri safi olarak %84'ten 98'e) kızlar için daha hızlandı; ortaöğretime kayıt yaptırma sayısında önemli artış oldu.
Hakkaniyetin, istihdamın ve sosyal korumanın desteklenmesi	İstihdamda artış yavaş oldu ve istihdam oranları, özellikle kadınlar için azaldı. Yeni hedefe yönelik bir sosyal yardım programı yaklaşık 1.7 milyon yoksul çocuğun okula devamına yardım oluyor ve yardımın %60'ından fazlası en yoksul iki bölgeye gidiyor. Emeklilik sistemi hala mali bakımdan sürdürülemez durumda. Sosyal sektör harcamaları son iki mali daralma sırasında korundu.
4.Çevre ve Doğal Kaynak Yönetimi	
Çevresel bozulmanın azaltılması	Kurumsal çerçeve iyileştirildi ama henüz kirlilik ya da doğal kaynak yönetimi üzerinde önemli etkiler yok.
Daha iyi bir afet yönetiminin desteklenmesi	1999 depremine hızlı ve etkin biçimde yanıt verildi ve afetlerle ilgilenecek kurumlar ve sistemler, yavaş olmakla birlikte geliştirilmeye çalışılıyor.

Kaynak: <http://www.oecd.org/dataoecd/63/27/36494162.pdf> (Erişim Tarihi: 29.10.2011)

Projelerin fizibilite etüdlerinin gereği gibi yapılmaması, yatırımların gerektirdiği iç ve dış finansman kaynaklarının gerçekçi bir şekilde tespit edilmemesi, uygulama sırasında projenin mahiyetinin değişmesi ve gerçek büyüklüğün uygulama sırasında ortaya çıkması, ek finansman teminini gerektirmekte, uygulama sırasında iç veya dış kaynak temini güç olduğundan projeler zamanında tamamlanamamaktadır. Projelerin kaynak ihtiyacının eksik veya hatalı belirlenmesi ve çeşitli nedenlerle uygulama aşamasında değişiklik yapılması yıl içinde ek ödenek ihtiyacını doğurmaktadır. Ek ödenekler bir yandan yatırım programının uygulamasına esneklik getirirken, diğer yandan yatırım harcamalarını önceden programlanan harcama dağılımının dışına çekerek sektörel hedefleri etkilemekte ve yapılan programların etkinliğini azaltmaktadır (Erkan, 2001: 100).

Türkiye, Dünya Bankası'ndan 2003 yılı itibariyle 20,62 milyar ABD Doları tutarında kredi sağlamış ve bu kredilerin 2003 Mart ayı itibariyle 14.76 milyar ABD Dolarlık kısmı kullanılmış, sağlanan kredilerin 2,27 milyar ABD Dolar tutarındaki kısmı ise çeşitli nedenlerle iptal edilmiştir. Buna göre, toplam olarak sağlanan kredilerin % 10'u muhtelif sebeplerle iptal edildiğinden kullanılamamıştır. Bu iptallerin bazıları Banka tarafından yapılan tek taraflı iptaller, bazıları ise Hazine Müsteşarlığı ile Banka yetkilileri arasında sağlanan mutabakat sonucunda yapılan iptallerdir. DB kredilerinin iptal oranları ile diğer ülkelerdeki iptal oranları paralellik göstermekle birlikte, yatırımcı kuruluş temsilcileriyle yapılan görüşmelerde (bizzat yaptığımız mülakatlar) Banka'nın Türkiye uygulamasında çok katı bir yaklaşım sergilediği, esneklik göstermeyerek gerekli durumlarda kredinin kullanımı konusunda süre uzatımı vermediği ve kredinin iptali yoluna gittiği de ifade edilmektedir (Candan, <http://dergi.sayistay.gov.tr/icerik/der64m4.pdf>).

3.2. TÜRKİYE'DE NEOLİBERAL DÖNEMDE KALKINMA PLANLARI

Ülkemizde kalkınma olgusunun belli bir plan dahilinde gerçekleştirilmesi ile ilgili düşüncelerin geçmişini 1920'li yılların sonuna kadar götürmek mümkündür. İktisadi yönden ülke kalkınmasının gerçekleştirilmesi için hazırlanan ilk plan 1932-1937 dönemini kapsayan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'dır. Ancak bugünkü

anlamıyla kalkınma planlarının hazırlanması, ilk kez 1961 Anayasası ile kabul edilen “Planlı Kalkınma” ilkesinin gereği olarak 30 Eylül 1960 tarihinde Devlet Planlama Teşkilatı’nın (DPT) kuruluşu ile gerçekleşmiştir (Ateş, 2000: 86).

Kalkınma planlaması, devletin ekonomik ve toplumsal yaşamda doğrudan kamu hizmeti sunması ile yakından ilişkilidir. Türkiye’de de uygulama alanı bulmuş olan kalkınma planlaması, kapitalist planlama anlayışı ile merkezi planlama olarak nitelendirilen sosyalist planlamanın izlerini taşıyan karma ekonomik modelin planlama uygulamasıdır. Üretim araçlarına hem devletin hem de özel sektörün sahip olması bu karakteristiğin en önemli unsurlarından biridir. Yönlendirici niteliği ile ön plana çıkan kalkınma planlaması anlayışı çerçevesinde devlet, hem kararları etkileme ve onları belirlenen plan hedeflerine yöneltme amacı taşımakta hem de bizzat ekonomik ve toplumsal yaşamda roller üstlenebilmektedir (Övgün, 2010:154).

Konjunktürel şartlar ve değişen iktisadi yaklaşımlar çerçevesinde ekonomide kamu müdahalesinin ağırlığı dönemler itibariyle farklılıklar göstermekle birlikte pazar ekonomisinin geliştirilmesi ve etkinleştirilmesi Türk planlarının genel ilkesi olmuştur. Türkiye’deki planlama yaklaşımının en belirgin özelliği kamu kesimi için emredici, özel kesim için yol gösterici nitelikte olmasıdır. Ülkemizde planlı kalkınma dönemine geçilmesi ile birlikte kalkınma için alınacak kararların uzun vadeli hedeflere yöneltilmesi ve planlara bağlanması idarenin belirli prensiplere göre hareket etmesini gerektirmiş, demokratik bir idarede açıklık, sorumluluk ve denetleme şartlarını kolaylaştırmış, keyfi hareketleri önleyen tamamlayıcı bir unsur olmuştur. Türk plan ve programlarının genel olarak yapısına bakıldığında esas itibariyle üst sınır koyma ve disiplin vafının sadece kamu yatırımları ile sınırlı olduğu, sektörel üretim büyüklüklerinin bir tahmin özelliği taşıdığı görülmektedir. 1980 öncesi dönemde kamu yatırımlarının sosyo-ekonomik altyapının yanı sıra, üretim sektörlerinde ağırlıklı ara malları olmak üzere büyük sermaye gerektiren ve özel kesimin gerçekleştiremediği alanlara yönelik olduğu bilinmektedir (Taş, 2007: 48).

1960’lı yılların başında ilk plancılar olarak bilinen genç plancı kadro kalkınmayı sadece iktisadi yönü ile değil, kalkınma yolunda çıkabilecek darboğazları da dikkate alarak sağlamaya çalışmıştır. Plancılar darboğazlardan en önemlisini

klasik idare olarak görmüştür. Plancılara göre geri kalmışlıktan tek çıkar yol kalkınmadır. Bu nedenle plancılar kalkınma kavramı üzerinde durmuşlardır (Aytür 1970: 238-240).

1963'te yapılmaya başlanan beşer yıllık planlar ekonominin bütününe kapsadığı için makro planlar niteliğindedir. Kalkınma planları ekonomik kalkınmanın kısa, orta ve uzun dönemli aşamalarını planlamayı amaçlamıştır. Kalkınma planlarının ekonominin genelini kapsamaları makro büyüklükler ile ilgili değişkenler arasındaki ilişkinin kurulması ile gerçekleştirilmiştir. Kalkınma planlarında ekonomik ve toplumsal yapı veridir. Tüm kalkınma planlarında sanayileşme öncelikli sektör olarak görülse bile sanayileşme konusunda tüm planların yaklaşımları aynı değildir. Kalkınma planları teknik ve metodolojik özellikleri ve genel anlamda gelişme anlayışları açısından benzer özellikler taşımaktadır (Şahin, 2002: 134-135).

Planların en önemli niteliği salt kendi içinde incelenmesi, işlevsel yönlerinin ve amaç değişkenlerinin belirlenmesidir. 1963 sonrası hazırlanan kalkınma planları ekonomik ve toplumsal gelişmenin tüm yönlerini içermektedir. Tüm yönlerini içermeme durumu makro çözümleri gündeme getirmektedir. Kalkınma planları kamu kesimi için emredici, özel kesim için yol gösterici niteliktedir. Özel kesime yönelik, özendirme önlemleri, destekleme fiyat uygulamaları, seçmeli kredi sağlanması yapılmaktadır. Kamu harcamalarında ve gelirlerinde hedeflenen sayısal büyüklükler özel kesim yatırımları üzerinde etkilidir. Ancak hedeflenen sayısal büyüklükler siyasal istem ve baskılardan bağımsız yapılamamaktadır (Kepenek ve Yentürk, 2001: 143).

Planlar ekonomik ve toplumsal yapının belirli bir sürede olması istenen düzeye ulaşmasını sağlamak amacı ile yapılır. İlk dört planın ortak özellikleri reform sözlerine rağmen üretim yapısını veri almaları, ekonominin her yıl belli bir hızla büyümesini amaçlamaları, sanayileşmeye öncelik vermeleri ve belli bir uzun dönem stratejisinin bir parçası olmalarıdır (Kepenek ve Yentürk, 2001: 144).

Kısaca özetlemek gerekirse kalkınma planlaması, devletin ekonomik ve toplumsal yaşamda hangi görevleri yerine getireceğinin, bu görevlerin yerine getirilmesinde kamu ekonomik kuruluşlarının konumlarının ve görevlerinin neler olacağı ve özel sektörün planlamadaki yerinin ve payının nasıl olacağına ön plana çıktığı ve bu üç unsurun kamu merkezli bir kararla belirlendiği bir planlamadır (Kılıçbay, 1990: 614).

1980'den önce ülkemizin içinde bulunduğu yapının başlıca özellikleri şunlardır (Karluk, 2004: 240):

- Ölçek ekonomilerinden yararlanamayan küçük ölçekli işletme birimlerinin varlığı,
- Düşük kapasite kullanımının olması,
- Geri ve eskimiş teknoloji ile üretimin yapılması,
- Rekabet eksikliğinden kaynaklanan düşük ve kalitesiz üretim,
- Pazarlarda tekel durumunun oluşması,
- Yavru sanayilerin korunmasından dolayı ortaya çıkan rahatlık izlenimi,
- Ülkenin kendisini dış pazarlardan soyutlamasıdır.

1960-1980 dönemine kadar özel kesimin sanayi tabanını güçlendirmek amacıyla yönelik olan ithalat ikamesi politikası yoluyla sanayileşme stratejisi dünyadaki gelişmeler doğrultusunda 1980 yılında terk edilerek, ekonominin dışa açılması ve serbest piyasa sisteminin bütün araç ve kurumlarıyla oluşturulması süreci hızlandırılmıştır. Planlı dönemde DPT, temel olarak, planlamayı piyasa mekanizmasının tamamlayıcı unsuru olarak görmüştür. Bu çerçevede, DPT, piyasa mekanizması ve özel kesimin gelişmesini sağlamaya çalışmış ve 1980 başlarında uygulamaya konulan dışa açılma politikaları gibi ekonomik ve sosyal alandaki önemli yeniliklerin fikri hazırlıklarının başlatıcısı ve oluşturucusu olmuş, uygulamada koordinasyonu sağlamıştır (Taş, 2007: 49).

İthal ikameci kalkınma planları aracılığıyla yürütülen sermaye birikimi, imalat sanayinde reel bir yatırım artısının olmasını gerekli kılmıştır. Böylelikle sabit

sermaye yatırımlarının GSMH içindeki payı artmış, sanayi sektörü büyüme hızı da yükselmiştir. Ekonominin tümünü kapsayan bu büyüme sayesinde yurtiçi Pazar büyümüş, koruma altındaki özel sanayi kesimi yüksek karlar elde etmiştir. Böyle bir ortamda, toplam iç talebin gevsek istihdam ve ücret politikaları sermayedarlar tarafından kabul edilebilmiştir. Kamunun planlarında ve uygulamaları altındaki bu popülist politikalar sonucu işçi sınıfı lehine bir durum ortaya çıkmıştır. Ancak bu durum 1977'den başlayarak ithal ikameci modelin sürdürülemez hale gelmesine neden olmuştur (Yeldan, 2004: 42-43).

Ekonomiyi bu sıkıntılı halden kurtarabilmek amacıyla 24 Ocak 1980 istikrar programı yürürlüğe girmiştir. 1980 ve sonrası ithal ikameci sanayileşme modeli yerini ihracata dayalı sanayileşme modeline bırakmıştır. Bu politika ihracata ağırlık veren bir sanayileşme politikasıdır ve bu çerçevede yatırım ve ara malları üretimine öncelik verilmesinden vazgeçilerek, ithalatta liberalizasyona gidilmesine çalışılmıştır. Miktar kısıtlamaları, kambiyo denetimi kalkmış ve dış ticaret serbestleşmiştir.

3.2.1. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)

IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı (BYKP), 12 Aralık 1978 tarih ve 16478M sayılı Resmi Gazete yayınlanmıştır. IV. BYKP dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde üçüncü plan döneminde ekonomik ve toplumsal gelişmelerden bahsedilmiş, ikinci bölümde, ekonomik ve toplumsal hedefler, üçüncü bölümde birincil üretim, altyapı ve hizmetler yer almıştır, son bölümde ise imalat sanayi anlatılmıştır.

Bu kalkınma planı içinde, ülkede (DPT, 1979: 04):

- Kamu yönetiminde ve kamu işletmelerinde demokrasiyi güçlendirici, verimi ve etkinliği artırıcı düzenlemeler yapılması,
- Halk girişimciliğinin ve kooperatifçiliğinin desteklenip yaygınlaştırılması ve etkinleştirilmesi,
- Nüfus hareketlerinin sağlıklı bir eğilime kavuşması,
- İşsizliğin yeni önlemler ve projelerle azaltılması,

- Toplumsal güvenliğin kooperatifleşmeyle bağlantılı biçimde köylüyü de kapsayarak yaygınlaştırılması,
- Kredi düzeninin üretimi ve toplumsal adaleti destekleyici biçimde yeni bir işlerlik kazanması,
- İç pazarlama düzeninin, üretici ve tüketiciyi koruyacak ve üretim artışını hızlandıracak biçimde değiştirilmesi,
- Sağlıklı beslenme - sağlıklı tüketim - sağlıklı kentleşmenin birlikte gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır.

IV. BYKP, ilk üç planın uzantısı olarak ortaya çıkmaktadır. Yatırımların büyük kesiminin kamu sektöründe yapılması ve sanayi üretiminde ithal ikame yönteminin kullanılması amaçlanmıştır. IV. BYKP, III. BYKP gibi Avrupa Ekonomik Topluluğu'na girme kaygısı içinde hazırlanmamıştır. Plan geliştirmekte olan ülkelerle ilişkileri öngörmüş Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkileri dondurma kararı almıştır. Bankacılık ve dış ticaret kesiminde oluşan birikimin sanayiye aktarılması için para ve kredi politikaları bir takım değişikliklere uğramıştır. Yalnız bu durumda somut politika önlemleri yerine klasik para politikası araçları kullanılmıştır. Diğer üç plandaki ekonomik sorunlara ek olarak altyapı yetersizliği, sanayi üretiminde ölçek ve teknoloji sorunları ve sanayinin dış satıma açılması gibi bir takım sorunlarda eklenmiş ve bunların çözüm yolları araştırılmıştır. Ama sonuç olarak sorunların çözüm yollarının bulunması, sorunların belirlenmesi kadar kolay olmamıştır (Kepenek ve Yentürk, 2001: 153-154).

Planda Sosyal Hizmetler Kurumu'nun kurulması tekrarlanan bir hedef olmuştur. İşsizlik sigortasına, aile yardımlarına değinilmemiştir. Tarım kesiminde sosyal güvenlik gerçekleşen bir hedef görünümündedir (Alagöz ve Yapar, 2003: 442). IV. BYKP'de işsizlik sorunu konusunda ilk üç planın temel yaklaşımı benimsenmiş, ilave olarak kırsal kesimde ve kentlerde emek yoğun kalkınma proje ve programlarına önem verilmesi gereği üzerinde durulmuştur.

Ekonominin büyümesinde sürükleyici sektör olan sanayi sektörünün yapısal değişikliğe uğraması, 1978 yılında imalat sanayi içinde tüketim mallarının payının

1978 yılında %42.1 iken 1983 yılında %36.8'e düşmesi ara ve yatırım malları payının %57.9'dan %63.2'ye yükselmesi beklenmektedir. GSYİH içindeki sanayinin payının 1978'de %29 olan payının 1983 yılında %32'ye yükselmesi, tarımın payının ise %22'den, %19'a düşmesi hedeflenmiş, ayrıca iç tasarrufların GSMH' ye oranının %16.4'ten %22.4'e yükselmesi amaçlanmıştır (Tokgöz, 2001: 26).

Tablo 6: IV. BYKP Döneminde Yatırımların Sektörel Dağılımı (Bin TL)

Sektörler	1982 Yılı Sonu Harcamalar Tutarı	1983 Yılı Yatırımlar Tutarı
Tarım	171131714	140755000
Madencilik	155962245	118015000
İmalat	512234836	203900000
Enerji	497939971	297190000
Ulaştırma	144438778	232100000
Turizm	11468297	11030000
Konut	29171940	30200000
Eğitim	36095067	57570000
Sağlık	22220418	23200000
Diğer Kamu Hizmetleri	135263396	125640000
TOPLAM	1715926664	1239600000

Kaynak: Taş, 2007: 69.

Kronik yüksek enflasyon kaynakların etkin kullanımını, dağılımını ve büyümeyi engellemiştir. Kronik enflasyon sonucu ekonomide belirsizlikler artmış, bireylerin uzun vadeli yatırımlarını kısa vadeli yatırımlara dönüştürmesine neden olmuştur (Terzi, 2004: 73).

Tablo 7: IV. BYKP Döneminde Gerçekleşen Temel Göstergeler

Yıllar	Büyüme Hızı%	Enflasyon%	Dış Ticaret Açığı Milyon Dolar
1978	2,9	52,6	-2311
1979	-0,4	63,9	-2808
1980	-1,1	107,2	-4999
1981	4,1	36,8	-4231
1982	4,5	27,0	-3097
1983	3,3	30,5	-3508
Ortalama	1,7	-	-

Kaynak: Tokgöz, 1995: 112.

IV. BYKP döneminde ödemeler dengesi hedefleri; dış ekonomik ilişkilerin çok yönlü olması, dışsattım, turizm ve görünmeyen işlemlerden sağlanan döviz gelirlerinin artırılması, sanayileşme çabalarına uygun nitelik ve nicelikte dışalım gereksinmelerinin karşılanması, sağlıklı ve uygun koşullarda bir borçlanma politikası uygulanması olarak belirlenmiştir (DPT, 1979: 242).

Tablo 8: Ödemeler Dengesi (Milyon Dolar)

	1978	1979	1980	1981	1982	1983
I.Cari Harcamalar						
A)Dış Ticaret						
1.Dış Satım	2300	2750	3200	3750	4450	5400
2.Dış Alım	-4500	-5000	-5550	-6100	-6700	-7400
DIŞ TİCARET DENGESİ	-2200	-2250	-2350	-2350	-2250	-2000
B)Görünmeyen Kalemler						
1.Dış Borç Faiz Ödemeleri	-615	-795	-1000	-1100	-1210	-1399
2.Turizm ve Dış Seyahat	65	127	173	250	373	468
3.İşçi Gelirleri	915	1100	1150	1150	1150	1200
4.Kar Transferleri	-70	-75	-90	-110	-140	-160
5.Proje Kredileri Hizmet Ödemeleri	-30	-42	-48	-60	-63	-69
6.Diğer Görünmeyenler	335	350	450	500	550	610
C)Görünmeyen Kalemler Dengesi	600	665	635	630	660	650
CARİ İŞLEMLER DENGESİ	-1600	-1585	-1715	-1720	-1590	-1350
II.Sermaye Hareketleri						
1.Dış Borç Ödemeleri	-740	-790	-965	-1200	-1900	-2200
2.Özel Yabancı Sermaye	40	80	150	250	400	500
3.Proje Kredileri	400	800	950	1100	1250	1400
4.Bedelsiz Dışalm	100	100	50	50	50	50
5.Program Kredileri	1800	1400	1550	1540	1850	1680
SERMAYE HAREKETLERİ DENGESİ	1600	1590	1735	1740	1650	1430
III.Rezerv Hareketleri	-	-5	-20	-20	-60	-80

Kaynak: DPT, 1979

Yaşanan döviz kıtlığı sonucunda Kasım 1979'da petrol fiyatları 24 dolara yükselmiş, yatırımlar ertelenmiş, üretim daralmış, mal kıtlığı başlamış ve kuyruklar oluşmuştur. Bu olumsuz tablo 1981 yılına kadar devam etmiştir. Silahlı Kuvvetlerin desteği ile hükümet halkın can ve mal güvenliğini sağlamış böylelikle ekonomideki makro göstergeler olumlu yönde etkilenmeye başlamıştır. 1981 yılında 1 dolar 142 TL olmuştur. Bu durum ihracatı, işçi dövizlerini ve net turizm gelirlerini olumlu yönde etkilemiştir. 1981 yılı başında Türkiye ihracatında Ortadoğu ülkelerinin payı artmıştır. IV. BYKP döneminde istikrar programı gündeme gelmiş IV. BYKP kesintiye uğramıştır. 24 Ocak kararları diye isimlendirilen istikrar programı ile plan tamamen rafa kaldırılmıştır. Anti-enflasyonist ve dışa açılmayı özendiren bu önlemler ile ülke ekonomisi gelişmeye başlamıştır. Enflasyon tekrar iki haneye indirilebilmiş, ihracat içinde sanayi mallarının payı %64, dış borç miktarı ise 17 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (Tokgöz, 1995: 117-120).

IV. BYKP'de bölgelerarası dengesizliğin arttığı belirtilerek soruna yerleşme sorunu olarak bakılmıştır. Planda bölgesel gelişme politikalarının geri kalmış bölgeler için ayrı ayrı formüle edilmesi gereği üzerinde durulmuştur. Bu planda da III. BYKP'de olduğu gibi bölge planlama konusunda sistemli bir tutum yoktur. Sadece Doğu Anadolu'da DPT öncülüğünde bölgesel kalkınma projesinin ele alınması hedeflenmiştir (Tekeli, 1981: 377-378).

3.2.2. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

V. BYKP, 16 Ekim 1962 tarihli 77 sayılı Kanun gereğince, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunun 13.07.1984 tarihli 90. birleşiminde onaylanmıştır ve tekrar liberal ekonomi politikalarına dönüş döneminde ortaya konulan bir plan olarak, 23 Temmuz 1984 tarih ve 18467 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

Strateji'de belirlenen esaslar çerçevesinde V. Beş Yıllık Planın temel amaçları, hür, medeni ve güvenli bir ortamda Türk Milletinin refahının artırılması, verimlilik ve ihracat artışını teşvik eden, mevcut birikimi değerlendiren ve geliştiren, tarımsal gelişme potansiyelini ve millî savunma gereklerini gözetilen bir yapı içinde

sınai üretimin payının yükseltilmesi, istihdamın artırılması, genç işsizliğinin azaltılması, gelir dağılımının düşük gelirli gruplar lehine değiştirilmesi, kalkınmada öncelikli yörelerde gelişmenin hızlandırılması ve ekonomik ve sosyal altyapının geliştirilmesidir (DPT, 1985: 01).

Planda GSMH ve üretim hedefleri şunlar olmuştur (DPT, 1985: 03):

- V. BYKP döneminde GSYİH' nın piyasa fiyatlarıyla yılda ortalama yüzde 6,3'lük bir artışla 1984 yılında 12.009,4 milyar Türk Lirasından (TL) 1989 yılında 16.308,9 milyar TL' na ulaşması hedef alınmıştır. Böylece 1984 yılı GSYİH'si 1983 sabit fiyatlarıyla 4.300 milyar TL artmış olacaktır.
- Dış borç faiz ödemeleri, işçi dövizleri ve kar transferleri kalemlerinde beklenen gelişmelere göre net dış âlem faktör gelirlerinin 1984'te 41,4 milyar TL, 1989'da da 39,2 milyar TL kadar olacağı tahmin edilmektedir. GSMH' da yılda ortalama yüzde 6,3'lük bir büyüme öngörülmüştür. Buna göre 1984 yılında 12.050,8 milyar TL olan GSMH, 1989 yılında 16.348,1 milyar TL seviyesine ulaşacaktır.
- V. Plan döneminde GSMH' da piyasa fiyatlarıyla 4.297,3 milyar TL' lik artış neticesinde fert başına gelir 1984'deki 248.572 TL seviyesinden 1989'da 303.129 TL seviyesine çıkacaktır.

Tablo 9: 1984-1989 Ekonominin Genel Dengesi

	1984	1985	1986	1987	1988	1989
GSMH	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
Dış Açık	2.32	2.09	1.93	1.75	1.52	1.39
Toplam Kaynaklar	102.32	102.09	101.93	101.75	101.52	101.39
Toplam Yatırımlar	19.69	20.08	20.48	20.89	21.33	21.87
S.Sermaye Yatırımı	18.88	19.11	19.46	19.89	20.36	20.90
-Kamu	11.34	11.37	11.41	11.48	11.53	11.60
-Özel	7.53	7.74	8.04	8.41	8.83	9.30
Stok Değişmesi	0.81	0.97	1.02	1.00	0.97	0.97
-Kamu	-0.12	0.07	0.06	0.06	0.05	0.04
-Özel	0.93	0.90	0.96	0.95	0.92	0.93
Toplam Tüketim	82.63	82.00	81.45	80.86	80.19	79.52
Kamu Harcamaları Geliri	16.03	15.60	15.81	15.90	18.01	16.13
Kamu Tüketimi	9.88	9.83	9.75	9.65	9.53	9.42
Kamu Tasarrufu	6.14	5.77	6.06	6.25	6.48	6.71
Kamu Yatırımı	11.22	11.44	11.48	11.53	11.59	11.64
Kamu(T-Y) Farkı	-5.08	-5.68	-5.42	-5.29	-5.11	-4.94
Özel Harcamalar Gelir	83.97	84.40	84.19	84.10	83.99	83.87
Özel Tüketim	72.75	72.17	71.70	71.21	70.66	70.10
Özel Tasarruf	11.23	12.23	12.49	12.89	13.33	13.78
Özel Yatırım	8.47	8.64	9.00	9.36	9.74	10.23
Özel(Y-T) Farkı	2.76	3.59	3.48	3.53	3.59	3.55
Yurtiçi Tasarruf	17.37	18.00	18.55	19.14	19.81	20.48

Kaynak: DPT, 1985: 08.(1983 Fiyatlarıyla, GSMH içindeki paylar)

Planda enflasyon hedefinin 1989'da %10 olacağı belirtilmiştir. 1984'ten itibaren enflasyon düşme trendine girmiştir. 1984 yılında %50.3 gerçekleşen enflasyon oranı 1985 yılında %43.2, 1986 yılında %29.6 oranında gerçekleşmiştir. 1986 yılından sonra enflasyon yükselmiş, 1987 seçimlerinin olması ile uygulanmakta olan para ve maliye politikalarının gevşetilmesi, personel giderlerinin artması sonucu 1988 yılında enflasyon en üst noktaya çıkarak %68.3 oranında gerçekleşmiştir. Çünkü seçimlerde izlenen politikalar olumsuz etkilerini bir sonraki sene göstermiştir.

Bu durumda enflasyon bir türlü aşağıya çekilememiş, 1989 yılına gelindiğinde enflasyon oranının %69.6'larda seyrettiği görülmüştür. Hükümetin ihracat malı üretenleri değil de aracıyı desteklemesi sonucu hayali ihracat kavramı ortaya çıkmış ve her türlü ithalatın serbest bırakılması ile ithalatçı olma durumu teşvik edilmiştir.

Tablo 10: V.BYKP Döneminde Gerçekleşen Temel Göstergeler

Yıllar	Büyüme Hızı%	Enflasyon%
1984	5,9	50,3
1985	5,1	43,2
1986	8,1	29,6
1987	7,4	32,0
1988	3,7	68,3
1989	1,9	69,6

Kaynak: Tokgöz, 2001: 30.

Beşinci Beş Yıllık Plan dönemi boyunca toplam 9.512 milyon dolarlık dış borç ödeneği, kısa ve orta vadeli kredi kaynakları dışında, 1984'de 2.100 milyon dolar dolayında kredi kullanılacağı, dönem sonunda ise bu miktarın 2.225 milyon dolar olacağı tahmin edilmektedir. Yabancı sermaye girişinin önemli ölçüde artacağı ve plan dönemi boyunca toplam 1.235 milyon dolarlık sermaye girişi olacağı tahmin edilmektedir.

Tablo 11: 1984-1989 Ödemeler Dengesi

	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	Ort. Yıllık %Değişim
İhracat	5728	7000	7665	8425	9310	10350	11600	10.63
İthalat	-9235	-9750	-10417	-11225	-12166	-13248	-14472	08.22
Diğer Ticaret Dengesi	-3507	-2750	-2752	-2800	-2856	-2898	-2872	00.87
Net Diğer Alım Faktör Geliri	76	185	207	214	224	240	175	-01.11
Cari İşlemler Dengesi	-2123	-1250	-1183	-1159	-1120	-1036	-1011	-04.16

Kaynak: DPT, 1985: 20 (1983 Fiyatlarıyla, Milyon Dolar)

Türkiye 1980 sonrası benimsediği dış ticaret politikası ile ihracatta dayalı bir kalkınma planını gündeme getirmiştir. Dış ticaret önceki döneme göre libere edilmiştir. Düşük değerli TL ile ithalat sınırlamasına gidilmiştir. Bu durum ihracatı olumlu etkilemiştir. Uygulanan politika ile görünmeyen kalemlerde bir artış olmuş başta turizm olmak üzere taşımacılık, gemi taşımacılığı ve müteahhitlik hizmetlerindeki gelişmeler sonucu dış ticaret açıkları kapatılmaya çalışılmıştır (Yılmaz, 2003: 16-17).

Tablo 12: V.BYKP Döneminde Gerçekleşen Dış Ticaret ve Cari İşlemler Açığı

Yıllar	Dış Ticaret Açığı Milyon Dolar	Cari İşlemler Açığı Milyon Dolar
1984	-3623	-1407
1985	-3385	-1013
1986	-3648	-1465
1987	-3967	-806
1988	-2673	1596
1989	-4167	961

Kaynak: Tokgöz, 2001: 30.

1984'de 3570,6 milyar lira olan toplam kamu harcamaları yılda ortalama %5,2 artarak 1989'da 4.607,6 milyar liraya ulaşacaktır. Aynı dönemde cari harcamalar yılda ortalama %5,3 yatırım harcamaları %7,1 ve transfer harcamaları ise %2,6 artacaktır.

1984 yılında toplam kamu harcamalarının %33,4'ünü cari harcamalar %37,9'unu yatırımlar ve %28,8'ini transfer harcamaları oluşturmaktadır. V. Plan dönemi sonunda yatırım harcamalarının toplam kamu harcamaları içindeki payı artarken transfer harcamalarının payı düşmekte; cari harcamaların payı ise sabit kalmaktadır. Nitekim 1989 yılında toplam harcamaların %33,4'ünü cariler, %41,3'ünü yatırım ve %25,3'ünü de transfer harcamaları oluşturacaktır.

Tablo 13: 1984-1989 Toplam Kamu Harcamalarının GSMH' ya Oranı

	1984	1985	1986	1987	1988	1989
1.Cari Harcamalar	09.88	09.83	09.75	09.65	09.53	09.42
2.Yatırım Harcamaları	11.22	11.44	11.48	11.53	11.59	11.64
A-Sabit Sermaye	11.34	11.37	11.41	11.48	11.53	11.60
B-Stok Değişmesi	-0.12	00.07	00.06	00.06	00.05	00.04
3.Transfer Harcamaları	08.52	08.60	08.01	07.85	07.62	07.12
A-İç Borç	00.43	01.18	01.17	01.16	01.11	01.06
B-Dış Borç	02.12	02.51	02.30	02.26	02.20	01.84
C-Diğerleri	05.92	04.91	04.54	04.43	04.31	04.22
TOPLAM	29.63	29.88	29.24	29.03	28.74	28.18

Kaynak: DPT, 1985: 26.

(1983 Fiyatlarıyla, Yüzde)

Planda ayrıca bölgesel gelişme farklılıkları dikkate alınarak, sanayi gelişme potansiyeline sahip bölgeler için farklı teşvik politikalarının uygulanması, tarıma uygun alanlarda sanayi tesislerinin kurulmaması, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde büyük ölçekli yatırımların yanı sıra, küçük ölçekli yatırımlara da destek verileceği belirtilmiştir (Sarıca, 2001: 159).

3.2.3. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)

VI. BYKP, 30.10.1984 tarihli 3067 sayılı Kanun gereğince, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunun 22.6.1989 tarihli 107. Birleşiminde onaylanmıştır ve bir önceki plan gibi liberal bir anlayış çerçevesinde oluşturulmuş bir plan olarak, 06.07.1989 tarih ve 2021M sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır.

Türk milletinin refah seviyesini açık toplum ve rekabete açık ekonomi ilke ve esasları doğrultusunda, hür ve güvenli bir ortamda yükseltmek VI. Beş Yıllık Planın temel amacıdır. Hızlı, dengeli ve istikrarlı bir kalkınma süreci içinde gelir dağılımını iyileştirmek, işsizliği, bölgesel ve yöresel gelişmişlik farklarını azaltmak Planın başlıca amaçları arasındadır (DPT, 1990: 01).

Büyüme ve refah artışının sağlanmasında ekonomik ve sosyal istikrarın korunmasına önem verilmiştir. Enflasyonla mücadelede talebin kontrolünün yanı sıra arzın artırılması önem arz etmiştir. Sanayinin optimum kapasitede çalışması ve kısa dönemde üretimi artıracak yatırımların hız kazanması ile verimlilik ve üretim artışı sağlanmaya çalışılmıştır. Büyümenin serbest rekabet ortamında ve özel kesimin dinamizminden azami ölçüde yararlanılarak gerçekleştirilmesi, iktisadi faaliyetlerde kamunun yönlendirici ve teşvik edici olması, uluslararası entegrasyona imkan verecek bir ekonomik yapının oluşturulması esas alınmıştır (DPT, 1990:01).

Plan döneminde toplam tüketim harcamalarının yılda ortalama %5,6 oranında artması öngörülmüştür. Toplam tüketimin GSMH içindeki payı 1989'da %74,0 iken, 1994'de %69,3 düşecektir. Aynı dönemde özel tüketimin yılda ortalama %5,8, buna karşılık kamu tüketiminin %4,5 artması sonucunda GSMH içinde özel tüketim payının %65,2'den %61,5'e; kamu tüketim payının ise %8,8'den %7,8'e düşmesi öngörülmüştür.

Tablo 14: 1990-1994 Ekonominin Genel Dengesi

	1990	1991	1992	1993	1994	Ort.
GSMH	5.7	6.6	7.1	7.6	8.1	7.0
Dış Açık	0.4	1.0	0.9	0.7	0.3	
Toplam Kaynaklar	5.3	5.8	6.4	7.1	6.1	6.5
Toplam Yatırımlar	7.1	8.2	8.9	10.0	11.7	9.2
Sabit Sermaye Yatırımı	6.0	7.4	8.8	9.9	11.8	8.8
-Kamu	3.4	5.0	5.2	5.5	5.7	5.0
-Özel	7.9	9.2	11.3	12.8	15.6	11.3
Stok Değişmesi	0.3	0.2	0.1	0.1	0.1	
-Kamu	0.3	0.2	0.1	0.1	0.1	
-Özel	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	
Toplam Tüketim	4.8	5.0	5.5	6.1	6.7	5.6
Kamu Harcanabilir Geliri	7.0	7.6	6.3	7.3	7.4	7.1
Kamu Tüketimi	4.3	4.4	4.5	4.6	4.7	4.5
Kamu Tasarrufu	9.9	10.7	8.0	9.7	9.7	9.6
Kamu Yatırımı	6.1	6.9	6.0	5.9	6.4	6.3
Özel Harcanabilir Gelir	5.4	6.4	7.3	7.7	8.3	7.0
Özel Tüketim	4.8	5.0	5.7	6.3	7.0	5.8
Özel Tasarruf	7.5	11.3	12.8	12.1	12.0	11.1
Özel Yatırım	7.8	9.1	11.2	12.9	15.3	11.2
Toplam Yurtiçi Tasarruflar	8.3	11.1	11.2	11.3	11.3	10.6

Kaynak: DPT, 1990.

1994 yılında toplam işgücü 20,4 milyona, toplam istihdam ise 18,3 milyona ulaşmış, VI. BYKP döneminde toplam olarak düşük oranda gerçekleşen istihdam artışı ağırlıklı olarak hizmetler sektöründe yoğunlaşmıştır.

Tablo 15: Yurtiçi İşgücü Piyasasında Gelişmeler

	1990	1991	1992	1993	1994
Sivil İşgücü	19954	19967	20196	20232	20424
İşgücüne Katılma Oran%	56,7	56,2	55,5	54,2	53,2
Sivil İstihdam	18364	18421	18600	18702	18285
-Tarım	8731	8714	8169	8397	8166
-Sanayi	2773	2837	3047	2916	2880
-Hizmetler	6860	6870	7385	7389	7289
İşsiz	1590	1546	1596	1530	2139
Eksik İstihdam	1271	1373	1535	1383	1904
İşsizlik Oran%	8,0	7,7	7,9	7,6	10,5
Eksik İstihdam Oran%	6,4	6,9	7,6	6,8	9,3
İşsizlik+Eksik İstihdam Nedeniyle Atıl Durumda Bulunan İşgücü Oran%	14,4	14,7	15,5	14,4	19,8

Kaynak: DPT, 1996: 49. (15+Yaş) (Bin Kişi)

Plan dönemi sonunda ihracat 18 milyar dolar, iç borç 800 trilyon, dış borç 65 milyar doları aşmıştır. İşsizliğin ve negatif bir büyümenin olduğu stagflasyon olgusu ortaya çıkmıştır. Kayıt dışı ekonomi giderek büyümüştür (Tokgöz, 2001: 37).

Tablo 16: VI. BYKP Döneminde Gerçekleşen Dış Ticaret ve Cari İşlemler

Yıllar	Dış Ticaret Açığı Milyar Dolar	Cari İşlemler Açığı Milyar Dolar
1990	-9,3	-2,6
1991	-7,5	0,3
1992	-8,2	-0,9
1993	-14,2	-6,4
1994	-5,2	2,0
1995	-14,1	-2,3

Kaynak: Tokgöz, 2000: 37.

Planda ayrıca neoliberal politikaların savunduğu ve dayattığı özelleştirme politikalarının hızla gerçekleştirilmesi ve piyasaların liberalleştirilmesi de hedeflenmiştir. 1994 yılında 4046 sayılı Özelleştirme Kanunu çıkarılmış, bu kanunla

istihdam kayıplarının olumsuz etkisini azaltmak için İş Kaybı Tazminatı verilmeye başlanmıştır (DPT, 1995: 166).

Tablo 17: Özelleştirme Gelir ve Giderler (Bin Dolar)

	1990	1991	1992	1993	1994
Toplam Özelleştirme Gelirleri	502.549	225.665	284.982	414.048	565.424
Toplam Özelleştirme Giderleri	-18.209	-29.342	-126.681	-62.271	-54.539
Özelleştirme Gelir Giderleri Farkı	370.756	196.323	157.623	351.778	492.370

Kaynak: DPT, 2004: 91.

Planda yabancı sermayenin teşvik edilmesi gereği üzerinde durulmuştur. Sermaye hareketleri hedeflerine bakıldığında 1991 yılında 1 milyar dolar açık verilmesi tahmin edilmiştir.

Tablo 18: Sermaye Hareketleri Hedefleri (Milyon Dolar)

	1990	1991	1992	1993	1994
Sermaye Hareketleri	-522	-1050	-1509	-1847	-1747
Özel Yabancı Sermaye	700	900	1100	1350	1500
Diğer Uzun Vadeli Sermaye	-525	-525	-1000	-1117	-1275
Kısa Vadeli Sermaye	-697	-1425	-1609	-2080	-1972

Kaynak: DPT, 1990: 21

VI. BYKP'de ulusal planla bölgesel plan bir arada ele alınmıştır. Amaç ulusal planın bölgeselleşmesidir. Fakat her altı planda da bölgelerarası dengesizlikler sürekli artmıştır (Erdoğan, 1992: 100). Çevre konusunda plan temel stratejisini; doğanın dengesini koruyacak, sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı mümkün kılacak ve gelecek nesillere insan varlığı için uygun doğal, fiziksel ve sosyal çevre bırakacak

şekilde sürdürülebilir kalkınma fikrine dayalı doğal kaynakların kullanımı olarak belirtmiştir (Algan ve Mengi, 2005: 97).

Önceki plan dönemlerinde başlayan ve VI. Plan döneminde de sürekli olarak artan kamu açıkları, ekonominin dışa açılması ve serbestleştirilmesi yönünde sağlanan olumlu gelişmelerden elde edilecek faydaları önemli ölçüde sınırlandırmıştır. Özellikle, maliye politikasının hedeflenenin tersine genişlemeci bir eğilim içine girmesi, iç talebe dayalı istikrarsız bir büyüme yapısının oluşmasına ve yükselmiş olan fiyat artışlarının kronik hale gelmesine neden olmuştur. VI. Plan döneminde başlayan kısa vadeli dış kaynak girişinin yanı sıra, ithalatta koruma oranlarında gerçekleştirilen hızlı düşüşler, reel ücret ve maaşlardaki hızlı artışlar ve yeni mali araçların getirdiği imkanlar iç talebin önemli ölçüde canlanmasına yol açmıştır. Yükselen kamu açıklarına bağlı olarak artan iç faiz oranları sıcak para girişini hızlandırmış ve Türk Lirasının reel olarak aşırı değer kazanmasına neden olmuştur. Bu gelişme işgücü maliyetindeki reel artışlar, doğrudan ve dolaylı ihracat teşviklerindeki azalma ile birleşerek Türk ekonomisinin hızla rekabet gücünü kaybetmesine yol açmıştır. Sonuçta, yüksek kamu açıklarından kaynaklanan ekonominin iç dengesizlikleri dış dengede de hızlı bir bozulmaya neden olmuş, ithalat hızla artmış, ihracat yavaşlamış ve dış ticaret açıkları önemli boyutlara ulaşmıştır. Hızla bozulan iç ve dış dengeler, 1994 yılı başında para, sermaye ve döviz piyasalarında ciddi bir krize yol açmıştır (DPT, 1996: 05).

Ekonomiyi hızla istikrara kavuşturmak, kamu açıklarını daraltmak, dış talebe dayalı bir büyüme yapısı oluşturmak ve ekonomik istikrarı sürekli kılacak yapısal reformları başlatmak amacıyla 5 Nisan 1994 tarihinde Ekonomik Önlemler Uygulama Planı yürürlüğe konulmuştur.

Uygulama Planı ile öncelikle kamu harcamalarının kontrol altına alınmasına ve kamu gelirlerinin artırılmasına yönelik tedbirler ile ekonomik istikrarı sağlamaya yönelik düzenlemelere öncelik verilmiştir. Bu kapsamda, KİT fiyat ayarlamaları yapılmış, petrol ürünleri üzerinden alınan vergilerde düzenlemelere gidilmiş ve ekonomik denge için ek vergiler ihdas edilmiştir. Kamu giderlerinde, cari harcamalar

başta olmak üzere yatırım harcamalarında da kısıntılar yapılmış, KİT transferleri sınırlandırılmış, kamu kesiminde yeni personel alımı durdurulmuş, geçici ve mevsimlik işçilerin istihdam sürelerine sınırlama getirilmiştir. Bu tedbirlere ilave olarak, mali piyasalarda istikrarı sağlayacak ve mali sisteme güveni tesis edecek kurumsal ve yasal düzenlemeler de gerçekleştirilmiştir (DPT, 1996: 06).

Ekonomik Önlemler Uygulama Planı kapsamında, orta vadede kamu kesiminin ekonomideki ağırlığını azaltan, gelir ve giderlerini daha sağlıklı bir yapıya kavuşturan ve piyasa koşullarının egemen olduğu bir ekonomik altyapının oluşumuna imkan veren yapısal düzenlemeler de yapılmıştır. Bu kapsamda, ekonomide etkinliği ve verimliliği artırmak amacıyla geniş kapsamlı uzlaşma zeminine dayanan Özelleştirme Kanunu çıkarılarak gerekli kurumsal düzenlemeler oluşturulmuş, özel kesim veya yabancı sermayeli şirketlerin büyük altyapı projelerine katılımını sağlayacak Yap-İşlet-Devret modeline ilişkin yasal düzenleme gerçekleştirilmiştir. Hazinesinin ve diğer kamu kuruluşlarının Merkez Bankası kaynaklarına başvurmasını kademeli şekilde azaltan yasal düzenleme yapılarak, Merkez Bankasının özerkliğini artırma yönünde önemli bir gelişme sağlanmıştır. Sosyal güvenlik kurumlarının kaynak yaratmalarının sağlanması, bütçe üzerindeki yüklerinin azaltılması ve emeklilikte fayda maliyet dengesinin kurulması hedefi doğrultusunda mevzuat çalışmaları sürdürülmüş; tarımsal desteklemenin daha rasyonel bir yapıya kavuşturulması yönünde önemli düzenlemelere gidilmiştir (DPT, 1996: 06).

Bu çerçevede, 5 Nisan Ekonomik Önlemler Uygulama Planı orta ve uzun dönemde büyüme potansiyelini sürekli artırabilmek amacının önemli bir parçasını oluşturmuştur. Uygulanan istikrar önlemleri ve yapısal düzenlemelerin etkisiyle, kamu açıkları ve dış ticaret açıkları önemli ölçüde daraltılmış, TL gerçek değerine kavuşturulmuş ve mali piyasalarda istikrar sağlanmıştır. Bununla birlikte, kamu açıklarını hızla daraltarak ve iç talebi kontrol altına alarak ekonomik istikrarı sağlamaya yönelik radikal düzenlemeler, 1994 yılında büyüme hızının önemli ölçüde gerilemesine yol açmıştır.

3.2.4. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)

VII. BYKP, 30.10.1984 tarihli 3067 sayılı Kanun gereğince, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunun 18.7.1995 tarihli 142. Birleşiminde onaylanmıştır ve 25.07.1995 tarih ve 33354M. sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmıştır.

Türkiye’yi 21’inci yüzyıla taşıyacak VII. Plan, küreselleşmenin avantajlarından en üst düzeyde yararlanarak çağı yakalamayı ve ülkemizin gelişmiş dünya ülkeleri arasında seçkin yerini almasını hedeflemiştir. Bu amaçla, özgür ve demokratik bir ortamın sağlanmasına, bireyin ön plana çıkarılmasına, sürdürülebilir hızlı bir büyümenin gerçekleştirilmesine, toplumun yaşam seviyesinin yükseltilmesi ve gelir dağılımının iyileştirilmesine, üretken istihdamın artırılmasına, sanayileşmenin hızlandırılmasına, teknolojiye atılım yapılmasına, dünya refahından daha yüksek pay alabilmek için eğitim düzeyinin yükseltilmesi ve toplumun tüm bireylerine yeteneklerine uygun eğitimin verilmesine, kültürel gelişmenin sağlanmasına, toplumun tümünün sosyal güvenlik ve temel sağlık hizmetlerine kavuşturulmasına ve sağlık hizmetlerinin kalitesinin artırılmasına, çevrenin korunmasına ve geliştirilmesine çalışılmıştır (DPT, 1996: 19).

Plan dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde VII. BYKP öncesi durum, ikinci bölümde temel amaç ve ilkeler, üçüncü bölümde temel yapısal değişim projeleri ve dördüncü bölümde makro ekonomik politikalar ve projeksiyonlar anlatılmaktadır. Gümrük Birliği’ne girişten sonra uygulanan ilk plandır.

Gümrük Birliği’ne girilmesi ile birlikte Türkiye Avrupa Birliği’nden ithal ettiği sanayi ürünlerinde ve işlenmiş tarım ürünlerinde gümrük vergilerini, fonları ve miktar kısıtlamalarını kaldırmıştır. Türkiye, Gümrük Birliği çerçevesinde Avrupa Birliği’nin ortak dış ticaret, ortak rekabet, ortak standartlar politikasını uygulamaktadır (Morgil, 2003: 108-109).

Tablo 19: Ekonominin Genel Dengesi (GSMH= %5,5)

	1995	1995 GSMH'ye Oranlar%	2000	2000 GSMH'ye Oranlar%	1995-2000 Yıllık Ort. %Değişim
GSMH	4040,5	100,0	5287,6	100,0	5,5
Net Dış Alem Faktör Geliri	14,3	0,4	139,2	2,7	57,7
GSYİH	4026,2	99,6	5148,3	97,4	5,0
Mal ve Hizmet İhracatı	882,1	21,8	1621,5	30,7	12,9
Mal ve Hizmet İthalatı	918,7	22,7	1980,8	37,5	16,6
Dış Kaynak	22,3	0,6	220,0	4,2	-
Toplam Kaynaklar	4062,9	100,6	5507,6	104,2	6,3
Toplam Yurtiçi Talep	4062,9	100,6	5507,6	104,2	6,3
Toplam Yatırımlar	893,3	22,1	1361,7	25,8	8,8
-Kamu Yatırımı	194,5	4,8	345,9	6,5	12,2
-Özel Yatırım	698,7	17,3	1015,8	19,2	7,8
Sabit Sermaye Yatırımı	884,9	21,9	1342,3	25,4	8,7
-Kamu	188,8	4,7	338,2	6,4	12,4
-Özel	696,0	17,2	1004,1	19,0	7,6
Stok Değişmesi	8,4	0,2	19,4	0,4	-
-Kamu	5,7	0,1	7,8	0,1	-
-Özel	2,7	0,1	11,6	0,2	-
Toplam Tüketim	3196,6	78,4	4145,9	78,4	5,5
Kamu Harcanabilir Geliri	306,2	7,6	631,8	11,9	15,6
-Kamu Tüketimi	419,1	10,4	478,8	9,1	2,7
-Kamu Tasarrufu	112,8	2,8	152,9	2,9	-
-Kamu Yatırımı	194,5	4,8	345,9	6,5	12,2
-Kamu T-Y Farkı	307,4	7,6	193,0	3,7	-
Özel Harcanabilir Gelir	3734,3	92,4	4655,8	88,1	4,5
-Özel Tüketim	2750,5	68,1	3667,0	69,4	5,9
-Özel Tasarruf	938,8	24,3	988,8	18,7	0,1
-Özel Yatırım	698,7	17,3	1015,8	19,2	7,8
-Özel T-Y Farkı	285,0	7,1	27,0	0,5	-
Toplam Yurtiçi Tasarruf	870,9	21,6	1141,7	21,6	5,6

Kaynak: DPT, 1996: 205.(1994 Fiyatlarıyla, Trilyon TL)

Plan döneminde GSYİH' deki reel artışın yılda ortalama %5,0-6,6 aralığında gerçekleşmesi öngörülmesine karşılık, net dış alem faktör gelirlerinde beklenen olumlu gelişmelerin de etkisiyle GSMH' nin yılda ortalama %5,5-7,1 civarında büyüyeceği; dış kaynağın GSMH içindeki payının, Plan döneminde tedrici bir şekilde artarak 2000 yılında %4,2-3,2 aralığında gerçekleşmesi ve böylece, toplam talebin VII. Plan döneminde yılda ortalama %6,3-7,6 oranında artacağı tahmin edilmiştir. VII. Plan döneminde büyüme tahminleriyle tutarlı olarak toplam yatırımların yılda ortalama %8,8-12,3 civarında artması ve GSMH içindeki payının da 1995 yılındaki %22,1 seviyesinden, 2000 yılında %25,8-28,1 aralığına yükselmesi beklenmiştir.

Türkiye 1996 yılında %7.1 oranında ve 1997 yılında ise %8.0 oranında bir büyüme gerçekleştirmiştir. 1996 yılında gerçekleşen enflasyon oranı %84.9, 1997 yılında ise bu oran %91 düzeyine yükselmiştir. Plan ve program hedeflerin üzerinde bir büyümenin olması yüksek enflasyon sonucu olmuştur. Ancak 1998 yılına gelindiğinde büyüme hızı %3.9 düzeyine inmiştir. 1999 yılında olan büyük deprem sonucu ülke negatif bir büyüme ile karşı karşıya kalmıştır. 2000 yılında ise büyüme %5.0 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 20: VII. BYKP Döneminde Gerçekleşen Temel Göstergeler

Yıllar	Büyüme Hızı%	Enflasyon%
1996	7.1	84.9
1997	8.0	91
1998	3.9	54.3
1999	-6.4	62.9
2000	5.0	32.7

Kaynak: Tokgöz, 2001: 49.

Plan döneminde mal ve hizmet ihracatının yılda ortalama %15,9-17,5 oranında artarak 2000 yılında cari fiyatlarla 69,0-73,9 milyar dolara ulaşması; plan döneminde mal ve hizmet ithalatının, ekonominin büyüme ihtiyacına, Avrupa ile gümrük birliği sürecine ve gerçekçi kur uygulamasına bağlı olarak yılda ortalama %17,5-19,0 oranında artarak 2000 yılında cari fiyatlarla 79,4-84,4 milyar dolara ulaşması ve böylece 1995 yılında %93,2 olan mal ve hizmet ihracatının mal ve

hizmet ithalatını karşılama oranının Plan dönemi sonunda %86,9-87,6'ya düşeceği tahmin edilmiştir.

Mal ve hizmet ticaret açığının cari fiyatlarla 1995 yılındaki 2,3 milyar dolarlık seviyesinden, 2000 yılında 10,4-10,5 milyar dolar seviyesine yükseleceği; VII. Plan dönemi sonunda işçi gelirlerinin 5,2-5,3 milyar dolara; faiz gelirlerinin 1,2-1,3 milyar dolara; girişimci hizmet gelirlerinin 3,2-3,3 milyar dolara ve turizm gelirlerinin 10,3-13,8 milyar dolara ulaşacağı; dış borç stokundaki azalmaya paralel olarak, dış borç faiz ödemesinin 2000 yılında 3,8-3,7 milyar dolara düşeceği tahmin edilmiştir. Bu gelişmeler sonucunda 1995 yılında 1,5 milyar dolar fazla vermesi beklenen cari işlemler hesabının, 2000 yılında 3,9 milyar dolar açık vermesi beklenilmiştir.

Tablo 21: VII. BYKP Döneminde Gerçekleşen Dış Ticaret ve Cari İşlemler Açığı

Yıllar	Dış Ticaret Açığı Milyon Dolar	Cari İşlemler Açığı Milyon Dolar
1996	-20.4	-2.4
1997	-22.3	-2.6
1998	-19.0	1.9
1999	-14.0	-1.4
2000	-26.6	-10.5

Kaynak: Tokgöz, 2001: 49.

VII. Plan döneminde, kamu finansmanındaki iyileşmenin yapısal değişim projeleriyle de desteklenerek sürdürülebilir hale getirilmesi amaçlanmıştır. 1995 yılında %19,3 olan toplam kamu gelirlerinin GSMH içindeki payının 2000 yılında %20,7-20,9'a yükselmesi hedef alınmıştır. Bu gelişmede, 1995 yılında toplam kamu gelirlerinin %93,5'ini oluşturan vergi gelirlerinin, 2000 yılında, gümrük birliğinden doğacak vergi kayıplarına rağmen toplam kamu gelirlerinin %96,4-97,3'üne yükselmesi etkili olacaktır. Kamu kesimi gelir tahminlerinde, Avrupa ile gümrük birliğinden doğacak vergi kaybının telafi edileceği dikkate alınmıştır. Bunun yanı sıra, Vergi ile İlgili Yapısal Değişim Projesinin uygulamaya konması sonucunda vergi idaresinin etkinliğinin artması ve kayıtdışı faaliyetlerin vergi kapsamına alınmasına bağlı olarak, vergi yükünün dağılımındaki bozukluğun giderilmesi ve

1995 yılında %18,1 olan vergi gelirlerinin GSMH içindeki payının 2000 yılında %20 civarına yükselmesi hedeflenmiştir. VI. Plan döneminde %30'lar seviyesinde olan ve 5 Nisan Ekonomik İstikrar Tedbirlerinin de etkisiyle 1995 yılında %24,8'e düşen toplam kamu harcamalarının GSMH içindeki payının, 2000 yılında %23,7-24,1 seviyesinde gerçekleşmesi hedeflenmiştir. Ancak, harcamaların dağılımında önemli bir değişme öngörülmüştür (DPT, 1996: 212).

Tablo 22: Kamu Kesimi Toplam Gelir ve Harcamaları (GSMH Büyümesi= %5,5)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Vergiler	18,1	18,9	19,0	19,5	19,7	20,0
-Vasıtasız	6,7	7,3	7,4	7,5	7,6	7,7
-Vasıtalı	11,4	11,6	11,6	11,9	12,1	12,3
Dahilden Alınan Vergiler	10,2	11,1	11,0	11,3	11,4	11,6
Dış Ticarettten Alınan Vergiler	1,2	0,5	0,6	0,6	0,7	0,7
Vergi Dışı Normal Gelirler	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4
Faktör Gelirleri	1,3	1,0	1,0	0,9	0,8	0,8
Sosyal Fonlar	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5
Toplam Gelir	19,3	19,9	19,9	20,3	20,5	20,7
Cari Harcamalar	1,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0
Yatırım Harcamaları	4,8	5,0	5,3	5,7	6,2	6,8
-Sabit Sermaye	4,6	4,8	5,1	5,5	6,0	6,7
-Stok Değişmesi	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1
Transfer ve Diğer Harcamalar	10,0	10,4	9,3	8,3	7,5	6,9
Toplam Harcama	24,8	25,4	24,6	23,9	23,7	23,7
Borçlanma Gereği	5,5	5,5	4,6	3,6	3,2	3,0
Faiz Dışı Borçlanma Gereği	3,6	3,0	1,7	1,4	0,9	0,6
Özelleştirme Dışı Borçlanma Gereği	8,3	7,0	5,4	4,5	4,0	3,7
Faiz ve Özelleştirme Dışı Borçlanma Gereği	0,7	1,5	0,9	0,5	0,1	0,2
Dış Borçlanma (Net)	0,4	0,8	0,8	0,8	0,8	0,9
İç Borç/Alacak (Net)	5,8	4,7	3,8	2,8	2,4	2,1

Kaynak: DPT, 1996: 213.(Cari Fiyatlarla GSMH'ye Oranlar,%)

1996 yılında vergilerin GSMH içindeki payının hedeflenenin altında, diğer yıllarda ise hedeflenenin üzerinde gerçekleşmiştir. Vergi dışı normal gelirler 1996-2000 dönemi boyunca %1.4 oranına ulaşamamıştır. Faktör gelirleri ise 1998 yılında hedeflenenin altında gerçekleşmiştir.

VII. BYKP ile birlikte 1996 yılında Gümrük Birliği'ne girilmiş ve özelleştirme daha fazla önem kazanmıştır. Özelleştirmeyi hızlandırmak özellikle de KİT'lerin özelleştirilmesini sağlamak esas alınmıştır. 1996-2000 döneminde 4 milyar dolar özelleştirme yapılmıştır. Gelirin bir önceki döneme göre fazla elde edilmesine rağmen istenilen düzeyde özelleştirme sağlanamamıştır. Özelleştirme blok satış yoluyla yapıldığından tabana yayılamamıştır. 1994 yılındaki istikrar programında özelleştirilecek başlıca Kamu İktisadi Kuruluşları'nın isimleri Karabük Demir Çelik Fabrikaları, Ereğli Demir Çelik Fabrikaları, Petrol Ofisi, Sümerbank, Et Balık Kurumu ve Süt Endüstri Kurumu olmak üzere verilmiş ancak özelleştirilmeleri yapılamamıştır. 1998 yılında Asya ve Rusya Krizlerinden ülke etkilenmiş ve 1999 yılında özelleştirme gelirlerinde düşüş yaşanmıştır.

Tablo 23: Özelleştirme Gelir ve Giderleri (Bin Dolar)

	1996	1997	1998	1999	2000
Toplam Özelleştirme Gelirleri	271.641	363.431	1.020.344	320.328	2.737.789
Toplam Özelleştirme Giderleri	-139.469	-220.004	-665.354	-131.217	-640.200
Özelleştirme Gelir-Gider Farkı	132.172	143.427	354.989	189.110	2.097.589

Kaynak: DPT, 1996.

Bölgesel gelişmeye ilişkin politika ve tedbirler en geniş şekliyle VII. BYKP' de ele alınmıştır. Bölgesel gelişme politikalarının ulusal bütünlük içinde oluşturulması, Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri için bir onarım projesi hazırlanması, daha önce islenmeden bölge dışına gönderilen tarımsal ürünleri bölgede işleyerek katma değer yaratacak tesislerin kurulması üzerinde durulmuştur (Sarıca, 2001: 161).

Plan sürdürülebilir kalkınmayı temel prensip olarak kabul etmiş, çevre ile ilgili temel meseleleri yönetim problemi olarak değerlendirmiştir. Bu plan ile ilgili diğer önemli bir özellik ilk kez uluslararası yükümlülüklerin kapsamlı bir şekilde belirtilmesidir. Ayrıca ulusal gelir hesaplarına çevrenin de eklenmesi gerekliliğinden

bahsedilmiştir. Sürdürülebilir kalkınmayı başarmak amacıyla plan içerisinde Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı yürürlüğe konmuştur (Algan ve Mengi, 2005: 97-98).

3.2.5. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)

VIII. BYKP 05.07.2000 tarih ve 24100M sayılı resmi gazete ile yayınlanmıştır. VIII. BYKP'nın amaçları şunlardır:

- İstikrarlı bir büyüme için kamu kesimi dengesi kurulması, uygun gelirler politikası ile enflasyon tek haneye indirilmesi ve Maastrich kriterlerinin sağlanması,
- Devlet'in asli görevlerini yapabilmesi için üretim alanından çekilmesi ve özelleştirmenin yolunu açması,
- Küreselleşme olgusuna ülkenin ayak uydurabilmesi için Türkiye'nin diğer ülke ve ülke gruplarıyla çok taraflı ve ikili ekonomik ilişkilerde bulunması,
- Helsinki Zirvesi kararlarında Kopenhag kriterlerine ve Topluluk müktesebatına önem verilmesi, bu doğrultuda Ulusal Program hazırlanması,
- Gelir dağılımında adaletin sağlanmasına, yoksulluğun giderilmesine, bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılmasına dikkat edilmesi,
- Eğitim sisteminin amacında Atatürk ilke ve inkılâplarına dayanan, milli benliğini özümsemesi, yeniliklere açık, bilgiyi bulan ve uygulayabilen insanlar yetiştirilmesi,
- Sağlık hizmetlerinin hakkaniyet ilkesi uyarınca yapılması amaçlanmıştır.

VIII. Plan döneminde, ihracatın yılda ortalama %11 oranında artarak 2005 yılında cari fiyatlarla yaklaşık 46,5 milyar dolara ulaşması; aynı dönemde ithalatın yılda ortalama %10 oranında artarak 2005 yılında cari fiyatlarla yaklaşık 79 milyar dolara ulaşacağı ve böylece, ihracatın ithalatı karşılama oranının Plan dönemi sonunda %63 olması beklenmiştir.

Tablo 24: Ödemeler Dengesi

	2000	2005
Mal İhracatı	30730	48765
İhracat	27597	46529
Bavul Ticareti	2665	1396
Transit Ticaret	463	840
Mal İthalatı	47409	77372
İthalat	48515	79161
Altın	1275	2071
Transit Ticaret	525	887
İthalat Sigortası ve Navlunu	2907	4746
Ticaret Dengesi	-16679	-28607
Diğer Mal ve Hizmet Gelirleri	23048	38500
Turizm	7200	11627
Faiz	2432	4097
Diğer	13416	22776
Diğer Mal ve Hizmet Giderleri	17018	25009
Turizm	1850	3690
Faiz	6915	7256
Diğer	8253	14063
Diğer Mal ve Hizmet Dengesi	6030	13491
Toplam Mal ve Hizmet Dengesi	-10649	-15116
İşçi Gelirleri Özel	4900	-6440
Diğer Transferler	800	1000
Cari İşlemler Dengesi	-4949	-7675
Sermaye Hareketleri (rezerv hariç)	8091	11450
Doğrudan Yatırımlar (net)	2250	2650
Portföy Yatırımları Kısa-Uzun	5841	8800
Sermaye Hareketleri		
Rezerv Hareketleri	-3142	-3775

Kaynak: DPT, 2000: 47. (Cari Fiyatlarla, Milyon Dolar)

GSMH içindeki sabit sermaye yatırımları payı, 2001 yılında %19, 2002 yılında % 17.3, 2003 yılında %16.1, 2004 yılında ise %18.4 olarak gerçekleşmiştir. GSMH içindeki toplam sabit sermaye yatırımlarının payının %21.5 olması hedefi tutturulamamıştır.

Tablo 25: VIII. BYKP Sabit Sermaye Yatırımlarının GSMH'ye Oranı%

Yıllar	Sabit Sermaye Yatırımlarının GSMH İçindeki Payı%
2001	19
2002	17.3
2003	16.1
2004	18.4

Kaynak: www.hazine.gov.tr/yayin/hazineistatistikleri (Erişim Tarihi: 15.12.2011)

VIII. BYKP kamu finansmanı hedefleri şunlardır (DPT, 2000: 49):

- Kamu kesimi dengesinin sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulabilmesi için kamu kesimi net dış borç kullanımı ve özelleştirme gelirleri kritik önem arz etmektedir. Planın ilk iki yılında enflasyonda öngörülen hızlı düşüş nedeniyle gerçekleşen reel faizler yüksek düzeyde kalmış olacaktır.
- 2000-2002 döneminde, faizlerin belirlenmesi açısından iç borç stokunun önemi azalarak da olsa sürecektir. Bu bağlamda, kamu vergi gelirlerinin GSMH'ya oranı, depremlere bağlı olarak uygulamaya konulan ek vergi ve vergi benzeri uygulamaların sona ermesiyle Plan dönemi sonunda 2000 yılına göre 0,5 puanlık bir düşüş kaydedecektir.
- Özelleştirme programına bağlı olarak faktör gelirleri gerileyecek, sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transfer harcamalarının GSMH'ya oranı ise 2000 yılındaki %2,5'lik düzeyinden Plan dönemi sonunda %1,7 seviyesine düşecektir. Plan döneminin ilk iki yılı sonunda %1,7 olarak gerçekleşmesi beklenen özelleştirme gelirlerinin GSMH içindeki payının tedricen azalarak Plan dönemi sonunda %0,1 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmiştir.

Tablo 26: Kamu Kesimi Genel Dengesi

	2000	2000	2005	2005
	Toplam	GSMH	Toplam	GSMH
	Kamu	İçindeki Pay%	Kamu	İçindeki Pay%
Vergiler	27.966	22.7	53.046	22.2
Vasıtasız	10.992	8.9	21.482	9.0
Vasıtalı	16.974	13.8	31.564	13.2
Vergi Dışı Gelirler	2.127	1.7	3.074	1.3
Faktör Gelirleri	4.844	3.9	6.728	2.8
Sosyal Fonlar	-3.128	-2.5	-4.102	-1.7
Cari Transferler	-26.221	-21.3	-17.908	-7.5
Kamu Harcanabilir Geliri	5.588	4.5	40.837	17.1
Cari Giderler	-15.678	-12.7	-31.595	-13.2
Kamu Tasarrufu	-10.088	-8.2	9.243	3.9
Yatırımlar	-8.373	-6.8	-16.426	-6.9
Sabit Sermaye	-8.054	-6.5	-16.202	-6.8
Stok Değişmesi	-319	-0.3	-224	-0.1
T-Y Farkı	-18.461	-15.0	-7.183	-3.0
Sermaye Transferleri	2.807	2.3	433	0.2
Servet Vergileri	486	0.4	1.107	0.5
Diğer Transferler	2.864	2.3	107	0.0
Kamulaş. ve S. Değer Art.	-543	-0.4	-781	-0.3
Stok Değişim Fonu	-623	-0.5	-417	-0.2
Borçlanma Gereği	16.279	13.2	7.166	3.0
Dış Borçlanma(Net)	3.965	3.2	2.713	1.1
İç Borç Alacak(Net)	12.313	10.0	4.453	1.9

Kaynak: DPT, 2000: 49 (Cari Fiyatlarıyla, Trilyon TL)

Türkiye ekonomisi VIII. BYKP'nin baz yılı olan 2000 yılında %7,4 oranında büyümüş ancak 2001 krizi neticesinde %9,5 oranında daralmıştır. Kriz sonrası dönemde ise kararlı bir şekilde uygulanan sıkı maliye ve para politikaları sayesinde makro ekonomik istikrarın sağlanması yönünde önemli adımlar atılmış ve yüksek büyüme performansı sağlanmıştır. Nitekim, 2002-2005 döneminde GSYİH yıllık ortalama %7,5 oranında büyümüştür. Bunun sonucunda, 2000 yılında 2.879 dolar olan kişi başına milli gelir, 2005 yılında 5.042 dolara yükselmiştir.

Gerçekleştirilen yapısal reformlar ve özelleştirmeler ile bir yandan kamunun ekonomi içindeki düzenleyici ve denetleyici işlevi kuvvetlendirilirken, diğer yandan özel sektörün ekonomi içindeki ağırlığı artırılmıştır. Bunun sonucunda, ekonomide sağlanan güven ortamının da katkısıyla, ekonomik büyüme özel sektör kaynaklı olmuş, 2002–2005 döneminde özel tüketim yıllık ortalama yüzde 6,8 artarken, özel yatırımların artışı yıllık ortalama % 19,7 oranında olmuştur.

2001 yılında gerçekleşen enflasyon oranı ise %88.6'dır. Plan ve program hedeflerinin altında bir büyümenin olması yüksek enflasyon sonucu olmuştur. Ancak 2002 yılına gelindiğinde yeni bir ekonomik programa dönüştürülen makroekonomik politikalar ve yapısal reformlar sonucu ekonomi ciddi bir canlanma sürecine girmiş, enflasyon oranında bir düşme gözlenmiş ve bu duruma paralel olarak büyüme hızı %7.8 düzeyine yükselmiştir. Yıllık hedeflemenin üzerinde bir gerçekleşme olmuştur.

2003 yılı büyümesi mal ve hizmet ihracatı ile ve iç talepteki canlanmadan kaynaklanarak %5.0 olarak gerçekleşmiştir. 2004 yılına gelindiğinde yüksek büyüme performansına devam edilmiş %9.9'luk bir büyüme gerçekleşmiştir. Planda öngörülen %6.7'lik büyüme hedefi 2002 ve 2004 yıllarında aşılmıştır.

Tablo 27: VIII. BYKP Döneminde Gerçekleşen Temel Göstergeler

Yıllar	Büyüme Hızı%	Enflasyon%
2001	-9.5	88.6
2002	7.8	30.8
2003	5.0	13.9
2004	9.9	13.8

Kaynak: <http://www.hazine.gov.tr/yayın/hazineistatistikleri> (Erişim Tarihi: 15.12.2011)

Enflasyondaki düşüşün başlıca sebebi; Merkez Bankası tarafından 2002-2003 yıllarında uygulanan para politikasının başarılı olmasıdır. Bu durumun sebebi ise 2002 yılı başında yürürlüğe giren yeni Merkez Bankası Yasası ile bağımsızlığa kavuşması, fiyat istikrarını sağlamanın kendisine yasa ile görev olarak verilmesidir.

2002 ve 2003 yıllarında enflasyondaki düşüş Türk ekonomisi yönünden çok önemli bir gelişme olmuştur. Çünkü piyasa ekonomilerinde enflasyon fiyat istikrarını bozarak, etkin kaynak dağılımını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durumda ortaya çıkan belirsizlikler faiz hadlerinin yükselmesine ve uzun vadeli verimli yatırımların yapılmamasına neden olmaktadır. Kayıt dışılığa neden olması, gelir dağılımında adaleti bozması ve sosyal sorunların oluşması enflasyonun ortaya çıkardığı olumsuz tablo içerisinde gösterilebilmektedir (Morgil, 2003: 01).

1999 yılında toplam işgücü 23,2 milyona, toplam istihdam ise 21,5 milyona ulaşmış, VII. Plan döneminde yıllık ortalama %1,3 civarında gerçekleşen istihdam artışı ağırlıklı olarak hizmetler sektöründe yoğunlaşmıştır. İşsizlik oranı, küresel krizin ekonomiye yansımalarının ve makro ekonomik istikrarsızlığın bir sonucu olarak son yıllarda %6 düzeyinde seyrederken 1999 yılında 1 puan artarak %7,3'e yükselmiş, işsizlik ve eksik istihdam nedeni ile atıl işgücü oranı ise %14,2'ye yükselmiştir.

Tablo 28: Yurtiçi İşgücü Piyasasında Gelişmeler

	1995	1999	2005
Sivil İşgücü	21.907	23.247	25.689
Sivil İstihdam	20.394	21.546	24.242
Tarım	9.538	9.709	8.727
Sanayi	3.111	3.284	4.322
Hizmetler	7.745	8.553	11.193
İşsiz	1.513	1.701	1.447
İşsizlik Oranı%	6.9	7.3	5.6
Eksik İstihdam	1.474	1.601	1.672
Eksik İstihdam Oranı%	6.7	6.9	6.5
İşsizlik+Eksik İstihdam Nedeniyle Atıl İşgücü Oranı%	13.6	14.2	12.1

Kaynak: DPT, 2000: 122. (15+Yaş, Bin Kişi)

Türkiye'de 2002 yılında en zengin %20'lik grubun yıllık kullanılabilir gelirden aldığı pay, en yoksul %20'lik grubun aldığı payın yaklaşık 9,5 katı iken, 2003 yılında bu oran 8,1, 2004 yılında ise 7,7 seviyesine düşmüştür. Avrupa Birliği-25 ortalamasında ise aynı oran 2003 yılında yaklaşık 4,6'dır. Ayrıca, Türkiye'de

2002 yılında 0,44 olan Gini katsayısı, 2003 yılında 0,42'ye, 2004 yılında 0,40'a gerilemiştir. Gıda harcamalarını içeren yoksulluk sınırı altındaki nüfusun toplam nüfusa oranı; 2002 yılında %1,35 iken, 2004 yılında %1,29 seviyesine gerilemiştir. Yoksulluk oranı olarak da tanımlanan gıda ve gıda-dışı yoksulluk oranı 2002 yılında %26,96 iken, 2004 yılında %25,6'ya gerilemiştir. 2002-2004 döneminde yoksulluk oranlarında Türkiye geneli için bir iyileşme olmakla birlikte, kırsal alandaki yoksulluğun bazı göstergelerde artmış olduğu görülmektedir. Nitekim, kırdaki yaygın olan ücretsiz aile işçileri işteki durum itibarıyla, 2004 yılında en yoksul grup olmuştur(DPT, 2006: 42).

Tablo 29: Seçilmiş Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Göstergeleri %

	2002	2003	2004
%20'lik Dilimler			
Birinci %20	5.3	6.0	6.0
İkinci %20	9.8	10.3	10.7
Üçüncü %20	14.0	14.5	15.2
Dördüncü %20	20.8	20.9	21.9
Beşinci %20	50.1	48.3	46.2
Gini Katsayısı	0.44	0.42	0.40
Gıda Yoksulluk Oranı (Açlık)	1.35	1.29	1.29
Gıda ve Gıda-Dışı Yoksulluk Oranı	26.96	28.12	25.60

Kaynak: DPT, 2006: 42.

Plan makro ekonomik büyüme olarak sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için gerekli tedbirleri almıştır. Plan kamu borçlarını dengelemek için ve kamu borç stokları için sürdürülebilir bir yapı oluşturulması gibi bir dizi mesele hakkında düzenlemelere gitmiştir (Algan ve Mengi, 2005: 98).

3.2.6. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)

2007-2013 dönemini kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planı, değişimin çok boyutlu ve hızlı bir şekilde yaşandığı, rekabetin yoğunlaştığı ve belirsizliklerin arttığı bir döneme rastlamaktadır. Küreselleşmenin her alanda etkili olduğu, bireyler, kurumlar ve uluslar için fırsatların ve risklerin arttığı bu dönemde, Plan Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda bütüncül bir yaklaşımla gerçekleştireceği dönüşümleri ortaya koyan temel politika dokümanıdır. Bu kapsamda Dokuzuncu

Kalkınma Planı, “İstikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen, Avrupa Birliği’ne üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye” vizyonu ve Uzun Vadeli Strateji (2001-2023) çerçevesinde hazırlanmıştır (DPT, 2006: 01).

Tablo 30: IX. BYKP Döneminde Ekonomik ve Sosyal Gelişme Amaçları

Rekabet Gücünün Artırılması	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Makro ekonomik istikrarın kalıcı hale getirilmesi ▪ İş ortamının iyileştirilmesi ▪ Ekonomide kayıtdışılığın azaltılması ▪ Finansal sistemin geliştirilmesi ▪ Enerji ve ulaştırma altyapısının geliştirilmesi ▪ Çevrenin korunması ve kentsel altyapının geliştirilmesi ▪ Tarımsal yapının etkinleştirilmesi
İstihdamın Artırılması	<ul style="list-style-type: none"> ▪ İşgücü piyasasının geliştirilmesi ▪ Eğitimin işgücü talebine duyarlılığının artırılması ▪ Aktif işgücü politikalarının geliştirilmesi
İnsani Gelişme ve Sosyal Dayanışmanın Güçlendirilmesi	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Eğitim sisteminin geliştirilmesi ▪ Sağlık sisteminin etkinleştirilmesi ▪ Gelir dağılımının iyileştirilmesi, sosyal içerme ve yoksullukla mücadele ▪ Sosyal güvenlik sisteminin etkinliğinin artırılması ▪ Kültürün korunması, geliştirilmesi ve toplumsal diyalogun güçlendirilmesi
Bölgesel Gelişmenin Sağlanması	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Bölgesel gelişme politikasının merkezi düzeyde etkinleştirilmesi ▪ Yerel dinamiklere ve içsel potansiyele dayalı gelişmenin sağlanması ▪ Yerel düzeyde kurumsal kapasitenin artırılması ▪ Kırsal kesimde kalkınmanın sağlanması
Kamu Hizmetlerinde Kalite ve Etkinliğin Artırılması	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kurumlar arası yetki ve sorumlulukların rasyonelleştirilmesi ▪ Politika oluşturma ve uygulama kapasitesinin artırılması ▪ Kamu kesiminde insan kaynaklarının geliştirilmesi ▪ e-Devlet uygulamalarının yaygınlaştırılması ve etkinleştirilmesi ▪ Adalet sisteminin iyileştirilmesi ▪ Güvenlik hizmetlerinin etkinleştirilmesi

Kaynak: DPT, 2006: 04.

IX. BYKP ile belirlenen hedeflere göre, GSYİH’nın yıllık ortalama %7 oranında artması ve kişi başına gelirin 2013 yılında 10.100 dolar olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Böylece, Avrupa Birliği’ne nominal yakınsama

sürecinde de önemli mesafe kaydedilmiş olacaktır ve GSYİH'sı yaklaşık 800 milyar dolara ulaşacak olan Türkiye, dünyanın en büyük 17. ülkesi konumuna yükselecektir.

Tablo 31: Ekonominin Genel Dengesi

	2006 Cari Fiyatlarla Milyar TL	2006 GSYİH İçindeki Pay%	2013 GSYİH İçindeki Pay%	2007-2013 Ort. Reel Artış Oranı%
Tarım	54.8	9.9	7.8	3.6
Sanayi	142.9	25.9	27.2	7.8
Hizmetler	354.1	64.2	65.0	7.3
GSYİH	551.8	100.0	100.0	7.0
Toplam Tüketim	449.0	81.4	76.1	6.8
Kamu	68.8	12.5	9.8	1.6
Özel	380.2	68.9	66.3	7.2
Sabit Sermaye Yatırımları	117.2	21.2	24.2	9.1
Kamu	31.0	5.6	6.0	8.1
Özel	86.2	15.6	18.2	9.4
Toplam Nihai Yurtiçi Talep	566.2	102.6	100.3	7.2
Toplam Yurtiçi Talep	593.4	107.5	103.4	7.2
Mal ve Hizmet İhracatı	161.5	29.3	32.4	11.2
Mal ve Hizmet İthalatı	203.2	36.8	35.8	11.2

Kaynak: DPT, 2006: 54.

Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde ekonominin rekabet gücünü artırmak ve katma değeri yüksek üretim yapısına geçmek amaçları doğrultusunda izlenecek politikalarla, sürdürülebilir yüksek ihracat artışı sağlanacaktır. 2005 yılında 73,4 milyar dolar düzeyinde gerçekleşen ihracatın, plan dönemi boyunca yıllık ortalama %14,2 oranında artış göstererek 2013 yılında 210 milyar dolara ulaşması hedeflenmektedir. Sürdürülebilir yüksek büyümeye paralel olarak ithalatın da yıllık ortalama %11 oranında artış göstermesi ve 2013 yılında 275 milyar dolara ulaşması öngörülmektedir. Dolayısıyla, plan dönemi sonunda dış ticaret hacmi yaklaşık 470 milyar dolar düzeyinde gerçekleşecektir. 2005 yılında %9 olan dış ticaret açığının GSYİH'ya oranının 2013 yılında %5,6'ya ineceği tahmin edilmektedir. Bu çerçevede, cari işlemler açığının GSYİH'ya oranı ise 2005 yılındaki %6,4 seviyesinden, Plan dönemi sonunda %3 seviyesine gerileyecektir.

Tablo 32: Diğer Makro Ekonomik Göstergeler

	2006	2013	2007-2013 Yıllık Ort. %Artış
Üretim Faktörleri Artışı, %			
İstihdam Artışı	2.3	3.3	2.7
Sermaye Stoku Artışı	4.3	5.6	4.8
Üretim Faktörlerinin Büyümeye Katkıları, %			
İstihdam	27.0	35.1	29.4
Sermaye Stoku	34.8	36.3	33.6
GSYİH, Cari Fiyatlarla, Milyar TL	551.8	1145.5	-
GSYİH, Cari Fiyatlarla, Milyar \$	380.5	797.4	-
Kişi Başına GSYİH, \$	5.215	10.099	9.9
Dış Ticaret			
İhracat	83.1	210	14.2
İthalat	133.3	275	10.9
Dış Ticaret Dengesi, Milyar\$	-38.1	-45	-
Dış Ticaret Hacmi/GSYİH, %	54.4	59	-
Turizm Gelirleri, Milyar\$	19.6	36	9.3
Cari İşlemler Dengesi/GSYİH, %	-7.3	-3.0	-
Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi, Milyar\$	17.0	12.0	12.1
Fiyatlar			
TÜFE Artışı, Yıl Sonu, %	5.0	3.0	-

Kaynak: DPT, 2006.

Yapısal önlemler, ekonomik istikrar ve yüksek oranlı büyümenin Plan döneminde kamu finansmanı dengesi üzerinde olumlu etkileri olacağı ve VIII. Plan döneminde yıllık ortalama %9 açık veren genel devlet finansman dengesinin GSYİH'ya oranının, faiz harcamalarındaki azalmanın da etkisiyle, dönem ortalaması olarak %1,6 fazlaya döneceği tahmin edilmektedir.

Tablo 33: Kamu Kesimi Hedef ve Tahminleri(GSYİH İçindeki Pay)

	2006	2013	2007-2013 Ort.
Genel Devlet Harcamaları	45.1	36.1	40.3
Genel Devlet Faiz Dışı Harcamaları	36.9	34.2	36.4
Genel Devlet Gelirleri	45.5	39.7	41.8
Genel Devlet Borçlanma Gereği	-0.3	-3.6	-1.6
Genel Devlet Faiz Ödemeleri	8.2	1.9	3.9
Kamu Kesimi Borçlanma Gereği	-0.9	-3.6	-1.7
Sosyal Güvenlik kuruluşlarına Transferler ve Bütçeden Yapılan Sağlık Harcamaları	5.6	5.0	5.3
Vergi Yüğü	31.6	30.0	30.8

Kaynak: DPT, 2006: 56.

Özelleştirmelerin de etkisiyle KİT sisteminin ekonomi içindeki payı önemli ölçüde azalacaktır. KİT'lerin toplam brüt satış hasılatının GSYİH'ya oranının 2006 yılındaki %9 seviyesinden 2013 yılında %3,3'e düşmesi beklenmektedir. Aynı dönemde KİT sisteminde yaratılan katma değerin GSYİH'ya oranının da %2'den %0,6'ya düşeceği öngörülmektedir (DPT, 2006: 57).

İşgücü piyasasında yaşanan yapısal dönüşümün plan döneminde de sürmesi ve tarım sektöründen ayrılan istihdamın diğer sektörlerle kayması beklenmektedir. İstihdam yapısındaki değişimin temelde hizmetler sektörü lehine olacağı tahmin edilmektedir. İstihdam odaklı sürdürülebilir büyümenin sağlanması, iş ortamının iyileştirilmesi, işgücü piyasasının işleyişinin etkinleştirilmesi, işgücünün nitelik ve beceri düzeyinin yükseltilmesi ve aktif işgücü politikalarının geliştirilmesi yoluyla tarım dışı sektörlerde yeni iş olanakları yaratılması sonucunda plan döneminde istihdamın yıllık ortalama %2,7 oranında artacağı tahmin edilmektedir.

Tablo 34: İstihdam Göstergeleri%

	2006	2013	2007-2013 Ort.
İşgücüne Katılma Oranı	48.6	50.7	49.8
Kadın	25.4	29.6	27.8
Erkek	72.2	72.2	72.2
İstihdam Artış Oranı	2.3	3.3	2.7
Tarım	-2.9	-2.9	-2.9
Tarım Dışı	4.4	4.9	4.5
Sanayi	3.6	2.0	2.5
Hizmetler	4.7	5.9	5.2
İstihdamın Sektörel Dağılımı			
Tarım	28.0	18.9	22.7
Tarım Dışı	72.0	81.1	77.3
Sanayi	19.7	19.4	19.8
Hizmetler	52.4	61.7	57.5
İstihdam Oranı	43.6	46.8	45.1
İşsizlik Oranı	10.4	7.7	9.6

Kaynak: DPT, 2006: 62.

Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde; öncelikli sektörler arasında yer alan eğitim ve sağlık sektörlerinin kamu yatırım payı artırılabilecektir. Tarım sektöründe, sulama projeleri stokunun eritilebilmesi için kamu yatırımları artırılabilecek ve projeler hızlandırılarak önemli bir kısmı tamamlanacaktır. Serbestleştirme politikasına paralel olarak, kamu sektörünün enerji yatırımları içindeki payı tedricen azaltılacaktır. Ulaştırma sektörü Plan döneminde kamu yatırımlarından en büyük payı almakla birlikte, büyük projelerin yıllar itibarıyla tamamlanacak olması ve aynı dönemde özel sektör katılımını içerecek finansman modellerinden azami ölçüde yararlanılacak olması nedeniyle, sektörün kamu yatırımları içindeki payı azalacaktır. Kamu kesiminin ticari mal ve hizmet üretiminden çekilmesi ve önemli KİT'lerin özelleştirilmesiyle birlikte, madencilik ve imalat sektörlerindeki kamu yatırım payı azalacaktır. Plan döneminde, adalet hizmetleri ve e-devlet yatırımlarının diğer kamu hizmet yatırımları içindeki ağırlığı artırılabilecektir (DPT, 2006: 58).

Tablo 35: Sektörel Kamu Sabit Sermaye Yatırımları

Sektörler	2006 (Cari Fiyatlarla) Milyon TL	2006 (Cari Fiyatlarla) %Pay	2013 (Cari Fiyatlarla) Milyon TL	2013 (Cari Fiyatlarla) %Pay	2007-2013 (2006 Fiyatlarıyla) Milyon TL	2007-2013 (2006 Fiyatlarıyla) %Pay
Tarım	1.375	7.7	5.040	11.8	17.278	10.2
Madencilik	640	3.6	1.141	2.7	5.514	3.3
İmalat	445	2.5	169	0.4	1.517	0.9
Enerji	2.529	14.2	2.592	6.0	17.750	10.5
Ulaştırma-Haberleşme	5.674	31.8	10.984	25.6	44.023	26.0
Turizm	48	0.3	198	0.5	768	0.5
Konut	109	0.6	390	0.9	1.310	0.8
Eğitim	2.494	14.0	9.399	21.9	32.405	19.1
Sağlık	1.268	7.1	3.702	8.6	14.293	8.4
Diğer Hizmetler	3.243	18.2	9.239	21.6	34.636	20.4
-İktisadi	1.728	9.7	4.195	9.8	15.624	9.2
-Sosyal	1.515	8.5	5.044	11.8	19.012	11.2
Toplam	17.824	100	42.855	100.0	169.495	100.0
Yatırım İşçiliği	2.463		3.885		19.180	
Mahalli İdareler	10.690		22.217		105.936	
Genel Toplam	30.978		68.957		294.611	

Kaynak: DPT, 2006: 58.

3.3. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE NEOLİBERAL KALKINMA GÖSTERGELERİNİN TÜRK EKONOMİSİ ÜZERİNDE GENEL BİR DEĞERLENDİRMESİ

Yukarıda, Türkiye'nin neoliberal dönemde hayata geçirdiği beş yıllık kalkınma planları-kendi içinde-, neoliberal kalkınma göstergeleri ışığında incelenmiştir. Şimdi de; büyüme oranı, işsizlik oranı, enflasyon oranı, borç oranı ve dış ticaret olan neoliberal kalkınma göstergeleri 1980'den günümüze dönem dönem ayrılmadan bir bütün olarak grafikler yardımı ile incelenecektir.

1.Büyüme Oranı

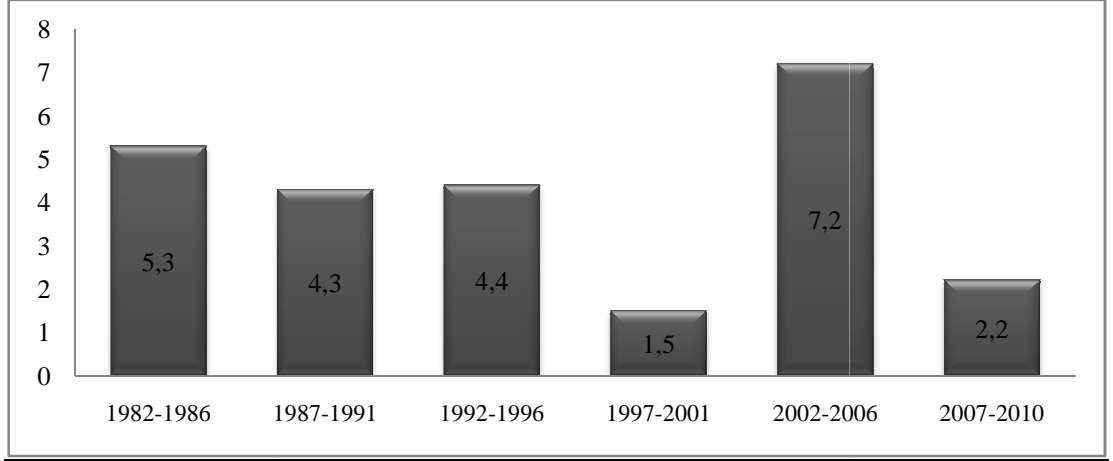
Ekonomik büyüme Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için büyük önem taşır. Türkiye'nin büyüme hızı 1980'den sonra istikrarsız bir seyir izlemeye başlamıştır. 1980'de negatif bir büyüme hızına sahip olan ekonomi (%- 2,8), 1990'da % 9,4'lük gibi son derece yüksek bir büyüme hızına erişmiştir fakat 1991 yılında büyüme hızı neredeyse sıfıra inmiştir. 1993 yılında yine yüksek bir büyüme hızına ulaşan ekonomi (%8,1), 5 Nisan Kararları'nın alındığı 1994 yılında büyük bir daralma yaşamıştır (%-6,1). 1995 yılında gerçekleşen % 8,1'lik büyüme hızı da sürdürülebilir nitelikte değildir. Çünkü bu büyümeyi direkt üretimle ilintilendirmek zordur. Bu orandaki yüksek büyüme hızını artan ticaret hacmine bağlayabiliriz. Türkiye'de 1980 sonrası dört büyük kriz yaşanmış (1994, 1999, 2001, 2008 krizleri) ve ekonomi büyük bir darboğaz içine girmiş kamu harcamalarında etkinlik sağlanamamış bu bağlamda 1994, 1999, 2001 yıllarında büyüme hızı sırasıyla %-6,1, %-6,4, %-9,4 şeklinden olmuştur (Tokgöz, 2004: 250).

2002 sonrası oluşan tek partili iktidar dönemi siyasi bunalımı ortadan kaldırmıştır. Ekonomi yönetiminin tek elden yapılması sağlanarak ihracatta büyük bir sıçrama yaşanmıştır. Özel kesim stoklarında bir artış yaşanmış, toplam talep düzeyinde bir artış oluşturulmuş, enflasyonla mücadelede yerli ve yabancı tahminleri aşan çok başarılı sonuçlar elde edilmiş, mali ve parasal disiplin kararlılıkla sürdürülmüş, TL'nin dolar karşısında değer kazanması sağlanarak 2002 yılı itibariyle 2008 yılına kadar büyüme hızı sürekli pozitif yönde olmuştur. “Ancak Türkiye’de büyüme hızının sürekli olarak artırılmaması; tasarruf yetersizliğine, büyük ölçüde özel tasarrufların yeterince artırılmamasına, tasarrufların makro ekonomik düzeyde özendirilememesi ve düşük etkinliğe bağlı görünmektedir” (Erdilek, 1991: 49).

Türkiye ekonomisi 2004 yılında %9,9 büyüme hızını yakalamıştır. Bu son yıllarda yaşanan en büyük büyüme rakamıdır. Bu durum, Türkiye ekonomisinin 2003 yılından 2004 yılına %9,9 büyümesi anlamına gelmektedir. Ancak büyümenin tam anlamıyla istikrarlı bir seyir izlediğini söylemek zordur. 2008 yılında oluşan Dünya

mali krizinin büyüme oranını %1,1'e indirmesi istikrarsız seyir için gösterilebilecek örnektir.

Şekil 1: GSYİH Büyüme Oranı (Dönem Ortalaması, %)

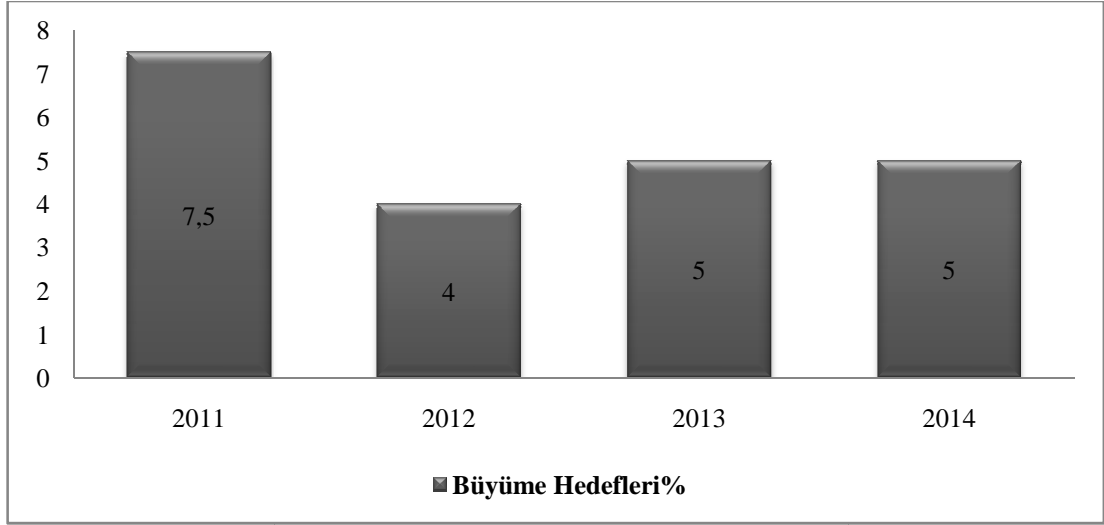
Kaynak: www.hazine.gov.tr (Erişim Tarihi: 23.12.2011)

1982-1986 dönem ortalamasına göre, GSYİH büyüme %5.3 oranında gerçekleşmiştir. 1987-1991 yılları ortalamasına göre %4.3, 1992-1996 dönemine göre de %4.4 oranında bir büyüme yaşanmıştır. 1997-2001 yıllarında ise yaşanan 2001 Krizi nedeniyle bu oran düşerek %1.5 olmuştur. Kriz sonrası dönemde artışa geçerek 2002-2006 yılları arasında ortalama %7.2' ye yükselmiştir. Ancak yine istikrarını koruyamamış ve 2008 Krizi ile tekrar düşüşe geçerek 2007-2010 yılları arasında ortalama %2.2 oranına gerilemiştir.

Neoliberalerler, büyüme oranlarının iyileşmesi ile birlikte kalkınma düzeyinin de iyileşeceğini kabul etmektedirler. Oysa sadece büyüme oranı ile kalkınmanın gerçekleşmeyeceği gibi büyüme oranları da neoliberal politikalar ekseninde tam anlamıyla iyileşmemektedir ve dönemsel istikrarsızlıklara uğramaktadır.

2011-2014 yılları arasında daha istikrarlı sayılabilecek bir büyüme hedeflenmiştir. 2011 yılında %7.5 oranında gerçekleşmiştir. 2012'de bu oranın düşerek %4 olması, 2013 yılında %5'e yükselmesi, 2014'te ise istikrarını koruyarak yine %5 olması beklenmektedir.

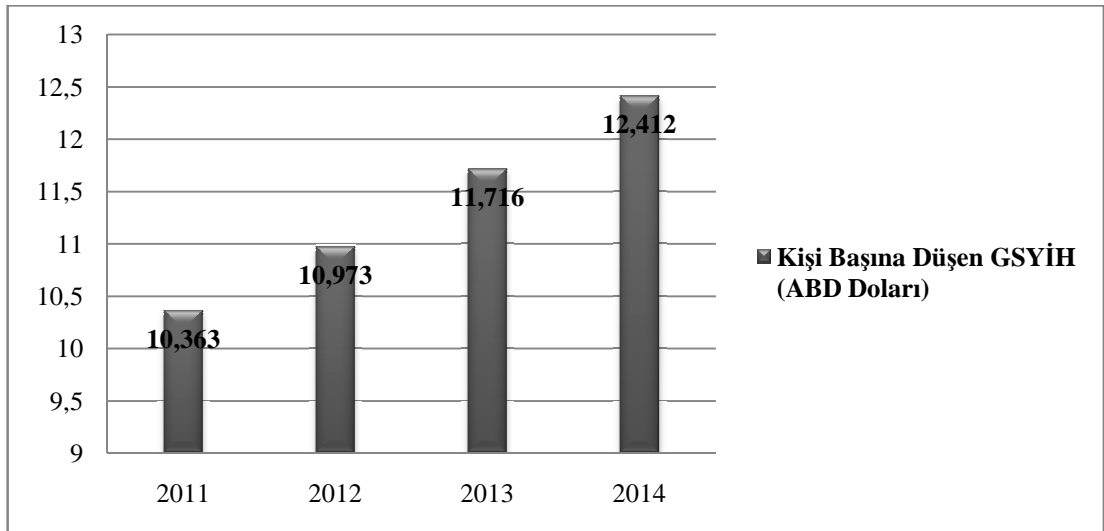
Şekil 2: Büyüme Hedefleri (%)

Kaynak: www.hazine.gov.tr (Erişim Tarihi: 23.12.2011)

Kişi başına düşen GSYİH'nin de istikrarını koruması hedeflenmiştir. 2011 yılında 10.363\$ olan kişi başına düşen GSYİH, 2012 yılında 10.973\$, 2013 yılında yükselerek 11.716\$ olması 2014 yılında ise biraz daha yükselerek 12.412\$ olması beklenmektedir.

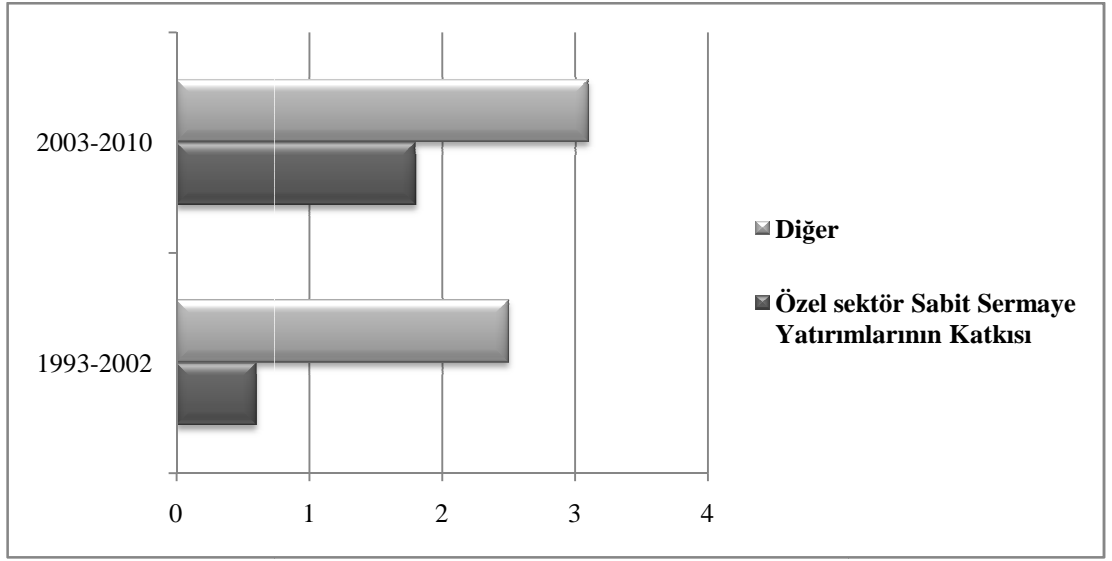
Şekil 3: Kişi Başına Düşen GSYİH (ABD Doları)

Kaynak: www.hazine.gov.tr (Erişim Tarihi: 23.12.2011)

Devlet müdahalesi yerine piyasanın ağırlığını öne süren, özel sektörü el üstünde tutan neoliberal politikalar, ülkemizde özellikle 2003-2010 yılları arasında bu ilkesiyle kendisini göstermiştir. Yapılan özelleştirmelerle birlikte, 1993-2002 yılları arasına %0.6 olan özel sektör sabit sermaye yatırımlarının GSYİH büyümesine katkısı, 2003-2010 yılları arasında üç kat artarak %1.8 oranına ulaşmıştır.

Şekil 4: Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımlarının GSYİH Büyümesine Katkısı (%)

Kaynak: www.hazine.gov.tr (Erişim Tarihi: 23.12.2011)

2.İşsizlik Oranı

Neoliberallerin bir diğer kalkınma kriteri olan işsizlik, günümüzde ülkemizin kanayan yarasıdır. Ülkemizde büyüme oranının artması işsizliği azaltmaya yetmemektedir. Dönem dönem azalma göstermiş olsa da işsizlik oranı çok ciddi seviyelerde seyretmektedir.

Sermaye, tarih boyunca, uzandığı her köşede işçilerle birlikte işsizleri de yaratmıştır. Küreselleşme olarak adlandırılan sermayenin uluslararasılaşmasının bugünkü düzeyi, işsizlik sorununu daha da katmerli hâle getirmiştir. Günümüzde, sermayenin hızla dolaşıp yayıldığı, toplumsal ilişkileri kendine ve hızına göre yeniden biçimlendirdiği her köşede, her bucakta işsiz kitleler çoğalmaktadır.

Yalnızca güneyde değil kuzeyde de, yalnızca doğuda değil batıda da, yalnızca çevrede değil merkezde de (Atılğan, 2003: 125).

Neoliberal dönüşüm ile birlikte tam istihdama yeni bir tanım icat edilmiştir. Keynesyen politikaların uygulandığı devirde tam istihdam, ancak arızı sayılabilecek %2–3 oranında işsizlik olarak anlaşılmaktadır. Neoliberal dönemde ise tam istihdam, ücret istikrarı ve fiyat istikrarı ile bağdaşır azami istihdam olarak tanımlanmıştır. Bu yeni anlayışla, bir merkez ekonomisinde işsizlik oranı örneğin %8'den %7'ye indiğinde işçi ücretleri artmaya başlıyor ise, iktisatçılar o ekonominin tam istihdama ulaştığını, enflasyon tehlikesini önlemek için derhal daraltıcı maliye ve para politikasına başlamak gerektiğini telkin eder olmuştur. Böylece bu tam istihdam tanımı ile merkez ülkelerinde işsizlik, tekrar ücretleri kontrol aracı haline gelmektedir (Somel, 2006: 95).

Bilindiği gibi, Keynesyen dönemdeki sanayileşmiş ülkelerdeki yüksek istihdam düzeyi, ücretlerin seviyesini yükseltmiş; çalışma koşullarında iyileşme sağlamıştır. Ancak bu dönemde bu politikaların uygulanmasının sebebi, talebi canlandırıp kitle tüketimini sağlamaktır. Üretimin genellikle ulusal sınırlar içinde yapıldığı bu süreçte, ülke içinde mallarının satışının sağlanması da gerekliliktir. Neoliberal süreçte ise serbest piyasa ekonomisine geçişle birlikte artan rekabet karşısında, işsizlerin bulunması maliyetleri düşürücü bir araç olarak kullanılabilir. Bu doğrultuda “küresel” düzeyde yeniden örgütlenen sermaye “işçiyi makinenin yanına değil, makineyi işçinin yanına götür” yaklaşımı altında ve üretim sürecini parçalayarak “üretim maliyetleri bakımından en elverişli ülkede üret ve oradan dünyaya sat” ilkesini benimsemiştir (Tanyılmaz, 2006: 307).

Neoliberal süreçte Türkiye’de işsizlik kavramı sermaye için farklı bir boyutta ele alınmaya başlamıştır. Artık işsizlik sermayenin büyük ölçüde sorunudur. Çünkü işsizlik gibi bir sorun, yani emek arzının fazlalığı piyasada emeğin ucuzlatılması, maliyetlerin minimize edilmesi için kapitalizmin kullandığı bir araç olma vasfını yitirmemiştir. Özellikle 1980’lerden sonra gerek üretim organizasyonunda değişim, gerek küreselleşme ve ihracata dönük sanayileşme yedek sanayi ordusunu sermaye

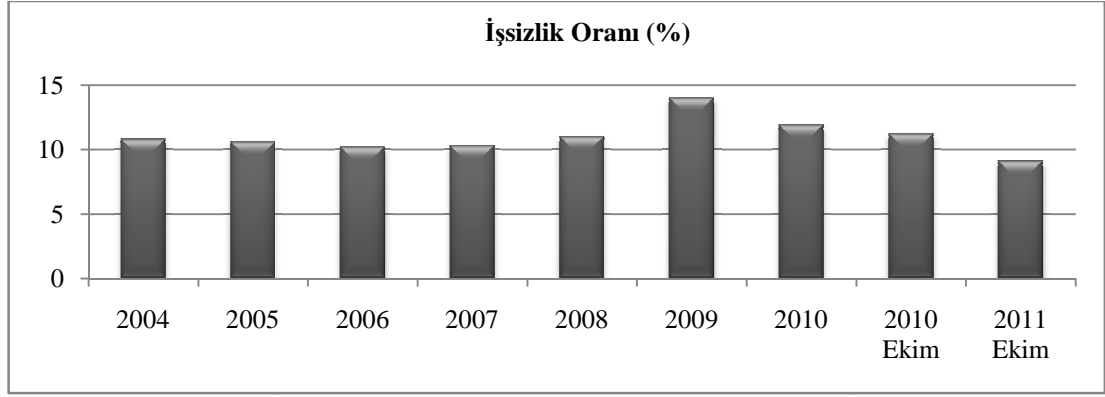
birikimini sağlamak için kullanabilecektir. Artık iç pazarın talebi de önemli olmadığına göre, işçilerin gelir seviyelerinin yüksek olması bir gereklilik değildir. Dolayısıyla dünyada başlayan neoliberal dönüşüm sürecinde Türkiye'ye verilen role uygun olarak, sermaye, işsizliği "istihdam yaratma" sloganıyla emek maliyetlerinin düşürülmesi için kullanabilecektir.

1980 sonrasında uygulanan politikalar çerçevesinde işçilerden, toplumdan fedakarlık istenmiş, ihracata yönelik iktisat politikalarının büyüteceği pastadan herkese pay düşeceği ileri sürülmüştür. 1980 sonrasında reel ücretler hızla düşerken, ekonominin istihdam artışı bir önceki dönemin gerisinde kalmıştır. 1963–1979 döneminde %5,7 olan istihdam artış hızı, pastanın büyüdüğü 1980–1995 döneminde %3,3'e düşmüştür (Akkaya, 2006 :108).

Kentlerde işsizlik tarım kesimindeki ücretsiz aile şeklindeki istihdamın oynadığı emniyet sibobu rolünün olmaması nedeniyle daha yüksektir. Her dönem ciddiyetini korumuş olan işsizlik sorunu 2001 krizi ile daha da derinleşmiştir. Kriz sonrası istihdamdaki toparlanma ekonomik büyümedeki toparlanmanın aksine çok yavaş ve sınırlı olmuştur.

Büyüme rakamlarında beklediğimiz istikrar, malesefki işsizlik rakamlarında gerçekleşmektedir. 2008 Krizi nedeniyle ciddi bir artış göstererek %11'den %14'e yükselen işsizlik oranı 2009 yılından itibaren az da olsa iyileşme göstermiştir. 2010 yılı ekim ayına kadar %11.9'a düşmüş, ekim ayı itibariyle biraz daha düşerek %11.2 olmuştur. 2011 Ekim ayında ise %9.1'e düşmüştür. Fakat yine de bu rakam, Türk Ekonomisi'nde olması gerekenden çok daha yüksek bir rakamdır.

Şekil 5: İşsizlik Oranı (%)

Kaynak: www.hazine.gov.tr (Erişim Tarihi: 24.12.2011)

3.Enflasyon Oranı

Enflasyon, fiyatlar genel düzeyinin devamlı olarak yükselmesi nedeniyle paranın sürekli olarak değer kaybetmesi veya tüketicilerin satın alma gücünü yitirmesidir. Bu tanımdan anlaşıldığı üzere enflasyon sadece belli bir malın veya hizmetin fiyatının tek başına artması değil, fiyatların genel düzeyinin sürekli bir artış göstermesidir. Bir ekonomide bazı malların fiyatları artarken bazıları da düşmektedir. Önemli olan ortalama fiyatların seyridir. Ortalama fiyatların seyri, fiyat endeksleri ile ölçülür.

Enflasyon oranı, ülke genelindeki fiyat artışlarının ölçüsü olarak kullanılan fiyat endekslerinden yararlanılarak bulunur. Enflasyon oranı yani fiyatlar genel düzeyindeki değişim oranı olarak Tüketici Fiyatları Endeksi ve Üretici Fiyatları Endeksi değişim oranları kullanılır.

Ülkemizde 20 yılı aşan bir süredir, yüksek oranlı enflasyon yaşanmaktadır. Buna göre; 1939-1949 döneminde ortalama yıllık enflasyon %14.3 iken 1950-1959 döneminde %8.8'e gerilemiştir. 1939-1996 döneminde, en düşük ortalama enflasyon 1960-1969 yılları arasında %4.4 olarak gerçekleşmiştir. Bundan sonraki dönemlerde enflasyon oranı giderek yükselmiş ve 1980-1989 döneminde %50.7; 1990-1996 döneminde %78.7 düzeyinde olmuştur (Kılıçbay, 1984: 04-08).

1980 yılında çok yüksek oranlı devalüasyon ve KİT ürünlerine zamlar yapılmıştır, tarıma sübvansiyonlar azaltılmış ve faiz hadleri yükseltilmiştir. Böylece 1980 yılında enflasyon oranı %107,2 olarak gerçekleşmiştir. 1980 yılında yaşanan ekonomik istikrarsızlık ve enflasyon oranlarındaki artış, 1990'lı yıllarda da kendini hissettirmeye devam etmiştir. Türkiye ekonomisi 1980 yılından sonra ikinci kez 1994 yılında % 149,6 olan yüksek oranlı enflasyonla karşı karşıya kalmıştır. Ülkede art arda yaşanan politik ve mali krizler, yüksek oranlı enflasyonu günümüze kadar taşımıştır.

1980'li yıllarda görülen enflasyonun artış nedenleri, baştaki hükümetin izlediği yanlış ekonomi politikalar ile para arzının artırılması, kamu sektöründe görülen açıkların fazlaşması, iç ve dış borç faizlerinin sürekli artmasıdır (Kumcu, 2000: 160-180). 1981-83 dönemi yeniden toparlanma dönemiydi. Türkiye ekonomisinde 1980-1983 arasındaki dört yıllık dönemde ortalama %2.7 oranında, yaklaşık olarak nüfus artış hızı düzeyinde bir büyüme hızı gerçekleşmiştir. 1984-1997 yıllarını kapsayan ikinci dönemde büyüme hızında yüksek artışlar sağlanmış ve dönem içinde yıllık ortalama büyüme hızı %6.6 olarak gerçekleşmiştir. 1988 ve 1989 yıllarında ise ekonominin görece bir yavaşlama içine girdiği görülmektedir (Karakayalı, 2003: 189-190).

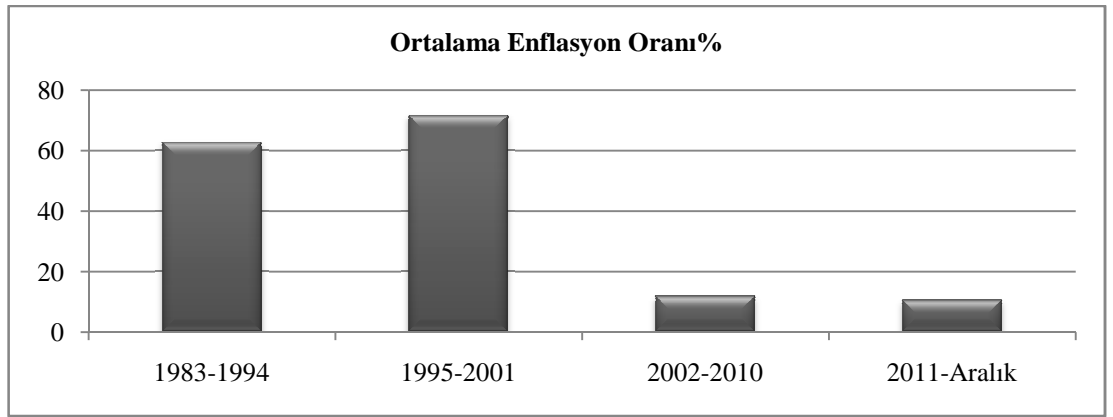
1988'e kadar ortalama %40'lar civarında olan enflasyon oranları, 1988'de %75'e çıktıktan sonra %60'lara yerleşmiştir. Bu durum 1994 yılına kadar aynı oranda seyretmiştir (Oktay, 1998: 217). 1994 yılına gelindiğinde enflasyon en yüksek düzeye ulaşmış, 24 Ocak kararlarıyla uygulanmak istenen sıkı para politikasına rağmen para arzı arttırılmış, kamu açıklarının T.C. Merkez Bankası kaynaklarıncı finanse edilmesi hem para arzını arttırmış hem de enflasyonun yükselmesine neden olmuştur. Bu dönemde yine enflasyonu körükleyen nedenlerden biri de etkin olmayan vergi politikalarıdır. Vergiler, devlet harcamalarını karşılayacak düzeye getirilememiş ve bunların tahsili gerçekleştirilememiştir. Bunun sonucunda ise gelir gider eşitsizliği gerçekleşmiş, bunu gidermek için de ya T.C. Merkez Bankası kaynaklarına başvurulmuş ya da borçlanma yoluna gidilmiştir. Türkiye artık borcu borçla kapatan ülke haline gelmiştir. Bu etkenler ise enflasyonun iyice artmasına

neden olmuştur. Belirtilen nedenlerin hepsi, kısa dönemde fiyatlar genel düzeyinin yükselmesine neden olmuştur. Yine bu dönemde faizler yüksek seviyede gezdiği için özel sektörün kredi imkanı daralmış ve yatırımlarda azalmalar meydana gelmiş, işsizlik oranlarında artışlar kaydedilmiştir.

1990-2000 döneminde enflasyonla mücadelede Türkiye ekonomisindeki başarısız uygulamalar, dışsal faktörlerinde etkisiyle, birbiri ardına ekonomik krizlerle sonuçlanmış ve kura dayalı istikrar politikası uygulamaları olan 5 Nisan Kararlar ve 2000 Enflasyonu Düşürme Programı da istenilen başarıyı ve istikrar sağlayamamıştır (Yıldırım, 2003: 50).

1983-1994 yıllarında ortalama enflasyon oranı %62.7 olmuştur. 1995-2001 yıllarında ise artış göstermiş ve %71.6 oranına ulaşmıştır. 2001 Krizinden sonra ise ciddi boyutta bir düşüş göstererek 2002-2010 yılları arasında %11.2 olmuştur. 2011 Aralık ayında ise %10.5 oranına düşmüştür. Ülkemizde enflasyon oranı 2001 Krizi ile büyük bir kırılmaya uğramıştır ancak aynı kırılma 2008 Krizinde kendisini göstermemiştir.

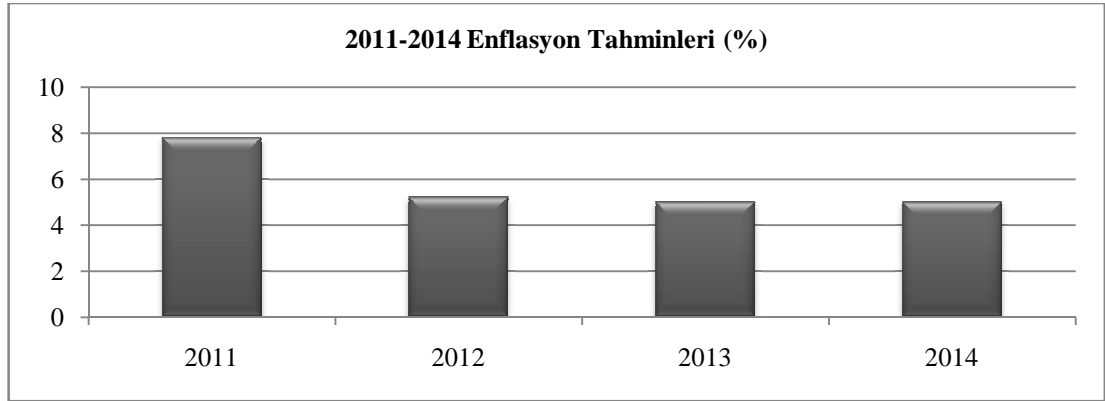
Şekil 6: Ortalama Enflasyon Oranı%

Kaynak: www.hazine.gov.tr (Erişim Tarihi: 24.12.2011)

2011 yılında %7.2 oranında olan enflasyonun, 2012 yıl sonunda %5.2 oranına düşeceği tahmin edilmektedir. Bu yıldan itibaren bu oranı koruyarak 2013 ve 2014 yılında %5 olacağı tahmin edilmektedir.

Şekil 7: 2011-2014 Enflasyon Tahminleri

Kaynak: www.hazine.gov.tr (Erişim Tarihi: 24.12.2011)

4.Dış Ticaret

Türkiye, 1980 sonrası dönemde dışa açık bir piyasa ekonomisi olmanın koşullarını geliştirmiş ve uygulamıştır. Bu dönemde dış ticaret serbestleştirilmiş, ihracata yönelik sanayileşme stratejisi benimsenmiş, mali piyasaların yeniden yapılandırılması ve geliştirilmesi yönünde önemli adımlar atılmıştır. 1989 yılında uluslararası sermaye hareketleri tamamen serbest bırakılmış, kamu kesiminin yeniden yapılandırılması çerçevesinde özelleştirme girişimleri hızlandırılmıştır.

Türkiye'nin dış ticaretinde, 1980 sonrası dönemde gerçekleşen değişim, bütün ekonomik yapıda görülen gelişimin genel bir açıklaması niteliğindedir. 1960'lı ve 1970'li yıllardan itibaren, ithal ikameci büyüme modellerinin yerini alan ihracata yönelik büyüme stratejisi, sermaye oluşum oranlarındaki artışın ve faktör üretkenliğindeki büyümenin ancak ihracattaki artış ile sağlanabileceği, diğer bir deyişle ticaretin, büyümenin lokomotifi olduğu görüşü önem kazanmıştır (Gübe, 1997: 23).

Türkiye'nin başarılı bir ticaret yapısını gerçekleştirebilmesi, öncelikle, geçmişten günümüze taşıdığı yapısal sorunlarını çözümlenebilmesine bağlıdır. Bu sorunların en başında, makro ekonomik istikrarın sürekliliğinin sağlanamamış olması gelmektedir. İkinci sorun olarak da, Türkiye'nin ihracatının ithalata olan

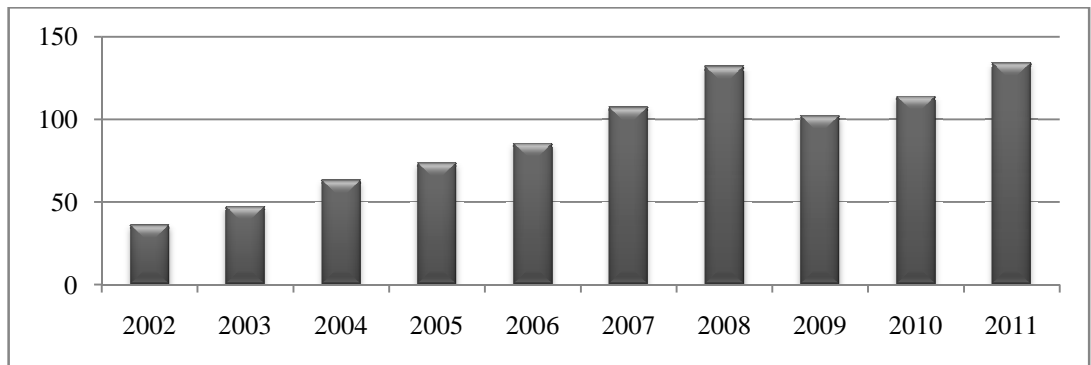
bağımlılığıdır. Son yıllarda Türkiye'nin ihracatının ithalata bağımlılığı, %70 düzeyini aşmaya başlamıştır (Hepaktan, 2006: 89).

Dış ticareti serbestleştirmek, ister istemez kaynakların daha önce korunmuş olan sektörlerden diğerlerine aktarılmasını gerektirir. Kaynakların yeniden dağıtımı da, ekonomik ve beşeri maliyetler ve gecikmeler içerir. Bazı fiziksel kaynakları da tamamen gözden çıkarmak gerekebilir. Dış ticareti serbestleştirmek, kısa ve orta vadede büyümeyi, istihdamı ve yaşam standartlarını olumsuz yönde etkiler. Devlet gelirlerinin önemli bir kaynağını oluşturan gümrük vergileri, dış ticaretin serbestleştirilmesiyle azalır. Bu durumda kalkınmakta olan ülkeler önemli bir kaynak sıkıntısıyla karşı karşıya kalır.

Kalkınmakta olan ülkeler, sanayileşmiş ülkelerle dış ticarete giriştiklerinde, gümrük vergilerini, diğer koruma araçlarını ve teşvikleri özenle seçerek kullanmalıdır. Özellikle belirli sanayileri uluslararası ticaretin yarattığı rekabetten korumak uzun vadeli kalkınma için çok gereklidir. Endüstriyel gelişme ve özellikle ileri sanayileri teşvik etmek, gelişmekte olan ülkelerde uzun dönemde, yaşam standartlarını ve üretkenliği yükseltir.

Yıllık ihracatımız 2002 yılından 2008 yılına kadar giderek artış göstermiştir. 2008 Krizi dolayısıyla 132.0 milyar\$'dan 2009 yılında 102.1 milyar\$'a düşmüştür. Bu yıldan itibaren tekrar yükselişe geçmiştir. 2010 yılında 113.9 milyar\$'a, 2011 yılında ise 134.3 milyar\$'a yükselmiştir.

Şekil 8: Yıllık İhracat (Milyar Dolar)

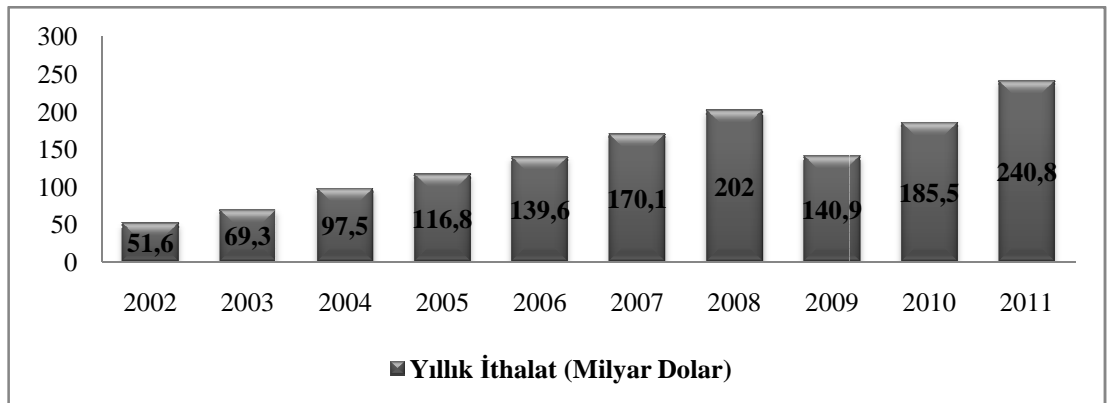
Kaynak: www.hazine.gov.tr (Erişim Tarihi: 25.12.2011)

Türkiye'nin, ihracatını artırabilmesi, pazar bulma ve pazara ulaşma sorununun yanı sıra, başka önemli sorunların çözümüne de bağlıdır. Türkiye'nin pazar yaratabilecek teknolojik bir ekonomik yapıya henüz ulaşamadığı kabul edilirse, mevcut pazarın talebine uygun malı üretebilmesi gerekmektedir. Bu da, pazarlama faaliyetlerinin ve yatırımların yoğunlaştığı sektörlerin incelenmesini gerektirmektedir. Yatırımların, tekstil ve hazır giyim sektöründe yoğunlaştığı, ancak moda ve markaya dönük yatırımların ön plana çıkmadığı görülmektedir. Bu sektör, dünya ticaretinde oldukça küçük bir paya sahipken, bu payı giderek azalmaktadır. İkinci olarak da, yatırımların bu sektörde yoğunlaşması, sektörün kar marjlarını düşürmekte, ayrıca dış piyasalarda ihracatçıların birbirleri ile rekabet etmesi durumu ile karşılaşılmaktadır (Ege, 1998: 8-11).

İhracat amaçlı üretimde kullanılan girdilerin ithalatında uygulanan gümrük vergisi indirimleri, ihracatı teşvik etmek için bir araç olarak daha etkin bir biçimde kullanılabilir. Devletin ticaret temsilcilikleri, ihracatçılara, özellikle de küçük şirketlere danışma ve pazarlama desteği sağlayabilir.

Yıllık İthalatımız da ihracat gibi 2002 yılından 2008 yılına kadar giderek artış göstermiştir. Krizden sonra, 2008 yılında 202.0 milyar\$ olan ithalat miktarı 2009 yılında 140.9 milyar\$'a gerilemiştir. 2010'da 185.5 milyar\$'a, 2011'de ise 240.8 milyar\$'a yükselmiştir.

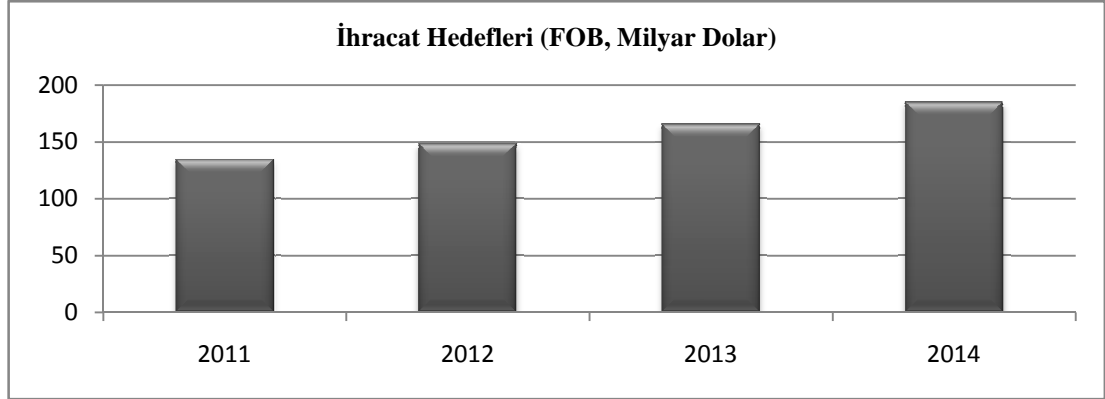
Şekil 9: Yıllık İthalat (Milyar Dolar)

Kaynak: www.hazine.gov.tr (Erişim Tarihi: 25.12.2011)

2011 yılı itibariyle ihracatın giderek artması hedeflenmektedir. 2012 yılında 148.5 milyar\$'a, 2013 yılında 165.7 milyar\$'a, 2014 yılında ise 185.1 milyar\$'a yükselmesi beklenmektedir.

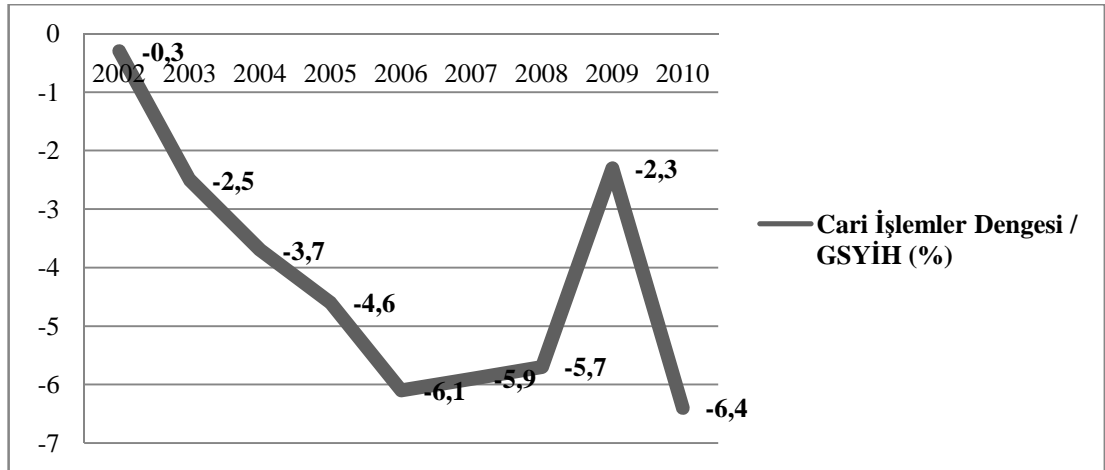
Şekil 10: İhracat Hedefleri (FOB, Milyar Dolar)

Kaynak: www.hazine.gov.tr (Erişim Tarihi: 25.12.2011)

2002-2010 yılları arasındaki cari işlemler dengesinin GSYİH'ye oranı aşağıdaki şekilde verilmiştir. 2002 yılından 2010 yılına kadar hep negatif seyreden oran, 2008 yılında -5.7 iken 2009 yılında bir sıçramayla -2.3'e ulaşmıştır. 2010 yılında ise -3.3 oranına gelmiştir.

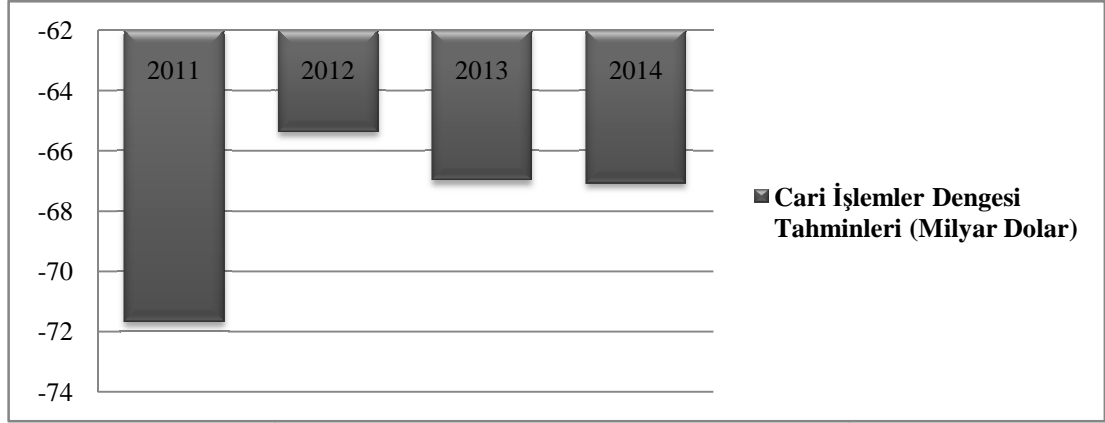
Şekil 11: Cari İşlemler Dengesi / GSYİH (%)

Kaynak: www.hazine.gov.tr (Erişim Tarihi: 25.12.2011)

Cari işlemler dengesi 2011 yılında ise -71.7 milyar\$ olmuştur. Bu rakamın 2012 yılında -65.4 milyar\$, 2013 yılında -67 milyar\$, 2014 yılında ise -67.1 milyar\$ olacağı tahmin edilmektedir.

Şekil 12: Cari İşlemler Dengesi Tahminleri (Milyar Dolar)

Kaynak: www.hazine.gov.tr (Erişim Tarihi: 25.12.2011)

2002 yılından bu yana cari işlemler açığının finansmanı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

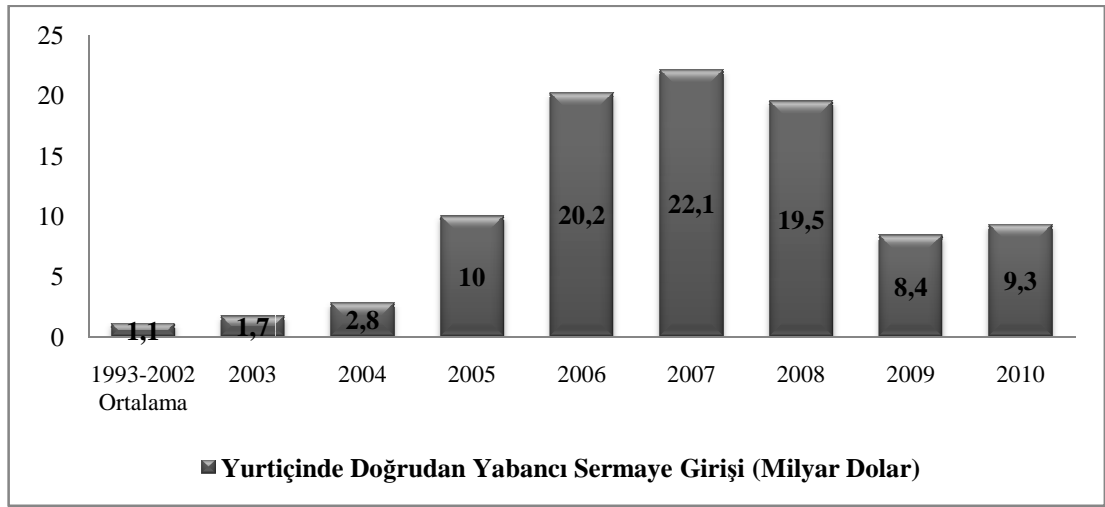
Tablo 36: Cari İşlemler Açığının Finansmanı (Milyar Dolar)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1.Cari İşlemler Dengesi	-0.6	-7.5	-14.4	-22.3	-32.2	-38.4	-42.0	-14.0	-47.1	-70.2
2.Toplam Sermaye Girişleri	6.9	6.4	20.1	37.7	48.5	48.2	45.3	0.3	42.5	55.5
-Yurtiçinde Doğrudan Yatırımlar	1.1	1.7	2.8	10.0	20.2	22.0	19.5	8.4	9.1	12.1
-Bankacılık Dışı Özel Sektörün Kredisi Kullanımı(Net)	1.9	2.3	7.7	12.6	17.1	28.7	26.0	-12.9	-4.6	8.6
-Diğer	3.9	3.1	9.7	15.1	11.2	-2.5	-0.2	7.4	38.1	34.8
3.Net Hata ve Noksan	-0.8	4.5	1.1	2.8	0.2	1.8	4.7	5.1	3.9	12.9
4.Bankaların Yabancı Para Efektif ve Mevduatları	0.6	0.7	-6.0	-0.3	-10.3	-3.5	-9.1	6.1	13.4	5.4
5.Resmi Rezervler	-6.2	-4.0	-0.8	-17.8	-6.1	-8.0	1.1	-0.1	-12.8	-3.6

Kaynak: www.hazine.gov.tr

1993-2002 yılları arasında ortalama 1.1 milyar\$ olan doğrudan yabancı sermaye girişi, 2003 yılından sonra uygulanan özelleştirme politikaları itibariyle giderek artmıştır. 2004 yılında 2.8 milyar\$, 2005 yılında 10 milyar\$ olmuştur. 2006 yılında daha da artarak 20.2 milyar\$'a çıkmıştır. 2007 yılında artışını sürdürerek 22.1 milyar\$'a ulaşmıştır. 2008 yılında yaşanan kriz ile birlikte düşmüş ve 19.5 milyar\$ olmuştur. Kriz etkilerini 2009 yılında da devam ettirmiş ve doğrudan yabancı sermaye girişini 8.4 milyar\$'a düşürmüştür. 2010 yılında az da olsa bir artış göstererek 9.3 milyar\$'a ulaşmıştır.

Şekil 13: Yurtiçinde Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi (Milyar Dolar)

Kaynak: www.hazine.gov.tr (Erişim Tarihi: 26.12.2011)

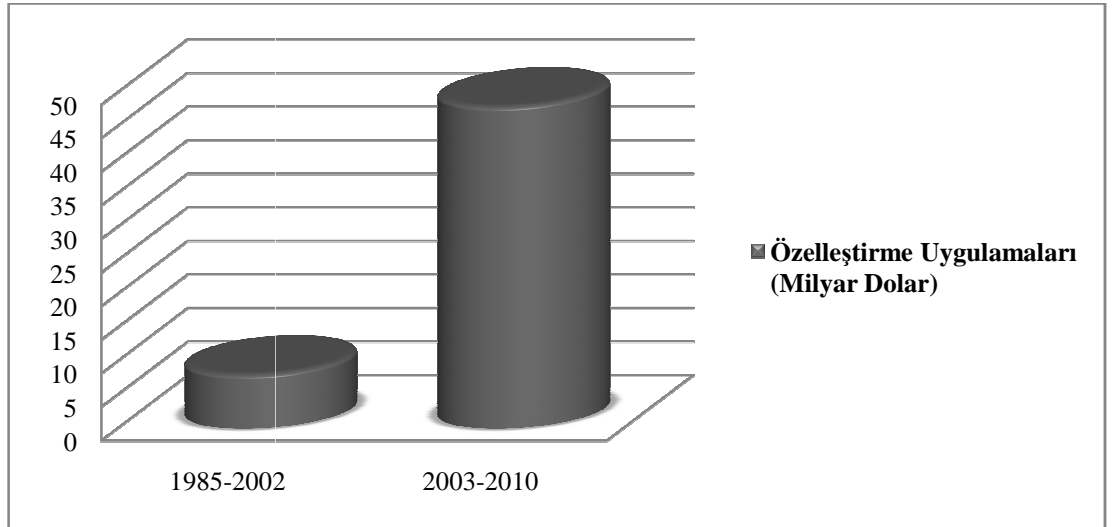
Gelişmekte olan ülkelerin, doğrudan yabancı yatırımları stratejik bir biçimde kontrol etmeleri, doğrudan yabancı yatırımlardan sağlanacak faydayı artırabilir. Buna yönelik bir dizi politika tasarlanabilir. Doğrudan yabancı yatırımların girişlerini ve çıkışlarını kısıtlamak ve belirli sektörlerde doğrudan yabancı yatırıma izin vermek, temel sektörlerde yabancı yatırım oranını belirli oranlarda tutmak bazı uygulanabilecek politika seçenekleridir. Kapılarını koşulsuz olarak sonuna kadar doğrudan yabancı yatırımlara açan ülkeler bundan çok az yarar görürler.

İç piyasanın büyüklüğü, ekonomik büyüme, sağlam bir altyapı, eğitimli ve disiplinli bir işgücü gibi etkenler, yabancı yatırımların konak ülke seçimlerini belirleyen, liberal politikalarından çok daha önemli etkenlerdir. Uluslararası şirketlerin, ekonomik dinamizme yol açmaktan çok, ekonomik açıdan dinamik ülkelere geldiği gayet açık bir şekilde ortadadır.

Ülkemizde, neoliberallerin ekonomi politikaları arasında öne çıkan özelleştirme; oldukça benimsenen bir politika olmuştur ve özelleştirme uygulamaları gittikçe artmıştır. 1985 yılından itibaren 244 kuruluşteki kamu hisseleri, 22 yarım kalmış tesis, 386 taşınmaz, 6 otoyol, 2 boğaz köprüsü, 103 Tesis, 6 Liman, şans oyunları lisans hakkı ile Araç Muayene İstasyonları özelleştirme kapsamına alınmıştır. 1988 yılında uygulamaya konulan halka arz yöntemiyle özelleştirilen bazı KİT'ler şunlardır: TELETAS, Kepez Elektrik, ERDEMİR, POAS, Çukurova Elektrik, PETKİM, THY, TOFAŞ Türk I, TÜPRAŞ ve TOFAŞ Türk II., Tat konserve, Şeker Sigorta, Sümerbank, Anadolu Bank, Bursa Gaz, KTHY ve Türk Telekom, doğrudan satış yöntemiyle özelleştirilen kurumlardır.

1985-2002 yılları arası ortalama 8 milyar\$ olan özelleştirme uygulamaları 2003-2010 yılları arasında ciddi boyutta artış göstererek 47.9 milyar\$ olmuştur.

Şekil 14: Özelleştirme Uygulamaları (Milyar Dolar)

Kaynak: www.hazine.gov.tr (Erişim Tarihi: 26.12.2011)

Yerli yatırımcıların kaçıışı, finansal istikrarsızlığa ve vergi tabanının daralmasına yol açabilmektedir. Bu nedenden ötürü, yerli yatırımcıların yabancı tasarruf hesapları açmalarına ve sermaye kaçırmalarına kısıtlamalar getirilmelidir.

Finansal serbestleştirme genellikle spekülasyona dayanan gelişmeye yol açar ve bu, çoğu zaman para ve bankacılık krizleriyle sonuçlanır. Finansal serbestleştirme

sonucunda, gelir eşitsizliğinin artması, siyasi ve ekonomik güç farklarının oluşması ve finansal kırılganlık artması gözlemlenir. Birçok ülkenin finans sisteminin serbestleştirilmesinin ardından finans sistemi çökmüş ya da finansal krizler patlak vermiştir.

Başarılı olan kalkınma örneklerinin birçoğunda, serbestleştirilmiş finansal sistem mevcut değildir. Ekonomik kalkınma amacıyla, finans sektörünü etkili biçimde idare eden veya kalkınma sürecinde finans ve sanayi sektörlerinin uyum içinde çalışmasını sağlayan ülkelerde, en başarılı ekonomik kalkınma deneyimleri görülmüştür.

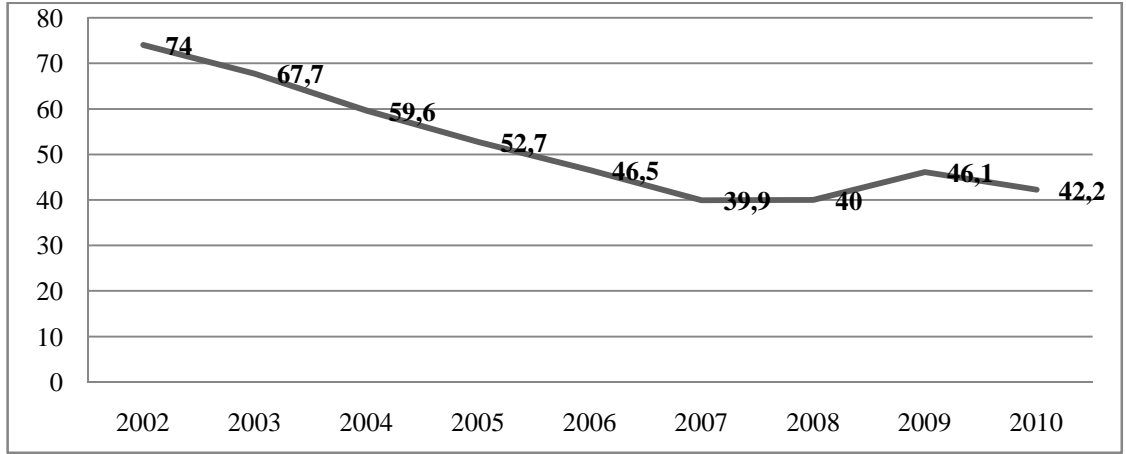
Yurtiçi finansal denetimin amacı, kalkınmaya katkı yapan bir finans sektörü oluşturmak olmalıdır. Finansal sistem, sürdürülebilir, istikrarlı ve sosyal adaletçi bir ekonomik kalkınmaya hizmet etmelidir. Finans sektörü, kalkınma sürecinde yaşamsal önemi olan yatırım projeleri için yeterli miktarlarda ve uygun fiyatlarda finansman sağlamalıdır. Serbestleştirilmiş bir finansal sistem oluşturmak için harcanacak kaynakları, kalkınma amacına hizmet eden bir finansal sistemin düzgün ve sorunsuz işlemlerini sağlamak için kullanmak daha isabetli olacaktır.

4.Borç Oranı

Türkiye ekonomisinde temel yapısal değişiklikler yaratan 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar önlemlerinden sonra, özellikle 1990 yılından itibaren kamu kesimi açıklarının hızla artması, vergi gelirlerinin iç borç ödemesine bile yetmemesi, devletin nakit açığını iç borçlanma ile finanse eder duruma düşmesi, bu açığı kapatmak için dış borca ve Merkez Bankası kaynaklarına yönelmesi ile döviz rezervlerinin hızla erimesi, yeni bir istikrar programının yürürlüğe konulmasını zorunlu kılmıştır. Kamu kesimi borçlanma gereğinin (KKBG)/GSMH'ya oranı, 1990 sonrasında %10'ları geçmiştir. Açık, özellikle kamu cari ve transfer harcamalarından kaynaklanmış, finansman amacıyla iç ve dış borçlanmaya gidilmiştir. Toplam borç stokunun yükselmesi, yıllık anapara ve faiz ödemelerini artırmıştır. Kamu açıklarındaki hızlı büyüme, özellikle iç borçlanmanın ve bu arada faiz oranlarının hızla artmasına yol açmıştır.

Hükümetin, artan harcamalar finanse edebilmek için başvurduğu borçlanma stratejisi ile Türkiye'nin dış borç stoku 1981'de 14,6 Milyar Dolar iken iç borç stoku 93,643 Milyar TL.'ye yükselmiştir (Kumcu, 2000: 160-180). 2002 yılında %74 olan borç stoku; 2003 yılında %67.7, 2004 yılında %59.6, 2005 yılında %52.7, 2006'da %46.5, 2007 yılında %39.9, 2008 yılında %40.0, 2009 yılında artarak %46.1, 2010 yılında ise düşerek %42.2 olmuştur.

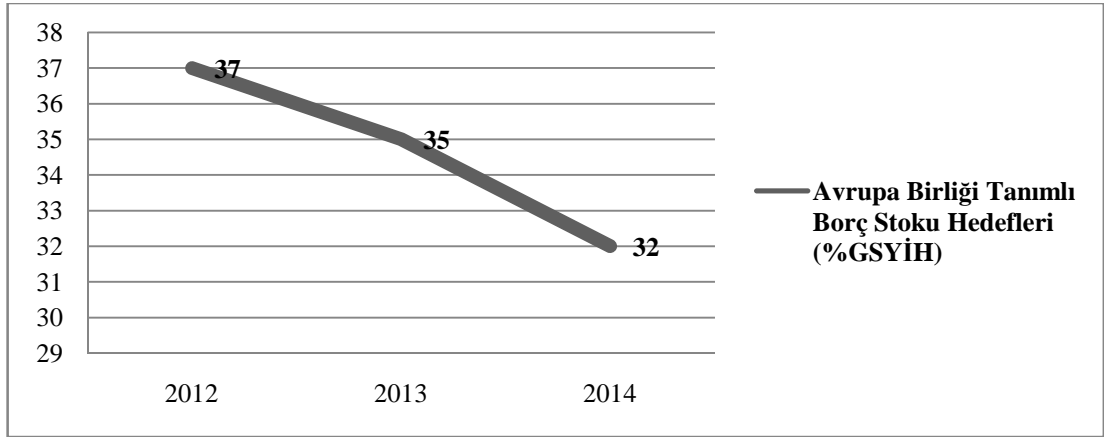
Şekil 15: Avrupa Birliği Tanımlı Borç Stoku (%GSYİH)

Kaynak: www.hazine.gov.tr (Erişim Tarihi: 26.12.2011)

Borç stokunun 2011 yılı itibariyle giderek düşmesi hedeflenmiştir. 2012 yılı sonunda %37'ye, 2013 yılında %35'e, 2014 yıl sonunda ise daha da düşerek %32 olması hedeflenmiştir.

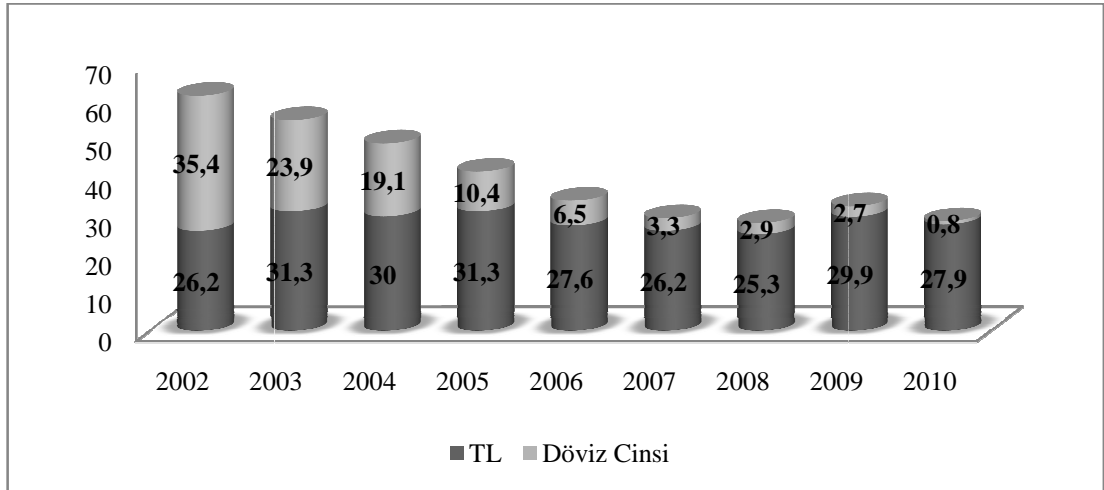
Şekil 16: Avrupa Birliği Tanımlı Borç Stoku Hedefleri (%GSYİH)

Kaynak: www.hazine.gov.tr (Erişim Tarihi: 25.12.2011)

Toplam kamu kesimi net borç stokunun GSYİH'ye oranı 2002 yılından 2008 yılına kadar düşüş göstermektedir. Krizden sonra ise yükselmiştir. 2008 yılında %28.2 iken 2009 yılında %32.5 olmuştur.

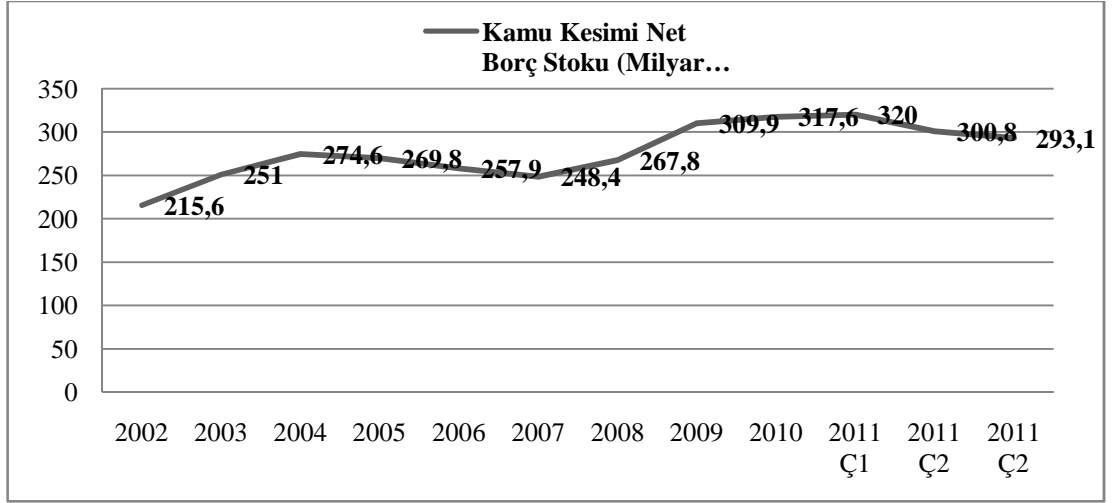
Şekil 17: Toplam Kamu Kesimi Net Borç Stoku / GSYİH (%)

Kaynak: www.hazine.gov.tr (Erişim Tarihi: 25.12.2011)

Kamu kesimi net borç stoku ise aşağıdaki şekilde verilmiştir. 2008 yılında artmaya başlayan borç, 2008 krizden sonra daha da artarak 2011 yılında 320 milyar TL olmuştur.

Şekil 18: Kamu Kesimi Net Borç Stoku (Milyar TL)

Kaynak: www.hazine.gov.tr (Erişim Tarihi: 26.12.2011)

Vergi tahsilatının artırılması, devletin kullanabileceği kaynakları artıracak ve bütçe kısıtlamalarından kaynaklanan sorunları da önemli ölçüde azaltacaktır. Artan vergi tahsilatı, kamu harcamaları için daha çok kaynak birikmesini sağlayacaktır. Böylece yeni harcamaları karşılamak için yeniden borçlanmak eskisi kadar gerekli olmayacaktır.

Dış borç yükü kalkınmakta olan ülkeler için yıkıcı sonuçlara neden olabilmektedir. Borç yükleri, uzun vadeli büyümede başarı şansını yok eder, sefalet ve sosyal yıkıma yol açar ve kalkınmakta olan ülkelerin uzun vadeli hedeflerini borç yükümlülüklerine feda etmesine neden olur.

2011 yılı üçüncü çeyrek hazine garantili dış borç stokumuz tablo 37'de verilmiştir. Kamu borç stokumuz özel borç stokundan 1.250 milyon\$ daha fazladır.

Tablo 37: Hazine Garantili Dış Borç Stoku (Milyon Dolar)

Milyon ABD Dolar	2011 Ç3
KAMU	4.711
-Mahalli İdareler	1.280
-Fonlar	33
-Kamu Bankaları	2.229
-KİT'ler	1.161
-Diğer	8
ÖZEL	3.460
-Bankalar	3.411
-Şirketler	49
GENEL TOPLAM	8.171

Kaynak: www.hazine.gov.tr (Erişim Tarihi: 26.12.2011)

Kalkınmakta olan ülkelerin, yabancı banka kredilerine olan bağımlılıklarını önemli ölçüde azaltmaları gereklidir. Yetkili makamlar, alınabilecek yeni dış borçlar için sıkı sıkıya uygulanacak bir tavan düzey belirlemelidir. Dış borçlanma kısıtlamaları da koşulların gerektirdiği her durumda kullanılabilir. Vergi sistemi, yerli şirketleri dış borç yükümlülüğü altına girmekten caydıracak biçimde kullanılabilir.

SONUÇ

24 Ocak 1980 kararları ve bu kararların Türkiye ekonomisindeki etkileri, ülkemizin iktisadi geçmişi açısından üzerinde en çok tartışılan konudur. Çünkü yeni bir ekonomi yönetim anlayışı anlamına gelen dışa açık, liberal ve ihracat merkezli sistem, 1980 kararlarıyla birlikte Türkiye’de uygulanmaya başlanmıştır. Bu tarihsel dönemin bir başka özelliği ise dünya çapında neoliberal politikaların uygulanmaya başlamasıdır.

Neoliberal iktisatçılara göre, küreselleşme; büyük ödülleri vadeden, kaçınılmaz ve durdurulması mümkün olmayan bir güçtür. Özellikle gelişmekte olan ülkeler, iktisadi bir güven ve refah ortamı sağlamak istiyorlarsa, neoliberal ekonomi politikalarını benimseyerek, küreselleşmeyle başa çıkmayı ve uzlaşmayı öğrenmelidir. Küreselleşmenin itici gücünü teknolojik ilerlemeler olduğunu ileri süren neoliberal düşünürler, küreselleşme sürecinde, neoliberal ekonomi politikalarından başka bir strateji uygulamanın maliyetinin çok ağır olduğunu ya da bu stratejileri sürdürmenin bütünü olanaksız olduğunu iddia etmektedirler. Ayrıca onlara göre, küreselleşme ve neoliberal politikalar (neoliberal küreselleşme) yüksek yaşam standartları, zenginlik ve refah sağlamak için vazgeçilmezdir.

Neoliberalizm ile küreselleşme arasındaki ilişki aslında kesilebilir. Birçok az gelişmiş ülkede ekonomik performansın ve refahın düşmesinin başlıca sorumlusu küreselleşme değil, küreselleşmenin günümüzde az gelişmiş ülkelere dayatılan neoliberal biçimidir. Neoliberalizm ve küreselleşme her daim bir bütün oluşturan tamamlayıcı iki öge değildir. Küreselleşme, ulusal ekonomileri dış ticarete ve sermaye hareketlerine farklı ölçülerde ve şekillerde açma stratejisiyle bağdaşabilir. Özellikle dış ticaret ve finans alanlarındaki farklı politika tercihleri, kalkınmakta olan ülkelerin yaşam standartlarına ve büyüme performansına zarar vermeyecek bir küreselleşme biçimi oluşturulmasını sağlayabilir.

Kalkınmış ülkeler, kendileri kalkınma süreçlerinde korumacı politikalar uygulamalarına rağmen, günümüzde az gelişmiş ülkelere serbest piyasa ve serbest ticareti benimsemeleri yönünde tavsiyeler ve baskılarda bulunmaktadır. Böylece kendilerinin kalkınmak için kullandıkları politika ve kurumların kalkınmakta olan

lkeler tarafından kullanılmasını gcletirmi olmakta, bir anlamda diğerklerinin de merdivenden tırmanmasını engellemek için merdiveni itmektedirler.

Neoliberal iktisatçılar, son yirmi yılda neoliberal ekonomi politikalarını uygulayan azgelimi ülkelerin zenginleip gelitiklerini, devletin kontrolündeki ekonomi politikaları izleyen ülkelerin ise ekonomik büyümede durgunluk yaşadığını söylemektedirler. Neoliberalizmin, kalkınmanın ve refaha kavumanın tek yolu olduğunu, diğerk ekonomik sistemlerin başarısızlığa uğradığı yerlerde neoliberalizmin başarılı olduğunu iddia etmektedirler.

Neoliberal savunucuları, günümüz kalkınmı ülkelerinin serbest piyasa politikalarına ciddi bağlılıkları sayesinde gelişip zenginletiklerini ve devlet müdahaleciliğinin başarısızlığa neden olduğunu öne sürmektedirler. Serbest ticareti savunarak, dış ticareti ve finans hareketlerini devletin değil piyasanın yönlendirmesini teşvik etmektedirler. Onlara göre, kalkınmakta olan ülkeler, devletin müdahaleci ekonomi politikaları uygulama eğilimi yüzünden sıkıntıya düşmektedir ve bu politikalar ekonomik durgunluğa sebep olmaktadır. Oysa neoliberal düşünürlerin iddia ettiği gibi, günümüz kalkınmı ülkeleri serbest piyasa politikalarını uyguladıklarından dolayı zenginlememilerdir. Tarihteki birçok gerçek, günümüz sanayilemi ülkelerinin kalkınma deneyimlerinin ilk ve daha sonraki aşamalarında sanayide, dış ticarete ve finans alanında pek çok müdahaleci politikalar uyguladıklarını ortaya koymaktadır. Müdahaleci politikalar başarıyla sonuçlanmıştır ve günümüz kalkınmı ülkeleri bu müdahaleci politikalar sayesinde buldukları seviyeye ulamılardır. Azgelimi ülkelerin birçoğu da, 1980 sonrasının serbest piyasa dönemine göre, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde çok daha başarılı olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, kamu girişimciliği, devletletirme, milliletirme, ithal ikamecilik, para ve maliye politika araçları ile kurumsal temelini bulan devlet müdahaleciliği gelişmekte olan ekonomilerde uygulanmaya balamı ve sonuçta da Türkiye dahil pek çok ülkede önemli başarılar sağlanmıştır. Ne var ki 1980'den sonraki dönemde az sayıda başarılı olan ülkeler dışında, farklı siyasal

renkler taşıyan hükümetlerin yer aldığı ülkelerde olumsuz kalkınma göstergeleri ortaya çıkmaya başlamıştır.

Neoliberallerin savunduğu harcamaları kısma yöntemi, yaşam standartlarını, refahı düşürmekte, acil ve uzun vadeli ekonomik faaliyetleri tehlikeye düşürmektedir. Özellikle sosyal harcamalar ile endüstriyel ve tarımsal gelişme, enerji, ulaştırma ve iletişim harcamaları mali kısıtlamalara tabi tutulmaktadır. Bu kısıtlamalar, yoksul ve orta sınıfın sosyal koşullarını ve yaşam standartlarını altüst etmekte, ciddi boyutta ekonomik durgunluğa neden olmakta ve ekonominin uzun vadeli performansını tehlikeye düşürmektedir. Sürdürülebilir ekonomik büyüme ve sosyal gelişme, stratejik, iyi tasarlanmış ve doğru yönlendirilen devlet harcamalarının artmasına bağlıdır. Gelişmekte olan ülkeler aşırı mali kısıtlamalara dayanacak güçte değildir.

Bretton Woods kuruluşları ve özellikle de DB'nin küresel kalkınma paradigması ile neoliberal paradigmayı oluşturan genel felsefi birikimden beslenmesi öngörülen somut politika önermelerini siyasi etkilerden tamamen soyutlanmış teknik ve doğruluğu tartışılmaz evrensel gerçeklikler olarak yansıtmaya gayretlerine rağmen, kalkınma süreçlerinin özleri itibariyle siyasi süreçler oldukları hiçbir zaman unutulmamalıdır.

Verili kaynakların farklı şekillerde organize edilip harekete geçirilmesi, kullanılması ve bölüşümü ile ilgili süreçlerin yönetimi ve gidişatını etkilemeye çalışan farklı çıkar grupları arasında anlaşmazlık ve çatışmaları tetiklemesi ise kaçınılmazdır. İşte tam olarak bu nedenle sosyoekonomik kalkınma ve yapısal dönüşüm süreçlerinin etkin yönetimi dünyanın her yerinde siyasi aktörler tarafından bu süreçlerin sonucunda görece karlı ve zararlı çıkması muhtemel olan sosyal gruplarla yoğun ve sistematik iletişim ağları kurulmasını ve farklı sosyal talepler arasında uzlaşma olanaklarını arayacak yenilikçi stratejilerinin geliştirilmesini gerekli kılmaktadır.

Neoliberalizmin ekonomik büyüme vaadini gerçekleştirdiği söylenemez. Neoliberalizm, son yirmi yıl boyunca ekonomik büyüme sağlamak açısından pek parlak bir performans sergileyememiştir. Kalkınmış ülkelerde kişi başına gelirin

ortalama yıllık büyüme oranı, müdahaleci dönemde (1960-1980) yaklaşık % 3 iken, neoliberal dönemde % 2' ye düşmüştür. Kalkınmakta olan ülkeler ise daha kötü bir performans sergilemiştir. Bu ülkelerin kişi başına gelirlerindeki ortalama yıllık büyüme, 1960-1980 döneminde % 3 iken, 1980-2000 döneminde % 1,5'e gerilemiştir. Ayrıca, bugünün dünyasında en yüksek büyüme performansını gösteren kalkınmakta olan ülkeler oldukça müdahalecidir.

ABD neoliberalizminin, başarı iddiasının gerçek olmadığını, kendisi göstermiştir. ABD'nin 1990 yıllarındaki iktisadi performansı, neoliberal iktisatçıların söylemlerinin aksine hiç de etkileyici olmamıştır. Amerika ekonomisi, bu dönemde önceki dönemlere göre daha yavaş büyümüştür. ABD'de 1990'ların borsa balonunun patlaması; şirket yolsuzluklarını ve yanlış kaynak dağılımına yol açan bozuk bir düzeni olduğunu göstermektedir. Ayrıca, o yıllarda birçok sanayileşmiş ülkenin performansı ABD ve diğer Anglo-Amerikan ekonomilerin performansından daha kötü değildir. Pek çok sanayileşmiş ülke, bu dönemde ABD'nin performansı kadar ya da ondan daha yüksek bir performans sergilemiştir. Şunu da rahatlıkla söyleyebiliriz ki, neoliberal dönemde Amerika gelir dağılımında dikkat çekici bir bozulma yaşanmıştır.

Neoliberalizm savunucuları, Doğu Asya modelinin sadece o bölgeye uygun olduğunu, bu bölge dışında başka hiçbir yerde uygulanamayacağını, buna karşın Anglo-Amerikan modelin dünyanın her yerinde, her zaman uygulanabileceğini ve bu sebeple az gelişmiş ekonomilerin Anglo-Amerikan ekonomik modeli, büyümeye ve zenginliğe giden tek yol olarak kabul etmeleri gerektiğini söylemektedirler. Ayrıca, Doğu Asya modelinden farklı olarak, Anglo-Amerikan model, insan doğasının evrensel yönleriyle, yani içten gelen girişimcilik eğilimi, zengin olma arzusu ve kişisel çıkar dürtüsüyle uyumlu olduğunu, bu nedenle de Anglo-Amerikan modelin bütün toplumlar için uygun olduğunu ve her yerde başarılı olabileceğini belirtmektedirler.

Doğu Asya Bölgesi'nin kendine has olan koşullarının olması, bu bölge kalkınma modelinin başarısını açıklamaz. Kendine özgü koşulları var diye iktisadi kalkınmayı gerçekleştirebildiğini söyleyemeyiz. Dünyada iktisadi kalkınmayı

gerçekleştirmekte Doğu Asya modeli, Anglo-Amerikan modelinden daha etkili olmuştur. Günümüz gelişmiş ekonomilerinin çoğunun yaşadığı deneyimler incelendiğinde, Anglo-Amerikan modelden ziyade, Doğu Asya modeline yakın bir ekonomik modelden yararlanmış olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu sebepten dolayı, Doğu Asya modeli, Anglo-Amerikan modelden daha üstün diyebiliriz. Kaldı ki Amerika da kendi kalkınma sürecinde, Doğu Asya modeline benzeyen müdahaleci ve korumacı politikalar uygulamıştır.

Anglo-Amerikan ekonomi modeli evrensel bir model değildir. İnsan özünde ticarete, bireyciliğe ve servet artırmaya yönelik yaratılıştan gelen bir dürtü olduğuna ilişkin herhangi bir bilimsel kanıt yoktur. Neoliberal iktisatçılar, bu modelin önkoşullarını sağlamak amacıyla ciddi ölçüde beşeri ve finansal kaynak kullanımına ve uzun zamana gerek olduğu gerçeğini dikkate almamaktadırlar. Ayrıca, önkoşulların gerçekleşmesi durumunda bile, kurumsal yapı ve düzenlemelerin bazı yönleri, kalkınmakta olan bazı ülkelerin mevcut siyasi, kültürel ve kurumsal nitelikleriyle bağdaşmayabilir.

Neoliberalizm, yeni sorunların ortaya çıkmasına ve mevcut sorunların da olduğundan daha ağırlaşmasına yol açmaktadır. Parasal krizlere, finansal krizlere ve bankacılık krizlerine karşı hassasiyetin artmasına, eşitsizlik, adaletsizlik ve yoksulluk düzeylerinin yükselmesine sebebiyet vermektedir. Bu sorunlar özellikle azgelişmiş ekonomilerde kalıcı olmaktadır ve halkın büyük kesimini mağdur etmektedir. Neoliberal dönemde, azgelişmiş ülkelerin birçoğunda yoksulluk düzeyi artmıştır ve sosyal koşulların düzeltilmesinde daha önce katedilen yoldan geri dönülmüştür. Neoliberalizm, genel bir büyüme yerine, uluslararası gelir dengesizliğine ve eşitsizliğine neden olmaktadır. Neoliberalizm egemenliği altında birçok azgelişmiş ülkede, ekonomik büyüme oranları düşmüş, işsizlik ve eksik istihdam yaygınlaşmış, gerek ülkeler arasındaki gerekse ülkelerin kendi içlerindeki eşitsizlikler keskinleşmiş, çoğunluğunun yaşam ve çalışma koşulları hemen her yerde kötüleşmiş ve çevre ülkeler ekonomik istikrarsızlıktan çok büyük zarar görmüştür.

Yapısal uyum programları çerçevesinde uygulanan emek piyasasının aşağıya doğru esnekleştirilmesi, sendikaların gücünü zayıflatmıştır. Yapısal uyum programlı

ile hedeflenen uzun vadeli istihdam artışı sağlanamamış ve yoksulluk azaltılamamıştır. Neoliberaler tarafından bu olumsuz tablo, emek piyasasının kurumsal düzenlemeleri ve ücretlerin esnekleşmesinin katılık gösterdiği, programın bu nedenle başarısız olduğu şeklinde değerlendirilmiştir. Ne var ki burada dikkate alınman şey, çalışanların sosyal haklarının alınması, asgari ücretin giderek düşürülmesi, asgari ücretin altında ücretlerle kayıt dışı sektörde çalışanların sayısındaki artış ve sendikaların gücü giderek azaltılmış olduğu için bu uygulamalara direncin de zayıflamış olduğudur.

Neoliberalizm, sosyal devleti tasfiye etme sürecinde devletin egemenliğini zedelerken, kendi egemenliğini yaratmada başarısız olmuştur. İktisadi büyüme ve işsizliğin azalacağı konusundaki iddialarının dünya genelinde başarısızlıkla sonuçlanması, neoliberalizmin üstünlüğünü oldukça zedelemiştir.

Türkiye'nin neoliberal ekonomiye geçiş sürecinde vatandaşlarını korumaya yönelik bir tercihinin olmadığı söylenebilir. Bu durumda yüksek enflasyona rağmen hızlı gelişen ekonominin ihtiyaç duyacağı istihdam olanaklarıyla toplumsal eşitsizliğin bir ölçüde engellenebileceği düşünülebilir. Ancak 1980 sonrası politika tercihlerinin hizmet sektörü ve spekülasyon kazançlara dayalı olması işsizlik sorununun da kronik bir biçimde devam etmesine neden olmuştur.

Toplumun geniş kesimlerinin ekonomi politikalarından nasıl etkilendiğini gösteren temel göstergelerin hemen hepsi, 1980–2000 arasında çok ciddi bir eşitsizliğe işaret etmektedir. Neoliberal ekonomi politikalarına geçiş yapan ülkelerin çoğunda 1980'lerden 1990'a doğru gidildiğinde toplumsal eşitsizliğin bozulduğu görülmektedir. Toplumdaki gelir dağılımının adaletli olup olmadığını gösteren Gini katsayısı Türkiye'de 1980'lerde %43,5 iken 1990'ların ortalarında %49,1'e yükselmiştir. Bu rakam Meksika'dan (%52,6) sonra en yüksek adaletsizliği göstermektedir. Diğer bir deyişle kapitalizmin eşitlik sağlayamayan etkilerine karşı toplumsal kesimlerin korunmasını sağlayabilecek mekanizmaların olmadığı, demokrasinin az gelişmiş olduğu ülkelerde neoliberalleşmenin gelişmiş demokrasilere oranla çok daha yıkıcı etkiler gösterdiği söylenebilir.

Birçok ülkede ekonomik performansın ve yaşam standartlarının düşmesinin başlıca sorumlusu kalkınmakta olan ülkelere acımasızca dayatılan neoliberal iktisat politikalarıdır. Neoliberal iktisat politikalarının temel hedeflere ulaşmakta başarısız olduğu ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde ciddi sorunlara yol açtığı reddetmesi güç bir gerçektir. Tarihsel ve güncel birçok ülke deneyimi kalkınmanın çeşitli yolları olduğunu gösterir. Kalkınmada başarı, neoliberal politikalardan daha hızlı sağlanabilir. Bunun sağlanması; hızlı, adil, istikrarlı ve sürdürülebilir bir kalkınma süreci oluşturabilecek bir dizi iktisat politikasıyla mümkün olacaktır.

Herhangi bir politika seçeneği, belirli bir ülke için uygun olmayabilir. Nitekim iktisat politikası gereksinimleri, sosyal ve siyasal koşullar, ülkenin kaynak donanımı, döviz kıtlığı, belli başlı piyasalara coğrafi yakınlığı gibi ülkenin kendine özgün ulusal koşullarına bağlı olarak değişebilir. Belirli bir ülke koşullarına uyum sağlayabilecek en uygun politikaların neler olabileceği bu tür koşullar göz önünde bulundurularak dikkatle seçilmelidir.

Türkiye’de neoliberal politikaların yirmi yıllık uygulama sürecinde istihdam yaratmayan bir büyüme gerçekleştiğini, özellikle spekülasyon dayalı gelirlere sahip olan dar bir kitle rahat yaşarken sabit ücretli çalışan memur ve işçiler, esnaflar, küçük çiftçiler ve iç göçle gecekondulara yerleşen ve kayıt dışı ekonominin iş gücü kaynağını sağlayan geniş bir nüfustan oluşan kesimlerin ekonomi politikalarının yükünü omuzladığını, buna karşılık devletin refah devleti harcamalarındaki daralma nedeniyle vatandaşların ezilmesini engelleyemediğini, ancak toplumsal piramidin en dibindekilere yoksulluk yardımları yapabildiğini, sonuç olarak neoliberal ekonomiye geçişte işsizlik, maliye ve eşitlik alanlarının üçünde de başarısız bir görünüm sergilediğini ileri sürmek çok yanıltıcı bir tespit olmayacaktır.

2000’li yıllara kadar olan süreçte gelir dağılımındaki adaletsizlikler, sermaye lehine emekçilerin taleplerinin göz ardı edilmesi ve uluslararası sermayenin baskısı ve faiz ödemeleri kısılacı altındaki maliye politikalarının bu olumsuzlukları dengeleyebilecek araçlardan mahrum kalmıştır. 2000’li yıllardan sonra Adalet ve Kalkınma Partisi, ekonomi politikalarının 1980 sonrası trende benzer, hatta dış borç, işsizlik, reel ücretler ve tarımsal destekler gibi alanlarda daha olumsuz bir tablo

çizmiştir. Fakat, buna karşılık küresel ekonominin yükseliş döngüsüne rastlayan dönemde elde edilen büyüme rakamları ve ihracat artışı gibi veriler bu olumsuzlukları gölgede bırakmıştır. Büyüme oranlarının artması neoliberal kalkınma yaklaşımıyla örtüşmüş ve ülkemizin kalkınmada ileri doğru gittiği savunulmuştur. 2002 – 2007 yılları arasında genişleme gösteren küresel ekonomi Türkiye için de olumlu bir konjontür yaratmış, bu olumlu etki, neoliberal politikaların olumsuzluklarını gölgede bırakmıştır. Ancak 2007 sonrasında finans piyasalarındaki daralma Türkiye'nin de borçlanma ve ihracat kapasitesini olumsuz etkilemiş, işsizlik gençler arasında %25, toplamda ise %14'lük rekor düzeylere çıkmıştır.

Neoliberal politikaların geniş halk kesimlerinin aleyhine işlediği IMF ve DB tarafından bile kabul edilmiş bir gerçeklik iken sorumlu ve kurumsal bir sosyal devlet anlayışının önemini inkar etmek kolay değildir. Azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin özellikle 1980 sonrasında IMF ve Dünya Bankası ile ilişkiye girdiği oranda bağımlılığının arttığı söylenebilir. Türkiye'de 2008 finansal krizinden, reel ve finansal etkileri bakımından, ekonominin dünya çapında daralmasının yanında bağımlılığı nedeniyle çok ciddi etkilenmiştir. Yani finansal krizin etkisine bakıldığında, 1980 sonrasında başlayarak günümüze kadar devam eden ve uluslar arası kuruluşlar aracılığıyla yürürlüğe giren ekonomi politikalarının ülkenin bağımlılığını artırdığı söylenebilir. Bu politikalar kriz yaratmakla birlikte “kalkınma”yı engelleyen bir bağımlılık yaratmıştır.

Neoliberalizm, uluslararası kurumların baskın belirleyiciliği ile birlikte, “ülkenin üretim kapasitesi ve üretim teknolojisinin artması, bölüşümün daha adil olması ve (eğitim, sağlık, iletişim olanaklarının gelişmesi, çevre kirliliğinin azaltılması gibi) daha iyi yaşam koşullarının sağlanması, siyasal arenada eşitlik ve adaletin sağlandığı kendine yeter bir ekonomiye sahip olunması” olarak tanımlanan kalkınmanın gerçekleşmesini engellemiştir. Ayrıca neoliberal “kalkınma” anlayışının beklediği makro ekonomik göstergelerde olumlu sonuçlar da sağlanamamıştır. Hem kalkınma hem de makro ekonomik göstergelere olumsuz etki yaparak ülkenin ekonomik ve siyasal yapısını biçimsizleştirmiş, ülkenin uluslar arası kurumlara bağımlılığını artırmıştır. Bütün bunlara ek olarak ülkelerarası eşitsiz ekonomik ilişkilerden doğan bir bağımlılık yaratmıştır.

Neoliberal dönüşümlerin, aynı zamanda politik ve ekonomik özgürlüğü ortadan kaldırdığı ve güçlü merkez ekonomilerine bağımlı bir yapı oluşturduğu ifade edilebilir. Bu politikaların Türkiye ekonomisi için öngördüğü koşullar kamusal harcamaların azaltılması ve özelleştirmelerin gerçekleştirilmesidir. Ancak ekonomide gerçekleşen bu dönüşümler; eksik istihdama yol açmakta ve gelir dağılımındaki adaletsizliği daha da derinleştirmektedir.

Türkiye’de 1980’lerden itibaren etkili olan neoliberal politikalar bağlamında gelişen serbest piyasa ekonomisi, küresel sermayenin genişlemesine olanak sağlarken; içerde ücretler baskılanmakta ve kamu üzerinde büyük yük haline gelen borç ve faizler, ekonomiyi borç sarmalına sürüklemekte ve kamunun küçültülmesi üzerinde durularak özelleştirmeler hızla gündeme getirilmektedir. Kamu üzerinde büyük baskı yaratan bu politikalar aynı zamanda kamusal hizmetlerin nicelik ve nitelik olarak geriletilmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla ana eksen küresel kapitalizmin gelişmesi olan bu politikaların uygulanması sosyo-ekonomik olarak çöküşlerin yaşanmasına, yoksulluğun derinleşmesine ve sosyal politikaların uygulama alanının ortadan kalkmasına yol açmaktadır. Türkiye gibi diğer az gelişmiş ülkelerde sermaye dışı kesimler, derinleşen yoksulluk içinde kalarak ve aynı zamanda sosyo-ekonomik yetersizliklerle kamusal hizmet alanlarının dışında tutularak, kapitalizmin soğukluğunu küreselleşme rüzgarıyla daha da yakında hissetmektedirler.

Neoliberal politikaların gelişme evreleri az gelişmiş ülkeler açısından uzun dönemde büyük ekonomik bunalımlar yaratmaktadır. Dikkat çeken önemli bir nokta, ekonomik kalkınmada esas olan altyapı yatırımlarında bir iyileşme olmazken ve reel sektörde bir gelişme sağlanmazken, finansal kesimin ağırlık kazanması ve gelişmesidir.

KAYNAKÇA

Acı, E. (2005). Neoliberal Yaklaşım ve Yönetişim Kavramı. *Marmara Üniveristesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 20(1): 201-216.

Akcagündüz, E. (2010). Kamu Tercihi Teorisi ve Türkiye Üzerine Olan Etkisi Üzerine Bir İnceleme. *Ekonomi Bilimler Dergisi*. 2(2): 29.

Akıllı, H. (2010). *Neoliberalizm ve Neoliberal Popülizmin Yükselişi: Adalet ve Kalkınma Partisi Örneği*. Yayınlanmış Doktora Tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akkaya, Y. (2006). İşsizlik Üzerine. *Toplum ve Hekim*. 21(2): 104-109.

Alagöz, M. ve Yapar, S. (2003). Kalkınma Planları Çerçevesinde Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sorunu. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 10: 439-450.

Algan, N. ve Mengi, A. (2005). Turkey’s Sustainable Development. *European Environmental Law Review*. April: 95-108.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı. (1989). <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan6.pdf> (15.12.2011).

Ateş, M. (2000). Türkiye’de Kalkınma Planları ve Yıllık Programların Hazırlanması. *Sayıştay Dergisi*. 33: 86-103.

Atılğan, G. (2003). İşsizlik: Devlet ve Sermaye İçin Hem Tehdit Hem Fırsat. *Petrol-İş Yayını*. 85: 125-149.

Aydın, E. (2006). *Küreselleşme ve Kalkınma İlişkisi*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Gebze: Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aytür, M. (1970). *Kalkınma Yarısı ve Türkiye*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Bağçe, E. (1999). Küreselleşme, Devlet ve Demokrasi. *Amme İdaresi Dergisi*. 32(4).

Başkaya. F. (1995). *Sömürgecilik, Emperyalizm, Küreselleşme*. Ankara: Öteki Yayınevi.

Başkaya. F. (2000). *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*. Ankara: İmge Kitabevi.

Başkaya. F. (2005). *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*. Ankara: Maki Basın Yayın.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. (1984). <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan5.pdf>. (15.12.2011).

Boratav. K. (1995). IMF Reçeteleri ve İktisat Politikası Deneyleri. *Mülkiye Birliği Dergisi*. 19(182).

Bozkurt. V. (2000). *Küreselleşmenin İnsani Yüzü*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Chossudovsky. M. (1999). *Yoksulluğun Küreselleşme-IMF ve Dünya Bankası Reformlarının İçyüzü*. İstanbul: Çiviyazıları.

Çam. T. (2006). *1980 Sonrası Neoliberal Eğitim Politikalarının Türk Eğitim Sistemine Etkisi*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çımrın. F. (2009). Küreselleşme, Neoliberalizm ve Refah Devleti İlişkisi Üzerine. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı:23.

Çölaşan. E. (1985). *24 Ocak Bir Dönemin Perde Arkası*. Milliyet Yayınları.

Demiray. M. ve İnaç, H. (2011). *Siyasal Bir İdeoloji Olarak Neoliberalizm*. <http://sbe.dumlupinar.edu.tr/11/163-184.pdf> (25.09.2011).

Demircan. Ç. (2008). *Neoliberalizm ve Reformizmin Sınırları: Üçüncü Yol Mümkün Mü?*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi.

Dikkaya. M. ve Özyakışır, D. (2006). Küreselleşme ve Bilgi Toplumu: Eğitimin Küreselleşmesi ve Neoliberal Politikaların Etkileri. *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi*. 3(9):151-172

Dinler. Z. (2002). *Mikro Ekonomi*. Bursa: Ekin Kitabevi.

Doğan. A. ve Öztürk, N. (2010). Yeni Kalkınma Kuramları. *Bütçe Dünyası Dergisi*. 33(1): 35-55.

Doğan. B. (2011). Kalkınma İktisadının XX. Yüzyıldaki Gelişim Süreci, İktisat Politikalarına Etkisi Ve Son On Yıllık Disiplinin Geleceğine Olası Etkileri. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 22(2): 41-83.

Dokuzuncu Kalkınma Planı. (2006). <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan9.pdf> (11.12.2011).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı. (1979). <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan4.pdf>. (30.10.2011).

DPT. (1990). *1980'den 1990'a Makroekonomik Politikalar Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler*. Ankara: DPT.

Duman. M. (2011). Neoliberal Küreselleşmenin Zaferi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. 8(1): 667-700.

Ege Y. (1998). Türkiye'nin Dış Ticaretinin Bugünü ve 21. Yüzyıla Doğru Muhtemel Gelişmeler. *Dış Ticaret Müsteşarlığı Dış Ticaret Dergisi*. 3: 01-25.

Erdem. N. (2010). Bağımlılığın Yeni Biçimleri Olarak Neoliberal Politikalar. *Ankara Üniversitesi Siyasi Bilimler Fakültesi Dergisi*. 65(2): 118-135.

Erdilek. A. (1991). *İktisat Söyleşileri*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Erdinç. Z. (2007). Uluslararası Para Fonu-Türkiye İlişkilerinin Gelişimi ve 19. Stand-By Anlaşması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 18: 99-117.

Erdoğan. S. (1992). Türkiye’de Planlı Dönemde Bölgesel Dengesizlikler. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 9(3-4): 89-100.

Erkan. V. (2001). *Dış Proje Kredisi Kullanan Kamu Yatırımlarının Gelişimi ve Değerlendirilmesi (1988-1997)*. Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Uzmanlık Tezi. Ankara.

Eroğlu. N. (2008). *Türkiye’de Parasal Kesim ve Merkez Bankası İşlemlerinin Analizi*. İstanbul: Der Yayınları.

Fisunoğlu. M. (1990). *Sürüdürebilir Kalkınma Konferansı*. Ankara: Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını.

Görenel. Z. (2001). 1980 sonrası Neoliberalizm ve Neopopülizm. *İktisat Dergisi*. 418: 41-42.

Görenel. Z. (2002). *Küreselleşme*. İstanbul: OM-Ekonomi Politik.

Gübe. Y. (1997). İktisadi Büyüme ve İhracat Performansı. *Hazine Dergisi*. 6: 17-26.

Haktankaçmaz. İ. (2009). *Yeni Kamu Yönetimi Yaklaşımı ve Türkiye’de Kamu Yönetimi Reformu*. Yayınlanmış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Han. E. ve Kaya. A. (2002). *Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika*. Eskişehir: Etam Matbaa.

Hasanoğlu. M. (2002). Küreselleşmenin Devlet Yönetimine Etkileri. *Türk İdare Dergisi*. 434: 171-186.

Hepaktan. E. (2007). Türkiye’nin Dış Ticaretinin Gelir Yönlü Analizi. *Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınları*. 1(2): 79-112.

Hist. P. ve Thompson. G. (2003). *Globalleşme Sorgulanıyor*. İstanbul: Dost Yayınları.

İşgüden. T., Erkan. E. Pirili. M. Türkay. M. Kurtuluş. H. Ceylan. T. ve Ercan. F. (1995). *Gelişme İktisadı Kuram Eleştiri Yorum*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Kalkınma Kuramları II. <http://iktisatcilar.blogcu.com/kalkinma-kuramlari-ii/4253988> (01.10.2011).

Karakayalı, H. (2003). *Türkiye Ekonomisinin Yapısal Değişimi*. İzmir: Güleç Matbaacılık.

Karluk. R. (1998). *Uluslararası Ekonomi*. İstanbul: Beta Yayınları.

Karluk. R. (2002). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Beta Yayınları.

Karluk. R. (2004). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Beta Yayınları.

Kaya. S. (2008). Dünya Bankası ve Türkiye. *Sayıştay Dergisi*. 46-47: 04-42.

Kaynak. E. (2006). *Küreselleşme Karşıtı Hareketlerin Kalkınma Perspektifi*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kaynak. M. (2007). *Kalkınma İktisadı*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Kazgan. G. (1980). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kazgan. G. (1988). *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*. İstanbul: Altın Kitaplar.

Kepenek. Y. ve Yentürk. N. (2001). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kılıçbay. A. (1990). *İktisadi Planlama*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.

Köker. L. (1987). *Liberal Demokrasi ve Eleştiriler*. İstanbul: Uluslararası Yayınları.

Köse. Ö. (2003). Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü. *Sayıştay Dergisi*. 49: 03-46.

Köse. Salih. (2000). *24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programları Çerçevesinde Yapılan Hukuki ve Kurumsal Düzenlemelerin Mukayeseli Analizi*. Devlet Planlama Teşkilatı.

Kumcu. E. (2000). *İstikrar Arayışları*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.

Kunduracı. N. (2008). *Küreselleşme Çağında Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınma Sorunu*. Yayınlanmış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Küçüktok. G. ve Ceylan, E. (2005). *Kalkınma, Sivil Toplum ve Türkiye*. <http://www.siviltoplum.com.tr> (15.10.2011).

Küçükyalçın. E. (2006). *Küreselleşme Sürecinde Ulus-Devlet Kurumsal Sosyal Sorumluluk Örneğinde Durum Analizi*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Külünk. M. (2006). *Küreselleşen Dünyada Türkiye*. İstanbul: Kum Saati Yayınları.

Manisalı. E. (2001). *21. Yüzyılda Küresel Kısaç Küreselleşme, Ulus Devlet ve Türkiye*. İstanbul: Otopsi Yayınevi.

Mazgit. İ. (1998). *Ekonomik Kalkınma Sürecinde Türkiye’de Sağlık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması*. Yayınlanmış Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

McMahon. W. (1999). *Education and Development*. Oxford University Press: New York.

Morgil. O. (2003). *Türkiye Ekonomisindeki Son Gelişmeler*. http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=792&id=47 (01.09.2011).

Morton. (1998). *Dünya Ekonomisinde Eski ve Yeni Kurallar Dünya Ekonomisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Nakiboğlu. C. (2004). *Neoliberal Küreselleşme Sürecinde Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Neoliberalizm. (2007). <http://www.bilgiportal.com/v1/idx/96/1354/Akmlar-ve-Teoriler/makale/NeoLiberalizm.html> (03.08.2011).

Öğüt. M. (1998). *Kalkınma Teorilerinde Paradigma Arayışları*. Yayınlanmış Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öniş. Z. (2011). The Global Economic Crisis and the Future of Neoliberal Globalization: Rupture vs. Continuity. *Global Governance* . 17 (4).

Örmeci. E. (2010). <http://ydemokrat.blogspot.com/2010/08/neo-liberalizm-nasl-dogdu-ve-gelisti.html> (01.08.2011).

Örs. H. (2009). *19. Yüzyıldan 20.Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Övgü. P. (2009). *IMF-Türkiye İlişkilerinde Son Durum*. http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/7475BDA1-95B7-4855B3519ADCE4362AFE/12059/imfturkiye_opinar.pdf (30.10.2011).

Övgün. B. (2010). *Devlet ve Planlama*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Özçam. M. (2004). *Uluslararası Para Fonu ve Türkiye*. <http://www.spk.gov.tr/yayingoster.aspx?yid=945&ct=f&action=displayfile&ext=.pdf> (25.09.2011).

Özkazanç. A. (2005). *Türkiye'nin Neoliberal Dönüşümü ve Liberal Düşünce*. http://www.politics.ankara.edu.tr/tartisma_metinleri.php (24.11.2011).

Öztürk. İ. (2006). Dünya Bankası Politikaları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1): 36-55.

Öztürk. N. (2007). *Piyasa Başarısızlığından Kamu Ekonomisinin Başarısızlığına Ekonomide Devletin Değişen Rolü*. Ankara: Palme Yayıncılık.

Öztürk. N. IMF'nin Değişen Rolü ve Gelişmekte Olan Ülke ve Ekonomilerine Etkileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 57(4): 96-125.

Palabıyık. S. (2009). *Geleneksel ve Yeni Kalkınma Kuramlarının Analizi: Türkiye Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Parasız. İ. (2000). *Para Banka ve Finansal Piyasalar*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Parasız. İ. (2003). *Türkiye Ekonomisi-1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Peker. A. (1996). Dünya Bankası, Büyüme Söyleminden İyi Yönetme Söylemine. *Toplum ve Bilim Dergisi*. 69: 6-59.

Rosanvallon. P. (2004). *Refah Devletinin Krizi*. Ankara: Dost Kitabevi.

Saad-Filho. A. ve Johnston. D. (2005). *Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki*. İstanbul: Yordam Kitap.

Sarıbay. A. (1998). *Küreselleşme, Postmodern Uluslaşma ve İslam, Kürselleşme Sivil Toplum ve İslam*. Ankara: Vadi Yayınları.

Sarıca. İ. (2001). Türkiye'de Bölgesel Gelişme Politikaları ve Projeleri. *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 1: 154-204.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. (2000). <http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/View/13743/plan8.pdf> (15.12.2011).

Sen. A. (1988). The Concept of Development. *Handbook of Development Economics Volume I*. (pp. 10-26). Elsevier Science Pub.

Seyidoğlu. H. (2003). Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*. 4:(2): 141-156.

Seyidoğlu. H. (2006). *İktisat Biliminin Temelleri*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.

Somel. C. (2006). Çevre Ülkelerinde İstihdam ve İşsizlik Sorunu. *Toplum ve Hekim*. 21(2): 93-128.

Soral. B. *Ekonomik Krizlerde ve Türkiye'nin Ekonomik Dönüşümünde Dünya Bankası ve IMF'nin Rolü*. http://www.bartusoral.com/PDF/ekonomik_krizlerde.pdf (29.12.2011)

Sönmez. M. (1982). *Türkiye Ekonomisinde Bunalım*. İstanbul: Belge Yayınları.

Sönmez. S. (1998). *Dünya Ekonomisinde Dönüşüm Sömürgecilikten Kürselleşmeye*. Ankara: İmge Yayınevi.

Sönmez. S. (2009). Türkiye Ekonomisinde Neoliberal Dönüşüm Politikaları ve Etkileri. *Küreselleşme, Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm* (ss. 25-75). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Söymen. O. (2005). *Ulusal Çıkarlar Küreselleşme Çağında Ulus Devleti Korumak*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Şahin. H. (2002). *Türkiye Ekonomisi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Şaylan. G. (2003). *Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*. Ankara: İmge.

Şenses. F. (1996). *Kalkınma İktisadı Yükselişi ve Gerilemesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Şenses. F. (2003). *Gelişme İktisadı ve İktisadi Gelişme-Nereden Nereye? Kalkınma İktisadı Yükselişi ve Gerilemesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Şenses. F. (2004). Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı Engel mi?. *ERC Working Paper in Economic*. 4(9): 13-52.
- Taban. S. ve Kar, M. (2004). *Kalkınma Ekonomisi Seçme Konular*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Tanyılmaz. K. (2006). *Türkiye Ekonomisi'nin 80 Sonrası Sanayileşme Deneyimine Bakarken*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Taş. U. (2007). *Türkiye'de Kalkınma Planları Işığında Eğitimin Kalkınmadaki Rolü*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taştan. O. (2007). *Neoliberal Stratejide Sosyal Politikanın Konumu: Türkiye Örneği*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tekeli. İ. (1981). Dört Plan Döneminde Bölgesel Politikalar ve Ekonomik Büyümenin Mekansal Farklılaşması. *ODTÜ Gelişme Dergisi*. 8: 369-389.
- Todaro. M. ve Smith. S. (2009). *Economic Development*. Addison-Wesley.
- Tokgöz. E. (2001). *Türkiye Ekonomisi Sektörel Analizi*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Tokgöz. E. (2004). *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914- 2004)*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Tunç. M. (1997). *Kalkınmada İnsan Sermayesi Yaklaşımları ve Türkiye'de İnsan Sermayesi Boyutunun Analizi*. Yayınlanmış Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Turner. R. (2007). The Rebirth of Liberalism: The Origins Of Neoliberal Ideology. *Journal of Political Ideologies*. 12(1): 69.

Türkiye Ekonomisi. (2012).

http://www.hazine.gov.tr/irj/go/km/docs/documents/Treasury%20Web/Statistics/Economic%20Indicators/egosterge/Sunumlar/Ekonomi_Sunumu_TR.pdf (17.01.2012).

Türkiye'nin IMF ve Dünya Bankası İle İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme.
http://www.ekodialog.com/Makaleler/turkiye_imf_dunyabankasi.html (17.01.2012).

Tüylüoğlu. Ş. (2004). Küreselleşme Sürecinde Kalkınma Politikaları ve Devletin Zayıflayan Yönü. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.* 9(1): 257-280.

Uçkaç. A. (2009). *Ekonomik Kalkınma Ve Küreselleşme Sürecinde Eğitim.* Yayınlanmış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ulugay. O. (1984). *24 Ocak Deneyimi Üzerine.* İstanbul: Hil Yayın.

Ünay. S. (2009). Küresel Kalkınma Paradigmasının Evriminde Kurumsal Etkenler ve Dünya Bankası. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi.* 41:87.

Yalçinkaya. H. H. Çılbant. C. Yalçinkaya. N. (2012). Küreselleşme İle Yeniden Şekillenen Ulus-Devlet Anlayışı. *Uluslararası İktisadi ve İnceleme Dergisi.* Sayı 8.

Yavilioğlu. C. (2002). Geri Kalmışlık Olgusu ve Ekonomistik Kalkınma Teorileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.* 3(2):49-70.

Yayla. A. (2008). *Liberalizm.* Ankara: Liberte Yayınları.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. (1995). <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/vii/> (13.12.2011).

Yeldan. E. (2001). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Yeldan. E. (2003). *Neoliberalizmin İdeolojik Bir Söylemi Olarak Küreselleşme İktisat Üzerine Yazılar Birinci Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Yeldan. E. (2004). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yıldırım. O. (2003). Fiyat İstikrarı Sürecinde Uygun Enflasyon Hedefinin Belirlenmesi. *Active Finans Dergisi*. 27: 48-54.

Yıldız. N. (2008). Neoliberal Küreselleşme ve Eğitim. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*. 11:13-32.

Yılmaz. Ş. (2003). *1923'ten Bu Yana Ekonomi Politikaları: Devletçilikten Devletin Tasfiyesine*. Ankara: Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Gelişme Vakfı İktisadi İşletmesi.

Wallerstein. I. (2008). *Neoliberal Küreselleşmenin Sonu*. http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=15304 (01.08.2011).

Wolfson. M. (2006). Neoliberalism and Social Security. *Review of Radical Political Economics*. 38(3): 319-326.